

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'UN ÇEPERİNDE GIDAYI MÜŞTEREKLEŞTİRMEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu UYANIK TAŞ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Şehir Planlama Programı

HAZİRAN 2024

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'UN ÇEPERİNDE GIDAYI MÜŞTEREKLEŞTİRMEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Burcu UYANIK TAŞ
(506211854)**

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Şehir Planlama Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Eda ÜNLÜ YÜCESOY

HAZİRAN 2024

ISTANBUL TECHNICAL UNIVERSITY ★ GRADUATE SCHOOL

COMMONING OF FOOD ON THE PERIPHERIES OF İSTANBUL

M.Sc. THESIS

**Burcu UYANIK TAŞ
(502211854)**

Department of Urban and Regional Planning

Urban Planning Programme

Thesis Advisor: Doç. Dr. Eda ÜNLÜ YÜCESOY

JUNE 2024

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502211854 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Burcu UYANIK TAŞ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “İSTANBUL’UN ÇEPERİNDE GIDANIN MÜŞTEREKLEŞTİRİLMESİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Eda ÜNLÜ YÜCESOY**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Zeynep GÜNAY**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Kamil Cem ÖZATALAY
Galatasaray Üniversitesi

Teslim Tarihi : 22 Mayıs 2024
Savunma Tarihi : 4 Haziran 2024

Eşime ve aileme,

ÖNSÖZ

Tez sürecimde bana ana bölümüm olan sosyoloji ile şehir planlama arasında bir köprü kurabilmek adına çıktığım yolda desteğini esirgemeyen ve yol göstericiliği ile yüksek lisans sürecimi dolu dolu geçirmemi sağlayan sevgili danışmanım Doç. Dr. Eda Ünlü Yücesoy'a; proje derslerimiz ile yolumun kesiştiği, farklı dersleri aracılığıyla da ufkumu genişleten ve bu bölümü sevmemde büyük bir katkısı olan Doç. Dr. Zeynep Günay'a; son olarak Sosyoloji lisans eğitimimden itibaren her zaman bana desteğini esirgemeyen ve akademik yolculuğumda çok büyük emeği olan sevgili hocam Doç. Dr. Cem Özatalaya'a;

Senelerdir her zaman bana destek göstere, motivasyonum kırıldığında yeniden yola devam etmemi sağlayan ve en önemlisi sevgisini tüm bu süreçte daima hissettiren sevgili eşim Özgür Cem Taş'a; hayatım boyunca her türlü imkânı ve sevgiyi bana sunan sevgili Uyanık ailesi üyeleri Aysun, Birol, Onur ve Hande'ye; her zaman yanımda olan diğer ailem Çiğdem, Oktay ve Helin Taş'a; stresli zamanlarımda daima yüzümü güldüren dostlarıma; Sonsuz bir teşekkürü borç bilirim.

Mayıs 2024

Burcu UYANIK TAŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırma Problemi	5
1.2 Araştırma Sorusu ve Metodu.....	8
1.3 Araştırmanın Sınırlılığı.....	10
1.4 Araştırmanın Önemi	10
1.5 Araştırmanın Strüktürü.....	11
2. METANIN ÖTESİNDE: GIDAYI MÜŞTEREK YAKLAŞIMI YOLUYLA ANLAMAK	13
2.1 Müştereklere Genel Bakış	13
2.1.1 Farklı Perspektiflerden Müşterek Tanımlamaları	15
2.1.2 Müşterekleştirme.....	18
2.2 Müşterek Olarak Gıda	23
2.3 Tohum Müştereklerinin Geleneksel Tarımsal Bilgi Müştereklerinin Gıda Müşterekleri İle İlişkisi	36
2.3.1 Bilgi Müşterekleri	37
2.3.2 Geleneksel (Tarımsal) Bilgi Müşterekleri.....	39
2.3.3 Tohum Müşterekleri.....	41
2.3.4 Tohum ve Bilgi Müştereklerinin Aktivist Yönü	43
2.4 Gıda Müştereklerinin Ticarileştirilmesi: Tarımsal Üretim Boyutu	51
2.4.1 Tarımsal Üretim Perspektifi	52
2.4.2 Tohumun ve Bilginin Ticarileştirilmesi ve Özelleştirilmesi	53
2.5 Kentsel Alanda Gıda İle İlgili Farklı Müştereklik Örnekleri	56
3. TARIMSAL ÜRETİM PERSPEKTİFİNDEN GIDA VE MÜŞTEREKLİK İLİŞKİSİNE DAİR BİR TEMATİK ANALİZ	71
3.1 Araştırmanın Tasarım Süreci.....	71
3.2 Yöntem	73
3.3 Alan Seçimi	78
4. NİTEL VERİLERİN ANALİZİ: GIDA VE MÜŞTEREKLİĞİN TARIMSAL ÜRETİM ÜZERİNDEN OKUNMASI.....	83
4.1 Çeperde Tarımsal Üretim Hikayeleri	84
4.1.1 Beyaz yakalının toprağa dönüşü	85
4.1.2 Hastalık sebebiyle sağlıklı ve temiz gıda üretme motivasyonu	89
4.1.3 Aile mesleği	91

4.1.4 Şehir merkezinden kaçış.....	93
4.1.5 Kooperatif/Dernek kurma amacı	96
4.2 Tarımsal Üretim ve Zorluklar	98
4.2.1 Ekonomik ve yapısal sorunlar	98
4.2.1.1 Yapılaşma baskısı.....	98
4.2.1.2 Endüstriyel tarım	104
4.2.1.3 Ticarileştirme	106
4.2.1.4 Maliyetler	109
4.2.2 Organizasyon ve yönetim sorunları.....	113
4.2.2.1 Örgütlenme sorunu	113
4.2.2.2 Ürünlerin pazarlanması	116
4.2.2.3 Yerel yöntemi ve hükümet	118
4.3 Tarımsal Üretimde Potansitel Müşterekler	120
4.3.1 (Geleneksel) tarımsal bilgi	121
4.3.2 Tohumlar	126
4.3.2.1 Yerel tohum kullanımı	126
4.3.2.2 Tohum takası	128
4.3.3 Ortak motivasyonla yapılan pratikler	133
4.4 Gıdanın Çoklu Anlamları	137
4.4.1 Ticari	137
4.4.2 Geçim kaynağı.....	139
4.4.3 Yaşam kaynağı/ihtiyaç	141
4.4.4 Hak	143
4.4.5 Kültürel belirleyici	144
4.5 Üreticilerin Perspektifinden Değerlendirmeler	146
4.5.1 Var olan destekler ve değerlendirmeler	146
4.5.2 Üreticinin geleceği	150
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	155
5.1 Değerlendirme	155
5.2 Sonuç	163
KAYNAKLAR.....	167
ÖZGEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR

AGA	: Alternatif Gıda Ağları
GMO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GTB	: Geleneksel Tarımsal Bilgi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2. 1 : Uluslararası Anlaşmalar ve İlgili Yasalar	45
Çizelge 2. 2 : Literatürde Yer Alan Kentsel Tarım Örnekleri	66
Çizelge 4. 1 : Görüşmecilere Dair Bilgiler	84

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. 1 : Tezin Kavramsal Çerçevesine Dair	6
Şekil 1. 2 : Tezin Kapsamı.....	9
Şekil 2. 1 : Gıdanın farklı anlamları ve tez kapsamında ilişkili olduğu kavramlar....	30
Şekil 2. 2 : Kentsel Tarım Örnekleri.....	60

İSTANBUL'UN ÇEPERİNDE GIDAYI MÜŞTEREKLEŞTİRMEK

ÖZET

Gıdanın kökeni, yerleşik tarım toplumlarının ortaya çıkışına kadar uzanır ve Gıdanın kökeni, yerleşik tarım toplumlarının ortaya çıkışına kadar uzanır ve toplumların beslenmesi ve ekonomik etkinlikler için temel oluşturmuştur. Ancak, zamanla kapitalizmin baskın hale geldiği dünya düzeninde, endüstriyel gıda sistemi tarımsal üretimi giderek daha fazla ticarileştirmiştir. Bu tez, İstanbul'un çeper bölgelerinde gıda üretimini inceleyerek, gıdanın bir müşterek olarak dönüştürücü potansiyelini araştırmaktadır. Çalışma, endüstriyel tarımsal üretim sistemine alternatif yaratma olasılığı sunan müşterekler kavramını temel almaktadır. Bu sebeple de endüstriyel tarımsal üretime yavaş yavaş hapsedilmeye çalışılan tarımsal üretim sürecinde alternatif yaratma olasılığı sunan müşterekler odak noktası olarak belirlenmiştir. Tezin tarımsal üretime odaklanarak kaleme alınması sebebiyle gıda müşterekleri kavramsal çerçevesi üzerinden konuya eğilinmiştir. Gıda müşterekleri, gıdanın sadece son tüketim ürünü değil, üretim sürecindeki soyut ve somut kaynakları da içeren bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu bağlamda, gıdanın tarımsal üretim boyutunda geleneksel tarımsal bilgi ve tohumların korunması ve paylaşılması önemli bir yer tutmaktadır.

Araştırmanın çıkış noktası, İstanbul'daki gıda üretimidir. Gıdanın üretici motivasyonundan toprak mülkiyetine kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmesi gerekmektedir. Çeşitli kapatmalara ve özelleştirmelere maruz kalan çeper bölgelerdeki tarımsal üretim odak noktası olmuştur. İstanbul'un çeper bölgeleri, bu açıdan önemli bir bağlam sunmaktadır. İstanbul'un çeper bölgeleri, tarımsal üretimde bu bölgelerin kilit rolünü ve bu alandaki üreticilerin müştereklik imkânı yaratabilecek pratikleriyle birlikte karşılaştıkları zorlukları anlamak, yerel gıda sistemini daha geniş bir perspektiften değerlendirmek ve müşterek bir yaklaşımı temel alan gıda üretimine doğru bireysellikten kolektifliğe doğru atılacak önemli adımları keşfetmek amacıyla araştırma alanı olarak seçilmiştir. Kırsal kalkınma desteklerinin dışında kalan çeper bölgeler, ne tamamen kırsal ne de kent merkezi olarak tanımlanabilir; bu da daha detaylı bir inceleme gerekliliğini gösterir. Ayrıca kent merkezinde bireysel eylemlerin kolektif bir eyleme dönüşmesi sürecine yani bireylerin tek tek katkıda bulunduğu eylemlerin kolektif bir çaba olarak organize olup ve daha büyük bir politik eylem etkisine yol açtığı bir tarımsal üretim süreci hakimken çeperde bireylerin bağımsız olarak başlattıkları eylemlerin zamanla kolektif bir çaba haline nasıl gelebileceği daha zorlu bir süreçtir. Ancak, bireysel olarak inşa edilen gıda müşterekleri anlayışını bu ortak amaç etrafında toplayıp ve bu süreçte bireysel eylemlerin topluluk tarafından benimsenip genişlemesi yine de mümkündür. Bu nedenledir ki çeper bölgede gıdayı müşterekleştirmek adına bireyselleştirilmiş kolektif eylem başlatıp onu kent merkezlerindeki kent bostanları veya topluluk bahçeleri gibi “kollektifleştirilmiş bireysel eylemler” haline müşterekleştirme pratikleri ile dönüştürülebilir. Çeper bölgelerde, tüketici merkezli yaklaşımların aksine ürünlerin tarladan sofraya gitme

hikayesinin başlangıç olan üretim süreçlerindeki sosyal ilişkileri ve dinamikleri ortaya çıkarmak için üreticilere odaklanılmıştır.

Araştırma sorusu, "İstanbul'un çeper bölgelerinde gıdanın müşterekleştirilmesi, üreticilerin tarımsal üretim faaliyetlerini nasıl biçimlendirir?" olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, 19 üreticiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmış ve tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucu beş ana tema belirlenmiştir: İlk tema, çeperde tarımsal üretim hikayeleri olup, üreticilerin bu bölgelere geliş motivasyonlarını incelemektedir. İkinci tema, gıdanın çoklu anlamı üzerinde durarak, gıdanın yaşam kaynağı, ticari değer, geçim kaynağı, hak ve kültürel anlamları değerlendirilmiştir. Üçüncü tema, tarımsal üretim ve zorluklar olup, üreticilerin karşılaştığı zorluklar, yapılaşma baskısı, lojistik maliyetler ve endüstriyel tarımın küçük üreticilere etkisi gibi konuları ele almaktadır. Dördüncü tema, üreticilerin perspektifinden değerlendirmeler yaparak, yerel yönetimlerin teşvik ve destekleri ile üreticilerin memnuniyet ve eleştirilerini incelemektedir. Beşinci ve son tema ise, potansiyel müşterekler olup, üreticilerin geleneksel tarımsal bilgi ve tohumları paylaşma pratiklerini araştırmaktadır.

Analizler aracılığıyla çeper bölgelerde yer alan farklı üreticiler hakkında daha detaylı bilgi sahibi olunmuştur. Bu üreticilerin politika yapım süreçlerine aktif katılımlarını sağlamak amacıyla, üretici tiplerini daha sistematik bir şekilde belirlemek için araştırmada Weber'in ideal tiplerine referansla beş üretici tipi oluşturulmuştur. Bu tipler, çeper bölgelerdeki üretici çeşitliliğini yansıtmakta ve müşterek bir zeminde buluşmalarını kolaylaştırmak adına önemlidir. Bu ideal tipler şunlardır: Ekolojik Girişimciler, Çeper Bahçıvanları, Nesil Çiftçileri, Diversifikasyon Çiftçileri ve Verim Odaklı Üreticiler.

Farklı tip aktörleri ve diğer paydaşları tamamen müşterek bir gıda sistemi alternatifine geçişte, mevcut endüstriyel gıda sisteminden heterojen bir üretici grubu için en yumuşak geçişi sağlamak üzere üç merkezli bir yönetim modeli önerilmektedir. Bu modelde gıdanın kamusal bir mal oluşunun temsilcisi olan devlet, gıdanın özel bir mal oluşunun temsilcisi olan özek sektör ve gıdanın bir müşterek oluşunun temsilcisi olan topluluklar yer alır. Bu model, devletin düzenleyici politikaları ve teşvikleri, özel sektörün yenilikçi gıda üretim teknolojileri ve verimliliği artırma çabaları ile koordine edilerek, müşterekliği ve müşterek ağı daha gerçekçi bir perspektifle yaratmayı hedefler. Topluluklar ise bu modele kolektif eylemler aracılığıyla katkıda bulunur.

Toplulukların rolü açısından, çeper bölgelerde fiziksel olarak bir araya gelmenin zorluğu ve dijital platformlarda yaşanabilecek dijital eşitsizlikler göz önünde bulundurulduğunda, başlangıçta bireylerin gıda müşterekliği anlayışını benimsemeleri ve günlük tarımsal üretim pratiklerine bunu yansıtmaları önemlidir. Bu bireysel başlangıçlar, zamanla kolektif pratiklere dönüşebilir ve örgütlenmeler arasında bir ağ oluşturarak büyüyebilir. Bu süreç, bireyselleştirilmiş kolektif eylemlerden başlayarak kolektifleştirilmiş bireysel eyleme dönüşme süreciyle sağlanabilir.

Kamu, özel sektör ve devlet işbirliği ile desteklenerek, sürdürülebilir ve etkili bir müşterek gıda yönetim modeli oluşturulabilir. Gıda müşterekleştirme ağları, gıda sisteminin tüm düzeylerinde faaliyet gösteren heterojen gıda ortak varlıklarını sistemik bir alternatife entegre etme fırsatları yaratır ve bu da gıda sisteminin tamamının (yeniden) müşterekleştirilmesi olasılığına işaret eder.

Sonuç olarak, çeper bölgelerde gıdayı müşterekleştirmek ve tarımsal üretimin devamlılığını sağlamak için şu adımlar gereklidir: öncelikle üreticilerin dinlenmesi; ardından, mevcut tarımsal üretim pratiklerini sürdürülebilir, temiz ve adil gıda

retimini destekleyecek teşvikler hazırlamak; bu süreçte üreticiler arasındaki iletişimi sağlamak için yeni platformlar yaratmak ve bu platformlar arasında etkileşimi sağlayacak bir ağ kurmak. Bu mikro ölçekli nitel tez alışması, eper bölgelerde gıda mştereklerinin destekleyici niteliğini vurgulamaktadır.

COMMONING OF FOOD ON THE PERIPHERIES OF İSTANBUL

SUMMARY

The origins of food trace back to the emergence of settled agricultural societies, forming the basis for nutrition and economic activities in societies. However, over time, in a world dominated by capitalism, the industrial food system has increasingly commercialized agricultural production. The complete commercialization of food production and farms worldwide has intensified the commoditization of food. This process creates increasing difficulties for farmers engaged in agricultural production. Commodification, privatization and enclosure practices in agricultural production reinforce the tendency to see food only as a commodity, and this process leads to ignoring the rich and diverse meanings of food.

This thesis explores the transformative potential of food as a commons by examining food production in Istanbul's peripheral regions. The study focuses on the concept of commons as an alternative to the industrial agricultural production system. Therefore, commons, which offer an alternative to the gradually industrializing agricultural production process, are chosen as the focal point. The thesis addresses the topic within the conceptual framework of food commons, considering both intangible and tangible resources in the food production process. In this context, the preservation and sharing of traditional agricultural knowledge and seeds in agricultural production are crucial. To achieve this, it has attempted to contextualize threats to agricultural production practices, such as the enclosure of agricultural lands, the commercialization of food, and the privatization of traditional agricultural knowledge and seeds, by highlighting the issues they raise and offering suggestions for how to reorganize these practices within the framework of commons.

The industrial food system's treatment of food as a commodity rather than a source of life assigns a value to it based on characteristics that can be evaluated and priced in the market, increasing the risk of farmers losing their local and traditional agricultural knowledge and sustainable agricultural methods. Focusing solely on modern agricultural techniques threatens to forget or ignore the valuable knowledge that farmers have developed in ways that are compatible with their local environment. This situation strengthens the perception of food as a competitive good that is owned by individuals or organizations and excludes others, while overshadowing the multidimensional nature of food and its potential to be accepted as a commons.

The starting point of the research is food production in Istanbul. It is necessary to evaluate food production comprehensively, from producer motivation to land ownership. The focus has been on agricultural production in peripheral regions, which are subject to various enclosures and privatizations. Istanbul's peripheral regions provide an important context for this study. These regions are selected to understand the key role of agricultural production, the practices of producers that create the possibility of commons, and the challenges they face. Peripheral regions, falling outside rural development supports, are neither entirely rural nor urban, indicating the need for more detailed examination. While the agricultural production process in urban

centers involves individual actions evolving into collective efforts, the transition from independent actions to collective efforts in the periphery is more challenging. However, it is still possible to consolidate the understanding of food commons built individually around a common goal and have these individual actions adopted and expanded by the community. Therefore, individual collective actions in the periphery can transform into practices of collectivized individual actions, such as urban gardens or community gardens in urban centers. Unlike consumer-centered approaches, the focus in peripheral regions is on the social relationships and dynamics in the production processes, from field to table.

The research question is, "How does the commonification of food in Istanbul's peripheral regions shape the agricultural production activities of producers?" To address this, semi-structured in-depth interviews were conducted with 19 producers, and thematic analysis was used. Conducting face-to-face interviews with producers to understand the production conditions, challenges, and needs of each district and region is crucial for localizing food policies and supporting them at a micro scale. In this study, semi-structured interviews were conducted with 19 producers from various peripheral regions with different motivations and stories, focusing on seed and traditional agricultural knowledge, lasting between 30 to 90 minutes.

The socio-demographic characteristics of the 19 interviewees who agreed to participate were examined, showing a geographical distribution in various peripheral regions of Istanbul: two from Arnavutköy, three from Beykoz, two from Büyükçekmece, three from Çatalca, two from Sarıyer, two from Silivri, and five from Şile. Age distribution included eight participants aged 25-39, seven aged 40-59, and four aged over 60.

This study examines commons, similarly to Autonomous Marxists, as a social production and extends beyond small-scale groups like urban food producers or cooperatives, aiming to explore what can be done in mid-scale peripheral regions. Expanding the scale from small to medium, the diverse profiles of producers enriched the thesis outcomes. These interviews were conducted face-to-face where possible, or via online platforms when necessary. In addition to the evaluations based on the responses from these producers, the theoretical framework and Weber's ideal type analysis were referenced to systematically understand the producers' relationship with food, creating three ideal types: Ecological Entrepreneurs, Peripheral Gardeners, Generation Farmers, Diversification Farmers, and Yield-Oriented Producers.

The analysis identified five main themes: The first theme is the agricultural production stories in the periphery, examining the motivations of producers for coming to these regions. The first theme, "Agricultural Production Stories in the Periphery," was analyzed through five codes based on the diverse motivations and stories of the producers: "white-collar return to soil," "family profession," "motivation for access to clean and healthy food," "escape from the city center," and "aim to establish a cooperative/association." The second theme focuses on the multiple meanings of food, considering its role as a source of life, commercial value, livelihood, right, and cultural significance. The second one, "Agricultural Production and Challenges," identified seven codes based on common problems highlighted by the producers: "pressure of urbanization," "industrial agriculture," "commercialization," "costs," "organization issues," "marketing of products," and "local government and state." These were categorized under two subheadings: "Economic and Structural Issues" and "Organization and Management Issues." The third theme covers agricultural

production and challenges, addressing the issues faced by producers such as construction pressure, logistic costs, and the impact of industrial agriculture on small producers. The third theme, “Potential Commons in Agricultural Production,” aligns with the thesis’s conceptual framework to delve deeper into the details. The codes include “(traditional) agricultural knowledge,” “seeds,” and “practices conducted with common motivation.” It involves evaluations from the producers’ perspectives, looking at local government incentives and support, and the satisfaction and criticisms of producers. The fourth theme, “Multiple Meanings of Food,” emerged from asking interviewees to define food, with codes such as “commercial,” “livelihood,” “source of life/need,” “right,” and “cultural determinant.” The fifth and final theme is potential commons, investigating the practices of sharing and preserving traditional agricultural knowledge and seeds among producers. This one, “Evaluations from the Producers’ Perspective,” was shaped by the producers’ demands, examining “existing supports and evaluations” and “the future of the producer.”

Through the analysis, more detailed information about different producers in the peripheral regions was obtained. To ensure their active participation in the policy-making processes, five producer types were created in the research, based on Weber’s ideal types. These types reflect the diversity of producers in the peripheral regions and are important for facilitating their collaboration on a common ground. These ideal types are: Ecological Entrepreneurs, Peripheral Gardeners, Generational Farmers, Diversified Farmers, and Yield-Oriented Producers.

To transition various actors and other stakeholders to a fully common-based food system, a tri-centric management model is proposed. This model aims to ensure the smoothest transition for a heterogeneous group of producers from the current industrial food system. It includes the state representing food as a public good, the private sector representing food as a private good, and communities representing food as a commons. This model seeks to create commons and a common network more realistically, coordinated by the state’s regulatory policies and incentives, the private sector’s innovative food production technologies and efficiency efforts, and the collective actions of communities.

The role of communities is crucial, considering the difficulty of physical gatherings in peripheral regions and potential digital inequalities on digital platforms. Initially, it is essential for individuals to adopt the understanding of food commons and reflect this in their daily agricultural practices. These individual beginnings can gradually transform into collective practices and grow by forming networks among organizations. This process can be facilitated by starting with individualized collective actions and evolving into collectivized individual actions.

With support from the public sector, private sector, and the government, a sustainable and effective commons-based food management model can be established. Food commons networks offer opportunities to integrate heterogeneous food commons operating at all levels of the food system into a systemic alternative, indicating the potential for the re-commonification of the entire food system.

In conclusion, to commonify food in peripheral regions and ensure the continuity of agricultural production, the following steps are necessary: first, listening to the producers; second, preparing incentives to support sustainable, clean, and fair food production practices; third, creating new platforms to establish communication among producers during this process; and finally, establishing a network to ensure interaction

among these platforms. This micro-scale qualitative thesis emphasizes the supportive nature of food commons in peripheral regions.

1. GİRİŞ

Gıdanın tarihi, yerleşik tarım toplumlarının başlangıcına dayanmaktadır ve bu süreçte gıda, sadece bir mal olmanın ötesinde toplumların beslenmesinin ve ekonomik faaliyetlerin temeli olmuştur. Ancak, tarih boyunca, gıda ticareti genellikle iktidarın katı kontrolü altında ve yoğun kamu düzenlemeleri çerçevesinde yürütülmüştür. Gıdanın ekonomik olmayan yönleri ise insanları besleme amacını taşıdığı için korunmuş ve değer görmüştür (Vivero-Pol, 2017). Günümüzde ise kapitalizmin egemen olduğu endüstriyel gıda sistemi, tarımı artan bir şekilde ticarileştiren bir sürece yönlendirirken gıda sistemi içindeki şirketleşme ve metalaşma ilişkileri de derinleşmektedir.

Tohumların özelleştirilmesi (Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019), yasal düzenlemeler, aşırı fiyatlandırma, tarımsal arazilerin ve meraların çitlenmesi ve toprak, su ve doğanın özel mülkiyet olarak özelleştirilmesi (Rundgren, 2016) gibi yollarla tarımsal gıdanın kendisi de metalaştırılma sürecine girmiştir (Friedmann, 2016; Scharf ve diğ., 2019). Endüstriyel gıda sistemi, tüm bu süreçte gıdayı, etrafında dönen ilişkiler açısından ve mekânsal bağlamından bağımsız yalnızca tüketilen bir ürün olarak algılayarak kâra odaklanan bir endüstri oluşturmuştur. David Harvey'in de vurguladığı gibi, gıdanın tüketildiği yerdeki üretim süreçlerine dair mekânsal- toplumsal ilişkiler genellikle gizlenmektedir (Harvey, 1990). Bu yaklaşım, aktörleri ve mekânı göz ardı ederek gıdanın politik değerini zayıflatmış ve gıdanın herkes için kamusal ya da ortak bir mal olarak yani müşterek olarak erişilebilirliğini sınırlamıştır. Oysa gıda, su ve hava gibi vücudumuzun yaşamsal işlevlerini sürdürebilmesi için temel bir ihtiyaçtır (Vivero-Pol, 2013; De Schutter ve diğ., 2018).

Gıdanın temel bir ihtiyaç olarak tanınması, onun herkes için bir hak ve zorunluluk olduğu anlayışını pekiştirir. Bu da aynı zamanda, gıdayı bir müşterek olarak görme düşüncesini mümkün kılar (Kocagöz, 2018). Zira mülkiyet haklarının ortaya çıkışından önce de insanlık tarihinde yiyecek ve su, avcılık ve toplayıcılık dönemi de dahil olmak üzere, gıda, herkesin serbestçe erişebildiği müşterek kaynaklar arasındaydı. Ancak zamanla, yetiştirilen ürünler ve üretim süreçleri üzerinde yasal ve

fiziksel hak iddialarıyla özelleştirme süreçleri gelişti (Vivero-Pol, 2017a; Vivero-Pol, 2017b). Böylece mülkiyet haklarının uygulanmasıyla gıda üzerindeki serbest erişimin kısıtlanmasına yol açtı.

Üretimin özelleştirilmesi, gıda ürünlerinin de özelleştirilmesine yol açtı; genetik kaynaklar veya su gibi gıda üretimini sağlayan bazı araçların hala kamuya açık kaldığı söylene de bu kaynaklara erişim de çeşitli kapitalist politikalarla sınırlanmaktadır. Bu kısıtlamalar tarımsal veya hayvansal üretimin yapıldığı arazilerin yapılaşmaya açılması ve rant odaklı projeler için çitlenmesi ile bu tarım arazilerinin, meraların veya diğer doğal kaynakların çevresel tahribata uğrayarak zarar görmesi gibi çeşitli örneklerde somutlaşmaktadır. Toprağın çiftçiye kapatılması ve sermayenin özel mülkiyette bir metaya dönüşmesine bu yaklaşımda “çitleme/çevreleme” denir (Marx, akt. Harvey, 2021). Bu kavramın tarihsel geçmişi Klasik Marksist teoriye dayanır. Ancak tez kapsamında Otonomist Marksistlerin yeniden yorumladığı bir çitleme tanımı kabul edilmiştir. Bu bağlamda çitleme ve müşterek kavramlarının yeniden düşünülmesi gerekir ve sadece maddi alan veya mallarla ilgili olmadığını, sosyal ilişkilerle ilgili olmadığını altı çizilir (De Angelis ve Harvie, 2014). Doğal kaynaklar ve onların yönetiminin ötesinde toplumsal ilişkileri kapsayan bir yaklaşımla konuyu ele alır. Yani bu çitlemeler yalnızca tarım arazilerini değil onun üzerinde ve onun üzerinden dönen tüm toplumsal ilişkileri de etkiler.

Tarımsal üretim sürecindeki ilişkilerin ana aktörleri olan çiftçiler, sistemin baskısı altında ürettikleri ürünlerin çoğunu veya tamamını satışa sunmak zorunda kalıyorlar. Bu durum, kendi ihtiyaçları için yetiştirdikleri gıdalardan yoksun kalmalarına dahi neden oluyor. Ayrıca günümüzde çiftçilere dayatılan girişimci model, tohum ve hayvan ırklarını satın alarak toprakların yeniden üretilmesine dair geleneksel sorumluluklarından uzaklaşmalarına neden oluyor. Girişimci model altında, çiftçiler geleneksel tarım uygulamalarından uzaklaşarak daha çok modern tarım tekniklerini ve iş stratejilerini benimserler, bu da onların tohum ve hayvan ırklarını satın almalarını, yüksek verimlilik ve karlılık için girdi maliyetlerini artırmalarını ve pazar odaklı üretim yapmalarını gerektirir (Rundgren, 2016).

Şehirleşme süreci ise çiftçiler için bir pazar sağlarken şehirlerin artan talepleri ve modernleşme, tarımın daha az işgücüne dayalı ve rasyonelleştirilmiş bir sektör haline gelmesine neden olmuştur. Çiftliklerin modernleşmesi ve makineleşmesiyle birlikte verimli tarım arazilerinde çalışan insan sayısı azalmış, böylece tarımsal faaliyetler

daha az insan odaklı hale gelmiştir (Meyervon Bremen ve Rundgren, 2012 akt. Rundgren, 2016). Sanayileşmiş tarımın belirlediği yüksek standartlar ve tohumların özel mülkiyet düzenlemeleriyle birlikte şirketlerin fikri mülkiyet hakları aracılığıyla tarımsal bilgi üzerindeki artan kontrolü ise çiftçilerin geleneksel bilgilerini ve kontrol yetkilerini giderek kaybetmelerine yol açmıştır (Wolter ve Sievers- Glotzbach, 2019).

Tarımsal üretimdeki metalaştırma, özelleştirme ve çitleme uygulamaları, gıdayı sadece bir mal olarak görme eğilimini pekiştirmekte ve bu süreç, gıdanın zengin ve çeşitli anlamlarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Endüstriyel gıda sisteminin gıdayı bir yaşam kaynağı yerine mal olarak ele alması, piyasada değerlendirilebilen ve fiyatlandırılabilen özellikler üzerinden bir değer atfetmekte, çiftçilerin yerel ve geleneksel tarımsal bilgilerini ve sürdürülebilir tarım yöntemlerini kaybetme riskini artırmaktadır. Yalnızca modern tarım tekniklerine odaklanmak, çiftçilerin yerel çevreleriyle uyumlu yöntemler geliştirdikleri değerli bilgi birikiminin unutulmasına veya göz ardı edilmesine tehdit oluşturmaktadır. Bu durum, gıdanın birey veya kuruluşların mülkiyetinde olduğu, diğerlerinin dışlandığı rekabetçi bir mal olarak algılanmasını güçlendirirken gıdanın çok boyutlu doğasını ve müşterek olarak ele alınabilecek potansiyelini gölgelemektedir.

Her zaman net bir şekilde endüstriyel gıda sistemine alternatif bir sistem oluşturma amacı taşımayan olsa da müşterekliğe dayanan üretim pratikleri de elbette mevcuttur. “Dünya genelinde özellikle kırsal bölgelerde yaşayan yaklaşık 2 milyar insan, gıda ihtiyaçlarını müalınabilecek potansiyelini gölgelemektedir. Bu, ormanlar, balıkçılık alanları, mera alanları, tarım arazileri ve diğer doğal kaynakları içerir (Meinzen-Dick ve diğ, 2006). Geleneksel çiftçilerin çoğu hala gıda kaynakları için karma mülkiyet düzenlemelerini kullanıyor; örneğin, 500 milyon alt-Sahra Afrikalı, ortak arazilere dayanıyor (Kugelman ve Levenstein, 2012, akt. Yearley, 2013). Batı’da, özel mülkiyetin ve neoliberal yaklaşımın hâkim olduğu Avrupa’da bile, ortak kaynakları içeren ortak araziler hala AB topraklarının %5’ini oluşturan 12.5 milyon hektarı aşıyor (Vivero Pol, 2018 s.6). Yani aslında gıda ve müştereklerin çoklu anlamları, ilişkisel, durumsal ve bağlam özgüdür.

Gıdayı sadece tekil bir anlam üzerinden, özellikle de onu bir meta olarak değerlendirmek indirgemeci bir yaklaşımı beraberinde getirir. Oysa gıda, 1945’ten itibaren bir insan hakkı olarak kabul edilen ve kültürel, tıbbi, dini anlamlar taşıyan yaşamsal bir kaynaktır; onu sadece bir mal olarak görmek, bu zenginliği göz ardı

etmektedir (Vivero Pol, 2013). Gıdayı bir müşterek olarak ele almak ve/veya müşterekler yaklaşımıyla yeniden tanımlamak ise tüm bu boyutlara değer verir, bir bütün olarak anlamını ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Endüstriyel gıda sisteminin ve tarımsal üretimin ticarileşmesi, İstanbul gibi büyük şehirlerde belirgin zorluklar yaratmaktadır. 1970'ler ve 1980'lerden itibaren kentsel genişleme ve yapılaşma baskısı, tarımsal alanların çitlenmesini ve özelleştirilmesini hızlandırmaktadır. Bu dönemde, sermayenin büyümesi büyük ölçekli yapıların inşası öne çıkmış ve kırsal soylulaştırma olarak da nitelendirilebilecek dönüşümleri hızlandırmıştır.

Tüm bunlar, yerleşim alanlarını ve çeper bölgelerdeki ormanlar, tarım arazileri ve sulak alanları tehdit etmektedir. Bu müdahaleler, müşterek alanları ve bu alanlarda üretilen değerleri metalaştırma, özelleştirme ve çitleme sonucunu doğurmuştur. Sonuç olarak neoliberal politikaların teşvik ettiği çitleme ve kâr odaklı projeler, tarım alanlarını ve ortak kullanım alanlarını ciddi şekilde tehdit ederek gıdanın anlamını ve toplumun gıda üretim ve tüketimine olan ilişkisini kaçınılmaz olarak değiştirmektedir. Diğer bir deyişle, büyük ölçekli çitleme yoluyla standardize edilen ve bu şekilde mekâna kodlanmaya çalışan bir İstanbul ile karşı karşıyayız.

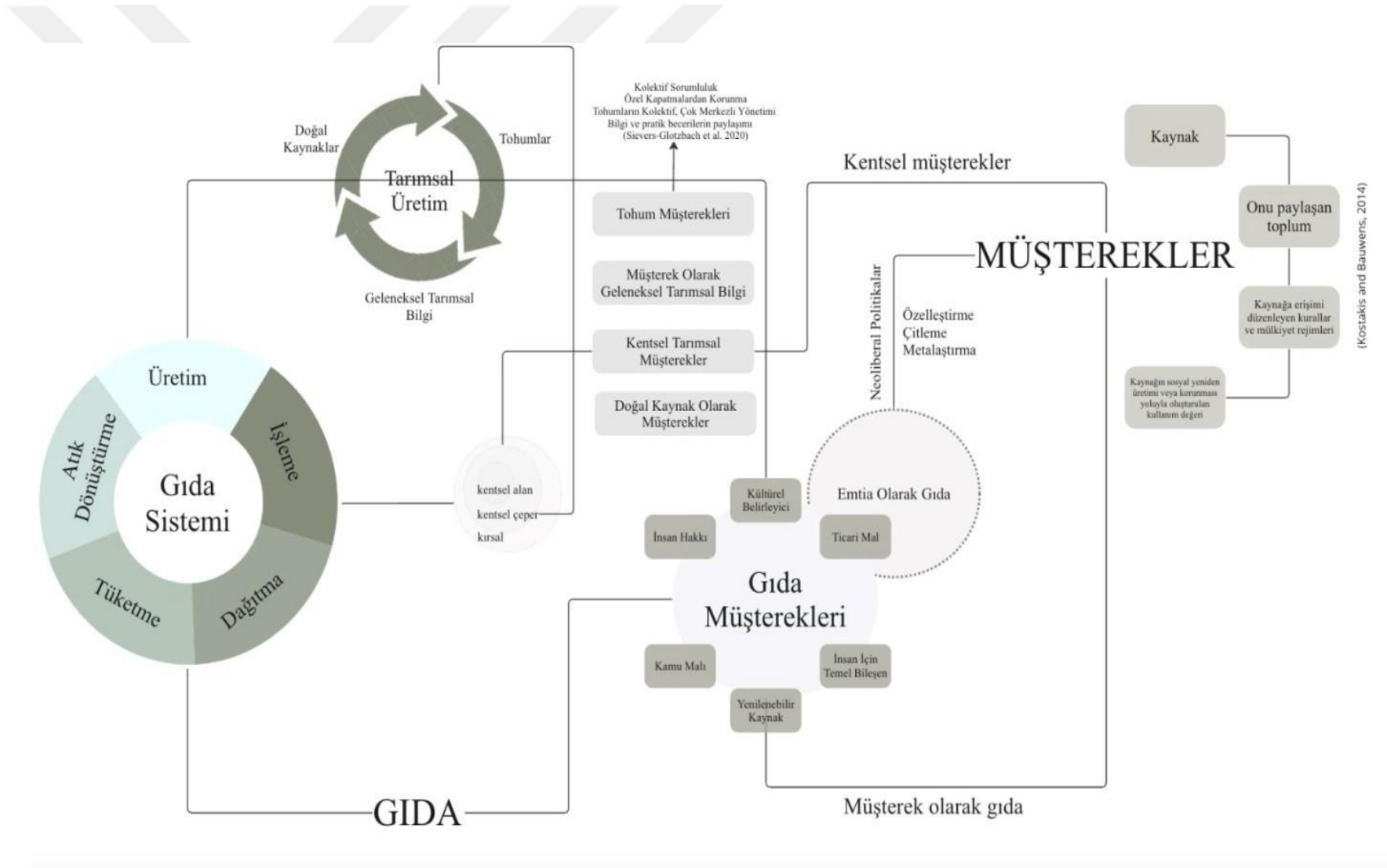
İstanbul örneğinde, şehirleşme ve mega-projelerin tarım arazileri üzerindeki etkisi, kentin yerel gıda sistemleri için önemli bir dönemeç oluşturmaktadır. Bu genel çerçevede, İstanbul'da tarımsal üretim konusuna odaklanmak, sadece kentin merkezindeki dönüşüm süreçlerini değil, aynı zamanda çeper bölgelerdeki tarım arazilerinin durumunu da göz önünde bulundurmayı gerektirir. İstanbul'un son tarımsal üretim yapan ilçelerinde üretim faaliyetleri sürdürülmeye devam etse de bu üretim, şehirdeki gıda talebinin önemli bir bölümünü karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Ancak Türkiye'nin gıda tüketiminin yaklaşık üçte biri bu büyük metropolde gerçekleşmektedir. Greenpeace raporuna göre (2020), İstanbul sadece Türkiye'de üretilen buğdayın binde 9,3'ünü üretirken, kendi buğday tüketiminin sadece yüzde 5,3'ünü karşılayabilmektedir. Ayrıca, bitkisel gıda tüketiminin sadece yüzde 19'unu üretebilecek kapasitedeyken bu eşitsizlik özellikle yaş sebze ve meyve tüketimini karşılamada daha belirgin hale gelmektedir.

Ev sahipliği yaptığı sakinlerinin gıda ihtiyacını karşılamak için ülkenin dört bir yanından ve hatta yurtdışından getirilen tarım ve gıda ürünlerini işleyerek kentin her bir bölgesine dağıtmakta olan İstanbul için bu durum, kentin gıda tedarikinin çevre illere ve diğer bölgelere bağımlılığını göstermektedir (Greenpeace, 2020 s.19).

İstanbul'un gıda tedarikinde dışa bağımlılığı, kent içi tarım arazilerinin yerleşim alanlarına çevrilmesi ve çevre bölgelerdeki tarım arazilerinin mega projelerle karşı karşıya kalması, şehrin gıda konusunda kendine yeterliliği açısından önemli zorluklar oluşturmaktadır. Bu nedenle özellikle İstanbul'un çeper bölgelerinde, son tarımsal üretim yapılan ilçelerde küçük ölçekli üretim yapan çiftçilere de odaklanmak gerekmektedir. Çünkü İstanbul'un çeper bölgeleri, şehrin gıda ihtiyacını karşılamada kritik bir role sahiptir. Bu bölgeleri desteklemek amacıyla, gıdayı bir müşterek olarak tanımlamak ve süreçte müştereklik potansiyellerini yakalamak önemlidir.

1.1 Araştırma Problemi

Bu tez kapsamında, İstanbul'un yerel gıda üretimi bağlamında önemli olan çeper bölgelerindeki üreticilerin mikro ölçekteki gündelik tarımsal üretim pratiklerinde hangi günlük eylemler aracılığıyla potansiyel müşterekleri yarattığını keşfetmek amaçlanmıştır. Bu keşif, üreticilerin gıdaya ilişkin farklı perspektifleri ve içinde bulundukları mekânsal bağlamın özgünlüğü göz önünde tutularak yapılmıştır. Ardından, literatürden elde edilen bilgileri saha çalışması ile harmanlayarak, üreticilerin nasıl bireysel gıda müştereklerini oluşturabileceklerini ve zamanla bu bireysel ölçeği farklı aktörler aracılığıyla kolektifleştirerek gıdanın müşterekleştirilmesine nasıl katkı sağlayabileceklerini araştırmaktadır. Bu amaçla araştırma, tarım arazilerinin çitlenmesi, (geleneksel) tarımsal bilgi ve tohumların özelleştirilmesi, gıdanın metalaştırılması, gıdanın müşterekleştirilmesi ve alternatif bir gıda sistemi yönündeki paradigma değişimi gibi bir dizi kavramı ele almaktadır. Şekil 1.1'de tezin kavramsal çerçevesi bir bütün halinde sunulmak amacıyla hazırlanmıştır (Şekil 1.1).

Şekil 1. 1 : Tezin Kavramsal Çerçevesine Dair

Yukarıda bahsedilenlerden hareketle ürünlerin sofraya yolculuğunda tüketici merkezli yaklaşımın ötesine geçmek için çıkış noktası olarak kabul edebileceğimiz üretim süreci ve onun altında yatan sosyal ilişkileri keşfetmek amacıyla tez kapsamında üreticilere öncelik verilmiştir. Bu önemli aktörler, gıda sistemine sadece ürünlerin fiziksel üreticileri olarak değil, aynı zamanda gıdanın sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarını şekillendiren bireyler olarak katkıda bulunurlar. Bu katkı, özellikle mekânsal boyutuyla önem kazanır çünkü üretim faaliyetleri, belirli bir coğrafi ve kültürel bağlam içinde gerçekleşir. Yerel ekosistemler, toplulukların gelenekleri ve yerel pazarların dinamikleri, gıdanın üretim şeklini ve bu sürecin toplum üzerindeki etkilerini derinden etkileyen faktörlerdir. Bu mekânsal bağlam, üreticilerin gıda üretimine yaklaşımlarını, kullandıkları yöntemleri ve gıda ile olan ilişkilerini şekillendirir. Bu nedenle müşterek yaklaşımı merkeze alan alternatif bir gıda sistemine geçişi destekleyecek adımlar ve politikalar için gıda üretiminin nasıl gerçekleştiğini ve değişen koşullarını üreticilerin deneyimleri üzerinden anlamak önemlidir. Böylece, gıdayı sadece tüketilen bir ürün olarak değil, aynı zamanda onun bir toplumsal üretim süreciyle varlığını oluşturan bir müşterek olarak yeniden düşünmeye olanak verir.

İstanbul'un çeper bölgeleri, tarımsal üretimde bu bölgelerin kilit rolünü ve bu alandaki üreticilerin müştereklik imkânı yaratabilecek pratikleriyle birlikte karşılaştıkları zorlukları anlamak, yerel gıda sistemini daha geniş bir perspektiften değerlendirmek ve müşterek bir yaklaşımı temel alan gıda üretimine doğru bireysellikten kolektifliğe doğru atılacak önemli adımları keşfetmek amacıyla araştırma alanı olarak seçilmiştir. Ayrıca, mekânsal bağlam müştereklikten bahsederken oldukça önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha kompakt bir kentsel alanda veya kent merkezine yakın bölgelerde bulunan sınırlı sayıdaki kentsel tarım alanlarında müşterek ilişkilerin ve pratiklerin gerçekleştirilmesi ile çeper bölgeler gibi daha dağınık ve birbirinden uzakta kalan alanlarda bu yaklaşımdan söz etmek bağlamsal nedenlerle farklılaşmaktadır. Bu durum, çeper bölgelerdeki üretim pratiklerinin incelenmesini akademik açıdan daha anlamlı ve önemli kılmaktadır. İstanbul'da Arnavutköy, Beykoz, Büyükçekmece, Çatalca, Sarıyer, Silivri ve Şile gibi ilçeler halen tarımsal üretimin yapıyor olması açısından kritik alanlardır. Kent içi ve merkezî bölgelerdeki tarım faaliyetlerinin, özellikle aktivist motivasyonlarla yönlendirilen üretim pratikleri göz önünde bulundurularak İstanbul'un çeper bölgelerindeki tarımsal çeşitliliği ve üretim dinamiklerini anlamaya yönelik bir merakla bu alanlara yönelinmiştir. Çünkü bu

bölgeler kentleşme baskısı, mega projeler, imar sorunları ve finansal zorluklar nedeniyle tarımsal üretimlerini sürdürmekte güçlük çeken yerel üreticileri; adil ve temiz gıda üretmek için şehir merkezinden bu bölgelere göç eden farklı mesleklerden üreticileri; bu bölgelerde kooperatif faaliyetlerini uygulamak isteyen kooperatif üyeleri üreticileri ve bireysel sebeplerle temiz ve sağlıklı gıda üretmek ve tüketmek amacıyla arazi satın alan bireyleri bir araya getiren benzersiz bir çeşitliliği temsil eder. Bu çeşitlilik, gıdanın anlamı üzerine farklı görüşleri bir araya getirmek ve üreticinin gıdaya olan bakış açısını anlamak açısından büyük önem taşır. Ayrıca kent merkezinde bireysel eylemlerin kolektif bir eyleme dönüşmesi sürecine yani bireylerin tek tek katkıda bulunduğu eylemlerin kolektif bir çaba olarak organize olup ve daha büyük bir politik eylem etkisine yol açtığı bir tarımsal üretim süreci hakimken çeperde bireylerin bağımsız olarak başlattıkları eylemlerin zamanla kolektif bir çaba haline nasıl gelebileceği daha zorlu bir süreçtir. Ancak, bireysel olarak inşa edilen gıda müşterekleri anlayışını bu ortak amaç etrafında toplayıp ve bu süreçte bireysel eylemlerin topluluk tarafından benimsenip genişlemesi yine de mümkündür. Bu nedenledir ki çeper bölgede gıdayı müşterekleştirmek adına bireyselleştirilmiş kolektif eylem başlatıp onu kent merkezlerindeki kent bostanları veya topluluk bahçeleri gibi “kollektifleştirilmiş bireysel eylemler” haline müşterekleştirme pratikleri ile dönüştürülebilir (Holzer'dan akt. Rossi ve diğ., 2021)

1.2 Araştırma Sorusu ve Metodu

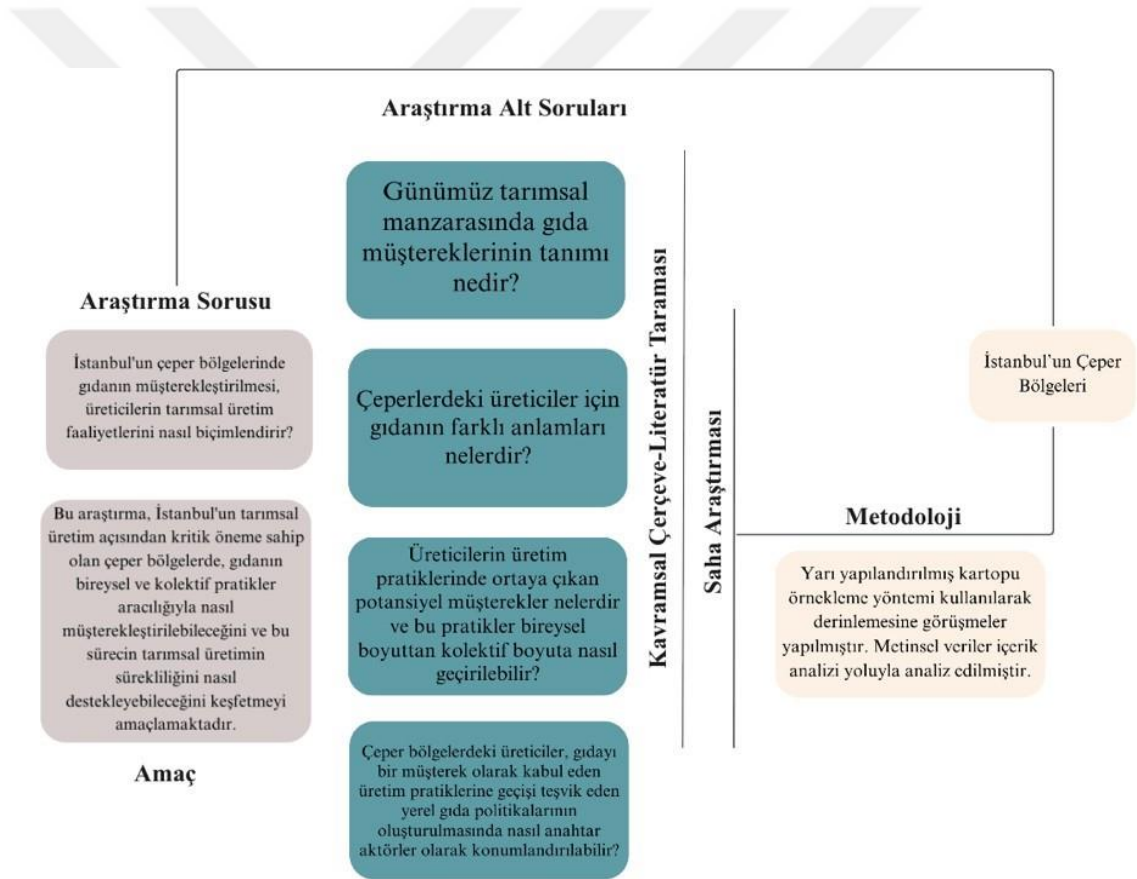
Yukarıda tanımlanan problematik ekseninde bu araştırma, ana açıklayıcı soruyu şu şekilde formüle etmektedir: “İstanbul'un çeper bölgelerinde gıdanın müşterekleştirilmesi, üreticilerin tarımsal üretim faaliyetlerini nasıl biçimlendirir?”. Burada bahsedilen müşterekleştirilme yalnızca Linebaugh'un müşterekleştirme kavramına referans veren bir anlamda kullanılmamıştır. Gıdayı bir müşterek olarak görme anlamında da iki yönlü bir vurgu yapılmaktadır. Bu soru, aşağıdaki birkaç alt soruya odaklanarak araştırılmıştır:

- (i) Günümüz tarımsal manzarasında gıda müştereklerinin tanımı nedir?
- (ii) Çeperlerdeki üreticiler için gıdanın farklı anlamları nelerdir?
- (iii) Üreticilerin üretim pratiklerinde ortaya çıkan potansiyel müşterekler nelerdir ve bu pratikler bireysel boyuttan kolektif boyuta nasıl geçirilebilir?

(iv) Çeper bölgelerdeki üreticiler, gıdayı bir müşterek olarak kabul eden üretim pratiklerine geçişi teşvik eden yerel gıda politikalarının oluşturulmasında nasıl anahtar aktörler olarak konumlandırılabilir?

Tez kapsamında yürütülen niteliksel araştırmada, İstanbul'un çeperlerinde üretimle uğraşan bireylere odaklanılmış ve kartopu örneklem yöntemi kullanılarak mülakat yapılanlar seçilmiştir.

Şekil 1.2 ise soruların kavramsal çerçeveden ve saha araştırmasından elde edilmesi ne dair daha net bir anlayış sunabilme adına hazırlanmıştır (Şekil 1.2). Tez kapsamında yürütülen niteliksel araştırmada, İstanbul'un çeperlerinde üretimle uğraşan bireylere odaklanılmış ve kartopu örneklem yöntemi kullanılarak mülakat yapılanlar seçilmiştir.

Şekil 1. 2 : Tezin Kapsamı

Kartopu örneklem tekniği ile ulaşılan 19 kişiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ardından mülakatlardan elde edilen veriler tematik analiz kullanılarak incelenmiştir. Bu tematik analiz, verilerdeki altta yatan anlamları ve kavramları açığa çıkarmayı amaçlayarak gerçekleştirilmiştir. Üreticilerle yapılan

mülakatlar 2024 yılında iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle görüşmecilerle tarihler belirlenmiş ve ses kaydı alınmayan üreticilerle Şubat ve Mart aylarında, ses kaydı alınmasına izin veren görüşmecilerle ise etik kurulu onayı alındıktan sonra Mayıs ayında Türkçe olarak gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılan kişilerden onay alındığı vakitlerde ses kaydı alınmıştır ve onay verilmeyen durumlarda ise detaylı notlar alınmıştır. Toplanan belgeler ve mülakat transkripsiyonları, araştırma için anlamlı bilgiler elde etmek üzere analiz edilmiştir.

1.3 Araştırmanın Sınırlılığı

Çalışmanın bir sınırlılığı olarak sınırlı sayıda birey ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış ve açık uçlu mülakat soruları, katılımcıların perspektifleri hakkında kapsamlı bilgiler toplamak üzere tasarlanmış ve doğrudan ana araştırma sorularını ele almıştır. Daha küçük örneklem büyüklüğü bir sınırlılık teşkil etse dahi niteliksel araştırma genellikle genellenebilirlikten ziyade bilginin derinliği ve benzersizliği üzerine odaklanır. Bu yaklaşım, daha küçük çalışma gruplarından elde edilen detaylı ve özel verilere dayanarak genelleştirmeler içinde insan yönünü göz ardı edebilen niceliksel araştırmanın doğasına meydan okuyan eleştirel bir perspektif sunar (Baltacı, 2019). Ayrıca, niteliksel araştırma, özellikle veri toplamanın zor olduğu az incelenmiş konuları veya durumları incelemek için yararlı olan keşfedici bir yaklaşım sunar (Bengtsson, 2016).

Gıda müşterekleri kavramı literatürde nispeten az incelenmiştir ve bu da onu araştırma için açık ve davetkar bir konu haline getirir. Öte yandan, İstanbul'da şehir merkezine daha yakın kentsel tarım üretim alanlarının saha çalışması alanı olarak seçilmemesi kararı, bu üretim alanlarının öncelikle daha aktivist bir yaklaşım aracılığıyla direnişi simgelediği algısına dayanmaktadır. Bu seçim, perspektif çeşitliliğini sınırlayabilir. Bununla birlikte, çevre bölgelerdeki üretim, İstanbul'un gıda politikalarında kritik bir rol oynamakta ve gıda üretimi alanında kendi kendine yeterlilik için bir temel oluşturmaktadır.

1.4 Araştırmanın Önemi

Gıdanın metalaştırılmasına karşı koymak için, ilk olarak üreticilerin gıda ile olan ilişkisine odaklanmak ve bu bağlantıyı müşterekler lensi aracılığıyla yeniden kurmak

esastır. Bu adımlar, sadece bir üretici ile gıda arasındaki ilişkide bir dönüşümü değil, aynı zamanda toplum genelinde gıdanın algılanması ve değerlendirilmesini etkileyecek bir paradigma değişimini temsil eder. Böylece gıda politikalarının yeniden müşterekleştirilmesine (Vivero Pol, 2013) yönelik bir yaklaşımın nasıl kurgulanabileceğini anlamaya yardımcı olur.

Bu araştırmanın önemi, İstanbul'un çeper alanlarındaki tarımsal üreticilerin geleneksel bilgi ve tohum tercihleriyle şekillenen gündelik pratiklerinde potansiyel müşterekleri keşfetmektir. Bu, bireysel düzeyde gıdanın çoklu anlamlarını kucaklayan müşterek bir yaklaşımın nasıl güçlendirilebileceğini ve ardından bu yaklaşımın kolektif bir ölçeğe nasıl geçebileceğini anlamaya yönelik bir süreç sunmaktadır. Bu bağlamda, araştırma, tarımsal üretimin toplumsal ve mekânsal bağlamını yeniden değerlendirerek, gıdanın müşterekleşmesi üzerine derinlemesine içgörüler sağlamaktadır. Ayrıca İstanbul'un çeper bölgelerinde tarımsal üretimi sürdüren bu üreticilerin çeşitli hikayelerinden elde edilen içgörüler ve öneriler, gıda üreticilerini yerel gıda politikaları oluşturma ve karar alma süreçlerinde aktif olarak katılmalarına ve görüşlerini ifade etmelerine olanak tanımak adına bir kapı aralamaktadır.

1.5 Araştırmanın Strüktürü

Tezin ilk bölümünde, gıda müşterekleri kavramı etrafında odaklanan bu araştırmanın ana problemi, ilgili literatürden yararlanılarak açıklanmaktadır. Ardından, bu konudan kaynaklanan birincil ve alt araştırma soruları özetlenmekte, araştırma metodolojisi ve çalışmanın önemi verilmektedir.

İkinci bölüm, müşterekler kavramını inceleyerek gıdayı fiziksel formunun ötesinde anlamamıza olanak tanıyan bir kavramsal çerçeve oluşturur. Bu kavram ile gıda arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür gözden geçirilmektedir. Gıdanın müşterekliği üzerine yapılan çalışma ve tartışmalara geçmeden önce, müştereklerin daha detaylı bir perspektif sunması amacıyla bir açıklama sağlanmaktadır. Bölüm, ayrıca özellikle gıda üretimi bağlamında geleneksel tarımsal bilgi ve tohumlara odaklanan bir alan çalışmasını da içermektedir. Son olarak gıda müştereklerinin metalaştırılması tartışılmakta ve gıda müştereklerinin kentsel ortamlarda nasıl tezahür ettiğine dair somut örnekler vaka çalışmaları aracılığıyla gösterilmektedir.

Üçüncü bölümde metodoloji ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta, İstanbul'un çeper bölgelerindeki üreticiler ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin toplanma ve analiz süreçleri anlatılmaktadır. Bu bölümde, araştırma alanının seçimiyle ilgili gerekçeler ve İstanbul'un özelinde gıda müştereklerinin nasıl incelendiği üzerine bilgiler de sunulmaktadır.

Dördüncü bölüm, gıda müşterekleri literatürü çerçevesinde niteliksel verilerin değerlendirilmesini ve analizini içermektedir. Veriler, gıda ve ilgili üretim pratikleri hakkındaki perspektifleri kapsamaktadır. Bölüm, bulguların özeti ile son bulmaktadır.

Son bölümde ise tezde elde edilen verilerin ve bilgilerin toparlanarak sunulduğu sonuç kısmı yer almaktadır.

2. METANIN ÖTESİNDE: GIDAYI MÜŞTEREK YAKLAŞIMI YOLUYLA ANLAMAK

2.1 Müştereklere Genel Bakış

İlk olarak müştereklerin tarihsel geçmişi ve farklı perspektifler üzerinden tanımlamalarının neler olduğunu incelemek tanımlaması zor ve muğlak olarak niteleyebileceğimiz gıda müştereklerini anlamak için kaçınılmaz bir önceliktir. Müştereklik yaklaşımı, toplumu yalnızca kişisel çıkarlarını maksimize etmeye odaklanmış ve birbirleriyle rekabet eden izole bireylerden oluştuğu fikrine meydan okur. Bunun yerine, bireyleri birbirleriyle bağlantılı varlıklar olarak kabul eder ve bireysel, piyasa odaklı bakış açılarına karşı kolektif ve kişisel hedeflere aktif katılımı vurgular. Temelde, müşterek kavramının tanımı farklı araştırmacılar tarafından yukarıda belirtilen benzer bir kökenden gelse de literatürde müşterekler farklı çerçeveler içinde ele alınmaktadır (Vivero-Pol ve diğ., 2018).

Müştereklik kavramı oldukça katmanlı ve muğlaktır. Genel olarak hava, su, toprak, ormanlar gibi doğal kaynaklar; yollar, sokaklar, parklar, meydanlar gibi kentsel alanlar; bilim, internet, sanat, gelenek, dil gibi sosyal ve kültürel değerlere atıfta bulunulur. Temelde, müşterek tanımlarındaki tüm farklı perspektiflerin ortak noktası, piyasa ilişkilerinin dışında olmaları ve para ile değerlendirilememeleridir. Müştereklerden bahsederken ortak/müşterek kaynakların üretimi, paylaşımı ve yönetiminin hem herkes için hem de özellikle hiç kimse için olmadığı kabul edilir. Müşterekler hakkında konuşurken onların kamusal alandan nasıl farklılaştıklarını göz önünde bulundurmak önemlidir. Kamusal alanı devlet kontrolü altında bir hukuki kategori iken müşterekler bağlamında mülkiyet ve/veya aitiklikten söz edilemez. Müşterekler üzerinde mülkiyet hakları tesis etmek imkansız veya çok zordur. Üzerlerinde mülkiyet hakları kurma çabaları, bu belirsizliklerden faydalanır (Walljasper, 2010; Duru, 2018). Bu belirsizlik ile birlikte müştereklerin kimin sahibi olduğu sorusu doğmaktadır. Gibson-Graham ve diğ. (2013) vurguluyor ki: “İster özel, ister devlete ait, ister açık erişim olsun, her tür mülk üzerinde müşterek alanlar oluşturulabilir” (Slavuj Borčić, 2020, s.6).

Müştereklere dair ilk çalışmalara dönüldüğünde, ilkel birikim/el koyarak birikim ya da mülksüzleştirerek birikim üzerinden ele alınan yaklaşım, günümüzde farklı alanlarda yaygın bir kullanıma sahip olsa da tarihsel olarak Marx'ın Kapital'in ilk cildinde, 17. yüzyılda İngiltere'nin kırsalındaki ortak kullanılan topraklara el konulması ve köylülerin sanayi işçilerine dönüştürülme sürecini açıkladığı zamanlara kadar uzanır. Toprakların özelleştirilmesi, köylülerin topraklarından zorla çıkarılması ve işçi sınıfının oluşturulması ile sermayenin başlangıç aşamasında gerekli olan maddi ve toplumsal koşullar yaratılır. Marx'ın ilkel birikim teorisi, aynı zamanda çitleme (enclosure) olarak da bilinir ve bu kavram köylülerden müşterek arazilerin gasp edilerek özel mülkiyete dönüştürülmesi ile kapitalizm için ön koşulları yaratan tarihsel süreci ifade eder (Foster ve diğ, 2021).

Tarihsel çitleme kavramı, "eski çitlemeler" (Midnight Notes, 2001) olarak görülebilirken "yeni çitlemeler" veya "neo-kolonyal müştereklerin çitlemesi" (Mies ve Benholdt-Thomsen, 1999) ise, çoğunlukla 1970'lerden bu yana devam eden neoliberalleşme ile ilişkilendirilen özel bir tarihsel süreci temsil eder. "Yeni çitlemeler", öncelikle geçim araçlarının topluluk kontrolünün sona erdirilmesi yoluyla, "eski çitlemelere"e benzer bir şekilde işlev görür (Midnight Notes, 2001). Bunlar, özelleştirme, kurumsallaşma, liberalleşme ve metalaşma dahil olmak üzere çeşitli formlar alır (Harvey, 2021). Bu süreç, yalnızca kapitalist dünya dışındaki kapitalist üretim tarzını açığa çıkarmayı hedeflemez, aynı zamanda müşterekleri farklı araçlar kullanarak yöneten kapitalist dünya içinde de gerçekleşir. Harvey toprak, hava ve suyu, herhangi bir özel mülkiyet rejimine ait olmayan ancak doğanın metalaştırılması süreciyle tehdit edilen çevresel müşterekler olarak tanımlar. Ancak, müşterekleri ortak havuz kaynakları olarak görmek, yönetimleriyle ilgili endişeleri gündeme getirir ve odağını toplumsal rollerinden metalar olarak muamele görmelerine kaydırır. Harvey'in mülksüzleştirme yoluyla birikim kavramı ile ortak havuz kaynaklarının yönetimine ilişkin endişeler arasındaki ilişki, kapitalist üretim tarzının işleyişi anlaşılırken önem taşır. Harvey'in belirttiği gibi, mülksüzleştirme süreci, insanların kaynaklarından sadece fiziksel olarak ayrılmasını değil, aynı zamanda üretim sürecinde tekrarlanan sömürüyü de içerir. Ortak kaynaklar metalaştırıldığında ve piyasa güçlerine maruz kaldığında, kapitalist sistemin doğasında bulunan mülksüzleştirme ve sömürü dinamiklerine karşı hassas hale gelirler. Bu durum kamunun, ortak havuz ve açık

erişim kaynaklarının devam eden özelleştirilmesi karşısında da giderek daha fazla öne çıkıyor (Caffentzis ve Federici, 2014).

Çitleme, ilksel birikim zincirini besleyen parçalardan biri olarak toprak sahiplerinin halkın topraklara serbestçe erişimini engellemesi ve küçük parsel sahiplerinin topraklarını büyük ölçekli toprak sahiplerine satmasıyla birinci çitleme hareketini hayata geçirdi. 1980'lerden bu yana ise neoliberal politikaların ikinci bir çitleme hareketine yol açtığı, özellikle ekolojik müştereklerin ve doğal kaynakların özelleştirilmesinin devam ettiği belirtiliyor. 2008 krizine yönelik tartişmalar ise sermayenin sadece doğal ürünleri değil, doğal süreçleri ve döngüleri de etiketleyerek değerlendirdiğini ve yeşil ekonomi adına üçüncü ve son çitleme hareketi arayışında olduğunu gösteriyor. Bu, su kaynaklarının ticarileştirilmesi, genetik kaynaklar ve yaşam formlarının patentlenmesi gibi müşterek olarak tanımlanabilecek alanları/kaynakları içerir (Hazar, 2018).

2.1.1 Farklı perspektiflerden müşterek tanımlamaları

Literatürde müştereklerin kavramsallaştırılması genellikle üç temel ögeden oluşuyor: “ortak havuz kaynakları”, “topluluklar” ve “müşterekleşme”. Üçü için de müşterekler “kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlayan metalaştırılmamış kaynakları” ifade eder; topluluklar “kaynakları paylaşan ve kaynaklar için normlar belirleyen kişiler”dir; ve müşterekleşme “müşterekleri yaratan ve tekrar üreten sosyal pratiklerdir” (De Angelis, 2021, s.646).

Doğal kaynakların müşterekler çerçevesinde nasıl tanımlandığına dair çeşitli çalışmalarda farklı çabalar sarf edilmiştir. Doğal müştereklerin arkasında, hayatın satılık olmadığı temel fikri yatar (Vivero-Pol, 2018). Sosyal Ekolojik yaklaşımda, müşterekler terimi modern anlamda bir kaynak olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, ilk olarak 1968'de yayımlanan Garrett Hardin'in "Müştereklerin Trajedisi" makalesi aracılığıyla popülerlik kazandı. Bu terim, ortak kullanılan arazileri tanımlamak için kullanıldı. Ona göre, müştereklerin durumu, Antik Yunan oyunlarındaki trajedilere benzer şekilde, çözümsüz bir trajediye dönüşmüştür. Teorisinde, nüfus problemi ve müştereklerin trajedisi ile olan bağlantısı ele alınmaktadır. Nüfusun ve kaynakların aynı anda maksimize edilmesinin imkansız olduğu savunulmaktadır. Teoriye göre, müştereklerin trajedisi, ortak kaynakların bencilce kullanımından kaynaklanan aşırı tüketimden doğar. Önerilen çözümler arasında özelleştirme veya devlet mülkiyeti,

yanında müştereklerin yasal bir çerçeve içinde yönetimi yer alır (Hardin, 1968; Hardin, 1991). Ancak, bu teori pek çok eleştiri almıştır. Bu eleştiriler, müştereklerin trajedisi teorisinin her türlü özelleştirmeye yol açtığını veya bilimsel olmadığını savunur. Nobel Ödülü sahibi Elinor Ostrom, Hardin'in müştereklere yaklaşımını eleştirenlerden biridir. “Müştereklerin Yönetimi: Kolektif Eylem için Kurumların Evrimi” makalesinde, Hardin'in teorisine alternatif bir bakış açısı sunar (Ginn ve Ascensão, 2018). Ostrom'un ortak havuz kaynakları analizi, toplulukların kendi kendini yönetmesine vurgu yapar. Hardin'in rekabetçi bireyciliğine karşı, tarihsel örnekler yerel toplulukların paylaşılan doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek için kurallar geliştirdiğini ve uyguladığını gösterir. Bu kurallar işbirliği ve dayanışmayı teşvik eder, bireyler ve topluluklar için faydalıdır. Ostrom'un müşterek malların yönetimi için çözümleri, öncelikle yerel bilgi ve deneyimin iyi yönetimle birleştirilmesini ve yerel topluluğun ana aktör olarak kabul edilmesini içerir. Bu değişkenliğe rağmen, başarılı ortak kaynak kurumları "açıkça tanımlanmış sınırlar, uyum, kolektif karar alma düzenlemeleri, izleme, kademeli yaptırımlar, çatışma çözüm mekanizmaları, örgütlenme hakkının minimal tanınması ve iç içe geçmiş girişimler" gibi temel prensipleri paylaşır (Ostrom, 1990). Ancak, Hardin'in teorisinde olduğu gibi, Ostrom'un teorisinin de müşterekler ile ortaklık düzenlemeleri arasında doğru bir ayrım yapmadığı gibi tartışmalı yönleri bulunmaktadır. (Block ve Jankovic, 2016) Eleştirilere rağmen Ostrom'un çalışmalarında, doğal kaynakların yönetiminin insan ilişkileri ve fikirler, kapsayıcı katılım, işbirliği, yatay organizasyon, üretim ve paylaşım gibi prensiplerle düzenlenen organizasyonel formlara dayandığını görüyoruz. Bu perspektif, insan ilişkileri aracılığıyla sürekliliği sağlar ve süreci vurgulayarak kaynaklara farklı bir bakış açısıyla yaklaşma imkanını ortaya koyar.

Harvey, müşterekleri doğal kaynaklar olarak tanımlamakta hemfikir değildir. Tüm kaynakların sosyal olarak tanımlandığını ve bağlama özgü olduğunu savunur. Dolayısıyla, kaynak kavramı, onlara değer atfeden belirli koşullara bağlıdır. “Harvey, (2012), ‘müşterekin, belirli bir kendini tanımlayan sosyal grup ile hayatı ve geçim kaynağı için kritik görülen mevcut veya henüz oluşturulacak sosyal ve/veya fiziksel çevresi arasında istikrarsız ve şekillendirilebilir bir sosyal ilişki olarak görülmesi gerektiğini’ açıklar (Harvey’den akt. Slavuj Borčić, 2020). De Angelis, toplulukları ihmal ederek müştereklerin özelleştirilmesini haklı çıkaran bireyci yaklaşımı eleştirir, bunun hayati olduğunu savunur. Ona göre, bu yaklaşım, müştereklerin ilişkilerini ve

pratiklerini göz ardı eder (De Angelis, 2010; De Angelis, 2021). Bu bizi, yukarıda bahsettiğimiz topluluklar ögesine getirir. Kostakis ve Bauwens (2014) ise herhangi bir müşterekler şemasını anlamak için dört birbiriyle bağlantılı bileşen önerir ve onlar da topluluk ögesine dikkat çekerler. Önerdikleri müşterekler şeması, biraz daha detaylı bir açıklama sunar: "kaynak; onu paylaşan topluluk; insanların kaynağa erişimini yöneten kurallar ve mülkiyet rejimleri; ve kaynağın sosyal yeniden üretimi veya korunması yoluyla oluşturulan kullanım değeri (akt. Reyes-García ve diğ, s.6). Müşterekler, topluluk tarafından ortaklaşa geliştirilen ve sürdürülen maddi ve maddi olmayan mallardan oluşur, topluluk tarafından tanımlanan kurallara göre paylaşılır. Bu tanımlamalardan yola çıkarak kısaca müştereklerin ister maddi ister maddi olmayan, doğal ya da insan yapımı olsun doğal veya kültürel kaynakları barındırabileceğini, onu paylaşan topluluklara ihtiyaç duyduğunu, tüm bu paylaşımları adil şartlarda gerçekleştirmiş olmak için herkesin katkıda bulunduğu müşterekleşme pratiklerinin gerekliliği ve aynı zamanda her zaman katı kurallar olmasa da amaçtan sapmamak ve sürdürülebilirliği sağlamak açısından düzen oluşturacak bazı kuralların bulunması gerekir diyebiliriz.

Aslında topluluk dediğimizde, bağımsız bir tanımlama yerine toplulukların ve onların pratiklerine atıfta bulunuyoruz. Bu bağlamda, kaçınılmaz olarak sosyal yeniden üretim kavramı önem kazanır. Sosyal varlığımızı hangi temeller üzerinden inşa ediyorsak sosyal ilişkilerimizi de o temeller üzerine kuruyoruz. Bir kaynağı sadece kaynak olarak değerlendirme eğilimindeki bir sosyal üretim anlayışı varsa, müşterek olarak nitelendirebileceğimiz unsurların ticari değere indirgenen meta olarak algılanma riski ortaya çıkar. Bu durum, pratiklerin sınırlanması, ticarileştirilmesi veya metalaştırılması biçiminde tezahür edebilir. Ancak, bir unsuru müşterek olarak kabul edip bu çerçevede şekillendirmek bize yeni imkanlar sunabilir.

Otonomist Marksistler, müşterek kavramını temelde yeniden üretim çerçevesi içinde ele alır ve kendi kendini yönetim, organizasyon, işbirliği ve dayanışma gibi kavramlar aracılığıyla sosyal ilişkilere/sosyal üretime odaklanarak teorilerini geliştirirler. Federici, müştereklerin sosyal ilişkilere dayandığını ve aslında toplumsal yeniden üretimin bir parçası olduğunu vurgular. Bu yaklaşımı literatürde işleyen De Angelis, ortak noktamız olan şeylerin aynı zamanda paylaştığımız şeyler olduğundan bahseder. Ayrıca çitleme ve müşterek kavramlarının yeniden düşünülmesi gerektiğini ve bunun sadece maddi alanlar ya da mallarla değil, sosyal ilişkilerle ilgili olduğunu belirtir (De

Angelis ve Harvie, 2014). Hardt ve Negri, müşterekin ne olduğunu tanımlamak için çalışmalarında topluluk ya da kamuyla ilgili geleneksel kavramlara atıfta bulunmazlar. Müşterekin, tekil varlıklar arası iletişime dayandığını ve işbirlikçi sosyal üretim süreçlerinden ortaya çıktığını savunurlar. Müşterekin biyopolitik olduğunu ve şehirde, merkezi bir noktada üretildiğini açıklarlar (Negri ve Hardt, Aykutalp, 2021'de alıntılanmıştır). Bollier'e (2016) göre, temel bir hata, müşterekleri ya bir şey ya da sonlu kaynaklar olarak algılamakta yatarken o, müşterekleri herkesin adil bir şekilde paylaşmaya ve dağıtmaya çabaladığı bir süreç olarak tanımlar. Bu görüş doğrultusunda, Neo-Marksist yaklaşımda da müştereklerin sürekli olarak sosyal etkileşimler aracılığıyla üretildiği kabul edilir. Müşterekler, bir arazi parçası gibi somut nesneler olarak sadece gözlemlenmez; kültürel değerler, dil, edebiyat ve bilgi de müşterek biçimleridir. Üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerini müzakere, karşılıklı sorumluluk ile yönetmek ve bunların gelişimini destekleyen kurallar oluşturmak, birlikte inşa etmenin sürekli bir sürecidir. Bu süreçte, müşterekleri korumak ve çitlemelerini önlemek için müşterekleştirme pratikleriyle karşılaşırız. Bu duruş, piyasa mantığının devlet ve özel mülkiyet ikilisi ötesine genişlemesine karşı bir tavrıdır. Müşterekleştirme, toplumsal hareketler tartışmalarında sıkça ele alınan bir konsepttir.

2.1.2 Müşterekleştirme

Linebaugh tarafından geliştirilen müşterekleştirme kavramı, sadece çitlemeyi değil, aynı zamanda müşterekleştirmenin tarihsel sürekliliğini de işaret eder (Linebaugh, akt. Fırat, 2017). Yani bu terim, müşterek kelimesinin bir isimden ziyade bir fiil olarak daha iyi anlaşılabilceğini öne sürer (Bollier, 2016; Clausen, 2016). Müşterekleştirme fiilini kullanmak, odak noktasını statik mülkiyet rejimlerinden, müştereklerin oluşturulması ve yönetilmesi ile ilgili dinamik süreçlere kaydırır (Blomley, 2008). Müştereklerin varlığı, onları oluşturmak, sürdürmek ve korumak isteyen topluluklara bağlıdır (Gidwani, 2013). Müşterekleştirme, kendiliğinden örgütlenen ve ihtiyaç odaklı sosyal pratikler olarak tanımlanır ve kendini güçlendirme ve demokratikleştirme gibi ilişkisel ve sosyal işlevlere vurgu yapar (Bollier, 2016; Euler, 2018). Bollier ve Helfrich'e (2012) göre müşterekleştirme, topluluk üyeleri arasında kaynakların paylaşılmasını sağlayan bir süreçtir (Bollier ve Helfrich, 2012). Bu süreç, kaynakların ortak kullanımını belirler (Laval ve Dardot, 2018). Linebaugh (2008) da, müştereklerin sadece doğal kaynaklar olarak görülmesinin yanlış ve potansiyel olarak tehlikeli olduğunu belirterek belirli bir topluluk tarafından denetlenen ortak kaynak

havuzunun varlığı, bu kaynakları kullanımı ve bu kaynaklar için düzenlemeler oluşturma süreçlerine katılan toplulukların dahil olması, ve bu süreçlerin müştereklerin kurulması ve sürdürülmesinden sorumlu temel sosyal süreç olduğunu vurgulayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu bağlamda, bu üç bileşenin iç içe geçmişliğinin önemini vurgulamıştır. Böylece müşterekleri, toplum ile doğa arasındaki iç içe geçmiş ilişkileri yansıtan aktif bir süreç olarak görmeyi öneriyor. Müşterek kelimesini somut bir varlık temsil eden bir isimden ziyade bir aktiviteyi ifade eden bir fiil olarak değerlendirmenin daha uygun olabileceğini öne sürüyor (Micarelli, 2021).

Müşterekleştirme süreci, tüm müşterekler sisteminin yeniden üretimi ve gelişiminin merkezindedir. Topluluğu ve paylaşılan kaynaklarını destekleyip besleyen kolektif eylemleri ve değerleri temsil eder (Diesner, 2020). Bollier ve Helfrich (2015), müşterekleştirmenin kapitalizme derin bir meydan okuma olduğunu ve öncelikli olarak küçük ve büyük topluluklardaki insanlar arasında, insanlar ile insan olmayan dünya arasında ve bizler ile gelecek nesiller arasındaki ilişkileri yaratıp sürdürmekle ilgilendiğini savunuyor. Müşterekleştirmenin amacı, özelleştirilmiş çıkarlara yanıt vermek değil, bunlar tarafından kontrol edilmemektir. Aksine, müştereklerin tekelliliğe, metalaşmaya ve çitlemeye karşı bir yanıtıdır. Herkesi ilgilendiren her şeyi kapsayan bir temel oluşturmayı amaçlar. Müştereklerin özünde özel mülkiyet veya piyasa ile çatışma olmadığını belirten çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu kapsamda üç tür müşterekleştirmeden bahsedilmektedir: İlki, "kapatılmış kaynakları ortaklaşa kullanma" kapsamında kaynaklara geniş erişimi sağlamak ve kullanımı daha büyük bir topluluğa yaymayı içerir. Sorumluluklar ortaklaşa üstlenilir ve bu süreç, devlete ait, özel kolektiflerin veya herkesin erişimine açık alanlarda gerçekleşebilir. İkincisi, "var olan ortak alanların korunması" yani zaten ortak olarak kabul edilen kaynakların korunmasına odaklanır. Üçüncüsü ise, "yeni kaynakların ortaklaşa kullanıma açılması" yani yeni, henüz düzenlenmemiş veya henüz mevcut olmayan kaynaklar için ortak yönetim kurmayı hedefler. Müşterekleştirme, devlete ait, özel mülkiyet, kolektif sahiplik ve herkese açık alanlar dahil olmak üzere farklı sahiplik yapılarına sahip alanlarda gerçekleşebilir. Bu yaklaşımlar genellikle karmaşık ve çeşitli mülkiyet iddialarını içerir (Ginn ve Ascensão, 2018, s.5). Bu yaklaşımda altı çizilen bir alan, devlet sahipliğinde ve özel mülkiyette de olsa, orada da müşterekleştirme pratiklerinin gerçekleştirilebilirliğidir.

Çok sayıda akademisyen çalışmalarında müşterekleştirmenin dönüştürücü gücü ve aktivist yönüne değinir. Çünkü tarihsel olarak müşterekler genellikle dayanıklılık, kolektif yönetim ve sürdürülebilirlik ile ilişkilendirilmiştir (Vivero-Pol ve diğ., 2018). Bu yaklaşımlar, sıklıkla metalaştırma ve özelleştirme eğilimlerine karşı alternatif yaşam yollarını deneysellik aracılığıyla araştırır (Tschersich, 2021). Müşterekleştirme, insanlara kendi işlerini yapmanın yeni yollarını keşfetme ve pazarlama, sosyal ve etik endişeleri daha iyi uyum içinde birleştirmek için tutarlı bir alternatif model sunar (Slavuj Borčić, 2020). Müşterekleştirme, işbirliği ve dayanışma formlarına dayandığı sürece, Stavrides'e (2015) göre, toplumu kapitalizmin ötesinde şekillendirebilecek bir güç haline gelebilir. Zaten müşterekler bu bağlamda 1980'lerde, 20. yüzyılın son çeyreğinde hızlanan metalaşma sürecine karşı toplumun kendini savunması olarak siyasi ve toplumsal gündeme yeniden girmiştir. Yine de müşterekleştirme süreçleri de bazı durumlarda yeni kapanma biçimlerine yol açabilir, kendi adaletsizlikleri, dışlanma sorunları veya eşitsizlikleri içerebilir (Ginn ve Ascensão, 2018). Federici ise müştereklerin sosyal ilişkilere dayandığını ve toplumsal yeniden üretimin bir parçası olduğunu belirtir. Bu nedenle, müştereklerin nasıl oluşturulduğunun ve korunduğunun analiz edilmesi gerekmektedir. Toplumsal ilişkilere odaklanmak, müştereklerin faydalarının nasıl çarpık dağıldığını ve giderek daha fazla özelleştirildiğini ortaya çıkarabilir (Engel-Di Mauro, 2018).

Neoliberalizasyonun etkisiyle ortaya çıkan karmaşık kentsel alanlarda müşterekleştirme yaklaşımı, bu karmaşık alanlarda ortak mülkiyetin nasıl oluşturulabileceğini ve yönetilebileceğini de inceler. Bu yaklaşım sadece kapitalizme karşı ya da onun lehine değildir. Yeni müşterek mülkiyet rejimleri, devletin ve sermayenin toprakla ilgili politikalarına hem karşı çıkabilir hem de destekleyebilir. Bu nedenle, odak sadece özel ve kamusal mülkiyet gibi soyut yasal ayrımlarda olmamalıdır. Aksine, bu uygulamaların ve toplumsal süreçlerin pratiklerine odaklanmalı ve kimin faydalanacağı sorusunu sorulmalı çünkü bu yaklaşım, karmaşık kentsel alanlarda daha adil ve sürdürülebilir bir mülkiyet rejimi oluşturma çabalarını anlamamıza yardımcı olabilir (Ginn ve Ascensão, 2018). McMurty, Federici, Dardot ve Laval gibi düşünürler de müşterekleri bir politik mücadele ilkesi olarak görürler. "Federici, müşterekleri binlerce yıldır insanların yaşamlarını düzenlediği bir ilke olduğunu ve müşterek ilkesinden bahsetmenin "yalnızca küçük ölçekli deneylerden değil, kıta ölçeğindeki büyük toplumsal oluşumlardan" bahsetmek olduğunu belirtir"

(Caffentzis ve Federici, 2014). Müştereklerin oluşturulması veya korunması, “müşterek pratiklerin üretimi” anlamına gelir ve “ırk, cinsiyet, yaş ve coğrafi konum gibi hatlar boyunca bizim aramıza dikilen bölünmelerle yüzleşen, yeni kolektif üreme biçimleri” kurmaktır (Engel-Di Mauro, 2018, s.2). Holder ve Flessas (2008) da ölçeğin büyüklüğünden bahsederler. Onlara göre müşterekler geleneksel olarak toprağa dayalı kaynaklara ve bunları yöneten kurallara, haklara ve yükümlülöklere referansla şekillenir ve bunlardan doğan, toplumsal paylaşım ilkeleri etrafında örgütlenen bu müşterekler de yerel girişimlerden küresel yönetim ölçeklerindeki çevresel müştereklere kadar uzanır. Aslında toplumsal paylaşım ilkeleri etrafında örgütlenen ve ölçekler arası olan bu hareketlilik bizi Hardt and Negri’nin müşterekleri geleneksel kaynak yönetiminin ötesinde, insan potansiyeli, yaratıcılık ve etik değerler için bir alan olarak gördüğü daha geniş bir bakış açısını düşündürmeye iter (Ginn ve Ascensão, 2018).

Müşterekleştirme toplulukları içerisinde bazı bireyler, doğal kaynak sistemlerinin kolektif yönetimiyle ilgili olan geleneksel müşterekleri, arazi gaspları ya da yerel su hizmetlerinin özelleştirilmesi gibi çağdaş çitlemeler ve metalaştırmalara karşı koruma faaliyetlerinde bulunuyorlar (Tschersich, 2021). Aynı zamanda, diğerleri özellikle bilgi alanında, Creative Commons Lisansları ve çevrimiçi platformlar gibi girişimlerle, ayrıca kentsel alanlarda, gıda konseyleri kurarak ihmal edilmiş kamu mekanlarını ve binaları canlandırarak mahalleler içinde ve ötesinde ortak yemek deneyimlerini teşvik ederek yeni müştereklerin yaratılmasında öncülük ediyorlar (Vivero-Pol ve diğ, 2018).

Aktivist uygulamalar ve yeni araştırmalar, kentsel, kültürel, dijital ve gıda müşterekleri gibi farklı türlerdeki müştereklerle ilgili kavramsal yenilikleri teşvik etti (Morrow, 2019). Müşterekler genellikle, devlet, ekonomik güç ve teknoloji odaklı modern gücün kamusal yaşamı ve alanı sürekli olarak ele geçirme, bölme, dönüştürme ve özel kazanç sağlama süreci olan çitlemeye karşı durur. Müşterekler, parasal değere değil, işgal, kullanım ve ikamete bağlı olan kapsayıcılık, adalet ve sürdürülebilirlik alanlarıdır. Kentsel alanlar, vatandaşlığın tüketime indirgenmesine karşı çıkarak neoliberal çitlemelere direnir (Tschersich, 2021) ve yeni dayanışmalar ve karşı kapitalizm için kullanılacak direnişin sosyal ve mekansal pratikleri oluşturan üretken anlarla doludur. Ancak bu kentsel alanlarda bir müştereklikten bahsetmek yaşama ve kullanma hakkı yanında kolektif sorumluluk hisseden şehir sakinleri

tarafından sahiplenilip bakımı yapıldığında, yönetilip ve paylaşıldığında mümkündür (Slavuj Borčić, 2020). Bu bağlamda şundan bahsetmek mümkündür ki çeşitli yerlerde ve durumlarda müştereklerin geri kazanılması ve sürdürülmesi yoluyla toplulukların nasıl bir araya getirildiğini ve güçlendirildiğini incelemek için daha mekansal bir perspektif sağlayan kentsel müşterekler teorisini kullanan gelişen bir literatür vardır. Çoğu kentsel müşterekler araştırması, aktivist bir perspektiften siyasi sorunları vurgular. Sıklıkla yerel hareketlerde kök salmış ve alttan üste süreçlerle karakterize edilen bu terim, özellikle artan mahrumiyet zamanlarında demokratik alttan üste süreçleri güçlendirmek için etkili araçlar olarak görülür. Bunun yanı sıra bazı çalışmalarda ise sürdürülebilir kentsel gelişim ile ilgili sunduğu potansiyel üzerine de çalışılmıştır.

Kentsel müşterekleri kentsel alanların ötesine taşıyan bir bakış açısıyla ise "Commons Institute" ve "Commons Network gibi platformlar"dır. Kentsel müştereklerle ilgili bilgi toplama, üretme ve farklı paydaşları bir araya getirme konusunda faaliyet göstermektedirler. Bu platformlar, müştereklerin önemini vurgulayarak toplulukları birbirine bağlayarak ve müştereklerin sürdürülebilirliği için çalışarak küresel ölçekte etki yaratmaya çalışmaktadırlar. Yani aslında biraz daha kentsel müştereklerin ve bilgi müşterekleri ile kesişim noktasına bir örnektirler (Micarelli, 2021). Toplumsal olarak paylaşılan ve oluşturulan bilgi, bilim, veri ve diğer entelektüel kaynakların kurumsallaşması olarak tanımlanan bilgi müştereklerine dair de ayrı bir literatür vardır çünkü bilgi genellikle bir kamu malı olarak kabul edilir ve sınırsız erişim temel bir insan hakkı olarak kabul edilir ve ticarileştirme ve sürdürülemezlik gibi tehditlerle karşı karşıyadır (Kliem ve Sievers-Glotzbach, (2022). Bilgi müşterekleri bilgiye erişim ve kullanımını sağlamak için mücadele eder. Bu tür girişimler, bilginin kamusal alanda serbestçe dolaşımını teşvik eder ve bilgiye erişimi sınırlayan engelleri kaldırmayı amaçlar. Kentsel müşterekler, parkların ve yeşil alanların korunması, topluluk bahçelerinin oluşturulması ve sokakların kamusal kullanıma açılması gibi konularda mücadele edebilir. Açık erişim yayıncılık, ücretsiz eğitim materyalleri sunma ve bilgi paylaşım platformları gibi faaliyetler, bilgi müştereklerinin bir parçası olabilir.

Farklı müşterek kavramsallaştırmalarında onların geri kazanılması veya sürdürülmesi için mücadele edilen çeşitli örnekler vardır. Bunlardan bazıları:

- (i) Kooperatif sahipliğinde ve topluluk tarafından yönetilen konutlar

- (ii) Bağımsız mekanlar
- (iii) Arazi el koymalar veya belediye su hizmetlerinin özelleştirilmesi
- (iv) Kadınlar Kütüphanesi (Williams, 2018)
- (v) Creative Commons Lisansları, çevrimiçi hizmetler ve dijital içerikler
- (vi) Deprem sonrası şehirde geçici müşterekler
- (vii) Kooperatif sahipliğinde işletmeler
- (viii) Kentsel müştereklerin yönetimi ve işbirlikçi şehir düzenlemeleri
- (ix) Kullanılmayan kamu meydanları ve terk edilmiş binaları müşterekleştirmek
- (x) Kentsel gıda müşterekleri: Topluluk bahçeleri, Gıda paylaşımı, Gıda dayanışma ağları, Gıda konseyleri

Şimdi, müşterekler hakkında genel bir çerçeve çizdikten sonra, incelememizin merkezini gıda müşterekleri üzerine yoğunlaştıracamız.

2.2 Müşterek Olarak Gıda

Gıda, hayatımızın birçok yönünü etkiler. Hem bir geçim kaynağıdır hem de kutlama sebebi, güç aracı ve refah göstergesidir ve aynı zamanda yaşamın devamlılığını sağlayan temel ihtiyaçlardan biridir. Çünkü gıda, içme suyu, temiz hava ve barınma gibi diğer temel ihtiyaçlarla birlikte, onsuz yaşayamayacağımız hayati bir şeydir. (Sumner, 2011). Gıda, literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır: Bir meta olarak (Bush 2010; Bahel ve diğerleri 2013), bir müşterek olarak (Dalla Costa 2007; Karyotis ve Alijani 2016; Vivero Pol, 2017), bir kamu malı olarak (Akram-Lodhi 2013; Agyeman ve McEntee 2014), bir özel mal olarak ve bir insan hakkı olarak (De Schutter 2014). Ayrıca, önemli bir kültürel öğe (Van Esterik, 2018) ve güç aracı olarak kabul edilir. Bu tanımlar, gıdanın sosyal, ekonomik ve kültürel farklı yönlerini vurgulamak için kullanılmıştır. Gıda müştereklerine dair çalışmalar arasında ise tohumlar, genetik tarım kaynakları, kentsel topluluk bahçeleri (Tornaghi, 2016), karşılıklı yardım ağları, ev bahçeleri (Valle, 2021) ve geleneksel tarımsal bilginin korunması (Reyes-García ve diğerleri, 2018) gibi konulara değinilmiştir (Devillers, 2023).

Gıda ekonomik açıdan dışlanabilirlik ve rekabet üzerinden ele alınabilir çünkü bir kişinin tüketimi, diğerlerinin kullanımını sınırlar (Vivero-Pol, 2018). Bu bir gıda maddesinin tüketildikten sonra başkalarının tüketiminden doğrudan veya dolaylı olarak dışlanabilir olup olmadığını ifade eder. Rekabetçilik ise bir gıda maddesinin bir kişinin tüketimi sırasında başka bir kişinin aynı maddenin tüketimini engelleyip engellemediğini belirtir. Bir gıda maddesi ne kadar rekabetçi ise, bir kişinin o gıda maddesini tükettiğinde başka bir kişinin aynı gıda maddesinden tüketim yapmasını o kadar zorlaştırır. Bu özelliklere göre fiziksel olan tüm mallar kulüp malları, özel mallar, ortak havuz kaynakları ve kamu malları olarak dört farklı kategoriye ayrılabilir. Gıda da ekonomide bu fiziksel mallardan biri olarak kabul edilir. Malın rekabetçiliği ve dışlanabilirliği temel alınarak yapılan dört farklı türde mal sınıflandırması üzerinden gıdayı açıklamak tez kapsamında gıda müştereklerine odaklanacağımız için onun tanımlamasını anlama noktasında zemini sağlamlaştırmamıza yardımcı olacaktır.

Kulüp malları, belirli bir grup insan tarafından paylaşılan ve kullanıldığında diğerlerinin kullanımını kısıtlayabilen mallardır. Bu tür mallar genellikle üyelik veya katılım ücreti ödendiğinde erişilebilir. Örneğin, patentli tarım bilgisi gibi bilgiler, belirli bir grup tarafından kullanılabilir ve diğerlerinin erişimini kısıtlayabilir. Benzer şekilde, avlanma alanlarında avlanmak veya balıkçılık ve av izinleri gibi faaliyetler de kulüp mallarına örnektir; çünkü bu faaliyetlere katılım belirli bir grup tarafından sınırlıdır. Özel mallar ise bir kişinin kullanımını bir başkasının kullanımından doğrudan veya dolaylı olarak sınırlayan mallardır. Genellikle mülkiyet haklarına tabidirler ve piyasada alınıp satılabilirler. Yetiştirilen gıda veya özel mülkiyetle sahip tarım arazisi gibi mallar, belirli bir kişi veya kuruluşa ait olup diğerlerinin kullanımını sınırlar. Benzer şekilde, genetik olarak değiştirilmiş organizmalar (GDO'lar) veya patentli geliştirilmiş tohumlar gibi ürünler de özel mallara örnektir; çünkü bu ürünlerin kullanımı genellikle mülkiyet haklarına tabidir ve sınırlıdır. Ortak havuz kaynakları ise bir grup insan tarafından paylaşılan ancak tüketildiğinde diğerlerinin kullanımını azaltan mallardır. Bu tür mallar sınırlıdır ve aşırı kullanıldığında tükenme riski taşırlar. Örneğin, deniz balık stokları veya yenilebilir yabani meyve ve hayvanlar gibi doğal kaynaklar, bir grup insan tarafından paylaşılabilir ancak aşırı kullanımı bu kaynakların azalmasına neden olabilir. Müşterekler (commons) ile ortak havuz kaynakları (commons pool resources) terimlerinin aynı anlama referans verdiği konusunda karışıklık yaşanabilir ancak bunlar farklı kavramlardır. Müşterekler genel olarak daha

geniş bir kavram iken ortak havuz kaynakları belirli doğal kaynakları tanımlar. Kamu malları ise toplumun genel yararı için önemli olan ve kullanımı bir kişinin kullanımından diğerlerini etkilemeyen mallardır. Bu tür malların kullanımı, herkes için mevcuttur ve bir kişinin kullanımı diğerlerinin kullanımını sınırlamaz. Ortak havuz kaynakları ve kamu malları toplumun genel çıkarlarına hizmet etmeyi amaçlar ancak yönetim ve kullanımı konusunda farklılık gösterirler. Kamu malları genellikle devletin doğrudan kontrolü altında yönetilirken, ortak havuz kaynakları genellikle topluluk veya özel gruplar tarafından yerel olarak yönetilir (Fournier, 2013; Vivero Pol, 2013).

Kamu malları kavramı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır ve devletler arası işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Küresel kamu malları terimi ise neredeyse herkesi etkileyebilen, evrensel, dışlanamaz ve rekabetçi olmayan malları ifade eder; farklı medeniyetlerin yapı taşlarıdır (multi luis). Gıda bağlamında spesifik bir örneğe değinmek gerekirse yemek tarifleri gibi bilgiler, herkes tarafından serbestçe kullanılabilir ve bir kişinin bu bilgiye erişimi diğerlerinin erişimini kısıtlamaz. Gastronomi bilgisi veya güvenli gıda tedarik sistemi gibi konular da kamu mallarına örnektir; çünkü bu bilgilere erişim herkesin yararına olabilir ve bir kişinin erişimi diğerlerini sınırlamaz. Ayrıca, sınırları değişken olup birbirinin yerine kullanılabilir veya karıştırılabilir nitelikte olan küresel kamu malları veya küresel müşterekler gibi kavramlardan da söz edilebilir. Örneğin Food and Nutrition Security (FNS), topluma, uluslara ve gezegene fayda sağlayan bir küresel müşterek veya küresel kamu malı olarak önerilir. 860 milyondan fazla insanın gıda güvenliği eksikliği yaşaması gibi etik olarak dışlanabilir yönleriyle karakterize edilir. Net bir tanımlamaya sahip olmamasının en büyük nedeni ortak ve kamu arasındaki farkı ayırt etmede yaşanan zorluklardan kaynaklanmaktadır. Küresel müşterek terimi, devletlerin sınırları dışında kalan alanları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır ancak günümüzde biyoçeşitlilik, bilgi müşterekleri ve küresel hukuki düzenlemeler gibi çeşitli küresel kaynakları da içerecek şekilde genişlemiştir. Öte yandan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1999'da küresel kamu malı kavramını tanıtarak tüm ülkeleri, nüfus gruplarını ve kuşakları yararlandıran kamu mallarını işaret etmiştir. Ancak, uluslararası hukuk alanında, küresel müşterekler ve küresel kamusal alanlar arasındaki çizgi sık sık belirsizdir ve her iki kavram da aynı politika konularına atıfta bulunmak için kullanılmıştır. (Vivero-Pol, 2018; Brando ve diğ, 2019)

Görüldüğü üzere, gıda kavramı sadece mal sınıflandırmasıyla ele alınırken dahi çeşitli tanımlara ve kategorilere ayrılabilir. Bu durum, gıdanın karmaşıklığının ve çeşitliliğinin bir göstergesidir. Literatürde gıda ile ilgili söylemler dikkate alınarak üç ana gıda anlayışı tanımlanmıştır: Bir emtia olarak gıda, bir insan hakkı olarak gıda ve bir ortak iyi olarak gıda (Carceller-Sauras ve Theesfeld, 2021). Gıda bir mal olarak değerlendirildiği takdirde sahipleri tarafından kontrol edilir. Böylece gıdanın özelleştirilmesi ve meta haline getirilmesi, onu ekonomik açıdan mal kategorisine sokar ve onun mülkiyetine ilişkin belirli hakları beraberinde getirir. Örneğin, bir çiftçi gıda ürünlerini yetiştirir ve bu ürünlerin mülkiyetine sahip olur. Bir market sahibi ise gıda ürünlerini satın alır ve bu ürünlerin mülkiyetine sahip olur, böylece onları müşterilere satabilir. Yani gıda özelleştirildikçe mülkiyet hakları belirli kişilere veya kurumlara ait olur ve bu kişiler veya kurumlar gıdanın üretimini, dağıtımını ve satışını kontrol edebilir. Bu durum gıda sistemini etkiler çünkü gıdanın üretiminden tüketime kadar olan her aşamasının ticarileşmesi anlamına gelir. Peki ya gıda sistemi nedir? Pochukuchi ve Kaufman (1999)'a göre gıda sistemi, gıdanın üretiminden dönüştürülmesine, dağıtımına, tüketimine ve tüketim sonrası işlemlere kadar olan süreçlerden oluşan tüm faaliyetleri kapsar (akt. Pettenati ve diğ., 2018). Kaufman'ın daha detaylı bir tanımlamasına göre ise bir gıda sistemi, gıdanın üretiminden başlayarak işlenmesi, dağıtımı, toptan ve perakende satışı ve tüketimini içeren bir zinciri içerir. Bununla birlikte, bu lineer yapı, bir gıda sisteminin birbirine bağlı ve dinamik bir sistem olduğunu yeterince göstermez. Hay ise bir sistemi, birbirine bağımlı her bireyin belirli bir şekilde organize edildiği bir grup olarak tanımlar. Bir gıda sistemi, üretimden atık bertarafına kadar olan süreçlerin birbirine bağlanmış bir ağı olarak tanımlanabilir (Sumner, 2011). Emtia olarak gıda anlayışıyla şekillenen gıda sistemleri ise bu ticari malın gıda sisteminin açıkladığımız zincirleri olan üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerini organize etmek üzere kurulur. Özelleştirme ve meta haline getirme süreçleri, gıda sistemlerindeki güç dinamiklerini etkiler ve tüketici tercihlerinden üretim uygulamalarına kadar bir dizi kararın alınmasını şekillendirir. Birçok farklı yazar gıdanın ticarileştirilmesini kurumsal gıda sistemlerinin yapısal kırılabilirliğinin bir nedeni olarak görmüştür (Pettenati ve diğ., 2018). Çünkü gıda onu üreten sosyo- ekonomik-ekolojik gıda sisteminden ayrılamaz (Vivero-Pol, 2018) ve nasıl algılanarak üretilir, dağıtılır ve tüketilirse gıda sistemi de buna göre şekillenir.

Müşterek olarak gıda ise geliştirmekte olan bir anlatıdır. Gıdanın endüstriyel gıda sistemini ayakta tutan bir meta olduğu yönündeki hakim anlatıyı çürütmek (Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019; Vivero-Pol, 2017; Vivero-Pol, 2018) ve gıda sistemin yönetiminin bir yeni bir yolu olarak müşterek olarak gıda (food as a commons) yaklaşımı, geleneksel yani kapitalist gıda sistemlerine alternatif bir yaklaşım olarak sunulmaktadır (Holt-Giménez ve van Lammeren, 2019; Jackson ve diğ., 2021). Gıdanın bir müşterek olarak görülmesi fikri, son zamanlarda üniversiteler ve araştırma merkezlerinin yanı sıra kamu ve siyasi platformlarda da artan ilgiyle karşılanıyor ancak hem kamu hem de siyasi tartışmalara girmesi araştırma alanlarına girmesinden daha uzun sürdü (Vivero-Pol, 2017a; Vivero-Pol, 2017b). Bu yaklaşım, gıdanın çok boyutluluğunu temel alır ve mevcut gıda sisteminde olduğu gibi ekonomik boyuta öncelik vermez (Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019). Modern ekonomide ise yukarıda açıkladığımız üzere bir kaynağın müşterek olarak sınıflandırılabilmesi için, hem rakip hem de dışlanabilir olmaması gerektiğini belirtir (Leitheiser ve Horlings, 2021). Gıda zaten doğası gereği sürekli olarak üretilen ve yenilenebilir olan olduğu için özünde hava gibi sonsuz olarak mevcut olmasını sağlayabilir (Vivero-Pol, 2018). Böyle bir tanım olsa da gıda müşterekleri onun ekonomik boyutunu da tamamen göz ardı etmez, onun yerine gıdayı salt ticaret ürünü olarak gören tanımlamanın ötesine geçmeye hedefler. Bu da gıdanın çok boyutluluğunu ve farklı işlevlerini de bu tanıma dahil etmek demektir (De Schutter ve diğ., 2018; Rossi, 2021). Gıda müşterekleri anlatısına göre eğer gıda müşterek olarak kabul edilirse ve öyle tanımlanırsa kapitalist küresel gıda sistemi değişecektir (Holt-Giménez ve van Lammeren, 2019). Bu yaklaşım gıda sisteminde üretim, dağıtım ve tüketim aşamasında yaşanan sorunlara ilişkisel ve bütüncül bir çözüm önermeye çalışır. Bazı araştırmacılar, bütüncül bir yaklaşım benimseyerek gıda sisteminin tamamını ortak bir kullanım alanı olarak destekler, her aşamanın bu perspektif altında yeniden düşünülmesi gerektiğini önerir ve gıda sisteminin dönüşümü için, tüm gıda zincirinin müşterek kullanıma yönelik olarak yeniden tasarlanması gerektiği ifade edilir (Carceller-Sauras ve Theesfeld, 2021). Literatürde bu konuda birçok çalışması bulunan Vivero Pol (2013; 2017; 2018), gıdayı müşterek olarak tanımlayarak sürdürülebilir geçişleri teşvik etmeyi ve kapitalist gıda sistemlerinin açlığı hafifletme ve insanlığın gelişmesini desteklemedeki yetersizliğini vurguluyor. Vivero Pol'un çalışmaları, gıdanın müşterek olarak tanımlanmasıyla ilgili önemli bir rol oynamaktadır. Bu perspektif, gıdanın temel bir ihtiyaç olduğunu

hatırlatırken, aynı zamanda gıdanın metalaştırılması karşısında çıkan tartışmaları da güçlendirdi.

Gıda her şeyden önce temel bir ihtiyaçtır. Ancak modernite, toprak, tohum, emek ve su gibi ortak kaynakları sermayeye dönüştürerek bireyselleşmeyi ve rekabeti teşvik etti. Temel ihtiyaçlar, toplumsal bağlardan kopararak sermayenin hizmetine sunuldu (Vivero Pol, 2013). Gıdanın metalaştırılmasına karşı çıkıyor görüşler onun fiyat ve kar yerine fayda ve ihtiyaç açısından değerlendirilmesi gerektiğini savunuyorlar (Pettenati, 2018). İnsanlar, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için yeterli ve dengeli beslenmeye ihtiyaç duyarlar ve bu nedenle, gıda eksikliği veya yetersiz beslenme durumunda insanların yaşam hakları tehlikeye girebilir. Böylece bu ihtiyacın bir insan hakkı olarak da kabul edilmesi kapsamında gıda hakkı kavramı ortaya çıkmıştır. Çünkü dünya genelinde bir milyardan fazla insanın yetersiz beslendiğini gerçeği ortadadır ve buna rağmen yarım milyardan fazla insanın aşırı kilolu olduğuna dikkat çekilir (Vivero-Pol, 2013). Obezitenin veya alerji ve çevresel zararlar gibi sağlık sorunlarının en büyük sebeplerinden biri ucuz gıdadır. Piyasa odaklı yaklaşım ucuz gıdanın besleyicisidir ve kültürel çeşitliliği azaltır, sağlıklı uygulamaları değersizleştirir. Endüstriyel gıda, sağlıksız alternatiflerle yerel gıdaları değiştirir, genellikle bağımlılık yaratan özelliklere sahiptir. Gerçek gıda yerine sahte gıda tercih edilir ve daha ucuza sunulur (Valle, 2021). Bu ucuzluk, üretim ve tüketim maliyetlerinin dışsallaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, “ucuz gıda aslında maliyet açısından ucuz değildir” ve doğaya ve topluma -gelecek nesillere, maliyetli sonuçlar ödetirler (Vivero-Pol, 2017). Literatürde aynı zamanda kentsel alanlarda yaşayan insanlar ile besin yetersizliği yaşayan insanlar arasındaki zıtlık ve ekolojik ayak izinin aşırı büyüklüğüne dair bir vurgu da yapılmıştır. Neoliberal kapitalizmin ekolojik ayak izi kontrolsüzdür ve bu durum özellikle zenginler için bol miktarda yiyecek tedarikini sağladığı durumlarda kendini daha görünür kılar (Vivero-Pol, 2013). Bunlar bir yandan hem gıdanın eşitsiz dağıldığı gerçeğini yüzeye çıkarır hem de erişilen gıdanın kalitesini düşündürür. Gıda hakkı, bu eşitsizliği ve adaletsizliği önlemek için yasal çerçevede de garanti altına alınması gereken bir hak olarak kabul edilir. En basit anlamda bu hak, herkesin yeterli ve uygun gıdaya erişimini içerir. Bu erişim, gelir elde etme, devlet veya topluluk ağlarından sosyal yardımlar veya kendi üretimi yoluyla sağlanabilir. Gıda hakkı, uygunluk, erişilebilirlik, yeterlilik ve sürdürülebilirlik kriterlerini içerir. Bu kriterler, yasal haklarla güvence altına alınır ve

hesap verebilirlik mekanizmaları ile desteklenir. Yasal açıdan Dünya liderleri tarafından 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ve 2009'daki Gıda Güvenliği Dünya Zirvesi'nde herkesin güvenli, yeterli ve besleyici gıdaya erişim hakkı kabul edilmiş (Vivero-Pol, 2017). 1966 Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde (Madde 11) yeterli gıda hakkı belirtilmiş ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 12 numaralı Genel Yorumu'nda da ayrıntılandırılmıştır (Rose, 2021). Aynı zamanda Kenya'nın 2010 anayasasında da herkesin "açlıktan kurtulma ve kabul edilebilir kalitede yeterli gıdaya sahip olma" hakkını vurgulanması da bu noktada atılan önemli adımlardan biridir (Reyes-García ve diğ., 2018). Gıda hakkının bir insan hakkı olarak tanımlanmasına ve kapitalist gıda sisteminin sorunlarından bazılarını hafifletebilecek olmasına rağmen, gıda yine de günümüzde genellikle ticari bir meta olarak pazarda varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu durumda, gıdanın pazar güçleri tarafından belirlenen bir emtia olarak görülmesi, sağlıklı ve yeterli beslenme hakkının sınırlandırılmasına ve hatta ihlal edilmesine neden olabilir.

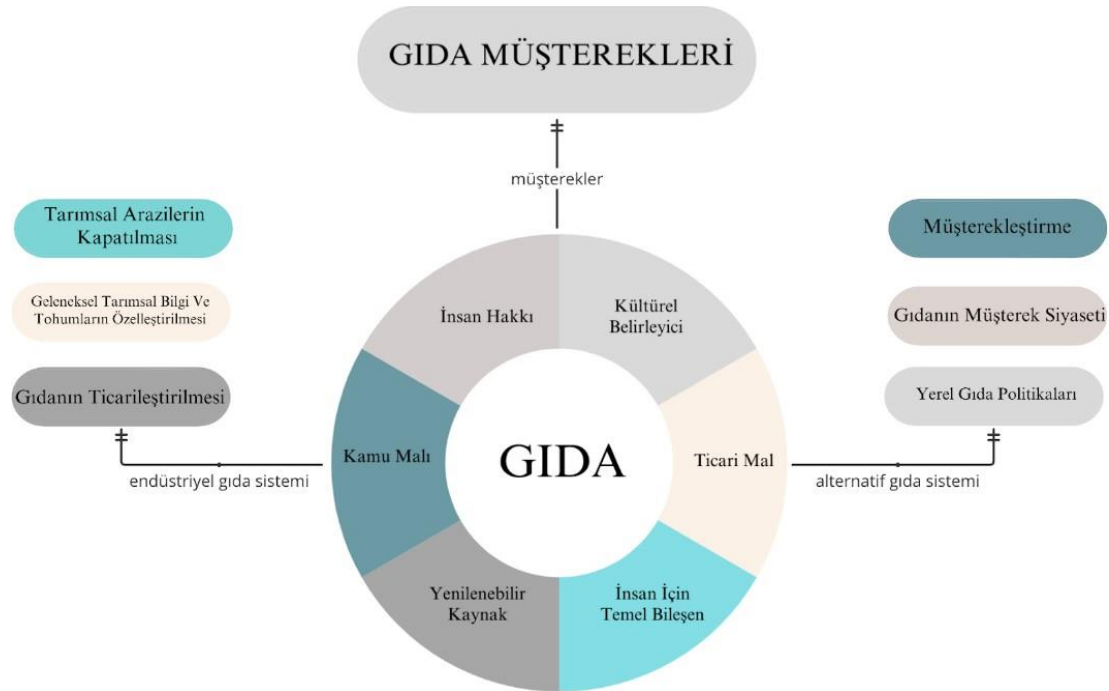
Gıda küresel bir meta haline gelmeden çok önce ise geleneksel olarak ortak bir kaynak olarak düşünülmekteydi (Leitheiser ve Horlings, 2021). Gıda, müşterek bir kaynak olarak kabul edildiğinde, sadece bireysel mülkiyet veya ticari kazanç amacıyla değil, toplumun genel yararı için yönetilmesi gereken bir kaynak olarak görülür. Bu, gıdanın sadece bir ticari mal değil, aynı zamanda insan hakları ve temel ihtiyaçlarla doğrudan ilişkili olduğu fikrini güçlendirir. Aynı şekilde daha geniş bir perspektiften gıda sistemimizin pek çok yönü de müşterek kullanıma tabiidir: “balıkçılık stoklarından, yenilebilir yabani bitkilere ve tohumlara; topluluk gıda üretimi için araziye çıkmak; yemek tarifleri ve mutfak geleneklerine; gıda güvenliği ve gıda güvenliğinin halk sağlığına faydaları” gibi pek çok yönünü dahil edebiliriz (Vivero-Pol, 20213, s.1).

Hava, su ve ormanlar gibi kaynaklar akla ilk gelen ve kolektif olarak zor dahi olsa yönetilebilen müşterekler olsa da bebek besleme, mutfaklar ve yemek tarifleri gibi kültürel karmaşıklıkların bu çerçeveye dahil edilmesi daha zordur. Ancak gıdayı müşterek olarak kabul etmek ve müşterekler çerçevesinde yönetmek, gıdanın kültürel boyutlarının da göz önünde bulundurulması gerekliliğini beraberinde getirir (Valle, 2021). Ayrıca gıda zaten toplumsal, kültürel ve ahlaki değerleri içerir (Rossi ve diğ., 2021). Çünkü gıdanın farklı anlamları, her gıdayı sosyal olarak etkileyen özelliklerle beslenir. Bu anlamlar, zaman ve mekânda değişir ve toplumun çeşitli grupları

tarafından etkilenir, bu da onların nasıl algılandığını ve kullanıldığını belirler (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021). Oysa gıdanın meta olarak nitelendirilmesi küresel gıda sistemlerinde kültürel unsurların ihmal edilmesine neden olur ve piyasaya dayalı politikalar ekonomiye odaklanır.

Piyasaya odaklı politikalar genellikle gıdaya sadece ekonomik açıdan bakar ve kültürel değerleri önemsemez. Ancak, gıda endüstrisinin ürünlerini pazarlamak için hala kültürel bilgileri kullanması, kültürel bağlamın ne kadar önemli olduğunu gösterir (Valle, 2021). Yerel grupların şehir bahçelerini yönetmesinden küresel düzeyde gıda dağıtımını organize eden topluluklara kadar müşterek olarak gıda değişik seviyelerde mevcuttur (Carceller-Sauras ve Theesfeld, 2021) ve bu yaklaşım, sadece bireylerin değil, toplumun da gıda kültürü, tat ve zevk deneyimleri, geleneksel ritüeller ve yerel pazarlar gibi konular üzerinde birlikte çalışmasını ve kararlar almasını içerir (Valle, 2021). Yani gıda zincirinin üretim aşamasında, yönetiminde, dağıtımında ve tüketiminde farklı seviyelerde gıda müşterekleri yaklaşımını görmek ve uygulamak mümkündür.

Şekil 2.1’de ise yukarıda bahsettiklerimizden de hareketle tezde gıda müştereklerinin hangi bağlamda ve kavramlarla ele alındığını göstermek amaçlanmıştır (Şekil 2.1).

Şekil 2. 1 : Gıdanın farklı anlamları ve tez kapsamında ilişkili olduğu kavramlar

Gıda üretimi, gıda sistem zincirinin temel bir halkası olarak ele alındığında, endüstriyel tarım uygulamalarının artan yaygınlığı ile birlikte tarım sektörünün büyük ölçüde şirketler ve ticari çıkarlar tarafından domine edilen bir piyasaya haline gelmiştir. Kimyasal gübrelerin, pestisitlerin ve fosil yakıt bazlı mekanizasyonun yaygın olarak kullanılması, tarımı endüstriyellemiş ve büyük ölçekli tek tip tarım uygulamalarını teşvik etmiştir. Bu durum, çiftçilerin genellikle monokültür bitki yetiştiriciliğine odaklanmalarına yol açmıştır (Rosset ve Val, 2018).

Gıda müşterekleri, yerel tohum çeşitlerini korumak, agro ekolojik yöntemleri teşvik etmek ve toplulukların kendi gıdalarını üretmelerine olanak sağlamak gibi hedefler doğrultusunda, endüstriyel tarımın monotonluğuna ve çevresel etkilerine alternatif bir yol sunar. Aynı zamanda, gıda müşterekleri, topluluk pazarları, kooperatifler ve diğer alternatif ticaret modelleri aracılığıyla yerel gıda sistemlerini güçlendirir ve piyasa odaklı endüstriyel tarımın baskısına meydan okur. Bu nedenle, gıda müşterekleri, endüstriyel tarımın neden olduğu sorunlara çözüm arayan bir yaklaşım olarak öne çıkar. Endüstriyel tarım ve küresel gıda ticaretine karşı çıkarak yerel ve küçük ölçekli çiftçilere, tohum çeşitliliğine ve ekosistem sağlığına odaklanmaktan bahsetmişken gıda müşterekleri ile sıkı sıkıya bir ilişki içinde olan gıda egemenliği kavramından da bahsetmek gerekir.

Gıda müşterekleri, gıda egemenliğinin bir parçası olarak görülebilir veya tam tersi gıda egemenliği gıda müştereklerinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. İkisi de kurumsal gıda rejimine karşı çıkıp gıda kıtlığını reddederken aynı zamanda müştereklerin geçmişini ve mirasını canlandırırlar. Gıdanın temel bir insan hakkı olduğunu vurgularlar ve adil ve sürdürülebilir bir gıda sistemi için dönüştürücü öneriler sunarlar (Holt-Giménez ve van Lammeren, 2019). Genellikle literatürde gıda egemenliği daha çok üretim, gıda müşterekleri ise dağıtım, tüketim ve erişimle ilgili örnekler ile öne çıkar. Gıda egemenliği gibi diğer önemli endüstriyel gıda sistemini eleştiren alternatif hikayeler de bu bağlamda öne çıkmaktadır. Gıda ortakları, gıda egemenliği savunucuları tarafından da ele alınmıştır. "Onlar, gıdanın ve bileşenlerinin (toprak, arazi, su, tohumlar ve bilgi) ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesinden kaynaklanan politika ve uygulamalara karşı koymak için kolektif kaynakların oluşturulmasını kritik olarak görmektedirler." (Morrow, 2019, s.1).

Gıda dağıtımı ise geçmişte pazarda değil genellikle hediye, kira, vergi, tımar ve paylaşım gibi yollarla yapılıyordu. Pazar ise bu yollarla dağıtılamayan, fazla veya lüks

olan ürünleri satmak için kullanılıyordu. Ancak günümüzde pazar, tarladan çatala bütün gıda sistemini yönlendiren temel bir araç haline gelmiştir (Rosset ve Val, 2018). Yani gıda hem fiziksel pazarda satılmakta hem de Marksist literatürdeki anlamıyla pazarda alınıp satılmaktadır. Yani gıda üretimi gibi gıda dağıtımı da kapitalist mantığın etkisi altındadır. Gıda müşterekleri ise gıdanın dağıtımının hem piyasa hem de devlet tarafından yönetilmesinin sorunlarının (Vivero-Pol, 2013) üstesinden gelmek için zemin sunmaktadır. Örneği food sharing bunun bir yoludur ve dayanışma ekonomisi ile yakından ilişkilidir. Gıda paylaşımı, gıda sistemimizdeki çeşitli anlarda gıda maddelerinin, mekanların ve becerilerin paylaşılmasıdır (Davies, 2020). Gıda paylaşım projeleri ve gıda müşterekleri, pazarlar ve politikaların sınırlayıcı etkilerine rağmen, sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal, siyasi ve kültürel bir süreç olarak vurgulanır. Bu yaklaşım, insanların dayandığı kaynakların ve çevrenin ortak olduğu ekonomik modellerin temelini oluştururken, sürdürülebilir olmayan ve adaletsiz kentsel gıda sistemlerine alternatif çözümler sunduğunun altı çizilir (Morrow, 2019; Davies, 2020). Başka bir örnek ise gıda bankaları ve bilişim teknolojileri sayesinde oluşturulan gıda paylaşım platformları, ihtiyaç fazlası gıdanın israfını önlemek ve gıda güvensizliğini azaltmak için lojistik çözümler sunarak gıdanın ihtiyaç duyulan yerlere taşınmasını sağlıyor.

Her ne kadar bunlar birer çözüm önerisi olsa da dağıtımla ilgili sorunları lojistik sorunlara indirgemek yerine kapitalizmin yapısal eşitsizliklerini bütünlükçü bir yaklaşımda gıda sisteminin her bileşenine odaklanarak adalet ve eşitlikle ele almak gerekliliğine işaret edilir ve de zenginlik ve güç dengeleri ele alınmalıdır (Vivero-Pol, 2013; Kocagöz, 2018). Çünkü malların üretimi, dağıtımı ve kullanımı konusunda karar verme hakkı, hegemonik güçler tarafından sınırlıdır (Mestres ve Lien, 2017). Ancak bazı eleştirmenler çözüm olarak önerilen müşterek yaklaşımında da bu sorundan bahsetmektedir. Onlara göre müştereklerin kapitalizmle olan ilişkisi belirsiz ve çelişkilidir. Mücadele aracı olarak kullanılabildiği gibi bir sömürü aracına da dönüştürülebilir veya eşitsizlikleri derinleştirebilir. Holt-Gimenez ve van Lammeren (2019), gıda müşterekleri önerisinin kapitalist gıda rejimini değiştirmeye ve tartışmacı demokrasiyi teşvik etmeye dayandığını belirtiyorlar. Ancak, bu öneri idealist ve politik olarak saf olarak görülüyor ve Batılı tüketicilere ayrıcalık tanıyarak toprak ve emek rollerini göz ardı ettiğini, böylece sermayenin büyük bir kısmını dokunulmaz bıraktığını belirtiyorlar (Jackson ve diğ., 2021) veya müştereklikten

bahsedebileceğimiz topluluk bahçeleri gibi alanlarda, arazi sahipleri ile bahçeciler arasında mülkiyet ve kullanım hakları konusunda zaman zaman çatışmalar yaşanabilir. Bu gibi durumlarda mülkiyet hakları, erişim ve kullanım hakkının yanı sıra arazi kullanımıyla ilgili sorumlulukları da içerir. Toplumun kamu mülkiyetini oluşturmaya ve korumasına olanak tanır, ancak erişim ve dışlanma konusunda yine dikkatli olunmalıdır (Vivero-Pol, 2013).

Özel mülkiyet ve bireysel sorumluluk normlarıyla riski yönetmek, şehirlerde kolektif mülkiyet ve paylaşımın yeni biçimlerini benimseyen ortak girişimler için hukuki ve mali engeller yaratıyor. Bu, geleceğin paylaşım şehirleri için bir sorun teşkil ediyor ve sadece "gıda taşıma"dan öteye geçen kolektif gıda paylaşımına yönelik yaklaşımları gerçekleştirmeyi zorlaştırıyor. Bir başka eleştiri ise girişimler, bağışçılar ve alıcılar arasında yiyecekleri yeniden dağıttığını ama bunu yaparken zenginlik ve güç dağıtımını dikkate almayarak eşitsizlikleri sürdürdüğü gerekçesi ile yapılıyor (Kocagöz, 2018). Bunlar aynı zamanda gıda güvenliği üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir çünkü zenginlik, gıda satın almak için yeterli kaynağa sahip olmayı ve sağlıklı, dengeli beslenmeyi sağlayabilirken güç, gıda sistemlerinin yönetimine ve erişimine ilişkin karar alma süreçlerinde belirleyici bir rol oynar. Vivero Pol, gıdanın ticarileştirilmesinin, sürdürülemezlik ve kamu sağlığı sorunlarına neden olduğunu ve gıda güvenliği ile gıda egemenliği sağlamanın önündeki başlıca engellerden biri olduğunu iddia ediyor . Pandeminin başlangıcından önce, dünyanın karşılaştığı sorunlar arasında gıda güvenliği, gıda kirliliği, obezite, iklim değişikliği, petrol tepe noktası ve çevre kirliliği zaten vardı. Dünya gıda açısından zaten tehdit altındayken Covid-19 gibi beklenmedik pandemi durumu bunu daha da kötüleştirmiştir (Leitheiser ve Horlings, 2021). Pandemi, savaşlar veya ekonomik krizler gibi büyük etkenlerle veya daha küçük çaplı olumsuzluklarla gıda tedarik zincirlerindeki aksamalar ve kesintiler yaşanabilir ve bu da gıda güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Zenginlik ve güç dağılımı da gıda tüketimi ve dağıtımında önemli bir rol oynar. Gelir eşitsizliği, gıda güvensizliği riskini artırabilir, çünkü düşük gelirli aileler gıda maddelerine erişimde zorluklarla karşılaşabilir. Aynı şekilde, politik ve ekonomik güç sahibi olanlar, gıda endüstrisini etkileyerek tüketici tercihlerini şekillendirebilir ve gıda dağıtımında belirleyici bir rol oynayabilirler.

Gıdanın tüketiminin ise onu bir metadan öte gören ve tüketici rolüyle ve davranışlarıyla da anlamının değişebileceği bir şey olduğu öne sürülür (Mestres ve

Lien, 2017). Yemeği sadece bedeni besleme aracı olarak görmek, gerçek anlamını kaçırmamıza neden olur. Yemek, birbirimizle ve doğayla bağ kurmanın temelidir. Pişirme, üreticilerle tüketiciler arasındaki ayrımı kırarak yaşamımız için daha fazla sorumluluk almayı sağlar (Rosset ve Val, 2018). Bu sadece organik gıda almaya indirgenemez. Örneğin son 10-15 yılda organik gıda üretiminde ve satışında yaşanan büyümenin yanı sıra, organik gıda tüketiminde de bir artış görülüyor (Mestres ve Lien, 2017). Oysa gıda tüketimi doğrudan yerel tarımla doğrudan bir ilişkiye sahip değildir. Markette organik etiketli alınan bir meyveli yoğurt da bir tüketici davranışını temsil ederken” küçük ölçekli organik çiftçileri tarımsal-ekolojik tüketici grupları ile kentsel alternatif gıda ağları olarak birleştirerek işbirliği içinde örgütlenmek de öyledir (Rosset ve Val, 2018). Ana konu sadece bir ürünü seçmek değil her tüketicinin gıda kaynaklarının nasıl yönetileceği konusunda söz hakkı olmasıdır. Gıdayı ardında bir hikayesi olmayan salt bir meta olarak tüketmenin ötesine geçmesine izin verilmelidir. Gomez- Benito ve Lozano (2014) çalışmalarında bunu gıda vatandaşlığı olarak adlandırmışlardır. Bir gıda vatandaşı, sadece bir tüketici olarak değil, aynı zamanda gıda üretimi, dağıtımı ve politikalarıyla ilgili aktif bir şekilde katılımcı olan bir kişidir. De Schutter (2014) ise gıda demokrasiden bahseder. Gıda demokrasisi ise gıda sistemlerinin demokratik bir şekilde yönetilmesi ve yönlendirilmesi gerektiğini öne süren bir kavramdır. Bu, vatandaşların ve toplulukların gıda politikaları, üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerine katılımını teşvik eder.

Katılım söz konusu olduğunda bu sürecin nasıl yönetileceği sorusu doğar. Bunun için ise somut örnekler vermek durumu daha anlaşılır kılabilir. Gıda müştereklerinin en somut örneklerini kentsel gıda müştereklerine dair yapılan araştırmalar bu noktada yol gösterici olabilir. Son yıllarda kentsel gıda müşterekleri, kentlerde gıda atığı, gıda güvensizliği ve arazi ile yeşil alanlara erişim gibi bir dizi çevresel ve gıda adaleti sorununu çözmeye veya en azından dikkat çekmeye yönelik potansiyelleri nedeniyle dikkat çekmektedir (Morrow, 2019). Kentsel gıda müşterekleri, hem maddi (örneğin, toprak ve tohumlar) hem de maddi olmayan kaynakları (örneğin, yetiştirme ve işleme teknikleri hakkındaki bilgi) yönetir. Bu kaynaklar farklı şekillerde işlenebilir: Örneğin, gıda yetiştirilebilir, dağıtılabılır, depolanabilir, işlenebilir, toplanabilir veya izlenebilir. Gıda hakkındaki bilgi üretilebilir ve iletilir. Bu nedenle, kentsel gıda müştereklerinin yetiştirme, dağıtma, depolama, işleme, izleme ve gıda toplama özelliklerine farklı ilişkileri vardır. Aktif aktörlerin beş farklı grubunu belirledik: 1) internet platformları

(izleme, bilgi, dağıtım; maddi olmayan), 2) bahçeler (yetiştirme, maddi), 3) gıda kooperatifleri (depolama, dağıtım, toplama; maddi), 4) topluluk mutfakları (işleme, dağıtım, toplama; maddi) ve 5) gıda konseyi. Sonuncusu, aktif ve pasif olarak etkili aktörlerin kesişiminde yer alır çünkü gıda konseyi, aktif olarak yer alan insanlardan oluşur ancak aynı zamanda müşterekler arasında ve şehir yönetimi arasında gözlemci ve arabulucu rol oynar (Friedmann, 2014). Kentsel gıda müşterekleri, halka açık buzdolapları, yoğun bir yer temelli ve çevrimiçi topluluklar arasında; kamu, özel ve toplumsal altyapılar arasında; ayrıca kişisel, yerel ve bölgesel düzenlemeler arasında yer almaktadır (Kocagöz, 2018).

Literatürde, daha önce de değindiğimiz gibi, gıda müşterekleri üzerine tartışmalar, direniş hareketleri, geçiş kasabaları, gıda egemenliği, ekonomik küçülme, açık bilgi gibi çeşitli konular ve yerel gıda, ulusal politikalar, uluslararası yönetim gibi örgütsel ölçekler üzerinden, farklı disiplinler arası ve içinde geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Bu tartışma, gıdayı müşterek olarak yeniden ele almanın çeşitli yönlerini inceleyerek geniş bir pratik girişimler dizisini kapsar. Bu bağlamda, gıda müşterekleri yaklaşımının, gıda güvenliği, gıda egemenliği, gıda demokrasisi, gıda vatandaşlığı ve gıda hakları gibi kavramlarla derin bir bağlantı içerisinde olduğunu ve alternatif gıda sistemleri için bu unsurları bütünlüyci bir zemin sunduğunu belirtmek mümkündür.

Bu denli geniş bir zemini kapsayan bir yaklaşımın gıda sisteminin bazı parçalarında bu odakta yapılan değişiklikler bütünlükçü bir dönüşümün gerçekleştirmek için yeterli değildir. Bu nedenle önemli olan sadece gıdayı müşterekleştirmek değil onunla birlikte gıda sistemini de müşterekleştirmektir. Gıda ve gıda sistemlerinin müşterekleştirilmesi, gıda kaynaklarının ve uygulamalarının yönetimini ve ilişkilerini yeniden tanımlayarak toplumun gıda değerini ve farklı bir sistem inşa etme isteğini ifade eder. (Rossi ve diğ, 2021). Bu, mevcut gıda yaklaşımının parçalanmışlığının fark edilmesini gerektirir. Transversal kamu politikalarıyla, gıda sistemine müdahale alanları koordine edilerek gıdanın karmaşık yapısına bütünlük kazandırılabilir (Pettenati, 2018). Ancak gıda müştereklerinin yalnızca kapitalist pazar ve devletin yanı sıra üçüncü bir sivil toplum sektörü olarak değil, daha kapsayıcı ve dönüşümcü bir politik-ekonomik ve kültürel vizyona dayalı olarak teorize edilip uygulanmalıdır. Kısa vadeli acil durum yanıtı olarak müşterek yaklaşımla harekete geçilen geçici çözümler üretilebilir ancak bu gıda sistemini dönüştürmeye yetmez (Valle, 2021). Böylece dışsal olumsuzlar yaşandığında dahi gıda müşterekleri, farklı yerel koşullara uyum

sağlayarak ve topluluk egemenliğini önceliklendirerek yüksek direnç gösterebilir (Leitheiser ve Horlings, 2021) çünkü dünya üzerindeki en önemli dönüştürücü olan gıda sistemine nasıl baktığımız, diğer tüm gezegen krizlerine olası çözümlerle bağlantılıdır (Vivero-Pol, 2017).

Bu bölümde, gıda müşterekleri hakkında çeşitli alanlardan bilgiler sunmaya çalışırken, tez kapsamında da temel aldığımız Vivero Pol'un gıda için tanımladığı altı boyutu ele alarak daha derinlemesine kavramsallaştırmaya yönelik bir yaklaşım sergileyeceğiz. Vivero-Pol (2017) tarafından önerilen gıdanın altı boyutu; temel bir yaşam destekleyici olarak gıda, doğal bir kaynak, bir insan hakkı, bir kültürel belirleyici, ticarete konu olabilen bir madde ve ortak bir iyilik olarak gıdayı kapsamaktadır. Ayrıca, bu altı boyut hakkındaki varsayımlar:

- (i) Gıda boyutları evrensel olarak tanınmakla birlikte, önceliklendirme bireyler arasında değişiklik gösterir.
- (ii) Gıda boyutları, gıdayla ve üretim sistemleriyle olan bağlantımızı etkiler.
- (iii) Gıda boyutlarının önemi toplumlar ve bağlamlar arasında değişir.
- (iv) Gıda boyutlarının değerlendirilmesi, bireysel ajansı ve gıda sistemiyle olan siyasi etkileşimi etkiler, gıda tüketicileri ile gıda vatandaşları arasında ayırım yapar.
- (v) Gıda boyutları, gıda sistemleri içinde biyoçeşitlilik, iklim değişikliği, cinsiyet ve yoksulluk gibi çeşitli faktörleri birbirine bağlar. (Vivero-Pol, 2018)

2.3 Tohum Müştereklerinin Geleneksel Tarımsal Bilgi Müştereklerinin Gıda Müşterekleri İle İlişkisi

Gıda müşterekleri dediğimizde sadece gıdanın son tüketim ürünü halini değil, aynı zamanda gıdanın üretim sürecinde yer alan somut ve soyut kaynakları ve ilişkileri de aslında kapsamış oluyoruz. Çünkü gıda, soframıza geldiği haline ulaşana kadar arkasında uzun bir yolculuk bırakmaktadır. Söz konusu tarımsal üretim olduğunda ise hikaye tam da üreticinin üretim yapma motivasyonunda başlıyor. Ardından toprağa tohumlar aracılığıyla aktarılıyor ve deneyimler ile taçlandırılarak gıda haline dönüşmesi için ilmek ilmek işleniyor. Burada üreticinin üretim yapmasının arkasında saklı olan motivasyon ve dış koşullar onun hangi tohumu seçtiğini ve üretim sürecindeki pratiklerini nasıl yürüteceğinin ana belirleyici olarak karşımıza çıkıyor.

Bu seçimler sadece sofraya gelen ürünün değil aynı zamanda ekosistem sağlığının ve gıda sistemlerinin dayanıklılığının da belirleyicileri oluyor. Bu nedendir ki gıda müşterekleri denildiğinde bunu tekil olarak gıda özelinde, bağımsız bir kavramsallaştırma olarak görmek bir hata olacaktır.

Gıda ve üretim sistemine ilişkin bazı materyal ve materyal olmayan unsurlar, belirli bağlamlarda kamusal/özel ayrımının dışına çıkarak müştereklik kavramlarıyla ilişkilendirilirken, diğerleri için statü tartışmalıdır. Örneğin, genetik kaynaklar, doğal yiyecekler ve su genellikle bu kategoriye girerken, tarımsal kimyasal girdiler, işgücü vb. genellikle özel mallar olarak kabul edilir (Vivero ve diğ, 2018). Bu bölümde ise tohum ve geleneksel tarımsal bilgi mevcut gıda sistemlerinde müşterekler olarak ele alınan literatür çalışmalarına odaklanarak tohum müştereklerinin ve geleneksel tarımsal bilgi müştereklerinin gıda müşterekleri içinde nasıl bir rolü olduğunu kavramsal açıklamaların yanı sıra saha çalışmaları ve vaka analizlerinden elde edilen bulgularla birleştirerek inceleyeceğiz. Çünkü tohum müşterekleri ve geleneksel tarımsal bilgi müşterekleri gıda müştereklerinin kapsamını anlayabilmek için bizlere kritik bir zemin sağlamaktadır. Böylece çalışmamızda tarımsal üretim pratiklerinde bu iki müşterek türünün gıdayı bir müşterek olarak algılayabilmek açısından ne kadar önemli olduğunu daha iyi aktarabiliriz.

2.3.1 Bilgi müşterekleri

Bilgi müşterekleri dendiğinde literatürde genellikle bilimsel bilgi, fikri mülkiyet yasaları veya dijital teknolojilerin yayılması gibi konular üzerinden ele alınmış ve bilgi müştereklerinin kullanımı bilginin ticarileştirilmesine karşı korunmasına dair bir alternatif olarak görülmüştür (Kliem ve Sievers-Glotzbach, 2022). Bilgi müşterekleri, zihinsel ve kültürel kaynakların paylaşımı ve yaratımının topluluk yönetimi olarak kurumsallaşması olarak tanımlanır (Hess ve Ostrom, 2007). Bir diğer deyişle bilginin üretimi, kullanımı, yönetimi ve korunması için müşterekler yaklaşımının uygulanmasını ifade eder. Understanding Knowledge as a Commons kitabında bilgi terimi yerli, bilimsel, akademik veya başka türden olsun, deneyim veya çalışma yoluyla edinilen her türlü bilgiyi ve müzik, görsel ve sahne sanatları gibi yaratıcı işleri de kapsadığı belirtilir. Madison ve diğerleri yaptıkları çalışmalarında bilgi müştereklerini doğal kaynak olarak ele alınan müşterek kavramsallaştırmalarından ayıran bir yöne vurgu yapmıştır: bilgi müşterekleri sadece kaynakların paylaşılması demek değil aynı zamanda onun korunması, paylaşılması ve üretilmesi gereken bir

süreci kapsar. Bu da katılımcıların etkileşimi içinde olduğu ve yaratıcı faaliyetler yoluyla devam ettirilen bir süreci ifade eder. Bu süreç, katılımcıların sadece kaynakları kullanmakla kalmayıp aynı zamanda onları aktif olarak oluşturduğu ve paylaştığı bir süreçtir (Kliem ve Sievers-Glotzbach, 2022).

Bilgi müşterekleri ve geleneksel müşterekler arasındaki farklılık ve benzerlikleri tanımlamak Madison ve diğerlerinin de açıkladığı farklılık nedeniyle bazen kafa karışıklığına yol açabilir. Bunu bir başka örnekle açıklamak için Hess ve Ostrom'un verdiği açıklamayı kullanabiliriz. Örneğin, balıkçılık gibi eksiltici kaynaklarda bir kişinin kullanımı, diğerlerine sunulan faydaları azaltır. Ancak, çoğu bilgi türü geleneksel olarak nispeten eksiltici değildir. Aslında, daha fazla insanın yararlı bilgiyi paylaşması, ortak iyiliği artırır. Bu yüzden, bilgiyi bir müşterek olarak görmek, tüm ortak kaynakların çeşitli gruplar tarafından ortak kullanımını ve yönetimini gerektirir (Hess ve Ostrom, 2007). Bilgiyi müşterek olarak oluşturan bir bileşen, onu paylaşan topluluktur. Bilgi teoride başkalarıyla paylaşılabilen bir mal olmasına rağmen, pratikte bilgi genellikle belirli topluluklar içinde paylaşılır (Reyes-García ve diğ., 2018). Yani bilgi müşterekleri dendiğinde bahsedilen müştereklik aslında tükenmek üzere olan bir kaynağın kolektif yönetimi, paylaşımı ve sürdürülmesinin yanı sıra onun yeniden üretilmesiyle karakterize edilmektedir. Tarımsal üretim bağlamında ise tarım alanında kullanılan bilgi ve deneyimlerin paylaşımını, korunmasını, aktarılmasını, müşterek kullanımını ifade eder. Bu durum tohum müşterekleri için de geçerlidir. Tohum müşterekleri dediğimizde aslında onu bilgi müşterekleri ile bağlayan en önemli link onun nasıl kullanılması gerektiğini bilmekten doğar. Tohumun seçimi, toprağı sevip sevmeyeceğı ve iklim koşullarına uyum sağlayıp sağlayamayacağı, fide haline getirilmesi, fidenin ekilmesi, sulama teknikleri ve çapalama gibi hususlarda bunun nasıl sürdürüleceğine dair kümülatif olarak seneler içerisinde biriken bilgi aslında tarımsal bilgi müşterekleri denildiğinde akla gelenlerin bir kısmıdır. Tohum ve bilgi müştereklerinin karşılaştığı en büyük sosyal ikilemler, geleneksel müştereklerde doğal kaynaklar gibi ortaya çıkan aşırı kullanım trajedisi veya sorunu değil, yetersiz sağlanımıdır. Tohumlar çoğaltılabilir olduğundan, bir kişinin tohumu kullanması diğerlerinin kullanımını sınırlamaz. Tohumlar çeşitli koşullara uyum sağlar ve farklı yerlerde kullanılabilir (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021). Bu kullanım genellikle ıslahı içerir ve tohumların sürdürülmesi insanlar tarafından aktif yönetime bağlıdır. Kısaca tohumlar, çeşitler ve tarımsal bilgi yeniden ve yeniden üretilir. Bu

özellikle tarım-gıda sistemi içindeki kurumsal kontrolün artışıyla çiftçilerin bilgi ve kontrolünü olumsuz yönde etkilemesi yüzünden dikkat edilmesi gereken bir husustur (Rossi ve diğ, 2021).

2.3.2 Geleneksel (tarımsal) bilgi müşterekleri

Tarımsal geleneksel bilgi müştereklerini açıklamadan önce geleneksel bilgi sistemlerinin ne olduğunu açıklamak gerekir. Geleneksel bilgi sistemleri yerli ve kırsal toplumlar tarafından geliştirilen ve sürdürülen bilgilerden, inançlardan, geleneklerden, uygulamalardan, kurumlardan ve dünya görüşlerinden oluşur. Bu sistemler, toplumların yaşadığı çevreye uyum sağlama, günlük yaşam sorunlarına çözüm bulma, tarımsal alanların ve tarımsal ekosistem unsurlarının nasıl tanınacağı ve verimli bir şekilde yönetileceği hakkında bilgi sağlaması nedeniyle önemli bir rol oynar (Berkes et al. 2000; Calvet-Mir ve diğ, 2010; Riu-Bosoms ve diğ, 2014; Reyes-García ve diğ, 2016; Reyes-García ve diğ, 2018). Geleneksel bilgi, belirli bir sosyal ve ekolojik sistemle benzersiz bir şekilde etkileşim içinde gelişir. Bu benzersizlik, çoğu geleneksel bilginin doğrudan diğer bağlamlara aktarılamayacağını gösterir. Ancak yine de bazı geleneksel bilgiler, geleneksel sistemler arasında ve geleneksel sistemlerden modern sistemlere oldukça doğrudan aktarılabilir. (Norgaard). Bunun için de bölgeye özgünlüğü kaybetmeden daha geniş sistemlere aktarılması için bilginin nasıl yönetileceği önemlidir. Geleneksel tarımsal bilgi (GTB) sistemleri ise, tarım manzaralarını ve agroekosistem unsurlarını tanımlama ve etkili bir şekilde yönetme bilgisini içerir. Bu sistemler, çiftçilere anında kullanım değeri sağlamanın ötesinde çevresel sürdürülebilirlik ve kültürel uyumlu gıda sistemlerini destekler. Bireysel çiftçiler, GTB'tan kar elde ederken, bilginin topluluğa geri dönmesi kolektif bir fayda sağlar. GTB'ın paylaşılan doğası, bilginin sürdürülmesi ve değişimine katkıda bulunur, piyasa değeri kavramını aşar. Geleneksel tarımsal bilgi (GTB) dediğimizde ise çiftçiler ve yerel toplumlar tarafından doğayla etkileşim yoluyla geliştirilen, gıda üretimini desteklemek için yerel olarak uyarlanmış sistemleri ifade eder. GTB, çiftçilerin bilgi ve deneyimlerini içeren aktör odaklı bir tanıma sahiptir ve gıda üretiminin çeşitli yönlerini optimize etmeyi hedefler (García ve diğ, 2018). Bir nüans ise tarımsal bilgi dediğimizde, o tarımsal uygulamaları ve süreçleri kapsayan geniş bir terimdir. Bu, toprak işleme teknikleri, bitki yetiştirme yöntemleri, hastalık ve zararlıların kontrolü gibi konuları içerebilir. GTB'nin bir alt kümesini oluşturur, çünkü tarım bilgisi genellikle yerel bilgi ve uygulamalara dayanır ve bu bilgi, nesilden nesile aktarılır.

Geleneksel tarımsal bilgi, Ellen ve Harris (2000) tarafından ise özetlenen diğer geleneksel ve yerli bilgi formlarına atfedilen özellikleri paylaşır: 1) yerellik, 2) sözlü iletişim, 3) pratik deneyime dayanma, 4) teorik değil deneysel olma vurgusu, 5) tekrarlanabilirlik, 6) değişkenlik, 7) geniş paylaşım, 8) parçalı dağılım, 9) pratik performansa yönelik olma ve 10) bütünsellik. (Brush, 2007, s.1502).

GTB ve müşterekler arasındaki ilişki, geleneksel bilginin bir müşterek olarak yönetilmesi fikrini öne sürer. Buna dair yapılan bir çalışmada GTB'nin müşterekler üzerinden bir tanımı, maddi olmayan bir kaynak olarak geliştirilen, sosyal süreçler aracılığıyla aktarılan ve çiftçilerin nesiller boyunca çabalarıyla geliştirilen bir kaynak olarak sunulur. Bu bağlamda, geleneksel tarımsal bilginin, parasal olmayan fayda elde eden bir grup tarafından paylaşılması ve kolektif olarak yönetilmesi gerektiği sorusuyla onun müşterekliği / müşterekleştirilmesi sorgulanabilir. Ayrıca GTB, sadece soyut bir bilgi olarak değil, somut kaynaklarda da yer bulur; örneğin, tohumlar gibi fiziksel varlıklarda kendini gösterir (Brush, 2007; Reyes-García ve diğ, 2018). Yani aslında tohum ile olan ilişkisini buradan da görmek mümkündür. GTB'yi sadece soyut bir unsur, sadece bilgi olarak ele alırsak onu eksik tanımlamış oluruz çünkü GTB fiziksel olanda da beden bulur, somutlaşır.

Hem GTB'nin hem tohumun varlığında karmaşıklığı bulunduran unsurlardır. Korunmaları, aktarılmaları ve paylaşılmasının yönetilmesi sorusuyla beraber müşterek yaklaşımıyla ele alınması ihtiyacı zaten bu nedenden doğmaktadır diyebiliriz. Geleneksel bilgi, genellikle yerel topluluklarda ağızdan ağıza aktarılan ve zamanla değişen bilgidir. Bu bilgi genellikle belirli bir bölgeye özgüdür, pratik deneyime dayanır ve genellikle bütünsel bir yaklaşıma sahiptir. Ancak, bu bilginin belirli bir standartta tutarlı olması beklenmez, çünkü değişikliklere açıktır. Bu özellikler, tarım bilimcileri ve genetikçiler gibi uzmanlar için geçerli olmayabilir, çünkü onlar için bilginin tutarlı olması önemlidir. Geleneksel bilginin değerlendirilmesi ve korunması, farklı türlerdeki bilginin ayrılması nedeniyle zor olabilir. Tarımsal bilgi, farklı terminolojilere sahip olan temel ve yönetim alanlarını içerir. Geleneksel bilgi genellikle net bir şekilde tanımlanmamış ve belirli etiketlerle işaretlenmemiştir, bu da onu anlamayı ve korumayı karmaşık hale getirir. Bu nedenle, bu alanları birleştirmek ve geleneksel bilgiyi korumak, yerel kültürün, sözlü iletişimin ve bilginin parçalı dağılımının doğal zorlukları nedeniyle zordur (Guttmann, 2018). Aynı şekilde tohumu, tohum müştereklerini kavramsallaştırmak da meşakkatlidir

ancak sürdürülebilir tarım ve gıda sistemlerini ilerletmek için politikalar ve yasal çerçevelerin başlangıç noktalarını sunmaya yardımcı olur (Sievers-Glotzbach ve diğ, 2020).

2.3.3 Tohum müşterekleri

Peki tohum müştereklerini kavramsallaştırmak neden zordur? Çünkü tohum müşterekleri dediğimizde aslında Sievers-Glotzbach ve diğerleri (2020) tarafından tartışıldığı üzere bu tanımlama çeşitli müşterek sınıflandırmalarını aşar. Tohumlar hem maddi hem de manevi malların yönlerini içererek doğal kaynak ve bilgi müşterekleri özelliklerini birleştirir. Ayrıca, genellikle gıda egemenliğini artırmak ve tohumların kapanmasını engellemek amacıyla aktif olarak oluşturulur, bu da müşterekleştirme süreçleriyle en iyi şekilde tanımlanabilir.

Tohum müştereklerinin temel özellikleri arasında kolektif sorumluluk, bilgi ve tohum paylaşımı, özel mülkiyetten korunma ve dağıtılmış, çok merkezli yönetim bulunmaktadır (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021). Sievers-Glotzbach ve diğerleri (2020) tohum müştereklerinin dört temel özelliği paylaştığı belirtir: 1) kolektif sorumluluk; (2) özel mülkiyete karşı koruma; 3) tohumların kolektif, polisentrik yönetimi ve 4) ıslah, tohum yönetimi ile ilgili bilgi ve pratik becerilerin paylaşımı. Bu özellikler de aslında bir noktada müşterekleştirme ile somutlaşabilir.

Tohumların ve geleneksel tarımsal bilginin müşterek olarak kabul edilmesi veya müşterekleştirilmesi söz konusu olduğunda literatürdeki case örneklerinde genellikle daha aktivist yaklaşımla şekillenen mücadelelere rastlamak pek mümkündür. Mahsul tohumları ve farklı çeşitler, önceleri üzerinde mülkiyet hakkı gözetilmeksizin müşterek olarak kabul edilirmiş. Ancak tohumlar, örneğin paylaşım sistemleri aracılığıyla çiftçiler tarafından geliştirilmiş ve genellikle çiftlikte tutulmuştur. Bu durum, birçok çeşit ve yüksek bir tarım biyoçeşitliliği ile sonuçlanmıştır (Pautasso ve diğ, 2013; Cleveland ve Soleri, 2002, akt.Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019). Ancak, 19. yüzyıl modern bilimsel bitki ıslahının başlangıcını işaret ederken, bu durumun değişmeye başladığı ifade edilir.

Sanayileşme sürecinin bir parçası olarak tarımın endüstrileşmesi ile birlikte, bitki ıslahçıları yüksek verimli birkaç çeşit geliştirmeye odaklanmışlardır. Bu süreç, çiftçilerin ıslahçıları olarak rolünü zayıflatmış ve ıslah sürecini büyük ölçüde profesyonel araştırma kurumlarına kaydırmıştır (Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019).

Kloppenburger'un (2005) "First the Seed" adlı kitabında belirttiği gibi, tarımsal biyoteknolojinin gelişmesi, özellikle hibrit ve genetik mühendislikle üretilen tohumların tanıtılması, tarımın sermaye tarafından kontrol edilmesine olanak sağladı. Bu tohumlar, çiftçilerin kendi tohumlarını saklama ve kullanma özgürlüğünü kısıtlayarak sermayenin hakimiyetini artırdı.

Tohumların çiftçilere sunulması genellikle bir endüstri olarak algılanır, burada farklı adımlar, ıslah, tohum üretimi ve dağıtım gibi farklı ancak birbirine bağımlı aktörler tarafından gerçekleştirilir, paylaşılan ve ayrışan çıkarlar bulunmaktadır. Böylece modern bilim temelli bitki ıslahıyla birlikte insanlar ile bitkiler arasındaki ilişki temel olarak değişmiştir. Özellikle bitki ıslahı, yüksek finansal yatırımları ve riskleri içeren yüksek özelleşmiş bir faaliyet haline gelmiştir (Peschard ve Randeria, 2020). Bu duruma karşı bazıları tohumların serbest dolaşımını savunur ve tohum ticaretine dair herhangi bir kamu düzenlemesini reddeder. Onlar, tohumların doğası gereği düzenlemeye veya fikri mülkiyet haklarına tabi olmamalıdır, çünkü tohumlar temel bir ilkeyi içerir: serbest dolaşım (Demeulenaere, 2018). Oysa az önce de bahsedildiği gibi bitki genetik mühendisliği, tohumların mülkiyetini değiştirdi. Artık sadece genetik olarak değiştirilmiş bitkiler değil, genetik modifikasyon olmayan bitkilerin de mülkiyeti tartışmalı hale geldi.

Araştırmalar, tohum yasalarının köylü tohum sistemlerini engellediğini ve bilim insanlarının ve endüstrinin tohum ticarileştirmesini gen havuzlarına genişlettiğini göstermektedir (Peschard ve Randeria, 2020). Tohumların mülkiyet haklarına dair bir başka yaklaşım ise serbest dolaşımı savunanların kamu düzenlemelerini reddediği kadar daha sert bir yaklaşımla hareket etmeseler de yine çiftçilerin hakkını savunurlar ancak bunu yaparken çiftçilerin yıllar boyunca mahsul genetik kaynaklarını kolektif olarak yönetip zenginleştirdiğini ve artık bu kaynaklara ilişkin haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bu bakış açısına göre, çiftçilerin tohumlar üzerindeki kontrolünü güçlendirmek ve şirketlerle olan güç dengesizliğini düzeltmek önemlidir (Demeulenaere, 2018).

Bitki genetik kaynaklarının korunmasında özel mülkiyetin ve kolektif eylemin nasıl bir arada devam edebileceği de tartışılmaktadır. Bu, özel mülkiyetin yanı sıra çiftçi topluluklarının katılımını ve kolektif eylemlerini sürdürmelerini sağlamak için mekanizmaların tartışılması anlamına gelir. Çünkü tarım kaynakları, diğer ortak mülkiyet türlerinden farklıdır ve genetik kaynaklar, daha az üyelik kısıtlamalarına

tabidir. Bu durum, tarım genetik kaynaklarının de facto veya yarı grupların ürünü olduğu anlamına gelir, bu da çiftçilere teşvik sağlamak ve kolektif eylemi teşvik etmek için çabaları karmaşıktırır (Brush, 2007).

Tarım genetik kaynakları, genellikle farklı bölgelerden ve topluluklardan çiftçiler tarafından yetiştirilen bitki çeşitleri ve genetik materyallerdir. Ancak, bu çeşitlilik, çiftçiler arasında tam olarak organize olmuş bir grup oluşturmak yerine, farklı zamanlarda ve farklı koşullarda ortaya çıkan çeşitli bireysel veya topluluklar arası etkileşimlerle oluşur. Yani, çiftçilerin kendilerini bir grup olarak görmeyebileceği, ancak çeşitli yollarla bir araya gelerek tarım genetik kaynaklarını paylaşabilecekleri gevşek topluluklardır. Bu durum, bu kaynakların kolektif yönetimini ve korunmasını karmaşık hale getirir. Tohum müşterekleri bu mücadeleleri kapsayan tohum aktivizmi içerisinde bir anlamsal yenilik olarak da tanımlanır.

2.3.4 Tohum ve bilgi müştereklerinin aktivist yönü

Tohum aktivizmini harekete geçiren ve tohum müştereklerini düşünmeye iten sebeplerden yukarıda bahsedildiği gibi dünya genelinde tohumların kapatılması süreçleri ve tarım biyoçeşitliliğinin kaybına yanıt verme ihtiyacıdır. İlk başlarda bu yanıt çiftçi haklarına odaklanırken yıllar içerisinde odak tohum egemenliğine kaymıştır.

Daha tarihsel bir akış sunmak istersek ilk olarak 1980'lerin başlarında, Pat Mooney ve Cary Fowler gibi iki öncü tohum aktivisti, bitki ıslahçılarının haklarına karşı bir denge unsuru olarak 'çiftçilerin hakları' terimini ortaya atmışlardı. Bu, bitki ıslahçılarının haklarına karşı bir tepki olarak ortaya çıktı ve tohumlara ilişkin hakların çiftçilerin denetimine geri verilmesi gerektiğini vurguladı. 1990'lar, tarımsal aktivistler için bir dönüm noktası oldu.

Tarım üzerine yapılan aktivizm ve bilinç artışı, tohumların mülkiyetine ve kullanımına ilişkin konuları gündeme getirdi ve daha geniş bir toplumsal hareketin parçası haline geldi. 2000'lerde, yeni kavramların ortaya çıkışıyla birlikte, köylü tohumları, açık kaynak tohumları ve tohum egemenliği gibi yeni kavramlar ortaya çıktı (Peschard ve Randeria, 2020). Bu kavramlar, tohum koruma ve değişimine ilişkin yeni uygulamalarla ilişkilendirildi ve tohumların mülkiyeti ve kontrolünün köylülerin eline geri verilmesini savundu. Bu, tohumların ticarileştirilmesine ve endüstrileştirilmesine karşı bir tepki olarak ortaya çıktı ve yerel tohum çeşitliliğinin korunması ve

çoğaltılması için yeni bir yol arayışını temsil etti. Böylece bu tarihsel süreçte uluslararası anlaşmaların yanı sıra tohumların ve tohumları da kapsayan geleneksel tarımsal bilginin yönetiminde, korunmasında ve geleceğe aktarılmasında müşterekleri alternatif bir çözüm olarak görmeye giden bir yolu inşaa etti.

Her ne kadar temelde tohum müşterekleri, karar alma yetkisini yerel düzeye kaydırarak çiftçiler ve tüketiciler gibi belirli kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarına odaklansa da coğrafi bağlamdan uzaklaşmaması gerekçesiyle uluslararası sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemek için hükümet, sivil toplum ve çiftçi/ıslah toplulukları arasındaki işbirliğini teşvik edebilir oluşu da göz önünde bulundurulur. Hatta özel sektör dahi tohum müştereklerinin tohum ıslahı ve pazarlamasında da önemli görülür, çünkü ortak kaynakları bir araya getirme ve çeşitli genetik kaynakları kullanma potansiyeline vurgu yapar. Aynı zamanda teoride yasalar ve anlaşmalar tohumların ve geleneksel tarımsal bilginin yönetilmesiyle ilgili anlaşmazlıkları da önlemeyi amaçlar. Çünkü bazıları geleneksel tarımsal bilgiye dış erişimin, topluluk üyelerini dışlayarak kaynaklardan yararlananların, müştereklere katkıda bulunmadan faydalanması olarak görülmesi bu ikilemi yansıtır.

GTB'nin patent yasaları, bitki çeşitlerinin korunması yasaları, sözleşmeli kısıtlamalar veya ikili erişim ve fayda paylaşımı yasaları aracılığıyla ticarileştirilmesi hareketi, tarımsal şirketlerin özel kazançlar elde etmesini sağlayarak topluluk tarafından geliştirilen GTB'nin kullanımını kısıtlamak için bir tür müştereklerden yararlanma olarak görülebilir. Bu tür el koyma, GTB'nin müşterek olarak yönetilmesinde önemli bir sosyal ikilemi oluşturur (Reyes-García, 2018). Ancak, yerel tohum müşterekleri ve geleneksel tarımsal bilgi, küresel yönetim yapılarına entegrasyonu zorluklarla karşılaşabilir, bu noktada ulusal araştırma kuruluşları ve gen bankaları gibi kurumların etkili bir rol oynayabileceği öne sürülür.

Politikalar ve destekler de tohum müştereklerini desteklemenin önemli unsurlarıdır. Kolektif sorumluluğun tanınması, yasal koruma, mal değişimi ve bilgi paylaşımını teşvik eden politikalar bu bağlamda önem taşır (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021). Bu gibi nedenlerle uluslararası düzeyde hazırlanan belgelerin bir listesini müştereklik alternatifleriyle alakasını anlayabilmek maksadıyla genel içeriklerini sunmakta fayda vardır (Çizelge 2.1).

Çizelge 2. 1 : Uluslararası Anlaşmalar ve İlgili Yasalar (Brush, 2017; Sievers-Glotzbach ve diğ, 2020; Sievers-Glotzbach ve diğ, 2021; Tschersich, 2021)

Anlaşmalar/Yasalar	Yıl	İçerik
Bitki Çeşitlerinin Korunması Uluslararası Birliği	1961	Bitki çeşitlerinin fikri mülkiyet haklarını korur
Tohum Yasası	1983	Mooney, çiftçilerin bitki genetik kaynaklarının korunmasına katkılarını vurgulayan Tohum Yasası'nı yayınladı.
FAO Komisyon	1983	FAO, çiftçi hakları üzerine kurumsal bir forum sağlamak amacıyla bir komisyon oluşturdu.
FAO Kararı 5/89	1989	Çiftçilerin katkılarını tanıdı, ancak özelleştirme ve patentleme sorunu devam etti.
Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi	1993	Çiftçilere geleneksel bilgiyi koruma, adil fayda paylaşımı ve bitki genetik kaynaklarının yönetimiyle ilgili kararlara katılma hakları tanıdı.
Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kapsamındaki Tarım Anlaşması	1994	Tarımsal ticarete ikinci gıda rejiminden uzaklaşmayı yansıtıyordu.
TRIPS Anlaşması	1995	Fikri mülkiyet haklarının korunması için uluslararası standartları belirler ve ticaretin bozulmasını azaltmayı hedefler.
Emtia Vadeli İşlemler Modernizasyon Kanunu	2000	Tarımsal emtia piyasalarında mali spekülasyonlar serbestleştirildi ve Büyük Buhran'dan bu yana yürürlükte olan katı kurallar kaldırıldı.
FAO'nun Bitki Genetik Kaynakları Uluslararası Taahhüdü	2001	FAO, çiftçilerin çıkarlarını tartışmak için bir platform sağladı. Bu, Çiftçi Hakları programının oluşturulmasına ve uluslararası kabulüne yol açtı.
ITPGRFA	2001	Bitki genetik kaynaklarının korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını hedefler. Uluslararası erişim ve paylaşımı düzenler. Çiftçi Haklarını ulusal hükümetlere atar ve bu hakların korunmasını önerir.

Tüm bu anlaşmaların ortak amaçları fikri mülkiyet haklarının korunması, biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi ve bu kaynaklardan elde edilen faydaların adil ve eşit şekilde paylaşılmasını sağlamak üzerine kuruludur. Ayrıca her bir anlaşma, bu genel hedeflere farklı açılardan yaklaşarak tarımsal üretim ve gıda güvenliği alanlarında uluslararası işbirliğini ve standartları geliştirmeyi amaçlar. Ancak uluslararası düzenlemelerin birbirine girmesi, bağlantılar ve karmaşıklıkların yaratılmasına yol açmıştır. Özellikle Tohum Anlaşması, CBD ve Nagoya Protokolü ile TRIPS anlaşması arasındaki çatışmalar sıkça incelenmiştir. Sadece kendi aralarındaki çatışmayla da sınırlı kalmamakta ve alternatif bir çözüm önerisi olarak uygulanmaya çalışılan müştereklik yaklaşımıyla da çelişen veya onu destekleyen yönleri sahiptirler. Daha ayrıntılı olarak açıklamak gerekirse TRIPS ve UPOV anlaşmaları, tohumların geliştirilmesi ve korunması konusunda bireysel ve özel mülkiyet haklarını öne çıkarırken, kolektif sorumluluk ve yönetim anlayışına yer vermezler.

TRIPS, uluslararası düzeyde fikri mülkiyet haklarını koruyarak teknolojik yenilikleri teşvik etmeyi amaçlarken, UPOV bitki çeşitlerinin özel mülkiyet haklarını güçlendirir. Buna karşın, Tohum Anlaşması ve Biyolojik Çeşitlilik Rejimi, tohum erişimi ve genetik kaynakların kullanımından elde edilen faydaların adil paylaşımı gibi konularda çok merkezli ve kolektif yönetim yaklaşımlarını benimser. Bu anlaşmalar, tohumların ve genetik kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda daha kapsayıcı ve adil bir çerçeve sunar, özellikle Tohum Anlaşması çok taraflı bir sistem kurarak ve Biyolojik Çeşitlilik Rejimi genetik kaynakların adil paylaşımını vurgulayarak bu yaklaşımı destekler (Tschersich, 2021). Bu yorumların yanı sıra pratikte, bitki genetik materyalinin ıslah programları ve çiftçiler tarafından nadiren kullanıldığı gözlemlenmiştir (Louafi ve Manzella, 2018). Ayrıca, çeşitlere ilişkin fikri mülkiyet haklarına ilişkin uluslararası düzenlemeler, ITPGRFA'nın kolektif haklarına karşı çıktığı dile getirilmektedir (Frison, 2018).

ITPGRFA'nın amacına uygun olarak bitki genetik kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek yerine, fikri mülkiyet haklarına dayalı bireysel sahipliği ve ticarileşmeyi destekleyen bir yaklaşıma sahip olduğu ve bu durumun da tohum kaynaklarının etkin kullanımını ve genetik çeşitliliğin korunmasını engelleyebilir, bu nedenle uluslararası tohum politikalarının revize edilmesi gerektiği düşünülüyor (Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019).

Uluslararası anlaşmalar tohum müştereklerinin ve geleneksel bilgi müştereklerinin yönetimi konusunda daha gerçekçi bir zeminde ilerleyebilmek adına önemlidirler. Çünkü tohumun yönetişimi sadece bulunduğu coğrafyayı değil değil aynı zamanda yerelden küresele kadar uzanan çeşitli ölçekleri de ilgilendirir. (Sievers-Glotzbach ve diğ, 2020). Söz konusu müşterek bir yönetim olduğunda bu aynı zamanda Ostrom'un geleneksel doğal kaynak müşterekleri kavramıyla ilişkilidir. Bu, tohumun fiziksel ve biyolojik özelliklerinin ortak bir şekilde yönetilmesini ifade eder. Ayrıca, bu ortak yönetim biçimi, ilişkili bilginin kolektif paylaşımını da içerir, bu da bilgi müştereklerine dahil edilir. Son olarak bitki genetik kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı, küresel bir mesele olduğundan, biyo-fiziksel tohumun yönetimi de bu küresel müştereklere bağlanır. Bu şekilde, tohumun fiziksel ve biyolojik özelliklerinin kolektif yönetimi, çeşitli ölçeklerdeki ortak kaynak yönetimi kavramları ile ilişkilendirilmiş olur (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021). Bu durum zaten tohumla sıkı sıkıya bağlı olan geleneksel tarımsal bilgi için de geçerlidir.

Tohum müşterekleri, bitki yetiştirme ve tohum üretiminde ortak mülkiyete ve kolektif yönetime dayalı kurumları ifade eder. Bu, toplulukların kendi ihtiyaçlarına odaklanarak kendi kendini yönettiği pratikleri içerir, bunlar tohum işleme, yetiştirme, üretme ve paylaşmayı kapsar. Bilgi yönetimi tohum yönetimi için kritik öneme sahiptir, ancak uluslararası düzeyde bazı bilgi türlerinin (örneğin, deneysel yetiştirme becerileri gibi) yerel tohum uygulamalarında bulunan bilgiye kıyasla eksik olduğu görülmektedir (Sievers-Glotzbach ve diğ, 2020). Genetik kaynaklara erişimi ve paylaşımı kolaylaştırmak daha ekolojik ve adil tarım-gıda sistemlerine geçişi destekleyen yenilikçi hukuki çerçeve ve yönetim düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır (Vivero-Pol ve diğ, 2018). Böylece ortaklık düzenlemeleri, çiftçilere uygun ıslah yapıları oluşturma imkanı sunarken, merkezi olmayan topluluk yönetimi organik meyve çeşitlerinin genetik çeşitliliğini artırır ve yeni çeşitlerin ortaya çıkmasını teşvik eder, böylece gen havuzunu genişletir (Rosset ve Val, 2018).

Demeulenaere'in (2019) çalışmasında genetik çeşitliliğe dair iki anlatıdan bahsediliyor. İlk olarak endüstriyel tarım ve köylü tohumu modelleri arasındaki farklar vurgulanıyor. Endüstriyel tarım modeline göre, tohum üretimi ve kullanımı ayrı uzmanlar tarafından yönetilir, tohum saklayıcıları ise genetik ilerlemeye katkıda bulunurken telif ücreti ödemezler. Bu nedenle, tohum saklayıcıları ücretsiz yolcu (free riders) olarak nitelendirilir ve tohum saklamanın yasaklanması veya vergilendirilmesi

meşru görülür. Diğer yandan, köylü tohumu modelinde, çiftçiler tohum yönetimini kolektif olarak yürütür ve bu yönetim genetik olarak farklı çeşitlerin oluşmasına ve yerel adaptasyon potansiyeli yüksek çeşitlerin geliştirilmesine katkıda bulunur. Çiftçiler, global mahsul çeşitliliğini zenginleştirerek ıslahçılara bir kaynak sağlar ve bu hizmet karşılığında hak iddia edebilirler (Demeulenaere, 2018). Fakat iddia edilen hakkı elde etmek üzere yapılması gereken yasal düzenlemeler ise elbette ki kolay kolay değişmemektedir. Bazen ciddi bir mücadele bunun itici gücü olabilir.

1980'lerde, Pat Mooney ve Cary Fowler gibi iki öncü tohum aktivisti, bitki ıslahçılarının haklarına karşı bir denge olarak "çiftçilerin hakları" terimini ortaya atmışlardır. Bu terim, tohumculuk sektöründe, bitki ıslahçılarının genetik kaynaklar üzerindeki haklarına karşı, çiftçilerin ve toplumun daha geniş kesimlerinin çıkarlarını korumak için kullanılmaktadır. Bu şekilde, bitki ıslahçılarının haklarına karşı bir denge unsuru olarak görülmektedir. Daha sonra Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'ndeki bir sivil toplum aktivist grubu, çiftçilerin bitki genetik kaynaklarına olan haklarını savunmak için bu talebi gündeme getirdi. 1990'larda, tarım aktivistleri, tohumlarla ilgili mücadelelerde daha belirgin hale geldi. Bu dönemde, gönüllü biçiciler ve Terminator Tohumları kampanyaları gibi önemli bir mobilizasyon ve yaratıcılık yaşandı. 2000'lerde ise köylü tohumları, açık kaynak tohumları ve tohum egemenliği gibi yeni kavramlar ortaya çıktı ve köylüler, yerli halklar ve sivil toplum örgütleri, tarımsal biyoçeşitlilik ve köylü tohum sistemlerinin haklarını savunmak için bir araya geldi (Peschard ve Randeria, 2020).

Tohum aktivizminin yöneldiği ve tohum yönetimi kapsamında dikkate değer çalışmaların olduğu bir diğer husus ise müştereklerle agroekolojik dayanıklılık ve tarımsal biyoçeşitlilik arasındaki ilişkidir. Bu ilişkiyi literatür üzerinden dönen tartışmalarla şöyle açıklayabiliriz: Ostrom'un çalışmaları, geleneksel olarak kamusal kaynakların sadece devlet müdahalesi veya özel mülkiyetle yönetilebileceği düşüncesine karşı çıkararak kamusal kaynakların topluluklar tarafından etkili bir şekilde yönetilebileceğini öne sürer. Ostrom'un yaklaşımına yönelik eleştiriler ise kamusal kaynakların sadece kaynak havuzu olarak görülmesini ve yönetilmesini eleştirir. Bu eleştiriye göre, kamusal kaynaklar sadece korunup kullanılan kaynaklar olarak değil, aynı zamanda ortak bilgi yaratma ve inovasyon sürecinin bir parçası olarak da değerlendirilmelidir. Bu eleştirilere yanıt olarak müşterekleştirme kavramı daha geniş bir perspektif sunar.

Müşterekleştirme, sadece kaynakların yönetimiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda topluluklar arasında bilgi ve yeteneklerin paylaşılması, ortak değerlerin oluşturulması ve kolektif bilgeliklerin geliştirilmesini de içerir. Bu bağlamda, köylülerin tohumları ve tarımsal biyoçeşitliliği yeniden kazanma çabaları, sadece bireylerin becerilerinin yeniden kazanılması değil, aynı zamanda paylaşılan bir bilgi tabanının ve yetkinliklerin yeniden oluşturulmasını gerektirir. Geleneksel tohum çeşitlerinin korunması, depolanması, kullanılması ve yeniden yetiştirilmesi gibi bilgi ve becerilerin topluluklar arasında aktarılması ve paylaşılması önemlidir. Bu süreçte, topluluklar arasında bilgi paylaşımı ve dayanışma, agro-biodiversitenin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için kritik öneme sahiptir (Kliem ve Sievers-Glotzbach, 2022). Zaten tarımsal biyoçeşitlilik, çiftçi gruplarının uzun süredir kolektif olarak koruma ve geliştirme çabalarıyla insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiştir.

Her yetiştirme sürecinde önemli bir bileşen olarak görülen biyolojik çeşitlilik, uluslararası ve küresel düzeydeki kolektif eylemlere atıfta bulunarak küresel müşterekler olarak tanımlanmıştır (Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019). Kliem'im (2022) makalesinde ise tohumların ve çeşitlerin müşterek temelli üretimi ve kolektif yönetimine dair bir bakış açısı sunulmuş ve küçük ölçekli çiftçilerin geçim kaynaklarını korumak ve iklim değişikliği gibi yavaş sistem değişiklikleri bağlamında gıda güvenliğini artırmak için agro-ekolojik dayanıklılığın oluşturulması açısından altı çizilmiştir ve ağ tabanlı tohum yönetiminin tarımsal ekolojik direnci çeşitli yollarla artırdığını göstermektedir. Ancak yukarıda bahsettiğimiz gibi bu durumda da iç çatışmalar, işbirliği eksikliği ve yerel kaynak tükenmesi gibi zorluklar yaşanma ihtimalleri söz konusudur.

Diğer çeşitli araştırmalar, yerel ve kırsal toplulukların agro-ekolojiyi destekleyen ve zenginleştiren tarımsal biyoçeşitlilik genellikle kolektif bir şekilde yönettiğini öne sürmektedir. Bu yönetim genellikle kolektif kullanım ve bilgi alışverişi uygulamalarıyla gerçekleşir. Bunun bir örneğini Kenya Dağı'ndaki SORGHUM tohumu değişim ağlarına odaklanan bir çalışma, aynı yerleşim yerinde ve etnolinguistik gruptaki bireyler arasında tohum alışverişi eğilimlerinin olduğunu ortaya koydu ve bu durumun, topluluklar arasındaki mahsul genetik çeşitliliği üzerinde ölçülebilir etkileri olduğu belirlendi (Labeyrie ve diğ, 2016). Ancak, bu örneklerde dahi coğrafi bağlamın farklılıkları, yerli bilgi ile yönetilen bir örneğin farklı bir kültürel ve ekolojik ortamdan alınan geleneksel bilgi örneğinden farklılık

gösterebileceği belirtilmelidir. Çünkü yerli bilgi ve geleneksel bilgi arasında dahi bir fark vardır. Yerli bilgi genellikle belirli yerli topluluklara özgü olan ve yerel ekoloji ve kültürel bağlamda gelişen bilgiyi ifade ederken, geleneksel bilgi, genellikle belirli bir toplumun geleneksel uygulamalarından türetilen daha genel bir terimdir. Yerli bilgi, genellikle ağızdan ağıza iletilen ve lokal koşullara dayanan yerel bilgiyi vurgularken geleneksel bilgi daha geniş bir coğrafi alanı kapsayabilir ve farklı toplumlar arasında da paylaşılabılır. Yerli bilgi, genellikle yerli toplumların kültürel kimliği ve topraklarıyla bağlantılıdırken, geleneksel bilgi, farklı kültürel ve etnik gruplardan gelen bilgiyi içerebilir (Brush, 2007). Bu nedenle, bilginin paylaşılma ve aktarılma şartları, yerli bir topluluğun yaşadığı coğrafi ortamda farklılık gösterirken, geleneksel tarımsal bilgi başka bir coğrafyada farklı koşullar altında yönetilebilir, paylaşılabılır ve gelecek nesillere aktarılabilir. Özellikle bu bilgiyi küreselleşen dünyada daha geniş bir ölçekte kullanmak istendiğinde, dikkatli olunması gerekmektedir.

Daha farklı bir ölçek üzerinden GTB'nin korunması için çok katmanlı bir yönetim modeli sunan Vall Fosca'nın yerel tohum takas ağı ve CONECT-e adlı dijital platformu somut bir örnek vermek olarak verilebilir. Bu model, küçük alt birimlerin bir araya gelerek tek bir daha büyük varlık oluşturduğu dijital müştereklerin prensiplerini yansıtır. Ostrom'un tanımına göre, bu sistemler, karmaşık kurumsal ayarlarda mevcuttur ve farklı grupların yerel olarak sağlanan ancak küresel olarak paylaşılan kaynaklar içinde çeşitli düzeylerde işlev görürler. Bu yaklaşım, dijital müştereklerde kullanılan federatif ağlar veya organizasyonun heterarşik hibrit modları kavramıyla benzerlik gösterir. Bu prensip, dağıtılmış bir ağ aracılığıyla dolaşan bilginin, otonom alt birimlerin bir araya gelerek tek bir daha büyük varlık oluşturabileceği anlamına gelir (Hess ve Ostrom, 2007).

Sonuç olarak gıda müşterekleri üzerinden yapılan literatür taramasından elde edilen tohum müşterekleri ve geleneksel tarımsal bilgi müşterekleri ile ilgili bu çalışmalar, tarımsal üretim sürecinin de gıdanın kendisi gıda müşterekleri ile ilişkili olduğunu ve onun bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. Bu çerçevede, gıda müşterekleri, gıda üretimi süreçlerinde yer alan herkesin kolektif çabasıyla şekillenen dinamik ve çok boyutlu bir alan olarak anlaşılmaktadır.

2.4 Gıda Müştereklerinin Ticarileştirilmesi: Tarımsal Üretim Boyutu

Önceki iki bölümde, gıda müşterekleri ve bunlarla ilişkili olan tohum ile geleneksel tarımsal bilgi müşterekleri hakkında literatür taraması yapılmıştır. Bu bölümde ise bu müştereklerin karşı karşıya olduğu metalaştırma, özelleştirilme ve çitlenme gibi tehditlere dair literatürdeki tartışmalara odaklanılacaktır.

Neoliberal kapitalizmin yükselişi, gıdayı temel bir yaşam kaynağından ticari bir mal ve kar aracına dönüştürdü (Jackson ve diğ, 2021). Gıda artık, yaşamın devamını sağlayan bir öge olarak her şeyin üstünde bir öncelik olarak kabul edilmiyor (Sumner, 2011). Bu dönüşüm üreticiler, tedarikçiler ve tüketiciler için de olumsuz bir durum yarattı ve endüstriyel gıda sistemi giderek üretimi tüketimden uzaklaştırdı. Bu durum, gıdanın ve gıda ile ilgili faaliyetlerin ticarileşmesinin bir parçası olarak ele alınabilir. Ticarileşme, gıdanın sadece bir tüketim malı olarak değil, aynı zamanda spekülative bir yatırım aracı olarak kullanılmasını teşvik eden geniş bir süreçtir. 18. yüzyıldaki bilimsel ve endüstriyel devrimlerden bugüne, kapitalist düşünce ve uygulamaları, yaşamın temel bir ögesi olan gıdayı, küreselleşen bir pazarda kitlesel tüketim için özel, tek boyutlu bir meta haline getirdi. Ardından 19. yüzyılın ortalarından bu yana toplumları dönüştüren ve bugünkü egemen endüstriyel gıda sistemini ve uluslararası gıda ticaretini kontrol eden bir yapıyı ortaya çıkarmıştır (Vivero-Pol, 2017b). Gıdanın ticareti yapılan, piyasada alınıp satılabilir bir mal haline gelmesi, onun metalaşmasının bir göstergesidir. Metalaşma, daha önce satış için tasarlanmamış bir mal veya hizmetin para ve piyasa değişim alanına girmesiyle ilgili sembolik, söylemsel ve kurumsal değişiklikleri ifade eder. Bir mal veya hizmetin ticarileştirilmesi, sadece ona bir fiyat koymakla kalmaz, aynı zamanda toplum için orijinal değerlerini de aşındırır. (Vivero-Pol ve diğ, 2018). Gıdanın bir meta olarak sosyal olarak inşası ise onun ekonomik olmayan özelliklerini (bedenlerimiz için hayati bir yakıt, bir insan hakkı, doğanın bir ürünü ya da kültürümüzün bir unsuru olarak) reddederek sosyal, kültürel ve insan sağlığına dair anlamından arındırır (Vivero-Pol ve diğ, 2018; Jackson ve diğ, 2021). Küresel, endüstrileşmiş ve kapitalist gıda sisteminin hem insan hem de doğa yaşamı için yıkıcı sonuçlara sebep olmakta ve gıda sistemi krizlerinin nedeni, sermaye birikiminin temel mantığında, kar zorunluluğunda ve amansız ve genişleyen metalaşma ve finansallaşma süreçlerinde bulunabilir (Rose, 2021) Endüstriyel gıda sistemi içerisindeki ucuz gıda takıntısı, çevresel ve sosyal sonuçlarını göz ardı ederek en fazla müşteriye finansal olarak ulaşmayı amaçlayan, gıdanın ve hâkim ekonomik

sistemin temel özelliği haline geldi. Bu anlayış, kar maksimizasyonunu önceliklendirirken insanları sürdürülebilir bir şekilde beslemeyi ihmal eden endüstriyel gıda sisteminin işleyişini belirler (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021). Gıdanın dış görünüşü, ambalajı, tadı ya da raf ömrü gibi ticari özelliklerine, ama öncelikle fiyatı ve kalori içeriğine odaklanılmasını sağladı (Vivero-Pol ve diğ, 2018).

Tüketicilere ucuz ve sürdürülemez gıda ürünleri sunar, açlık ve mikro besin eksiklikleri ile obezite ve refah hastalıkları gibi sorunlara yol açmakta, bu süreçte büyük şirketler kar elde etmektedir. Aynı zamanda ekonomik imkanlara dayalı erişimiyle açlık ve yetersiz beslenmeyi derinleştirip, küresel gıda sisteminde israfı ve eşitsiz erişimi artırdı (Jackson ve diğ, 2021). Bu gıda sistemlerinde üretim hızının artması ve miktarın kaliteye tercih edilmesi, çevrenin ve genetik çeşitliliğin homojenleştirilmesi, yetersiz ve aşırı tüketim, bireysel kimliklerin şekillendirilmesi, toplumsal ilişkilerin zayıflaması, ticarileşme ve pazarın etkisindeki artış, ve sermayenin büyük birimlerde yoğunlaşması gibi sorunlar onun evrensel gıda güvencesi sağlamadığını ve iki milyar insanın yetersiz beslenme, açlık ve gıda güvensizliği ile karşı karşıya kaldığının da bir göstergesidir (Rose, 2021). Böylece gıda yaşamın temel bir aracından, kurumsal kontrolün bir aracına dönüşerek toplumsal adaletle olan bağını yitirdi ve dünya genelinde hem açlık hem de obeziteyi eşit ölçüde geride bıraktı. Bu durum, gıdanın israf edilmesine ve aslında insanları beslemek için tasarlanmamış olmasının bir göstergesidir. Gıdanın sadece bir emtia olarak ele alınması, gıda ile ilgili olması gereken diğer boyutları gölgede bırakır ve insanların gıdayı seçebilecekleri tek yol olarak tüketmelerine yol açar, bu da gıda kaynaklarını yönetme yetilerini kaybetmelerine neden olur (Vivero-Pol, 2017b; Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021).

Şimdi, bu geniş çerçeveden hareketle, tez kapsamında odaklandığımız gıdanın ve onun özelinde tarımdaki metalaşmanın, gıdanın kaynağının ve üretim süreçlerinin nasıl görmezden gelindiğine odaklanabiliriz.

2.4.1 Tarımsal üretim perspektifi

Tarımın başlangıcından itibaren gıda fazlasının kontrolü siyasi güç için temel bir araç haline gelmiştir. Zamanla, gıdanın metalaşması, üretim ve tüketimde merkezi bir rol oynayan piyasayı, baskın tahsis mekanizması olarak ortaya çıkarmıştır. 1970'lerin sonlarındaki küresel gıda rejiminin neoliberal yeniden yapılanması ise, gıdanın

ticarileştirilmesi sürecinin en yeni evresi olarak sömürgecilik döneminden itibaren uzanan ve gıda rejimlerinin evrimiyle devam eden bir sürecin parçasıdır (Jackson ve diğ., 2021). Gıda rejimleri, zaman içinde uluslararası gıda sistemlerinin nasıl organize olduğunu ve gıda üretim, dağıtım ve tüketim kalıplarındaki dominant trendleri tanımlayan bir kavramdır. Bu teorik çerçeve, küresel gıda ilişkilerinin ekonomik, politik ve sosyal değişimlerle nasıl evrildiğini açıklar. İlk olarak 1870-1930 yılları arasındaki dönemde, Avrupa'nın kolonyal ticaret üzerinden ucuz tarım ürünleri ithal etmesi ile karakterize edilen ilk gıda rejimi ortaya çıktı. İkinci gıda rejimi, 1940'lar-1970'ler arasında, ABD'nin liderliğinde tarımın sanayileşmesi ve yeşil devrim ile tanımlanır ve gelişmiş ülkelerde gıda bağımlılığının artmasına yol açtı. Son olarak 1980'lerden itibaren neoliberal politikalar ve küreselleşme ile gıda sistemlerinin daha da globalleştiği üçüncü gıda rejimi görülmekte, aynı zamanda organik ve yerel gıda hareketlerinin yükselişi de bu döneme damgasını vurmuştur (Bernstein, 2015).

Neoliberal tarım politikalarının uygulanması, çiftçilerin ve köylülerin araziye, tohum ve pazarlara olan erişimlerini ve kontrolünü azaltmıştır (Diesner, 2020). Örneğin, küresel güneydeki küçük çiftçiler, pazar erişiminde zorluklar ve büyük işletmelerin neden olduğu fiyat dalgalanmaları ile karşı karşıya kalırken, devlet desteği alan küresel kuzey üreticileriyle rekabet etmek zorunda kalıyorlar (Jackson ve diğ., 2021). Geneline çiftlikler ve gıda üretimi, ulusal pazarlara entegre olarak tamamen ticarileşmiş durumdadır, bu da çiftçilerin ürünlerini satarak yaşamaları ancak kendi topraklarının ürünlerini tüketmemeleri anlamına gelir. Günümüzde çiftçilere pazardan tohum ve kimyasal gübre satın alarak kâr peşinde koşmaları teşvik edilirken, topraklarının doğal yenilenmesi ihmal edilir. Tarımın ticarileşmesi, toprak, su ve doğal kaynakların özelleştirilmesini ve ticari mallara dönüşmesini kapsar (Wolter ve Sievers-Glotzbach, 2019). Tezin ana iki odak noktası olan tohumların ve geleneksel tarımsal bilgi de bu kapsamda ele alınmaktadır.

2.4.2 Tohumun ve bilginin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi

19. yüzyıldan bu yana mal ve hizmetlerin metalaştırılması toplumları dönüştürdü, bu özellikle tohum ve gıda sektörlerinde görüldü. Fikri mülkiyet hakları ve biyoteknolojik yöntemlerin uygulanması, az sayıda homojen çeşidin geliştirilmesini teşvik etti ve bu da genetik çeşitliliğin ve ekosistem hizmetlerinin kaybına neden oldu (Tschersich, 2021). Küresel tarım-gıda sistemlerinde yoğunlaşma, endüstrileşme ve ticarileşme paradigması, artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak ve ekonomik büyümeyi teşvik

etmek amacıyla savunuluyor. Ancak, bu yaklaşımlar belirtildiği üzere çevresel zarar, sosyal adaletsizlik ve güç dengesizliklerini göz ardı ediyor (Tschersich ve diğ, 2023).

Çiftçiler, kendi tohumlarını üretme yeteneklerine bağlı olarak yaşamlarını sürdürebilmekte ancak yasalarla biyoteknolojik tohumların saklanması ve yeniden ekilmesi yasaklandığından ve artık tohumların sahipliği çiftçilere geçmediğinden bu süreçten olumsuz etkilenmektedirler. Tohum endüstrisinin amacı, çiftçileri sertifikalı tohumların son kullanıcıları yaparak tohum tasarrufunu sonlandırmaktır (Peschard ve Randeria, 2020). Böylece fikri mülkiyet hakları tohum üretiminin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi ile karlı bir ekonomik faaliyet oluşturmaktadır. Bayer, ChemChina ve DuPont gibi yalnızca üç şirketin küresel tohum pazarının %60'ından fazlasını kontrol etmesi olanak sağlayarak pazarda ciddi bir konsantrasyon (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021; Kliem ve Sievers-Glotzbach, 2022) ve küresel tohum sektöründe artan tekelleşme (Kliem, 2024) yol açıyor. Bu durum, fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesi ve bu haklar aracılığıyla yenilikler için ödeme garantisi sağlanması stratejisinin somut bir örneğidir. Kısacası fikri mülkiyet hakları, tohum endüstrisindeki bu büyük şirketlere, geliştirdikleri yeni bitki çeşitleri üzerinde monopol haklar verir, bu haklar aracılığıyla yenilikler için ödeme garantisi sağlayarak gerçekleştirilir ve çiftçilerin bu tohumları kullanarak genetik ilerlemeden faydalanmaları için ödeme yapmalarını zorunlu kılar (Peschard ve Randeria, 2020; Kliem ve Sievers-Glotzbach, 2022).

Az sayıda yüksek verimli çeşit geliştiren ve böylece genetik olarak tekdüzeliğe odaklanan büyük agrobusiness firmaları aynı zamanda bu çeşitlerin başarılı bir şekilde hasat edilmesi için çiftçileri yan ürün olarak gelen agro kimyasallara bağlı da mecbur bırakır. Bu kilitlenme etkileri, özellikle düşük gelirli ülkelerde sosyal ve çevresel olumlu sonuçlar sunamayan tarımsal yoğunlaştırma çabalarına rağmen, Filipinler gibi ülkelerde tarımsal politikaların hala teknolojik çözümlere odaklanarak çevresel koşulları kontrol etmeye yönelik olmasına neden olur (Kliem, 2024). Dolayısıyla geleneksel tohum endüstrisindeki artan ticarileşme ve özelleştirmenin yalnızca birkaç yüksek verimli çeşidin geliştirilip kullanılmasına yol açması kimyasal gübreler, hibrit tohumlar ve fosil yakıtlı makineler gibi sermaye yoğun tarım teknolojilerinin yerel gıda üretimini bozması ve insan emeğini küresel pazarlara entegre etmesiyle paralellik gösterir (Leitheiser ve Horlings, 2021; Kliem ve Sievers-Glotzbach, 2022)

Bir diğerkritik durum ise GMO'lu tohumlardır. Genetiğı değıştirilmiş organizma (GMO) tohumlarının patentlenmesi, GMO polenin GMO olmayan tarlalara girmesi durumunda oluşan çapraz döllenme, yerel mikro çevrelere uyum sağlamış yüzyıllar boyunca geliştirilmiş çeşitlerin yok olma tehdidiyle karşı karşıya bırakır. Monsanto gibi şirketler, bu tohumları saklayan çiftçilere dava açar. Monsanto, dünya genelinde tarım biyoteknolojisi alanında öncü bir şirketti ve genetiğı değıştirilmiş tohumları geliştirip pazarlamasıyla tanınıyordu. şirket, patent haklarını korumak adına, kendi genetiğı değıştirilmiş tohumlarından türeyen bitkileri yetiştirdiğı tespit edilen çiftçilere dava açmasıyla nlendi. Bu durumlar genellikle, bir çiftçinin tarlasına komşu bir tarladan rüzgar veya böcekler aracılığıyla taşıyan GMO polenin çapraz döllenmeye yol açmasıyla ortaya çıkıyordu.

Diğerkrnek ise Organic Agriculture Protection Fund Davasıdır. Bu davada ise Saskatchewan'da organik çiftçilerin patentli genetik olarak değıştirilmiş kanola tohumlarının yayılması sonucu organik kanola ürünlerinin kontaminasyonu ve pazarın bozulmasından kaynaklanan zararlarını gidermeye çalıştıkları bir sınıf davası girişimini temsil eder. Ancak mahkemeler, bu davayı sınıf davası olarak kabul etme konusunda isteksiz davrandılar ve davanın sınıf davası olarak kabul edilmesini reddettiler. Patentli tohumlar, hayatı özel mülkiyete dönüştürür ve bu da sürdürülebilir, çeşitlendirilmiş çiftçilerin tohumlarını kaydedip paylaşmalarını engeller (Chollett, 2014). Bu değışimler, endüstriyel tarım ve dışa yönelik ekonomi ile ilişkilendirilen sorunlarla birleşerek evre, toplum ve ekonomik srdrlebilirliğı tehlikeye atan kurumsal bir gıda sisteminin kaçınılmaz sonuçlarıdır (Sumner, 2011). Böylece sınırlı sayıdaki modern bitki çeşitlerinin geleneksel olanlarla değışimi ve patentlenmeleri tohum tedarik kanallarının azalması veya çiftçilerin çeşitli tohumlara erişimini sınırlayarak onların tarımsal bağımsızlıklarını ve yerel çeşitliliklerini koruma yeteneklerini azaltıyor, genetik eşitliliğinkaybına ve biyolojik zararlılara karşı direncin azalmasına sebep oluyor (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021; Kliem, 2024).

Tarımsal retim alanındaki özelleştirmeler ve ticarileştirmeler bunlarla sınırlı değıl. Geleneksel tarımsal bilgi de tohumlar gibi bu tarihin bir parçasıdır. Geleneksel tarım toplulukları, üretken güçleri ve bilgiyi yeniden üretmeyi kültürlerinin bir parçası olarak görürken, modern girişimci yaklaşımlar çiftçileri pazardan tohum ve gübre satın almaya itmektedir. Bu, çiftçilerin topraklarını yeniden üretme ihtiyaını

hissetmemelerine yol açar. Ayrıca, tarımın ticarileştirilmesi toprak, su ve canlıların özel mülkiyete dönüşmesine ve ticari ürünlere dönüştürülmesine neden olmaktadır (Rosset ve Val, 2018). Tarımsal biyoteknoloji alanındaki gelişmeler ise şirketlerin çiftçilerin kullanabileceği tohumlar ve tarımsal bilgiler üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasına yol açıyor. Bu durum, çiftçileri pahalı ürünlere bağımlı hale getirerek borçlanmalarına sebep oluyor. Aynı zamanda, bu teknolojilerin patentlenmesi ve özelleştirilmesi, toplumun genel yararına olabilecek kaynakların ve bilginin şirketlerin eline geçmesine neden oluyor, bu da kapitalizmin kamusal alan üzerindeki kontrolünü artırıyor. Böylece tüm insanlar tarafından yüzyıllardır ortaklaşa geliştirilen bilginin özel mülkiyet hakkı aracılığıyla gasp edilmesi yine patentler aracılığıyla kolaylaştırılmaktadır. Böylece tarım biyoteknolojisi, patentler ve Teknoloji Kullanım Anlaşmaları aracılığıyla şirketlerin kontrolü altında, çiftçileri doğanın binlerce yıldır ücretsiz sunduğu kaynakları büyük biyoteknoloji şirketlerinden satın almaya zorlayan yeni bir sermaye birikimi şeklidir. (Peekhaus, 2011). Dahası gıda sorunlarının çözümünde tüm denetimin merkezi bir devlet bürokrasisine veya sadece büyük şirketlere bırakılması, yerel ve dağınık bilgiyi dikkate almaz ve çevresel riskleri göz ardı edebilir (Vivero-Pol, 2013).

Tüm bu olumsuzluklar çiftçi/üretici haklarına ve biyoçeşitlilik kaybını savunmaya yönelik birçok mücadeleyi doğurmuştur çünkü iki durum birbiri ile kaçınılmaz olarak ilişkilidir. Tohumların çitlemesi sürecine ve agrobiodiversity kaybına karşı dünya çapında artan hareketlilik, tarım ticaretinin genişlemesi tarafından yerlerinden edilen toplulukların genetik kontaminasyon nedeniyle bitki çeşitliliklerini kaybetmesiyle karakterize edilir. Tohumların çitlemesi, küçük ve büyük çiftçiler üzerinde farklı etkilere sahip olup, bu politik ve hukuki hareketlerin sınıf dinamiklerinde yansımaları bulur (Peschard ve Randeria, 2020).

2.5 Kentsel Alanda Gıda İle İlgili Farklı Müştereklik Örnekleri

Kentsel alanda gıdanın üretim koşullarını, tedariki ve dağıtım süreçlerini veya tüketim alışkanlıklarını değiştirmek için birçok mücadele ve çaba örneği gösterilmiştir. Bu çabalar literatürde, kentsel müşterek, müşterekleştirme, gıda müşterekleri, müşterek mülkiyet, kentsel tarım, kentsel bahçecilik, siyasi bahçecilik, kent hakkı, kentsel dönüşüm, kaynak yönetimi, kentsel sürdürülebilirlik, kamusal alan, topluluk dayanışması, dayanışma ekonomisi, alternatif gıda ağları, topluluk tabanlı

organizasyon, kentsel gıda tedariki, sürdürülebilirlik, dayanıklılık, gıda güvenliği, gıda israfı, gıda egemenliği, sosyal adalet, topluluk temelli tohum yönetimi, tohum egemenliği ve biyoçeşitlilik gibi birçok kavram üzerinden açıklanmaya veya analiz edilmeye çalışılmıştır. Bahsedilen kavramlar, sadece bir araştırmacının literatürde ele aldığı örnek durumu açıklamak için kullandığı kavramlar değildir, aynı zamanda mücadelelere ruhunu veren ideallerin de kavramsal boyutta adlandırılmasıdır.

Tez kapsamında ana odağımız gıda müşterekleri olduğu için yapılan detaylı literatür taramasında özellikle gıda ve müşterekleri aynı anda ele alan çalışmalardan faydalanıldı. Ele alınan örneklerden bahsetmeden önce, genellikle kentsel tarım, kentsel çiftçilik, kentsel bahçecilik, topluluk bahçeleri, alternatif gıda/tohum ağları ve gıda inisiyatifleri gibi kavramların farklılıklarını kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

Son yıllarda kentsel tarım uygulamaları oldukça artmıştır. Kentsel tarım, ilk akla gelen tanımla kentsel alanda ve kent çevresinde yapılan gıda ekimini ve hayvancılık faaliyetlerini kapsar ve geleneksel bahçecilikten farklıdır (Tornaghi, 2014; Mancebo, 2016; Guttman, 2018). Kentsel tarım ve bahçecilikle ilgili alan, çeşitli uygulama ve yaklaşımları tanımlayan geniş bir terminolojiye sahiptir. Bu yüzden kentsel çiftçilik (urban farming) kavramıyla da karıştırmamak gerekir.

Kentsel çiftçilik, genellikle belirli bir gıda üretim faaliyetini ifade eder. Bu, şehir içinde veya eteklerinde, özel arazilerde veya topluluk bahçelerinde profesyonel veya yarı profesyonel bir şekilde yapılan tarımsal üretimi kapsar. Kentsel çiftçilik, genellikle ticari bir amaç güder ve pazarlama, satış ve bazen de kâr amacı taşır. Bu tür çiftçilik faaliyetleri, yerel gıda sistemlerini destekleyebilir ve şehir sakinlerine taze, yerel üretilmiş gıda sunabilir (Rutt, 2024). Her iki terim de şehir içinde gıda üretimini ifade ederken, kentsel çiftçilik genellikle daha odaklı ve belki de ticari bir yaklaşımı temsil ederken, kentsel tarım daha geniş bir perspektifi ve çeşitli amaçları kapsar.

Kentsel tarım, kentsel çiftçilik faaliyetlerini de içerebilir, bu nedenle kentsel çiftçilik, kentsel tarımın bir alt seti olarak görülebilir. FAO'nun tanımına göre şehirler ve kasabalar ile çevrelerindeki alanlarda mahsul ve hayvancılık üretimi. Bu, arka bahçede küçük sebze bahçelerinden bir dernek veya mahalle grubu tarafından topluluk arazilerinde tarım faaliyetlerine kadar her şeyi içerebilir.

Kentsel alanda gıda üretimin temel kavramı olarak nitelendirilen kentsel tarım şehirlerde gıda üretimi, işlenmesi ve dağıtımını içeren çeşitli faaliyetleri kapsar. Bu

faaliyetler arasında yoğun dikey tarım, mikro tarım, mutfak ve topluluk bahçeleri gibi uygulamalar bulunur (Mancebo, 2016).

Küçük ölçekli yoğun kentsel çiftliklerden, konut alanlarında gıda üretimine, arazi paylaşımından çatı bahçeleri ve arı kovanlarına kadar geniş bir yelpazeye yayılan (Tornaghi, 2014) kentsel tarım kısacası her türlü kentsel çiftçiliği içerir (Guttmann, 2018). Bu gibi örnekler sıklıkla kent hakkı kavramı ile bağdaştırılır çünkü bu gibi kentsel tarım örnekleri sadece uzmanların hayata geçirdiği projeler değil aynı zamanda sakinlerin yaşadıkları yeri dönüştürebilme potansiyelinin bir göstergesi olarak kabul edilir (Mancebo, 2016). Böylece şehir sakinleri kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kentsel alan üretme hakkını kullanıyor (Tornaghi, 2016). Özetle kentsel tarım uygulamaları, gıda kalitesi ve erişilebilirliği sorunlarını kısmen çözme, kent sakinlerinin gıda üretimiyle yeniden bağlantı kurması, ekolojik ayak izlerini azaltma, çevrenin korunması, iklim değişikliğini hafifletme, topluluk uyumunu artırma, daha büyük dayanıklılık elde etme ve kentsel sürdürülebilirliği teşvik etme potansiyeline sahiptir (Mestres ve Lien, 2017; Slavuj Borčić, 2020).

Yine de bu uygulamaların veya projelerin yeni sermaye birikimi ve ekonomik büyüme politikalarına araç olabileceği, kentsel alanın özelleştirilmesine ve dezavantajlı mahallelerdeki hizmet kesintilerine yol açabileceğine dair endişeler de söz konusudur (Tornaghi, 2014). Ayrıca, sınırlı imkanlar nedeniyle istikrarsız ve kırılgan olmaları, neoliberal kentsel çevrelerin ve gıda pazarlarının başarısızlıkları ve adaletsizliklerine yetersiz bir cevap olmalarıyla da eleştirilmektedir (Tornaghi, 2016). Bu projeler, çoğu zaman, insanların agro- endüstriye bağımlılığını kırmalarını tam anlamıyla sağlayamamakta ve neoliberal sömürücü ve adaletsiz sosyo-çevresel düzenlemelerden uzaklaşmalarına engel olmaktadır.

Toprak erişimi, ekilebilir arazilerin dağıtımı ve gıda üretimi için yerel yönetimlerin desteği gibi konular, UA'nın kentsel gıda adaletine yönelik potansiyelini sınırlayan başlıca faktörler arasındadır. Ayrıca, arazi mevcudiyeti gibi adaletsizlikler, dikey ve çatı bahçeleri gibi alternatif üretim metodlarının değerlendirilmesine rağmen, toprağın birkaç sahibinin elinde merkezileşmiş olmasıyla devam etmektedir. Bu durum, topluluk bahçeleri ve kentsel çiftliklerin soylulaştırma ve gelişim girişimleriyle nasıl mücadele ettiğini yeniden düşünmemizi gerektirmektedir (Tornaghi, 2014; Tornaghi, 2016).

Kentsel tarımın altında yer alan bir alt kategori ise kentsel bahçedir. İki kavramı birbirinden ayırmaya çalışan tanımlamalar da yapılmaktadır. Kentsel tarım genel olarak 10 hektar veya daha fazla alanı kapsayabilecek peri-şehir alanlarındaki tarım arazilerine kadar uzanırken kentsel bahçeler genellikle daha küçük kentsel alanlarda gerçekleşir. Kentsel bahçeler ev bahçesi, arka bahçe, tahsis bahçesi, bağ bahçesi veya topluluk bahçelerini içerir (Guttmann, 2018).

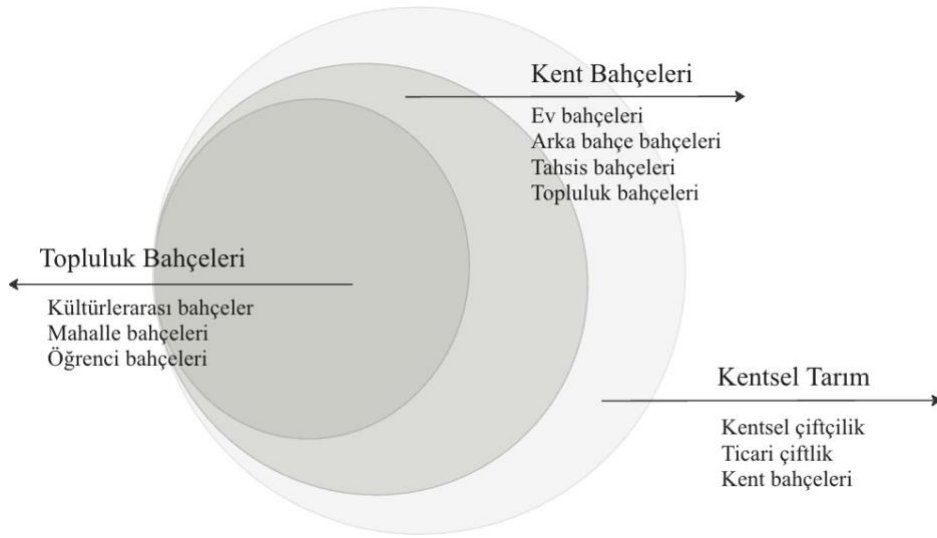
Dünya genelinde topluluk bahçeleri ve benzeri girişimler, bölgesel ihtiyaç ve kaygılara göre çeşitlenmektedir: Orta ve Güney Amerika'da yoksulluk ve açlıkla mücadele, Afrika ve Güneydoğu Asya'da gıda güvenliği ve toplumsal bağların güçlendirilmesi, Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da ise çevresel sürdürülebilirlik ve kentsel yeşillendirme önceliklidir (Mancebo, 2016). Detroit'teki boş arazilerden Londra, New York ve Chicago'daki çatılara kadar, topluluk tarafından başlatılan bahçeler yayılmaya başladı, sağlık, eğitim ve sosyal bakım kurumlarının arkasında bulunan kolektif bahçelere ekleniyor.

Gıda yetiştirmenin yeniden canlanması, toplulukla yeniden bağlantı kurma ve daha sağlıklı yaşam tarzlarının bir tezahürü olarak kutlanıyor (Tornaghi, 2014; Tornaghi ve Van Dyc, 2014). Bu bahçeler sosyal sermaye ve güçlendirme kaynakları olarak görülürken, kültürel çeşitlilik, kültürlerarası etkileşim, ilerici cinsiyet politikaları ve topluluk oluşturma alanları olarak da tartışılmıştır. Ayrıca, kentsel ve bölgesel planlamada kullanıldığı gibi, eleştirel bir bakış açısıyla kamu ve özel arazi kullanımı arasındaki çatışmaların odak noktası olabilir ve neoliberal kentleşmeye karşı bir protesto biçimi olarak yorumlanan veya ilerletmek için bir strateji olarak kullanılan çalışmalar da mevcuttur.

Bazı bahçecilik örnekleri bahçıvanların kamusal alanları ve şehirlerini şekillendirme haklarını bilinçli savunmaları, bahçecilikten aktivizme geçişin somut göstergeleridir (Follmann ve Viehoff, 2014). Daha sert bir tutumla harekete geçilen bahçe uygulamalarından biri ise gerilla bahçeciliğidir. Genellikle izinsiz olarak terk edilmiş veya kullanılmayan kentsel alanlarda gıda veya süs bitkileri yetiştirme eylemidir. Bu, yerel topluluk üyeleri veya aktivist gruplar tarafından, kentsel alanlarda yeşil alanların ve toplumsal alanların artırılması, estetik değerin yükseltilmesi ve yerel gıda üretiminin desteklenmesi amacıyla yapılır. Gerilla bahçeciliği, aynı zamanda topluluk içindeki diyalogu ve katılımı teşvik ederek sosyal bağları güçlendirme potansiyeline de sahiptir (Tornaghi, 2014; Mestres ve Lien, 2017).

Topluluk odaklı tartışılarda, sıklıkla akademik literatürde incelenen ve "kentsel bahçe" kavramı altında değerlendirilen topluluk bahçeleri de ön plana çıkar. Kentsel bahçelerin bir bölümü ev bahçeleri, tahsis bahçeleri olmak üzere bireysel olarak kullanılırken, önemli bir alt kümesi topluluk bahçeleri olarak nitelendirilmektedir. Kentsel tarım ve kentsel bahçeler gibi topluluk bahçelerinde amaçları, motivasyonları, topluma sundukları ve organizasyon şekilleri farklılık gösterebilir (Guttman, 2018). Topluluk bahçeciliği, endüstriyel gıda sistemine alternatif bir yaklaşım olarak öne çıkar. Bu bağlamda bazı problemleri yönlerinden de bahsedilir. Topluluk bahçecileri neoliberal yönetim stratejilerine katılabilir, arazi değerlerini artırarak sakinlerin yerinden edilmesine yol açabilir, neoliberal özneler üretebilir, siyasi etkisi sınırlı olabilir ve ırksal eşitsizlikleri yansıtabilir (Ginn ve Ascensão, 2018).

Aşağıda Guttman'dan (2018) referansla hazırlanan kentsel tarıma dair olan Şekil 2.2'de de gösterildiği üzere farklı tipte tarım pratikleri farklı alanlarda gerçekleştirilebilir ve bunlar bu kümede de gösterildiği üzere birbirini kapsayabilir (Şekil 2.2).

Şekil 2. 2 : Kentsel Tarım Örnekleri (Guttman, 2018)

Genellikle alttan gelen girişimlerdir ve üyeler arasında kolektif katılım önemlidir. Kaynaklar paylaşılır ve bahçeler kamusal, özel veya kolektif mülkiyette olabilir. Bu bahçeler, şehir alanlarında gıda, bitkiler ve topluluk duygusunun yetiştirildiği açık, öz-

örgütlü alanlardır (Guttmann, 2018). Topluluk bahçeleri yoksul insanların geçimlerini sağlamalarına, eğitim ve tıbbi giderlerini karşılamalarına olanak sağlayabilir (Vivero-Pol, 2017b). Aynı zamanda anti-kapitalist hareketleri destekler, refahı artırır, ekosistem hizmetleri sağlar, biyoçeşitliliği artırır ve sosyal entegrasyonu güçlendirir (Ginn ve Ascensão, 2018). Daha sonra çeşitli sosyal işlevleri yerine getiren sosyal ağların oluşmasına neden olurlar. Toplumsal fayda sağladıkları gibi bireysel katkılarda da bulunurlar (Vivero-Pol, 2017b) ve sosyal ağlar oluşturulmasını sağlarlar.

Ağlar oluşturulması dendiğinde ise akla gelen bir diğer kavram alternatif gıda ağlarıdır. Alternatif gıda ağları (AGA), topluluk destekli tarım başta olmak üzere toplum bahçeleri, kentsel tarım, çiftçi pazarları, tüketici ve üretici birlikleri, abonelik kutusu programları, kooperatifler, doğrudan satış ve agro-ekolojik gruplar gibi çeşitli formlarda ortaya çıkabilir. Bu yapılar, benzer temeller paylaşırlar da, farklı organizasyonel yapılarıyla geniş bir çeşitlilik gösterir (Mestres ve Lien, 2017). Bu heterojenlik onun tanımlanmasında ne olmadığına yapılan vurguyla da hatırlatılır çünkü gıda zincirinin üretim, dağıtım ve tüketim ile ilgili formel veya informal olmak üzere egemen gıda sisteminin hatalarına karşı duran farklı uygulamaları kapsar (Pettenati ve diğ, 2018).

AGA'ler 'toplu meta üretimine karşı hareket ederek değeri ağlar aracılığıyla yeniden dağıtmaya' çalışırken, gıda üreticileri ve tüketicileri arasında güveni (yeniden) inşa etmekte, yeni birlik biçimleri oluştururlar (Vivero-Pol, 2017b). Ancak, bu hareketler bazen neoliberal mantığı yeniden üretmek sınıf ve ırk meselelerinde, özellikle düşük gelirli tüketiciler ve işgücünün dışlanması gibi adaletsizlikleri sürdürebilir (Slavuj Borčić, 2020).

AGA deneyimleri, küçük ölçekli tarıma ve düşük ekolojik etkiye odaklanan, gıdanın sosyal etkileşimlerini ve sosyo- ekonomik faydalarını ön planda tutan seçenekleri içerir. Bu yaklaşım, rekabet yerine topluluk destekli tarım gibi modellerle, gıda sistemlerinin daha adil ve sürdürülebilir olmasını amaçlar, üretici ve tüketici arasındaki ilişkiyi güçlendirir (Pettenati ve diğ, 2018). Böylece büyük agro-gıda zincirlerine karşı işbirliği içinde direniş göstermektedirler (Mestres ve Lien, 2017). AGA'ler, merkezi olmayan ve adil olmayan gıda sistemlerine karşı geliştirilen, tüketici ile üreticiyi yakınlaştırmayı amaçlayan etik yemek çabalarıdır. Bu projeler, karşılıklı güven, sosyal adalet, dayanışma ve çevresel sürdürülebilirlik değerlerini ön planda

tutar (Slavuj Borčić, 2020) ve gıdayı sosyal ve mekansal adalet mücadelesinin bir aracı olarak kullanırlar (Pettenati ve diğ., 2018).

Ağ tabanlı bir yaklaşım, bağımsız girişimleri birleştirerek gıda sistemlerinde geniş çaplı etki yaratma potansiyeline sahiptir (20). Balázs ve diğerleri (2016)'ya göre, 1970 ve 1980'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde (Seed Savers Exchange, 1975), Filipinler'de (MASIPAG, 1986), Avustralya'da (Seed Savers' Network, 1986) ve Hindistan'da (Navdanya, 1987) başlayarak Avrupa'nın birkaç ülkesinde de (İsviçre, Avusturya) yeni bir tohum ağı dalgası başlamıştır. Bu hareket, yerel ve yerli tohum çeşitlerinin korunması, paylaşılması ve çoğaltılması amacıyla oluşturulan ağlar ve inisiyatifler aracılığıyla, biyoçeşitliliğin korunmasını ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının desteklenmesini hedeflemiştir. Seed Savers Exchange gibi kuruluşlar, tohumların değişimini teşvik ederek ve tarım biyoçeşitliliğinin korunmasına yönelik bilinç ve kapasiteyi artırarak genetik kaynakların sürdürülebilir kullanımına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu ağlar, aynı zamanda topluluklar arası bilgi ve kaynak paylaşımını güçlendirerek yerel düzeyde gıda güvenliğini ve tohum bağımsızlığını destekleyen önemli bir araç haline gelmiştir (Peschard ve Randeria, 2020).

Alternatif gıda ağları ve tohum ağları aynı zamanda gıda inisiyatiflerini de kapsar. Bu tür gıda veya tohum inisiyatiflerinin birbirleriyle ve tüketicilerle bağlantı kurduğu organize bir sistemdir. Bireysel gıda inisiyatiflerini birbirine bağlayarak kaynakların, bilginin ve en iyi uygulamaların paylaşımını kolaylaştırır ve böylece daha geniş bir etki ve görünürlük elde eder. Ortak amaçlar doğrultusunda birleşerek sinerji yarattığı bir ekosistem olarak düşünülebilir.

Yukarıda açıklanan kentsel tarım uygulamaları, kentsel bahçecilik pratikleri, topluluk bahçeleri, gıda inisiyatifleri ve alternatif gıda/tohum ağları müşterekler kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim kentsel tarım ve kentsel bahçecilik uygulamalarına dair çalışmaların müştereklerle ilişkisi literatürde daha çok yer alsa da topluluk bahçeleri, gıda inisiyatifleri ve alternatif gıda ağları üzerinden de bu ilişkiyi vurgulamaya çalışan çalışmalar yapılmıştır. Ancak tüm çalışmalarda “gıda müşterekleri” daha marjinal bir konu olması sebebiyle çok daha az ele alınmıştır. Hatta gıdayı müşterek olarak özellikle inceleyen az sayıdaki çalışma bile, çoğunlukla gıda ile ilişkili haklar ve sosyal adalet üzerine normatif tartışmalara yöneliktir (J. Y. ve Barr, 2018).

Müşterekler, açıklayıcı bir çerçevede yararlı olmalarına rağmen, analizdeki potansiyelleri ve özellikle müşterekleştirme uygulamalarının pratikleri ve sonuçları, Alternatif gıda ağları araştırmalarında genellikle ihmal edilmiştir. Oysa örgütsel kurallar ve yerel gıda sistemleri, insanların ve gıdayla etkileşimlerini biçimlendirir, bu da toplu hareketlerin nasıl yürütüleceğini ve müşterekleştirme kavramının alternatif gıda hareketlerinde nasıl kullanılacağını gösterir. AGA'lar, kapitalist gıda üretimine ve güvenlik skandallarına karşı bir kolektif tepki olarak gıda ilişkilerini ve toplumsal kimliği dönüştürme gücüne sahiptir (J. Y. ve Barr, 2018).

Kentsel tarım ise sadece gıda üretimi değil, aynı zamanda kentsel alanın, gıdanın ve diğer kaynakların kolektif yönetimi ve bakımı ile ilgili geniş bir etik ve politik pratiği ifade eder. Kentsel tarımın müşterekler ile ilişkisi, topluluklar tarafından yönetilen ve kooperatifler, alternatif para birimleri ve dayanışma ekonomisi ilkeleri gibi yenilikçi yöntemlerle desteklenen kentsel müşterekleştirme pratiğiyle deney yapma önerisinde somutlaşır. Bu yaklaşım, kentsel alanda yaşayan insanların farklı kaynakları bağışlamalarını, paylaşımlarını ve çeşitli kentsel mekanları kullanmalarını teşvik eder, böylece gıda üretimi ve tüketimi üzerinde kolektif kontrol ve yönetim sağlanır. Aynı zamanda geleneksel ve yenilikçi bilgilere erişimi; gıda yetiştirme, hazırlama, ve gıdanın tıbbi ve besinsel özellikleri hakkında bilgiyi koruma ve genişletme imkanı sunar (Tornaghi, 2016). Bu bağlamda, müşterek olarak adlandırılanın bir topluluğun yararına kolektif sahiplenilen ve/veya paylaşılan kaynaklar, çevresel kaynaklar olarak toprak, su, hava ve kültürel kaynaklar olarak belirli bilgi ve teknoloji biçimleri gibi örneklerle temsil edilebilir. Kentsel tarım müştereklerinin bir diğer benzer tanımlaması ise bir önceki tanımlamada yapılan social reproduction vurgusu gibi inşa edilebilen bir şey olduğudur. Çiftçiler ve bahçıvanlarla birlikte üretilen somut ve soyut kaynaklar, yerel tüketim ve yaşam ortamının kalitesini iyileştirmek amacıyla, ortak eylem için bir politik ilke temelinde oluşturulur (Slavuj Borčić, 2020).

Kentsel bahçeler ise boş zaman, eğitim ve terapi yönlerinin yanı sıra, radikal yerel mücadeleler, arazi edinimi, gıda egemenliği ve müştereklerin yeniden oluşturulmasının bir yoludur (Tornaghi, 2014). Bahçecilik, fiziksel mekanları aşan bilgi, tarih ve normları paylaşarak kolektif direniş ve müşterekleştirme sürecinin bir parçasıdır. Ev bahçeleri, neoliberal ve radikal pratiklere meydan okuyarak toplulukların sosyal dönüşüm için bir araya gelmesini ve hayatlarını kendi şartlarında iyileştirmeyi hedefler. Bu süreç, günlük yaşamın sıradanlığını aşan bir kültürel

injelem yaratır (Valle, 2021). Literatürde, gıda üretimini ve kentsel bahçeciliği de siyasi bir eylem olarak ele alan üç ana eğilim öne sürülmüştür: bireysel bağımsızlık iddiaları, dayanışma ekonomisi ve çeşitliliğe odaklanma, ve toplulukları yeniden inşa etme biçimi olarak kentsel gıda üretimi. Özellikle üçüncü eğilim kentsel gıda yetiştirmeyi müşterekleri yeniden inşa etme biçimi olarak ele alır. Bu bağlamda şundan bahseder: “bazı gıda üretimi projeleri, ekolojik kaynakları paylaşma amacı taşır ve gıda müşterekleri oluşturarak gıda egemenliğine katkı sağlar.” Örnekler arasında ise ekolojik kaynakları paylaşma, gıda müşterekleri oluşturma ve bu şekilde gıda egemenliğine katkı sağlama amacıyla kurulan Reclaim the Fields girişimleri, LandShare projeleri ve yerel topluluk bahçeleri bulunmaktadır (Follmann ve Viehoff, 2014; Tornaghi, 2014).

Kentsel bahçecilik, eleştirel kentsel çalışmalarda müşterekleştirme örneği olarak görülse de, topluluk bahçelerinin müşterekler olarak teorik tartışması nadirdir. Bu alandaki dikkate değer bir istisna, Efrat Eizenberg’in New York’taki topluluk bahçeleri üzerine çalışmasıdır; bu bahçeleri, neoliberal kentsel alanın ortasında hayatta kalan "gerçekte var olan kentsel müştereklerin bir başka tezahürü" olarak yorumlamaktadır (Follmann ve Viehoff, 2014). Topluluk bahçeleri, yerel yönetim müdahalesi olmadan kendiliğinden yönetilen, çeşitli sosyal ihtiyaçlara cevap veren ve topluluk tarafından sağlanan kaynaklar olarak müştereklerle ilişkilendirilir. Bu bahçeler, ekonomik, ekolojik ve sosyal faydaları ortaklaşa sunarak yeni ve kentsel müşterekler olarak evrimleşmiştir. Ayrıca, öz yönetim ve işbirliği geliştirme gibi yeni hareketlerin bir parçasıdır.

Topluluk bahçeleri, geleneksel ortak havuz kaynaklarından farklı olarak daha geniş hedeflere ve daha büyük bir yararlanıcı grubuna hitap eder. Bu alandaki araştırmalar henüz gelişmekte olup, topluluk bahçelerinin müşterekler olarak özelliklerinin ve tipolojisinin belirlenmesi gelecek çalışmalar için temel oluşturacaktır (Guttmann, 2018). Aynı zamanda topluluk bahçeleri, sistematik krizlere bir çözüm sunmaktan ziyade, umutlu iddiaların devamlılığını simgeleyen müşterekleştirme pratikleri olarak değerlendirilebilir ve zengin ile yoksul arasında çevresel sorunlara ortaklıkla yaklaşım yollarını yansıtır (Ginn ve Ascensão, 2018). Yine de altı çizilen nokta şehir topluluk bahçelerinin müştereklerle karmaşık bir ilişki içinde olduğudur ve kapitalizmi destekleyebilirliğidir. Bu durum toplumsal üremenin engellenmesine yol açabilir ve çevresel sorunlara siyasi dikkat gerektirir (Chollett, 2014).

Farklı bir perspektiften ele alınan topluluk bahçeleri aynı zamanda kent hakkını yeniden savunabilecekleri, soylulaştırma ve özelleştirmenin etkilediği kentsel peyzajlarda topluluk oluşturup müşterek alanı geri kazanabilecekleri alanlar olarak görülürken literatür genellikle bahçelerin dış politik-ekonomik mücadelelerine odaklanıp sosyal eşitsizlik ve kaynak erişimiyle ilgili iç gerilimleri göz ardı ettiğinden de bahsedilir. Bu iç gerilimler, bahçıvanların topluluk üyeliği ve kaynaklara erişim haklarını savunma yöntemleri, kentsel stres faktörlerinin bahçe yönetimi ve deneyimleri üzerindeki etkisi, ve ırksal ve etnik farklılıkların dışlayıcı mekanlar yaratmasıyla ilişkili çeşitli sosyal dinamiklerden kaynaklanmaktadır (Egerer ve Fairbairn, 2018).

Yukarıda ele alınan kentsel gıda üretimi, dağıtımı ve tüketimi ile ilgili kavramlar, müşterekler ile olan ilişkileri, olumlu ve olumsuz yönleri ile kendi aralarındaki farklılıklar üzerinden incelenmiştir. Aşağıda yer alacak karşılaştırmalı tablo, literatürde belirtilen çeşitli vaka örneklerini aydınlatarak bu kavramlar ve müşterekleri arasındaki bağlantıyı detaylı bir şekilde ortaya koyacak ve gıdayla müşterek arasındaki ilişkiye dair bilgimizi genişletecektir. Bu tablonun amacı, müştereklerin kentsel gıda sistemlerindeki potansiyel rollerine dair geniş bir bakış açısı sağlamaktır (Çizelge 2.2).

Çizelge 2. 2 Literatürde Yer Alan Kentsel Tarım Örnekleri

İsim-Konum	Faaliyet türü	Aktörler	İlgili makale
NeuLand (Köln,Almanya)	Topluluk bahçesi	Bahçıvanlar	Follmann ve Viehoff, 2014
Aroma-home (Villetaneuse, Fransa)	Topluluk bahçesi	Mali, Etiyopya,Martinik, Guadeloupeve Haiti'den yeni gelenler, yabancı kökenli(çoğunlukla Cezayirli)Fransız vatandaşları, uzun süreli yerli Fransız sakinleri, Sarah Harper, sanatçılar	Haedicke, 2017
TOP (Kopenhag,Danimarka)	Küçük ölçekli kentsel tarım, küçük çatı bahçesi	Bahçıvanlar, yerel topluluk üyeleri,çevre aktivistleri, belediye aktörleri	Rutt, 2020
Grupe SolidarneRazmjene (Hırvatistan)	Alternatif gıda ağlarının bir biçimi olarak satın alma grupları	Yerel sakinler, yerel üreticiler	Slavuj Borčić, 2020
La Fournilliere (Nantes,Fransa)	Kentsel bahçecilik, toplulukbahçesi	Yerel halk, sosyal konutlardangelen doğa erişimi sınırlı kişiler, bahçıvanlar	Mancebo, 2016
La Mesa Verde (San Jose,California, ABD)	Kentsel bahçecilik	Bahçıvanlar (aynı zamanda kırsal Meksika, Orta Amerika ve Güney Doğu Asya'daki göçmenler)	Valle, 2021
Gardens in Telheiras, Horta do Monte, Chelas, Santa Filomena, Casal da Mira and Adroana (Lizbon, Portekiz)	Topluluk bahçesi	Bahçıvanlar, orta-üst orta sınıf sakinleri, portekizce konuşan Afrikalı göçmenler, eğitilmiş gençlik, beyaz Portekizliler gibi yerel topluluk üyeleri (aktörler bahçeye göre değişir)	Ginn ve Ascensão, 2018
596 Acres (New York,ABD)	Topluluk gıda girişimi	Yerel topluluk üyeleri, gönüllüler, yönetim kurulu ekibi, alümniler	Morrow, 2019
foodsharing.de (Berlin,Almanya)	Topluluk gıda girişimi	200.000 kayıtlık kullanıcı, 25.000 eğitilmiş gıda kurtarıcısı, gönüllüler, gıda bağışlayanlar, alıcılar	Friedmann, 2016; Morrow, 2019
Opol Gıda Projesi(Mindanao, Filipinler)	Topluluk bahçesi	Yerel yönetim, topluluk üyeleri, gönüllü bahçıvanlar, ekonomik olarak dezavantajlı aileler, okullardaki yeterli beslenemeyen çocuklar	Hill, 2011

Çizelge 2. 3 (devam) Literatürde Yer Alan Kentsel Tarım Örnekleri

İsim-Konum	Faaliyet türü	Aktörler	İlgili makale
Wuhan Natur (Wuhan,Hubei, Çin)	Alternatif gıda ağı	Chen Feng (kurucu)Yerel çiftçiler akademisyenler, Natur üyeleri, gönüllü denetçiler	Zhang ve Barr, 2018
Gruppi di AcquistoSolidale (G.A.S) (İtalya)	Dayanışma satın alma grupları	Tüketiciler, küçük ölçekli üreticiler, La Terra e il Cielo gibi tarım kooperatifleri, GAS ağları	Rossi ve diğ., 2021
Chisone Vadisi, Varaita Vadisi, Sangone Vadisi Pellice Vadisi, Stura Vadisi - Torino, İtalya	Topluluk fırını	Yerli sakinler, bölgeye yeni taşınanlarİkinci ev sahipleri, yerel yönetimler, yeni gelenler, dönenler	Bassignana ve Volpato, 2022
MASIPAG (Filipinler)	Çiftçi liderliğindeki bir ağ	Küçük ölçekli çiftçiler, bilim insanları, yerel topluluklar	Kliem, 2024
Campi Aperti (Emilia-Romagna, İtalya)	Çiftçiler ve tüketiciler birliği	Küçük çiftçiler, tüketiciler, La Via Campesina uluslararası çiftçi hareketi, yerel ve bölgesel hükümet temsilcileri	Diesner, 2020
La Via Campesina (Dünya çapında 70 ülkede, Afrika, Asya, Avrupa ve Amerika'da faaliyet göstermektedir.)	Uluslararası hareket	Çiftçiler Topraksız kişiler, yerli halk, göçmen ve tarımışçileri, FAO ve BM İnsan Hakları Konseyi gibi kurumlar, yerel ve küresel düzeyde diğer sosyal hareketler	Friedmann, 2016; Holt- Giménez ve van Lammeren, 2018; Rosset ve Val, 2018; Micarelli, 2021
Kultursaat e.V.(Almanya, Avusturya, İsviçre, Hollanda (30yetistirme lokasyonu))	Merkezi olmayan, çiftlikte yetiştirme yapan bir organik sebze yetiştirme girişimi.	Profesyonel çiftçiler Araştırmacılar Tohum geliştiriciler	Tschersich ve diğ., 2023
Réseau SemencesPaysannes (RSP)(Fransa)	Çeşitli köylü gruplarının ve tohum savunucularının oluşturduğu bir ağ	Çiftçiler Araştırmacılar Tohum aktivistleriYerel topluluklar	Mazé, Calabuig ve Goldringer, 2020; Peschard ve Randeria, 2020

Tabloda belirtilenler dışında literatürde daha az detayla bahsedilen farklı ülkelerde farklı örnekler de mevcuttur. Hollanda'nın Groningen şehrinde, yerel çiftçilerle insanları çevrimiçi pazar yeri aracılığıyla bağlayan "De Streekboer", topluluk destekli tarım müşterileri ile çalışan peri-kentsel bir çiftlik olan "De Stadsakker" ve gönüllülerin yardımıyla gıda bankasına taze gıda sağlayan bir kentsel bahçe olan "Toentje" yer almaktadır (Leitheiser ve Horling, 2021). Katalonya'daki etnografik bir çalışma, organik gıda üreticileri ve tüketicileri arasındaki işbirliği ağlarını incelemekte ve Norveç'teki benzer girişimlerle karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Bu çalışmada, çevrimiçi platformlar üzerinden aracısız pazar değişimi ve farklı ödeme seçenekleri aracılığıyla yeni sosyal ve kooperatif ilişkilerin ortaya çıkışı incelenmektedir (Mestres ve Lien, 2017). Kaliforniya'daki Food Commons, Cork'taki Food Policy Council ve Belçika'daki Walloon Network of Local Seeds, yerel gıda sistemleri üzerinde kontrolü yeniden kazanma, topluluk ilişkilerini güçlendirme ve yerel, organik ve ticarileşmemiş gıda etrafında paylaşılan değerleri teşvik etme örnekleridir (Sievers-Glotzbach ve Christinck, 2021). Almanya'daki "Opensourceseeds", "Save our Seeds" ve "Community Seed Banks" gibi girişimler, genetik materyallerin ve diğer gıda sistemine girdilerinin müşterek kullanımını teşvik ederek bu kaynakların topluluk kullanıcıları tarafından erişilebilir ve ortaklaşa sağlanmasını amaçlamaktadır (Carceller-Sauras ve Theesfeld, 2021).

"Mundraub" platformu, toplulukların kamusal alanlardaki meyve ağaçlarını ve diğer yenilebilir bitkileri haritalandırmasını sağlarken; "Food Coop Wedding-West", üyelerin gıda üretimi, dağıtımı ve türü üzerinde bağımsız kararlar almasına olanak tanır. "Baumhaus" ve "Berlin Gıda Konseyi", kentsel gıda üretimi ve dağıtımı ile ilgili çeşitli sosyal ve ekolojik projeleri destekleyen girişimlerdir (Friedmann, 2016). Son olarak İngiltere'de, Landworkers' Alliance (LWA) ile ilişkili sivil gıda organizasyonlarından "Granville Community Kitchen", Londra'da besleyici yemekler sağlarken, Plymouth'da "Tamar Grow Local" ihtiyaç sahibi ailelere ve çorba mutfaklarına destek verirken talebi karşılamak için uyum sağlamıştır (Leitheiser ve Horlings, 2021).

Verilen örneklerde görüldüğü üzere gıda müşterekleri özelinde sınırlı örnekler bulunmaktadır. Özellikle, literatürde daha geniş bir çerçeve olan kentsel müşterekler veya müşterekleştirme süreçleri üzerinden ele alınan örnekler daha çok sayıda mevcuttur. Bu, gıda müştereklerinin özgül dinamiklerini ve potansiyellerini araştıran

akademik çalışmaların henüz yeterince gelişmediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, kentsel tarım, kentsel bahçecilik ve topluluk destekli tarım gibi pratiklerin incelenmesi, gıda müştereklerini daha iyi anlamak adına önemli bilgiler sunmaktadır.

3. TARIMSAL ÜRETİM PERSPEKTİFİNDEN GIDA VE MÜŞTEREKLİK İLİŞKİSİNE DAİR BİR TEMATİK ANALİZ

Gıda müşterekleri, sadece gıdanın ortak kullanımına işaret eden somut bir kavram olmanın ötesinde, çok daha derin ve güçlü bir anlam taşımaktadır. Bu kavramsallaştırma, gıdanın algılanış biçimi ile oldukça güçlü bir ilişkiye sahiptir. Gıdanın tarihselliğini göz ardı etmeden ele aldığımızda, gıdanın temel bir ihtiyaç olduğunu, uluslararası boyutta yasal bir insan hakkı olduğunu, bulunduğu coğrafya ile birlikte bir kültür yansıtıcısı olduğunu, çeşitli durumlarda kamusal bir mal olduğunu, özenle yönetildiğinde sürdürülebilir bir kaynak olarak devam ettirilebileceğini ve her ne olursa olsun ticareti yapılan bir mal olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu durum, gıdayı ve gıda sistemini müşterekleştirmek düşüncesinde gerçekçi bir zeminde düşünmemizi sağlar; çünkü farklı koşullar altında metalaştırılması ve özelleştirilmesinin önüne geçilebilse de söz konusu özellikle geçim kaynağı olduğunda pazarla olan ilişkisini tamamen kesemeyeceğimizi anlamamıza yardımcı olur çünkü ekili gıda ya onu alacak paranız varsa onu üretecek gücünüz varsa tüketebileceğiniz bir ticari meta haline gelerek neredeyse tamamen özelleştirilmiştir (Food as a commons: Reframing the narrative of the food system). Böylece, gıda müştereklerini ve gıdayı müşterekleştirmeyi içinde bulunduğumuz koşullar altında ne kadar gerçekleştirebileceğimizi ve neler yapabileceğimizi değerlendirebiliriz.

3.1 Araştırmanın Tasarım Süreci

Araştırma tasarımı süreci, aşağıdaki adımlarla yürütülmüştür:

- i. Literatür Taraması: Gıda ve müşterekler üzerine yapılan literatür taraması, gıdanın metalaştırılması, geleneksel tarımsal bilgi ve tohumların özelleştirilmesi, tarım arazilerinin çitlenmesi, gıda güvenliği, gıda egemenliği ve gıda güvencesi gibi konuları kapsayarak gıda müşterekleri / gıdanın bir müşterek olarak ele alınması ile ilgili teorik bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamıştır.

- ii. Yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlarla veri toplama: Araştırmada veri toplama amacıyla, kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılan 19 katılımcıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi, başlangıçta belirlenen birkaç katılımcının araştırmacıya diğer potansiyel katılımcıları önermesi ilkesine dayanır. Bu çalışmada, ilk katılımcılarla yapılan mülakatların ardından, yeni katılımcılar onların önerileri doğrultusunda ulaşılarak katılımcı çeşitliliğinin artırılması ve araştırma verilerinin zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar, araştırmacının belirli konulara odaklanmasına izin veren önceden hazırlanmış soruları içerir, ancak katılımcılara serbestçe konuşma ve konuları daha derinlemesine keşfetme imkanı da tanır. Bu tür mülakatlar, katılımcıların deneyimlerini, görüşlerini ve duygularını detaylı bir şekilde anlamak için idealdir (kaynaklar). Mülakatların süresi 45-90 dakika arasında değişmiş ve üreticilerin gıdayı nasıl algıladıkları, geleneksel tarımsal bilgi, tohumlar, tarımsal üretim pratikleri ve diğer üreticilerle ilişkileri gibi birçok konu hakkında sorular içermektedir. Ayrıca, yeni mülakat yapılacak kişilerle bağlantılar keşfetmek için birkaç yönlendirici soru da dahil edilmiştir. Mülakat yapılacak kişiler için toplam 12 soru hazırlanmış ve konuşmanın akışına bağlı olarak daha detaylı bilgi toplamak için çeşitli diğer sorular da sorulmuştur.
- iii. Tematik Analiz: Mülakatlardan elde edilen bilgiler, tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Tematik analiz, veri içerisinde önemli temaları ve desenleri tanımlayıp analiz etmek için kullanılan bir nitel veri analizi tekniğidir. Tematik analiz genellikle altı adımı içerir: veriyle tanışma, kodlama, tema üretme, temaları gözden geçirme, temaları tanımlama ve isimlendirme ve raporu yazma. Bu süreç, verinin dikkatli bir şekilde incelenmesi, kodlanması ve bu kodlardan ortak temaların türetilmesini kapsar. Tematik analiz, araştırma verilerini derinlemesine anlamak ve katılımcıların deneyimlerini ve görüşlerini daha geniş bir bağlamda yorumlamak için kullanılmıştır. Tematik analiz içerisinde gizil yaklaşımlar kullanılmıştır (Braun ve Clarke, 2006). Gizil yaklaşım, verinin açık içeriğinin ötesindeki altta yatan anlamları, varsayımları ve kavramları keşfetmeyi amaçlar (Braun ve Clarke, 2006). Bu yaklaşımda, araştırmacı yalnızca veride açıkça ifade edilenleri analiz etmekle kalmaz, aynı zamanda bu ifadelerin altındaki daha derin ve gizli

anamlara da iner. Gizil yaklaşımlar, sosyal ve kültürel bağlamların, kişisel inançların ve değerlerin nasıl etkileşim içinde olduğunu anlamayı, metinlerin veya konuşmaların yüzey anlamlarının ötesine geçmeyi amaçlar (Braun ve Clarke, 2006). Bu yaklaşım, verinin daha derinlemesine ve eleştirel bir şekilde incelenmesini gerektirir ve araştırmacının yorumlama becerilerine önemli bir önem verir (Boyatzis, 1998).

- iv. Değerlendirme Araştırmanın başlangıç noktası, yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yoluyla elde edilen ve tematik analizle değerlendirilen üreticilerin vurguladığı noktalardan oluşmaktadır. Araştırmanın hedefleri doğrultusunda, üreticiler tarafından vurgulanan kritik ve ortak noktalara dayanarak gıdanın müsterekleştirilmesi ve gıda politikaları için öneriler formüle edilmiştir.

3.2 Yöntem

Nitel araştırmalar miktar veya sayı yerine "nasıl" ve "neden" sorularıyla, ölçülmesi zor fenomenleri—deneyimleri, tutumları, davranışları—araştırır (Tenny ve diğ, 2003). Tezin ana sorusu da "nasıl" ile başlamakta olup, mikro ölçeğe detaylı bir inceleme yapılması hedeflenmiştir. Bu durum, araştırmanın doğası gereği, bizi niteliksel bir metodoloji benimsemeye yönlendirmiştir.

Nitel araştırmalar tanımlayıcıdır ve amacı görüşülen katılımcının konuya dair perspektifini derinlemesine analiz etmektir. Nitel araştırma, katılımcıların deneyimlerini bireysel yorumlar üzerinden anlamayı hedefler ve genellikle incelenen kişileri temsil etmekle sınırlıdır; bu yüzden genellemelerden kaçınır (VanderStoep ve Johnson, 2009). Gerçek dünya sorunlarına derinlemesine bakarak katılımcıların deneyimleri, algıları ve davranışlarını inceler (Tenny ve diğ, 2003).

Tez kapsamında genellemelerden kaçınmak asıl önceliklerden biri olduğu için nitel araştırma yöntemi sayesinde katılımcıların bireysel deneyimleri ve perspektifleri daha derinlemesine incelenmesine olanak sağlanmıştır. Aynı zamanda nitel araştırmalar, bulguların güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak için çeşitli metodolojik stratejiler kullanır: Araştırmacılar, kişisel önyargıları ve örnekleme biyaslarını tanıyıp bunlarla başa çıkar, titiz kayıtlar tutar, karşılaştırmalı vakalar oluşturur, ve zengin detaylı betimlemeler yapar. Aynı zamanda, düşünce süreçlerini şeffaf tutar, diğer

araştırmacılarla işbirliği yapar, katılımcı doğrulaması sağlar ve veri üçgenlemesi ile farklı metodlar ve perspektiflerden elde edilen bulguları birleştirir. Bu stratejiler, araştırmanın objektifliğini artırarak daha sağlam sonuçlar elde edilmesini garantiler (Heale ve Twycross, 2015). Bu stratejilerden faydalanmak ve tek bir kaynağa bağımlılığın oluşturabileceği yanılgıları minimize edebilmek için verilerin analizi yapılırken literatür dışında da araştırılan kaynaklardan faydalanılmaya çalışılarak karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmış, detaylara inilerek daha derin açıklamalar vermeye odaklanılmış, görüşme kayıtlarında ses kaydı alınamadığı takdirde bile detaylı notlar çıkarılmıştır.

Keşfedici, tanımlayıcı, açıklayıcı ve yorumlayıcı olmak üzere dört tip nitel araştırma tasarımından bahsedebiliriz (Maxwell, 2012). Bu çalışmada ise alt sorular kapsamında keşfedici araştırma üzerinden ilerlenmiştir. Keşfedici niteliksel araştırmalar az anlaşılan fenomenleri derinlemesine açıklayabilmek açısından faydalıdır. Bu yaklaşım, konu hakkında ilk içgörüler sağlar ve daha detaylı çalışmalar için sorular geliştirir. Literatürde az işlenmiş konuları keşfetmek için kullanılır ve genellikle formaliteyi azaltıp esnekliği artırır (Casula ve diğ, 2020). Polit ve Beck, keşfedici araştırmaları, özellikle az anlaşılan fenomenlerin doğasını aydınlatma amacıyla tasarlanmış olarak tanımlarlar. Reid-Searl ve Happell, bu tür araştırmaların literatürde az yer alan konuları keşfetmek ve yeni bilgilerin geliştirilmesine olanak tanıdığını belirtirler. Stebbins, keşfedici araştırmayı, sosyal veya psikolojik yaşam alanlarını anlamak ve tanımlamak için genellemeler keşfetmeyi amaçlayan sistematik ve amaçlı bir girişim olarak açıklar (Hunter ve diğ, 2019).

Nitel çalışmalarda röportajlar, gözlemler, odak grupları, anlatılar, notlar, raporlar ve arşivlerin incelenmesi gibi farklı yöntemler vardır (Naderifar ve diğ, 2017). Denzin ve Lincoln'a göre nitel araştırma, saha notları, röportajlar gibi pratiklerle dünyayı yorumlayıp temsil eden bir süreçtir. Nitel araştırma, sıralı değerler göstermeyen veriler (metin, imaj, ses) kullanımını içeren araştırma olarak tanımlanır (Guest, 2014). Araştırmanın verileri ise yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlarla toplanmıştır. Aynı zamanda literatür için Web of Science üzerinden tarama yapılmıştır. Araştırma kapsamında, Web of Science veri tabanında "commons", "rural", "agriculture" ve "ecological" anahtar kelimeleri kullanılarak bu terimlerin 'VEYA' bağlacı ile birleştirilmesi suretiyle geniş kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirildi. "Commons" terimi genellikle ortak kullanım alanlarını ifade etmek için

kullanıldığından, arama sonuçları birçok farklı disiplini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Araştırmayı tarımsal üretim boyutuyla sınırlamak yerine, ilgili terimlerle daha geniş bir perspektiften yaklaşmak amacıyla bu kelimeler tarama sürecine dahil edilmiştir. Ardından, Web of Science alt kategorileri arasından "Environmental Studies", "Economics", "Political Science", "Geography" ve "Environmental Sciences" gibi alakalı disiplinler seçilmiştir. Belirlenen doküman tipleri arasında "Article", "Book Review", "Book Chapters", "Proceeding Paper" ve "Editorial Material" bulunmaktadır. Tarama süreci, yalnızca İngilizce ve bir adet Türkçe olmak üzere toplam 1072 kaynak üzerinden yapılmıştır. Bu süreçte, özellikle "gıda" ve "müşterek" gibi anahtar kavramlar içeren makalelere odaklanılmıştır. Başlangıçta 1072 makale bulunurken, bu kriterlere dayanarak yapılan detaylı seçim sonucunda 73 makaleye kadar daraltılmıştır. Bunlardan 5'ine erişim sağlanamamış ve toplamda 68 makale üzerinden kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Özellikle gıda müştereklerini ele alan ... sayıda makale bulundu. Elenen makalelerden elde edilen yayınlarda hangi kavramların ve konuların öne çıktığını belirlemek amacıyla VosViewer aracılığıyla görsel bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış mülakatların veri toplama yöntemi olarak seçilmesinin sebebi ise açık uçlu soruları belirli temalar etrafında esnek bir şekilde sorabilme olanağı tanınmasından kaynaklanmaktadır. Böylece görüşmecilerin kendi deneyimleri ve görüşleri hakkında daha fazla konuşmasına olanak tanır ve görüşme gidişatına göre yeni çıkan bilgileri takip etme ve daha detaylı sorular sorma esnekliğinden faydalanılabilir (Mueller ve Segal, 2015). Yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlardan elde edilen veriler analiz edilirken gerçekliğin tam ve eksiksiz yansıtılmadığının bilincinde olarak analizler yapıldı. Fontana ve Prokos'un (2007) da dediği gibi "Mülakatların sonuçlarını, toplandıkları bağlamlardan koparıp, onları bağımsız ve herhangi bir bağlayıcılığı olmayan objektif veriler olarak iddia edemeyiz" (White ve Drew, 2011). Yine de yarı yapılandırılmış mülakatlar, nitel araştırmalar için vazgeçilmez bir yöntemlerden biridir çünkü bu yöntem araştırma sorularını ve hedeflerini katılımcıların gerçek dünya deneyimleri üzerinden anlamlandırma fırsatı sunar.

Üreticilerle birebir görüşmeler yapmak, her ilçenin ve bölgenin üretim koşullarını, zorluklarını ve ihtiyaçlarını anlamak gıda politikalarını yerelleştirmek ve mikro ölçekte desteklemek adına kritik önem taşır. Bu çalışma kapsamında, çeşitli

motivasyonlar ve hikayelerle, farklı çeper bölgelerde üretim yapan 19 üretici ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir; bu görüşmeler, tohum ve geleneksel tarımsal bilgi özelinde, üretim pratiklerine odaklanarak 30 ila 90 dakika sürelerinde yapılmıştır. Görüşmeler, yüz yüze veya yüz yüze görüşme imkânı olmaması durumunda online platformlar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Görüşmecilerin seçimi kartopu örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme, Leo Goodman (2011) ve diğerlerine göre, Coleman (1958-1959) ve Goodman (1961) tarafından sosyal ağların yapısını incelemek amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu yöntem, özellikle ulaşılması zor popülasyonları hedef alır. Coğrafi olarak daha dağınık oldukları için bu grupları örnekleme zordur. "Standard istatistiksel örnekleme yöntemleri bu tür popülasyonlar için işlevsiz kalır çünkü bu yöntemler, örneklem çekilecek popülasyon üyelerinin tam bir listesini gerektirir. Kartopu örnekleme, bu zorlukları aşmak için sosyal ağlardan yararlanarak katılımcıların birbirini referans göstermesine dayanır." (Heckathorn, 2011) Bu örnekleme yönteminden hareketle ilk olarak Postane İstanbul'un Adil Gıda Topluluğu üyesi olan ve Silivri'deki Gözdenin Çiftliği'nin kurucusu ile görüşme yapılmış ve sonrasında onun yönlendirmesiyle Kadıköy Üretici Pazarı'nda Beykoz'da faaliyet gösteren Akasya Tarım'ın kurucusu ve Çatalca'da üretim yapan iki üretici ile görüşmeler sürdürülmüştür. Yine aynı gruptan iletişime geçilerek Tilya Ekolojik Sosyal Kooperatif'in ortak kurucularından ile görüşülmüş, ancak aynı gruptan başka bir üretici ile görüşülmemiştir. Postane ile ilişkili olan Mekanda Adalet Derneği üzerinden ulaşılan bir diğer bağlantı aracılığıyla Ekolojik Toprak Çiftliği'nin kurucusu ile görüşülürken, Şile'de Değirmençayırı Kooperatifi'nin kurucusu ve Şile Yeryüzü Pazarı'nın kurucusu, Ovacık'ta Bir Gün Projesi ve Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği kurucusu ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Onun önerileri doğrultusunda Şile Pazarı'nda faaliyet gösteren üç üretici ile daha görüşülmüştür. Mekanda Adalet Derneği'nde yer alan bir başka kontak üzerinden Sarıyer Gümüşdere'de üretim yapan bir üretici ile iletişime geçilmiş, onun önerisi üzerine bir diğer bir üretici ile daha görüşülmüştür. Ayrıca, kişisel tanıdıklarım aracılığıyla Arnavutköy'de hobi bahçeciliği yapan bir üretici ile temas kurulmuş, onun yönlendirmesiyle sosyal medya üzerinden bir başka üreticiyle daha görüşülmüştür. Daha önce Silivri pazarında tanışılan bir üretici ile yapılan görüşme üzerine, onun önerisiyle Çatalca'da ve Büyükçekmece'de hobi bahçeciliği yapan birer kişiyle daha görüşmeler yapılmıştır.

Son olarak Büyükçekmece’de görüşme yapılan kişi aynı bölgede farklı üretim faaliyetleri yürüten Arka Bahçe’i önermiştir ve onlarla da görüşülmüştür. Bu görüşmelerin süreleri genellikle 30 ila 90 dakika arasında değişmiş, yüz yüze yapılabilecek durumlarda tercih edilmiş, ancak bazı durumlarda online platformlar üzerinden iletişim kurularak devam ettirilmiştir.

Buna ek olarak bu üreticilerin verdiği cevaplardan yola çıkılarak yapılan değerlendirme dışında yine görüşmelerden ve teorik çerçeveden hareketle, Weber’in ideal tip analizine referans verilerek üreticilerin gıdayla olan ilişkilerini daha sistemli bir şekilde anlamlandırmak amacıyla beş ideal tip oluşturulmaya çalışılmıştır. Max Weber'in "ideal tip" kavramı, sosyal bilimlerde karmaşık sosyal olguları analiz etmek için kullanılan teorik bir araçtır. Bu, belirli bir olgunun abartılmış ve vurgulanmış özelliklerini içeren soyut bir modeldir ve gerçek dünya fenomenlerini karşılaştırmalı bir çerçeve içinde anlamamızı sağlar. Ideal tip, gözlemlenebilir bir fenomen değil, daha ziyade sosyologların değerlendirmeleriyle şekillenen subjektif bir yapıdır. Ancak, ideal tipin bazı sınırlamaları vardır. Bir kere, bu tip bir soyutlamadır ve gerçekliğin karmaşık ve çeşitli yönlerini tam olarak yansıtamayabilir. Ayrıca, ideal tip, onu oluşturan sosyoloğun subjektif yorumlarına ve kişisel önyargılarına dayanabilir. Buna rağmen, ideal tip, sosyal bilimlerde teorilerin geliştirilmesi ve sosyal yapıların daha iyi anlaşılması için değerli bir araç olarak kalmaya devam eder. Bu bağlamda, üreticilerin gıdaya yönelik yaklaşımları, tarımsal üretim motivasyonları, uyguladıkları tarımsal üretim pratikleri ve gıdayı tanımlama biçimleri esas alınarak daha sistematik bir şekilde değerlendirebilmek adına ideal tipler oluşturulmuştur: Ekolojik Girişimciler, Çeper Bahçıvanları, Nesil Çiftçileri, Diversifikasyon Çiftçileri ve Verim Odaklı Çiftçiler. Bu ideal tiplerin sunulmasının temel nedenlerinden biri çeper bölgelerdeki üreticiheterojenliğine dikkat çekmek içindir. Bu heterojenliği Stavrides'in (2015) çeşitlilik yaratan ve kaynakların metalaşmasına karşı çıkan bir alan olarak müştereklere odaklanışı gibi bir bakış açısıyla müşterek zeminde buluşturmaya dair bir çerçeve çizebilmenin yollarını aramaktır.

Özetlemek gerekirse, temalar; teorik çerçeveler, katılımcı yanıtları ve kategorizasyon süreçleri ışığında şekillendirilmiştir. Kodlama ve tema geliştirme süreçleri, literatürde belirtilen kuramsal çerçeveler doğrultusunda titizlikle analiz edilmiştir. Bu analizler, araştırma sorularının derinlemesine anlaşılmasına ve çeşitli nitel bulguların açığa çıkarılmasına olanak tanımıştır.

3.3 Alan Seçimi

Gıdayı müşterekleştirmek veya gıda için müşterek bir mücadele vermek denildiğinde, ilk olarak kent bostanları, kent bahçeleri, ev/balkon bahçeleri, gıda paylaşım/dayanışma ağları, gıda kooperatifleri vb. örnekler akla gelenler arasındadır. Buralardaki aktörler, mevcut sistemin sorunlarına karşı görece bilinçli ve daha aktivist bir motivasyonla hareket ederler. Çünkü gıdanın üretimi, işlenmesi, dağıtımı ve tüketimi süreçlerinde, özellikle perspektifimizi tarımsal üretime odakladığımızda, İstanbul gibi metropol bir şehirde kentsel alanda tarım yapmanın zorlukları daha net bir şekilde ortaya çıkar ve daha benzer sorunlarla karşı karşıyadır. Neredeyse her yerin yapılaşmış olduğu kent merkezinde araziler çok daha sınırlıdır ve çeşitli kentsel tehditlerle karşı karşıdır üretici. Böylesi bir alanda tarım yapma motivasyonu daha bilinçli ve daha idealize edilen bir motivasyonla şekillendiği çeşitli araştırmalarda da görülmektedir. Bu tür örnekler, kapitalist sisteme karşı çıkarak kent merkezinde halen gıdaya dair pratiklerin sistemin çatlaklarından faydalanılarak bireysel veya kolektif çabalar ile yapılabileceğini kanıtlar. Böylece müştereklerden bahsetmeyi kolaylaştırır. Literatürde de müşterek kavramı üzerinden gıdaya dair mücadeleleri ve çabaları ele alan çalışmalar da genellikle benzer sahalara odaklanmıştır.

Türkiye’deki çalışmalarda özel olarak gıda müştereklerine dair yapılan çalışmalar gıda ve müşterekler/müşterekleştirme pratiklerine dair yapılan çalışmalardan ciddi oranda çok daha azdır. Tarımsal alanların ve meraların korunması, kooperatifler, gıda inisiyatifleri, toplumsal hareketler, tohum ve gıda politikalarına dair müşterek yaklaşımı ve müşterekleştirme pratikleri üzerinden çalışmalar mevcuttur ancak gıda müşterekleri alanyazınında sadece Umut Kocagöz ve Bengi Akbulut’un çalışmalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Kocagöz çalışmalarında gıdanın müşterek olarak tanımlanmasının öneminden bahsetmektedir. Ona göre gıda, toplumun tamamını ilgilendiren bütünlüklü bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, gıdayı sadece bir tüketim nesnesi olarak değil, aynı zamanda metalaşma süreci boyunca ortaya çıkan tüm ilişkileri hesaba katmayı gerektirir (Kocagöz, 2018). Gıdayı müşterekleştirmek konusunda ise bunun gıda üzerinde egemenlik kurmanın ve tüm gıda aktörlerinin (üreticiler ve tüketiciler) kendi kaderlerini tayin etme yetkisi verdiğini iddia eder. Gıdayı müşterekleştirmeyi gıda egemenliği kavramsallaştırmasıyla paralel yürütür ve kooperatiflerden/kolektif örgütlenmelerden ve kentsel gıda inisiyatiflerinden, kent içi tarım uygulamalarının teşvikinden, kırsal mücadelelerle bağ kurmaktan bahseder. Bu

yapıların üreticilerin değer ürettikleri ve bu değerın kontrolünün üreticiler tarafından yapıldığı bir yapı olduğunu ifade eder. Buna ek olarak kent ve kırsal arasındaki mesafeyi azaltmayı hedefleyen bu pratiklerle ve mücadelelerle müşterek gıda politikalarının kentsel ve kırsal alanlarda etkin şekilde uygulanmasını sağlanacağından bahseder. Bengi Akbulut (2015) ise gıdayı nesnenin ötesinde toplumsal, ekonomik ve politik ilişkiler bütünü olarak tanımlıyor. Çalışmalarında feminist bir yaklaşımla gıda üretim süreçlerindeki toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve sömürü yapılarını sorguluyor. Gıda müştereklerinin özel mülkiyetleştirilmesine karşı korunması, kadınların ekonomik ve toplumsal özgürlüklerini destekleyen feminist mücadeleler için merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtir. Ayrıca mücadele ve müşterekleştirme pratiklerinde merkezi bir yerde ele alınması gerektiğini savunur. Tez kapsamında iki değerli araştırmacının çalışmaları çok kıymetli görülmektedir çünkü Türkiye'ye dair derinlemesine içgörüler paylaşılmıştır. Gıda müşterekleri kavramına farklı bir perspektiften katkı sağlamak için ise çeper bölgeler saha alanı olarak seçilmiştir.

İstanbul'un çeperlerinde ise tarımsal üretim açısından oldukça önemli bölgeler bulunmasına rağmen, bu alanlarda üretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü genel olarak az bilinmektedir. Oysa kentin çeper bölgelerinde tarımsal üretim ve hayvancılık birçok engelle ve zorluğa rağmen halen devam etmektedir. Bu bölgeler kent ile kırsal arasındaki geçiş bölgeleridir ve kentsel yayılmadan etkilense de kırsal pratiklerin dönüşerek veya aynı şekilde devam ettirilmeye çalışıldığı alanlardır. Çeper kavramı, Smith tarafından 1937 yılında ilk defa kullanılmıştır ve bu kavram, kentin yerleşim alanlarının dışında kalan yapılandırılmış bölgeleri, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki geçiş bölgesi olarak tanımlar. Bu bölgeler, genellikle şehir merkezinden uzakta yer almasına rağmen, şehirle ekonomik ve sosyal bağlantılarını sürdürür. Karma arazi kullanımına sahip olan bu bölgelerde karşılaşılan en büyük problemlerin başında kentsel genişleme sürecinde tarımsal arazilerin ve faaliyetlerin baskı altına girmesi gelir. Bu süreç aynı zamanda ekolojik dengeyi de bozabilir ve yerel topluluklar üzerinde ekonomik ve sosyal etkilere neden olabilir.

İstanbul'un çeper bölgelerinin oluşumu ve kentsel yayılma süreci, şehrin altyapı ve ulaşım projeleriyle yakından ilişkilidir. 1970'lerden önce doğal engellerle sınırlı olan İstanbul'un kent formu, E-5 karayolu ve TEM otoyolu, inşa edilen Boğaziçi, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim köprülerinin açılmasıyla önemli ölçüde değişmiştir. Kuzey Marmara otoyolu ve İstanbul Havalimanı gibi sonraki büyük

altyapı projeleri de özellikle kuzey bölgelerdeki havza alanları üzerinde kentleşme baskısını artırmıştır. Bu baskı, arazi değerlerindeki artış ve yüksek rant oranları gibi ekonomik faktörlerle birlikte, çeperdeki kırsal yerleşimlerin kentle entegrasyonunu hızlandırmış ve İstanbul'un büyüme rotasını doğu-batı aksından kuzey-güney aksına doğru genişletmiştir. (TMMOB, 2010). Ek olarak deprem ve pandemi gibi afetler, şehir merkezlerinden çeper bölgelere göçü teşvik etmiş ve bu alanları kaçış noktaları haline getirmiştir. Bu süreç, bölgede yeni konut ve müstakil ev arzının artmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, çeper bölgelerde altyapı ve konut gelişimini destekleyen temel bir faktör olarak işlev görmektedir.

Ne kırsal ne de tam olarak kent diyebileceğimiz bu ara geçiş bölgeleri ve sahip oldukları tarım toprakları, böylece birçok olumsuz dış etkenle karşı karşıyadır. Süreçte b alanlar, geleneksel kırsal pratiklerin yanı sıra yeni yaşam tarzlarına ve demografik yapıya da ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla, çeper bölgelerde yaşanan bu dönüşüm, kentsel ve kırsal karakterler arasındaki sınırları daha da belirsizleştirerek yeni toplumsal ve ekonomik pratiklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Çeper bölgelere dair gıda müşterekleri üzerinden yürütülen çalışmalar literatürde oldukça sınırlıdır. Hatta neredeyse iki-üç örneğin ötesine geçmemektedir. Tezin ana teması olan gıda müştereklerine dair çalışmalar genellikle yerel(indigenous) topluluklar, kırsal bölgeler veya kent merkezlerine dair vaka çalışmaları veya örnekleri içermektedir. Bu nedenle tez kapsamında gıda müştereklerinin çeper bölgeler üzerinden ele alınması literatürdeki boşluğu doldurmaya çalışmak adına önemli görülmüştür. Çeper bölgelerde tarımsal üretime devam etme motivasyonu geçmişte yapılan çalışmalardan yola çıkıldığında kent merkezindeki motivasyonlardan daha farklılık gösterme potansiyeline sahiptir çünkü İstanbul'da hala tarımsal üretim alanlarının bulunduğu bu bölgelerde aile mesleğini devam ettiren veya daha sonradan bu bölgelere gelip üretime başlayanların hikayeleri çeşitlilik gösterebilmektedir.

İstanbul'un son tarımsal üretim alanlarında çalışan çeşitli motivasyon ve hikayelere sahip üreticiler, bireysel ölçekte kendi ürettiklerini tüketmekte ve ayrıca geçimlerini sağlayarak İstanbul'un tarımsal geleceği açısından oldukça stratejik bir bölgede üretim yapmaktadırlar. Bu bölgelerdeki üreticiler yerel ancak birbirleriyle koordineli politikalarla desteklendiklerinde, özel sektör ve kamusal alandaki ilişkilerini geliştirerek karşılıklı destek ve ağ oluşturma potansiyeline sahiptirler. Çünkü benzer

veya farklı problemlerle mücadele ederek bu bölgelerde farklı amaçlar uğruna üretimi devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu motivasyon bazen daha idealist bir vizyonla, bazen geçimlerini sağlama mücadelesiyle, bazen ise sağlıklı beslenebilmek gibi farklı sebeplerle sürdürülmektedir.

Müşterekleri tıpkı Otonomist Marxistler gibi bir toplumsal bir üretim olarak ele alınan bu çalışmada gıda üretiminde kent içinde gıda üretenler veya kooperatifler gibi yapılardaki ortak motivasyonla gıda üreten görece daha küçük ölçekli grupların da ötesine taşıyarak orta ölçekte çeper bölgelerde neler yapabileceğimizi ele almak amacıyla bir saha çalışması gerçekleştirildi. Ölçeği küçük ölçekten orta ölçeğe taşırken çeşitlenen üretici profilleri de tezin çıktılarını zenginleştirmiştir.

4. NİTEL VERİLERİN ANALİZİ: GIDA VE MÜŞTEREKLİĞİN TARIMSAL ÜRETİM ÜZERİNDEN OKUNMASI

Katılım sağlamayı kabul eden 19 görüşmecinin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; üretim yerleri coğrafi dağılım olarak İstanbul'un çeşitli çeper bölgelerinde konumlandığı gözlemlenmiştir. Bu bölgeler ve katılımcı sayıları şu şekildedir: Arnavutköy'den iki kişi, Beykoz'dan üç kişi, Büyükçekmece'den iki kişi, Çatalca'dan üç kişi, Sarıyer'den iki kişi, Silivri'den iki kişi ve Şile'den beş kişi. Görüşmecilerin yaş dağılımı ise; 25-39 yaş aralığında sekiz kişi, 40-59 yaş aralığında yedi kişi ve 60 yaş üzerinde dört kişi şeklindedir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar vasıtasıyla elde edilen bulgular, beş temel tema altında incelenmiştir. Bir sonraki bölümde detaylı analiz edileceği üzere ilk tema “Çeperde Tarımsal Üretim Hikayeleri”dir ve görüşülen üreticilerin tarımsal üretim yapma motivasyonlarıyla beraber birbirinden farklı olan hikayelerine “beyaz yakalının toprağa dönüşü”, “aile mesleği”, “sağlıklı ve temiz gıdaya erişim motivasyonu”, “şehir merkezinden kaçış” ve “kooperatif/dernek kurma amacı” olmak üzere beş kod üzerinden ele alınmıştır.

İkinci tema “Tarımsal Üretim ve Zorluklar”dır. Burada ise üreticilerin ortak olarak üzerinde durdukları problemlerden yola çıkarak “yapılaşma baskısı”, “endüstriyel tarım”, “ticarileştirme”, “malîyetler”, “örgütlenme sorunu”, “ürünlerin pazarlanması” ve “yerel yönetim ve hükümet” olmak üzere yedi kod belirlenmiştir. Bunlar “Ekonomik ve Yapısal Sorunlar” ve “Organizasyon ve Yönetim Sorunları” olmak üzere iki alt başlık altında ele alınmıştır. Üçüncü tema, tezin kavramsal çerçevesi ile de ilişkili detayları daha derinlemesine ele alabilmek adına adına “Tarımsal Üretimde Potansiyel Müşterekler”dir. Kodlar ise “(geleneksel) tarımsal bilgi”, “tohumlar” ve “ortak motivasyonla yapılan pratikler”. Dördüncü tema toparlayıcı bir şekilde tarımsal üretim pratikleri hakkında konuştuktan sonra görüşmecilere gıdayı tanımlamaları istenmesi sonucu elde edilen bilgiler ile şekillenmiştir ve tema ismi “Gıdanın Çoklu Anlamları” olmuştur. Bu tema altındaki kodlar ise “ticari”, “geçim kaynağı”, “yaşam kaynağı/ihtiyaç”, “hak” ve “kültürel belirleyici”dir. Son olarak ise görüşmecilerin taleplerinden yola çıkarak “Üreticilerin Perspektifinden Değerlendirmeler” temasında

“var olan destekler ve değerlendirmeler” ve “üreticinin geleceği” kodları ele alınarak tematik analiz tamamlanmıştır.

Görüşmecilere dair bilgiler aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4. 1 Görüşmecilere Dair Bilgiler

Görüşmeci	Konum	Tarımsal Aktivite Türü
G1	Arnavutköy, Haraççı	Büyük Ölçekli Tarım
G2	Arnavutköy, Dursunköy	Bahçecilik
G3	Beykoz, İshaklı	Küçük Ölçekli Tarım, Topluluk Bahçesi, Kooperatifçilik
G4	Beykoz, Öğümce-Cumhuriyet	Küçük Ölçekli Tarım
G5	Beykoz, Öğümce	Küçük Ölçekli Tarım, Ortak Ekim Yapılan Küçük Ölçekli Tarım
G6	Büyüçekmece, 19 Mayıs	Bahçecilik, Büyük Ölçekli Tarım, Arıcılık
G7	Büyüçekmece, 19 Mayıs	Bahçecilik, Paylaşımlı Küçük Ölçekli Tarım
G8	Çatalca, Dağyenice	Küçük Ölçekli Tarım
G9	Çatalca, Çiftlikköy	Bahçecilik
G10	Çatalca, Dağyenice	Küçük Ölçekli Tarım
G11	Sarıyer, Gümüşdere	Bahçecilik, Ortak Ekim Yapılan Küçük Ölçekli Tarım
G12	Sarıyer, Gümüşdere	Küçük Ölçekli Tarım
G13	Silivri, Yeni Mahalle	Küçük Ölçekli Tarım
G14	Silivri, Alipaşa	Küçük Ölçekli Tarım,
G15	Şile, Değirmençayırı	Küçük Ölçekli Tarım, Kooperatifçilik
G16	Şile, Ovacık	Küçük Ölçekli Tarım, Tohum Derneği
G17	Şile, Çayırbaşı	Küçük Ölçekli Tarım
G18	Şile, Satmazlı	Küçük Ölçekli Tarım
G19	Şile, Satmazlı	Küçük Ölçekli Tarım, Arıcılık

4.1 Çeperde Tarımsal Üretim Hikayeleri

İstanbul'un çeper bölgeleri, çeşitli nedenlerle tarıma yönelen farklı geçmişlere sahip üreticilere ev sahipliği yapmaktadır. Şehir merkezinin kaotik yaşantısından uzaklaşmayı arzulayanlar, sağlık sorunları nedeniyle daha temiz ve sağlıklı gıda üretimi yapmak isteyenler; kurumsal iş geçmişine sahip olup emekli olduklarında veya farklı dış sebeplerle işlerini bırakıp kentten çok kopmadan kırsal sayılabilecek bir bölgede yaşamak isteyenler veya tarımı aile mesleği olarak sürdürenler; bu bölgede

kendilerine bir yaşam alanı yaratmışlar ve kendi üretim hikayelerini yazmaktadırlar. Bu çeşitlilik, İstanbul'un çeperlerinde farklı toplumsal dinamikler eşliğinde tarımsal yapılanmayı çeşitlendiren bir mozaik oluşturmaktadır.

Üreticilerin motivasyonları her zaman tek bir sebepten kaynaklanmayabilir. Üreticiler çeşitli sebeplerle veya tetikleyici durumlarla üretim yapabilirler. Bu nedenle, aşağıda verdiğimiz başlıklar, her bir üreticinin tek bir kategori altında incelendiği bir analiz değildir; bunun yerine, üreticilerin hikayelerinde bulunan farklı motivasyon ve deneyimlere dair ortak kodları ifade eder.

4.1.1 Beyaz yakalının toprağa dönüşü

1960'ların İstanbul'u, kırdan kente göçlerin tetiklediği önemli değişim süreçlerini yaşamıştır. Kente göçenler “eski köylülerdir” ve kent dinamiği yeni gelenlerle beraber hızla değişmeye başlamıştır. Eski köylüler, kentlileşebilmek ve ayakta kalabilmek için kendi stratejilerini geliştirmek zorundadırlar. Yerleşecek bir ev bulmayı ve kentin pazar ekonomisine sosyo-ekonomik olarak uyum sağlamayı kendi kaynaklarına ve enformel ilişkilere dayanarak başarırlar. Uyum sürecinde aile ve akrabalık ilişkileri önemli bir yer tutar (Kıray, 2000). Günümüzde ise şehir merkezine olan kaçışın yerini çeşitli nedenlerle kent merkezinden uzaklaşma dürtüsü almaktadır. Artık kentlileşebilmekten öte kırsalın pratiklerini yeniden hayata geçirmek ve doğal olanla yeniden eklenilebilmeye yönelik bir çekim vardır. Bu bağlamda da İstanbul gibi bir metropolde çeper bölgeler giderek daha çok nüfus çekmektedir. İstanbul'daki bu hareketlilik ise tersine göç olarak adlandırabileceğimiz bir süreci ifade etmektedir.

Kurumsal şirketlerde çalışan bireyler, kent merkezlerinden uzaklaşarak ancak kentle olan bağlantılarını tamamen koparmadan yaşayabilecekleri bir yaşam alanı olarak çeper bölgeleri tercih edebilmektedir. Her ne kadar tarım arazilerinin, meraların, ormanların ve su kaynaklarının bulunduğu bu bölgelerde aşırı yapılaşma çevresel tahribata yol açsa da lüks müstakil evler, kapalı siteler veya lüks apartmanlar halen bu bölgelere inşa edilmekte ve talep görmektedir. Ancak aynı zamanda lüks etiketiyle sunulan konutları tercih edenler kişilerin yanı sıra kent merkezinden kaçışı farklı bir perspektifle yorumlayan ve kırsalın özlenen pratikleriyle yeniden bütünleşerek doğayla daha yakın bir ilişki kurmak amacıyla mesleklerinden ayrılarak çeper bölgelerdeki arazileri taşınmak da her geçen gün artan bir eğilim olarak gözlemlenmektedir. Zorlu ve Yoloğlu'nun (2022) “İstanbul Metropolen Alanında

Nüfus Hareketliliğinin Dinamikleri” çalışmasında da kent çeperine doğru artan göçe dair verilen istatistiksel bilgiler eğilimin artışı kanıtlar niteliktedir.

Tez kapsamında bu bölgelerde tarımsal üretim yapan kişilerle görüşüldüğü üzere odak daha çok ikinci grupta yer alan ve bu motivasyonla bu bölgelere gelip tarımsal üretimle ilgilenenler üzerinedir.

G5: “2018 yılında organik tarımla başladım. O zamanlar Trakya’da bir arazide sebze yetiştiriciliği yapıyordum. Orada geçirdiğim zaman boyunca, yoğun geçmişimden uzaklaşıp mental olarak kendimi çok iyi hissettiğim bir dönemdi. Ancak daha sonra ortaklık bozulduğu için İstanbul’a dönme kararı aldım ve burada tarım yapmaya devam etmeye karar verdim. Önceki kurumsal hayatımı geride bırakarak tamamen bu alana yöneldim.

...İstanbul’a döndüğümde, Merkez Bahçe’yi Öğümce’de kurduk ve 12 dönüm arazi üzerinde üretime başladık. Ayrıca Cumhuriyet’de bir arkadaşım 13 dönüm arazide ortak ekim yapıyoruz. Bu işe gönül verdim diyebilirim; zorluğuna rağmen, iş olarak gördüğüm bu mecrada yer almaktan mutluluk duyuyorum.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

G5’in aktarımlarına göre, kurumsal yaşamın baskılarından uzaklaşarak bir rahatlama alanı arayışı içinde bu bölgeye yönelmiş ve burada üretime başlamıştır. Bu süreç, onun için hem bir kaçış hem de kişisel anlamda bir üretici olarak yeniden canlanma fırsatı olarak değerlendirilebilir. Birçok beyaz yakalı çalışanın üretim yapmak amacıyla İstanbul’un çeper bölgelerine yönelmesine dair spesifik bir nicel çalışma bulunmamakla birlikte, bu eğilim farklı haber ve sosyal medya kaynaklarında sıklıkla dile getirilerek bu üreticilerin hikayelerine dair ayrıntılı bilgiler sunulmakta. Özellikle, Mekanda Adalet Derneği’nin kapsamında hazırlanan “İstanbul Çeperindeki Toprağa Dönüş İnisiyatifleri” başlıklı video serisi, kentleşme süreçlerini sorgularken adil ve sağlıklı gıda üretmek isteyen yerel üreticilerin sorunlarını ele alarak bu dönüşlerin somut örneklerini sunan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan G4, kendi balkonunda küçük çapta başlattığı üretim faaliyetlerini, karşılaştığı bir fırsatı değerlendirerek İstanbul’un çeperlerine taşımıştır. Dışsal bir olumsuzluk olan pandemi ise G4 için beklenmedik bir şekilde yeni üretim olanakları yaratmış ve bu sayede daha geniş ölçekte üretime geçiş yapmayı düşünmesini mümkün

kılmıştır. Bu durum, bireysel çabaların ve küçük başlangıçların, doğru zamanda ve doğru koşullar altında nasıl genişleyebileceğinin bir göstergesi olarak ele alınabilir.

G4: “Evin terasında ilaçsız üretim yapabilmek için dört yıl boyunca internet üzerinden yerli ve yabancı kaynaklardan detaylı araştırmalar yaptık. Terasımızda bu bilgiler ışığında üretim gerçekleştirdik. Karşımıza bir fırsat çıktığında işlerimizden ayrıldık, arsa kirayıp Öğümce köyüne taşındık. Akıllı sera ve hidroponik tarım yaparak geçimimizi sağlamayı, çiftçilik öğrenerek kendi temiz ürünlerimizi üretmeyi planladık. Ancak Türkiye'deki durum ve pandemi ile işler değişti. Pandemi sırasında Instagram üzerinden takipçilerimiz, ürünlerimizi eve getirmemizi isteyerek dışarı çıkamadıklarını belirttiler. İzinlerimiz olduğu için bu talepleri karşıladık ve bu şekilde ilerledik; yol bizi buraya getirdi ve kabul ettiğimiz bir süreç oldu.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

Ayrıca çeper bölgelerde üretilen gıdanın, pandemi gibi bir şok döneminde ne kadar etkili bir cevap olabileceğinin kanıtıdır. Bu elbette ki kentsel tarım aracılığıyla üretilen gıda için de geçerlidir ancak kent bostanları söz konusu olmadığı sürece görece daha küçük alanda üretilen gıda şok dönemlerinde gıdayı sağlamada yeterlilik sunamayabilir. Bu da bizi sadece bireysel ölçekte yapılan gıda üretimi ve dağıtımının müşterek bir zeminde yapıldığı takdirde oluşturacağı dayanıklılığın bir göstergesidir. Çünkü müşterekler şoklardan hızlı bir şekilde toparlanma yeteneğine sahiptir. Müştereklerin yerel ve kendiliğinden örgütlenmiş yapılar oluşturması, bu yapıların tarımsal gıda sistemlerinde dayanıklılığın anahtar özelliklerinden biri olabileceğini gösterir. Böylece doğal afet dönemlerinde dahi yerel düzeyde hızlı bir şekilde erişebilirliği artırması sayesinde küresel gıda sistemine bağımlılığı azaltarak yerel ekonomileri güçlendirir ve toplulukların kendi gıda güvenliklerini kontrol etmelerine olanak tanır (Devillers, 2023).

Beyaz yakalı çalışanlar arasında, işlerine hafta içi devam ederken, hafta sonları veya tatil dönemlerini kırsal bölgelerde geçirmek amacıyla arsa veya ev satın alan ya da kiralayan bireyler de mevcuttur. Bu grup, kentsel yaşamın stres ve gerginliğinden geçici bir süreliğine uzaklaşmayı amaçlayarak doğayla iç içe alanlarda vakit geçirmeyi tercih etmektedir. Bu tercih ise geçmişten gelen köy hasretinin motive ettiği bir şekilde tarımsal üretim yapmayı beraberinde getirmiştir. G9, bu deneyimini şu sözlerle ifade etmiştir:

G9: “15-20 yıldır sahip olduğumuz Çatalca'daki yer, aile büyüklerimizin köy hasreti nedeniyle satın aldıkları bir yerdir. Ekmeyi, biçmeyi seviyorlar; ürünleri toplamayı ve tükettiklerimizin doğal ve organik olmasını tercih ediyoruz. İşten dolayı çok vaktimiz olmasa da yapabildiğimiz kadarıyla hafta sonları, yaz tatillerinde ve bayramlarda bu işlerle uğraşıyoruz.” (Erkek, Çiftlikköy, Çatalca)

Bazen bu tür geçici kaçışlar, bireyler için beklenmedik yeni başlangıçlara kapı aralayabilmektedir. G16, beyaz yakalı iş yaşamından ve pazartesi sendromundan uzaklaşmak amacıyla edindiği arazide, 25 yıllık kurumsal deneyimin ardından, Şile’de kalıcı olarak yerleşme ve uzun vadeli organik tarım yapma isteğiyle hayatının yeni bir evresine adım atmıştır. Kendi ifadesiyle bu süreci, "bir tohum bir kadın" olarak nitelendirerek görüşme esnasında şu sözlerle dile getirmiştir:

G16: “Normalde mesleğim çiftçilik değil; 25 yıl boyunca beyaz yakalı olarak çalıştım. Çalışma hayatım sona ererken çiftçilik, tarım ve tohumlar hakkında bilgi edinmeye başladım. Hayatım boyunca sürekli çalıştığımı ve başka bir şey yapmadığımı fark ettim. Bir farkındalık eksikliği gibi hissetmeye başladım. İstanbul’da çalışırken eşimle her hafta sonu doğada bir yerlere gitmemiz Gerekliğini düşünüyorduk. Kendimize, ‘İlerde yaşlanınca, emekli olduğumuzda böyle bir yer alıp yaşasak’ dedik. Burada üretime başladık ve Şile’de bambaşka şeylere de vesile oldum. Tohum Takası Şenliği, Şile Yeryüzü Pazarı’nın açılması ve Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği tarafından Gelecek Turizmde, Efes Anadolu ve UNDP desteğiyle gerçekleştirilen "Ovacık Köyü'nde Bir Gün Projesi". (Kadın, Ovacık, Şile)

G16’ın bireysel olarak gösterdiği çabayı kolektif bir hareket haline getirmesi aslında kendisinin de görüşmenin ilerleyen kısımlarında müşterek hareket etmek olarak adlandırdığı süreçle bir köyde ve hatta bir ilçede neler değişebileceğinin kanıtıdır. Sadece kendisinin değil köy halkının da tohumuna sahip çıkmasını sağlayan bireyselleştirilmiş kolektif eylemin (Rossi ve diğ, 2021) sağlayıcı olmuştur.

Görüşmeci G11’in sözleri ise köy öğretmenliği yaparken edindiği deneyimlerin İstanbul'a taşınmasından yıllar sonra dahi onun tarımsal faaliyetlere olan ilgisini canlı tuttuğunun bir göstergesidir.

G11: “Köy öğretmeniyken bulunduğum bölgelerde tarım işleriyle uğraşmış biriyim. İstanbul'a taşındıktan yaklaşık 12 yıl sonra, Sarıyer Gümüşdere köyünde bir tarım arazisi satın aldım ve burada 250 metrekaarelik bir sera kurdum. İlkokulda, köy öğretmeni olarak uygulama bahçelerinde çocuklarla birlikte yörenin iklimine uygun ürünler yetiştirirdim. Tarım, benim için sadece meslek değil, aynı zamanda bir tutku. Ülke tarım sistemine kayıtlı bir çiftçiyim, ziraat odasının da üyesiyim. Şu sıralar yeni bir restoran açmak için biraz ara versem de topraktan tamamen kopmadım; arkadaşlarım da arazideki işlerle ilgileniyor.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

Görüşmeciler köy ve doğa hasreti sonucu tarımsal üretime yöneldiğini görüyoruz. Bu da geleneksel pratiklerin, yeni bir kentsel morfolojide farklı meslekler icra edilse de sürdürülebileceğinin göstergesidir.

4.1.2 Hastalık sebebiyle sağlıklı ve temiz gıda üretme motivasyonu

Çepere dönüş veya çeper bölgelerde üretim yapma motivasyonu her zaman olumlu koşulların bir sonucu olarak gerçekleşmeyebilir. Çeşitli sağlık sorunları veya hastalıklar gibi zorlayıcı durumlar, bireyleri daha sağlıklı yaşam seçeneklerini araştırmaya yönlendirebilir. Büyük kentlerde sağlıklı ve temiz gıdaya erişebilmek te oldukça büyük bir problem olduğu için bu süreç, bireylerin mevcut yaşam tarzlarını gözden geçirmelerine ve potansiyel olarak daha sağlıklı, doğal ve kontrollü bir çevreye yönelmelerine neden olur. Böylece genellikle temiz ve sağlıklı gıda tüketiminin önemini daha fazla fark ederler.

Sofraya gelen ürünün hikayesini bilmeden salt pasif bir tüketici konumunda onu tüketmenin karşısına yediklerimizi sorgulamak gibi bir karşı duruş geldiğinde beraberinde “bu gıdayı kim üretti, üzerinde organik yazıyor ama ilaç veya kimyasal kullanıldı mı, hormonlu mu, GDO’lu mu, lojistiği esnasında ne kadar temiz bir ortamdan geçti ve tabağıma ulaştı” gibi birçok soru da ortaya çıkıyor. Birçok birey için ortak bir soruna dönüşen bu sorulara cevaben zaman zaman gıda özelinde tüketici ve üretici kooperatifleri, alternatif gıda ağları, kent bostanları ve kent bahçeleri veya gıda dayanışma ağları gibi çeşitli aktivist yaklaşımları benimseyen topluluklar veya oluşumlar ortaya çıkmakta. Daha kolektif hareket edilen bu örnekler dışında bireysel olarak harekete geçmek de bu sorulara cevap vermenin başka bir yoludur. Çünkü gıda ürünlerinin giderek güvencesiz hale gelmesi sağlıklı gıdaya erişim yükünü tüketicilere

bırakan bir süreci tetiklemiştir. Tüketim alışkanlıklarının bireysel olarak çözülmesi, tüketicilerin ürün seçimlerindeki gücünü azaltır çünkü bu seçim, sadece market rafındaki ürün ile son kullanıcı arasında gerçekleşen anlık bir durumdan çok daha fazlasını ifade eder. Gıda sistemini oluşturan üretim, işleme, dağıtım ve tüketim süreçlerinin her biri, bu seçimin kalitesini etkiler. Bu bağlamda sorunun köküne inerek gıdayı direkt kendi üretmek ve bu soru işaretlerinin önüne geçmek isteyenler de çeper bölgelere gelip üretim yapmaya başlayanlar arasındadır (Kocagöz, 2018).

G2: “Buraya, şehrin karmaşasından uzaklaşmak için geldik aslında ama ürettiğimiz her şeyi, şifa verici nitelikte olacak şekilde yetiştirmeye çalışıyorum. Geçmişte yaşadığım sağlık sorunları nedeniyle, bundan sonra mümkün olduğunca temiz ve sağlıklı gıdalar tüketmeye özen göstermeye karar verdim. Aslında hikayem tam da burada başlıyor. İnsan sağlığı çok önemli ve ben de bu bilinçle hareket etmeye çalışıyorum. Kendi sağlığım adıma konuşmam gerekirse gördüğünüz üzere bunlar geç geliyor aklımıza, bedeli ödedikten sonra.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G14: “Aslında yerlisi sayılırım buranın. 1999'a kadar Tekirdağ'ın Çorlu ilçesindeydik. Daha sonra Silivri'nin Alipaşa Mahallesi'ne taşındık. Şu anda Silivri'de bahçecilik yapıyorum. Kendi sağlık sorunlarımı yaşadıkdan sonra tarıma da yöneldik, kendi ürettiğimiz sağlıklı gıdaları tüketmeye başladım.” (Erkek, Alipaşa, Silivri)

Bir diğer görüşmeci, eşinin sağlık durumundan kaynaklanan bir farkındalıkla gıdayla olan ilişkisini tüketici konumundan aynı zamanda üretici konumuna da geçerek değiştirmiştir. Aynı zamanda bir önceki başlıkta da bahsettiğimiz şekilde beyaz yakalı olup daha sonra üretime başlayan üreticiler arasındadır. Bu, kent merkezinin göreceli olarak yoğun nüfusu ve yüksek çevresel kirliliğiyle karşılaştırıldığında, çeper bölgelerin sunduğu daha geniş arazi alanları ve daha az sanayileşmiş ortamların avantajlarını kullanma çabası olarak görülebilir.

G13: “Uzun yıllar kamuda ve özel sektörde çalıştım. Çiftçiliğe başlamadan önce on yedi yıl boyunca büyük bir şirkette ve sonrasında belediyede çalıştım, toprak tahlil laboratuvarı yönettim. Bu süreç içinde eşim göğüs kanseri teşhisi aldı. Sağlıklı beslenme kararı aldık, bu kapsamda kayınpederimin 30 dönüm arazisi üzerinde üretime yöneldik. Bu bölgeye geldiğimizde çevremizde

kimyasalsız, ilaçsız üretim yapan neredeyse kimse yoktu. Sağlıklı üretim modelleri üzerine yaptığımız araştırmalarla bu yola çıktık ve şu anda bir çiftlik olarak üretim yapmaktayız. Hacı Hasan Çeşme mevkiindeyiz, burası sebze üretim merkezimiz. Ulus'taki Kadıköy'deki üretici pazarlarında satıyoruz. Silivri pazarında satıyoruz.” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

Bireysel bir itici güçle başlayan inisiyatifler, zaman içerisinde genişleyerek daha geniş ölçekli kolektif örgütlenmelere dönüşebilmektedir. Başlangıçta bir kişinin kişisel motivasyonu veya ihtiyacı tarafından tetiklenen bu süreçler, benzer düşünceleri ve hedefleri paylaşan diğer bireylerle buluştuğunda, kolektif bir enerji ve harekete evrilebilir.

G15: "Babamın hastalığından sonra, kendi beslenmemiz üzerinden önce kendimizi sağlıklı bir şekilde beslemeye başladık. Yaşadığımız talihsiz hastalık süreci, gıda güvenliği ve doğal beslenme konusunda ufkumuzu genişletti. Çevremize daha fazla ilgi göstermeye ve onlara da sağlıklı beslenme konusunda yardımcı olmaya başladık. Aynı zamanda da yine bu bakış açısıyla kooperatifimizi kurduk ve işleyişi sürdürüyoruz." (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

G3: “Uzun yıllar boyunca kendi sağlık problemleri ile mücadele ettim. Bu sorunların nedenlerini anlamak için Tayland'da yaşayan bir terapist ile derinlemesine çalıştık. Bu seanslar sırasında sağlığım ve mutluluğum bizi biz yapan temel unsurlar olduğunu keşfettim. Bu noktada, kendi yiyeceğimi neden yetiştirmem gerektiğini ve permakültür gibi sürdürülebilir tarım tekniklerini öğrenmeye başlamam gerektiğini fark ettim. Bir vakıf yöneticisi olarak çalışırken bu yöntemleri öğrendim ve kooperatifimizle pratikte uygulamaya başladım.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

Böylece, başlangıçta küçük ölçekli ve kişisel bir girişimken, zamanla kolektif bir harekete eklenilebilir ve gıda güvenliğini destekleyen daha büyük çaplı bir değişime yol açmanın adımlarından biri olabilir.

4.1.3 Aile mesleği

Halihazırda İstanbul'un Arnavutköy, Şile, Çatalca, Sarıyer gibi ilçelerinde yaşayan aileler 6360 sayılı Kanun ile köyden mahalle statüsüne (Kılıç ve İpek, 2022) geçen bu yaşam alanlarını gündelik hayatlarında hala köy olarak nitelendirirler de buradaki

pratikleri klasik anlamdaki köylülük olgusuyla nitelemek artık mümkün değildir. Çünkü kent merkezi kentsel yayılmanın etkisinde gelişen farklı altyapılar aracılığıyla, İstanbul'da artık kırsaldan çok çeper olarak bahsedebileceğimiz fiziksel bir genişlemenin yayılma alanı haline gelmiştir.

Artan yapılaşma ve demografik çeşitlilik, bu bölgelerin artık klasik anlamda köy olarak nitelendirilemeyecek yeni bir kentsel fenomene dönüşmesine neden olmuştur. Yerel yönetim değişiklikleri ve farklı demografik özelliklere sahip bireylerin bu bölgelere göçü, artık bu yaşam alanlarının kır-kent ayrımını muğlaklaştırarak kentsel çeper olarak tanımlanmasında önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla, bu bölgelerde yaşananlar, geleneksel köy yaşamından ziyade, kent merkeziyle bağlantılı, karma demografik yapıya sahip yeni kentsel yapılanmalar olarak değerlendirilmelidir. Farklı dinamikler bu bölgelerde tarımsal üretime devam edilmesinin önüne geçememiştir. Üreticilerin bazıları hâlâ aile mesleği olarak tarımsal üretime devam etmekte veya çeşitli sebeplerle bu alana yeniden yönelmektedir.

G6: “Çiftçi bir ailenin çocuğuyum ve çocukluğumdan beri bu işin içindeyim. Tarımı seviyorum. Antalya'da nar, Malatya'da kayısı, elma ve tahıl yetiştiriciliği yapıyorum. Ama İstanbul'da bu işleri bahçeçilikle sınırlı tutuyorum, köklerim her zaman tarımla bağlantılı.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G1: “Ailemiz 1840 yılından beri Arnavutköy, Harçlı köyünde yaşıyor ve buranın yerlisiyiz. Aile mesleğimiz uzun yıllardır çiftçiliktir. Araziyi sürmekten, ekime uygun hale getirip ekim sürecini yönetmeye, gübre ve ilaçlama işlemlerine kadar her aşamada bizzat aktif bir şekilde yer alıyorum.” (Erkek, Haraççı, Arnavutköy)

Görüşmecilerden G8 ise aile mesleğine devam etmek üzere Çatalca'ya dönüşünü “İstanbul'dan Çatalca'ya taşındım” olarak aktarıyor. Burada aslında Çatalca'nın İstanbul'un bir parçası olmasına rağmen, çeperin kendine özgü bir karakter taşıdığının izlerini görmüş oluyoruz.

G8: “Daha önce bu işi abim yapıyordu. Bir süre İstanbul'daydım ama daha sonra Çatalca'ya taşındım ve onunla birlikte tarıma başladım. Dört yıldır bu işi yapıyorum. Aslında bu, babamızın mesleği. Biz tarımdan hiç kopmadık; babadan kalan ürünlerle devam ediyoruz.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

Katılımcılardan bazıları ise çeşitli mesleklerde deneyim kazandıktan sonra tarımsal köklerine ve aile mesleklerine geri dönmeyi tercih etmişlerdir. Bu, çeper bölgelerin sadece kentten uzakta bir kaçış noktası olmakla kalmayıp aynı zamanda aile geleneğini devam ettirerek tarımsal mirası sürdürme fırsatı sunduğunu göstermektedir. Geri dönüşle beraber üretim yaparak hem kendi gündelik ihtiyaçlarını karşılamaktalar hem de ürettikleri fazla ürünleri ekonomik bir kaynak olarak değerlendirmektedirler. Böylece üretimin geçimlikten artan kısımları, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla ya şehir merkezlerine aktarılmakta ya da üreticilere yakın pazarlar vasıtasıyla tüketicilerle buluşturulmaktadır (Kıray, 2000).

G19: “Atalarımızdan kalma bir iş bu her ne kadar hobi gibi başlasam da. Bunun etkisi büyük ve biz de bunu zamanla büyüttük. Resmi olarak 2005 yılında başlamıştık, ancak 2013 yılında işi profesyonel bir seviyeye taşıdık.” (Erkek, Satmazlı, Şile)

G17: “Çayırbaşı Mahallesi'nde yaşıyorum. Ailem bu işi zaten 20 yıldır yapıyor ama ben bu işe yeni daha çok katılmaya başladım. Daha doğrusu pazara yeni çıkmaya başladım. 2021'de ablamın desteğiyle bahçecilik yapmaya başladım.” (Kadın, Çayırbaşı, Şile)

G11: “Aslında aile mesleğimiz Osmanlı dönemine kadar uzanıyor. Atalarım Sarıyerli olup Osmanlı sarayında Maslak'ta çilek ve çiçek yetiştirirlerdi. Babam hala sağ ve eski usul çilekçilikle uğraşır. 2003'te kendimi bir boşlukta hissettiğimde dışarıda, yani açıkta yeniden bir sera kurmaya karar verdim ve büyük kar elde ettim. O zaman anladım ki bu iş aslında baba mesleği, geçmişten gelen bir ilişki.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

Özetle tarımsal pratiklerden kopmayarak devam eden veya yeniden aile mesleğine geri dönerek tarımsal üretimi sürdürenler de bu bölgelerde yaşamaktadır. Onların bu bölgede üretime devam etmeleri aslında farklı sebeplerle çeper bölgelere gelenler için de bir motivasyon kaynağı yaratmaktadır çünkü bu aileler sayesinde İstanbul'da hâlâ tarımsal üretime devam edildiğinin kanıtı sunulmaktadır. Bu nedenle üretimlerine devam etmeleri için gerekli koşulların sağlanması oldukça kritiktir.

4.1.4 Şehir merkezinden kaçış

Şehirden kaçışın bunalmışlık, doğaya dönme isteği, emeklilik ve miras gibi itici güçlerle üretim yapma, sakin bir ortamda yaşama vb. motivasyonların eşlik ettiği

birden çok farklı sebebi olabilir. Günümüzde hem ulaşım seçeneklerinin artışı hem de iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle Y ve Z kuşağının da müstakil konutlara ve kent yaşamının sunduğu imkanlara sahip çeper bölgelerde yaşama eğilimini artmaktadır (Hayrullahoğlu ve Tanrıvermiş, 2021). Tez kapsamında ise ilk alt başlıkta da bahsedildiği üzere bunu çepere dönüşü üretim odağında yapan kişilerle görüşülmüştür. Merkezden çeperlere doğru gerçekleşen hareketlilikte, bazı bireyler kent merkezindeki evleri ile bağlarını tamamen koparmadan kırsal yaşam pratiklerine ve doğayla iç içe olma arzusuna yönelik çeper bölgelere geçici olarak yerleşmeyi tercih etmiştir. Bu süreç, zaman zaman başlangıçta geçici bir taşınma niyetiyle başlasa da farklı durumlarda bireylerin ve ailelerin zamanla bu bölgelerde kalıcı olarak yerleşmeleriyle sonuçlanabilmektedir.

G5: "Şehirdeki karmaşa ve mücadeleden uzaklaşarak kendime dönmüş gibi hissediyorum. Fiziksel olarak şehrin içindeyiz ancak aslında değiliz; köydeyiz, ama kısa süre içinde şehir merkezinde olabiliyoruz. Bu, hem huzuru hem de şehir olanaklarını bir arada sunuyor." (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

G18: "Babam emekli olduğunda sakin bir ortamda bahçe kurma hayali vardı ve onu gerçekleştirdik. Aile olarak bu işe (tarımsal üretime) başladık. Bu yıl itibarıyla, 2014 yılından bu yana süregelen bu çabamızın 10. yılını tamamlamış bulunuyoruz." (Kadın, Satmazlı, Şile)

G10: "Beş yıldır tarımla uğraşıyorum. İstanbul'da çocuklar büyüdükten sonra doğayla iç içe bir yaşam istedim ve üretmeyi, yetiştirmeyi sevdiğim için emekli olduktan sonra bir tarla ve ev kiraladım. Merkezden uzaklaşarak daha sakin bir hayat sürmeyi tercih ettim." (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

G10 doğrudan, G18 ise babası aracılığıyla dolaylı olarak emeklilikle ilişkili tersine göçü deneyimlemektedirler. Tekeli (2008) tarafından belirtilen, yaşam döngüsünün sonuna gelindiğinde ve emeklilik sürecinin başlamasıyla bireylerin motivasyonlarında ve başarmak istedikleri şeylerde görülen değişiklikler, bu görüşmecilerin tarımsal üretim yapma arzularında kendini göstermektedir.

G5, G10 ve G18, İstanbul'un çeper bölgelere dönüşle başladıkları tarımsal faaliyetleri kapsamında ürettikleri ürünleri üretici pazarlarında satmaktadır. Her biri, kendi gıdalarını bireysel amaçlarla üretmeye başlamış olup zaman içinde pazarda satış yaparak bu faaliyeti genişletmişlerdir. Bu durum, kır-kent ikiliğini aşan ve İstanbul'un

gıda ihtiyacına cevap vermeye yönelik önemli bir katkı sağlamaktadır. Her ne kadar küçük adımlar gibi görünse de bu eylemler aslında şehrin gıda güvenliği ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından büyük öneme sahiptir. Bu örnekler, çeperdeki yerel üretimin kentsel tüketimle entegrasyonunu ve şehir içi gıda tedarik zincirlerinin kısaltılmasını teşvik eden pratikler arasında yer almaktadır.

Görüşmelerde belirtilen, şehir merkezlerinden çeper bölgelere taşınma kararlarında etkili olan önemli motivasyonlardan biri, doğaya ve köy yaşamında duyulan özlem ve daha sakin bir kırsal yaşam arayışıdır. Bu süreçte, kendi gıdalarını üretme isteği, kentten kırsala yönelik bu demografik hareketliliği destekleyen temel etmenlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Çeper bölgelerdeki yaşam, katılımcılar için bir dönüşüm fırsatı sunarak endüstriyel gıda üretim sistemlerine alternatif, sürdürülebilir ve öz-yeterli gıda sistemlerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

G9: "Aile büyüklerimizin köy hasreti nedeniyle yaklaşık 15-20 yıl önce Çatalca'da aldığımız bu yerde tarım yapıyorum. Ekmeyi, biçmeyi seviyoruz ve ürünlerimizin doğal, organik olmasını tercih ediyoruz." (Erkek, Çiftlikköy, Çatalca)

G2: "Geçmişte, çocukluğumda da şehir dışında bir bağımız vardı ve hep orada çalışıyorduk. Eşim köyde büyüdü ve ben de bu işlere yeni başladım. Çoğu bilgiyi internetten ve komşulardan sorarak öğrendik. 2009'da arsamızı aldık, 2010'da fidanlarımızı diktik ve 2014-2015 civarında daha fazla şey yapmaya başladık. Arnavutköy'ü seçmemizin nedeni, İstanbul'un beton yığınlarından kaçıp, doğa ile iç içe, kontrolsüz büyümenin olmadığı bir yerde yaşama arzusuymdu." (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G11: "Restoranım için değil, bağımsız olarak hafta sonları keyifli zaman geçirmek amacıyla üretmeye başladım. Kırsal bir yaşam alanı arayışı içindeydin ve bu arayış beni tarıma yöneltti." (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G7 ise çeper bir bölgede yaşama isteğini "üstü kapalı hiçbir yerde yaşamayız" olarak aktarmıştır. Bu tanımlama kent merkezindeki yapılaşmaya dair olan rahatsızlığın farklı bir şekilde dile getirilişidir.

"Topraksız tarımı öğrendik böyle ama zaten çocukluktan beri bahçeyle uğraşırız

.... Üstü kapalı hiçbir yerde durmayı sevmeyiz eşimle. Şehir değil yani..." (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Şehir merkezinden kaçışın çarpıcı bir sebebi ise doğal afetlerden uzaklaşma isteğidir. 2020 yılından itibaren, özellikle pandemi döneminde, uzaktan çalışma imkanlarının genişlemesi ve 1999 Gölcük Depremi ve 2023 yılındaki 6 Şubat Depreminin tetiklediği İstanbul'daki büyük deprem endişesi, kent merkezinden daha uzak bölgelere taşınma eğilimini şekillendiren ana faktörler arasında yer almaktadır. G4, deprem endişesi nedeniyle şehir merkezinden ayrılarak ailesine daha güvenli bir yaşam alanı sunma ihtiyacı hissettiği belirtmiştir:

G4: “2001 yılında, 1999 depremi sonrasında yüksek öğrenim için Bolu'ya geçtim. Depremin uzun vadeli sonuçlarını kestirmeye başlamıştım. İstanbul'daki 1999 depremi sonrası, başımıza gelebilecekleri öngörmüş olduk. 6 Şubat'ta yaşananlar da İstanbul için benzer bir durumun olabileceğini gösterdi aslında. İstanbul'dan ayrılıp kırsal bir alanda müstakil bir yaşam sürme kararı aldık. Sonra bir fırsat oldu. İşlerimizden ayrıldık. Arsa kiraladık.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

G4'ün paylaştığı bilgi aslında çok daha önemli bir noktaya değinmektedir. Çeper bölgelerdeki tarım faaliyetleri, COVID-19 gibi kriz durumlarında şehir merkezlerine yakın toplulukların temel ihtiyaçlarını daha etkin bir şekilde karşılamada önemli bir rol oynadığının bir örneğidir. Uzun tedarik zincirlerindeki araçların çokluğu, temel gıda maddelerinin erişimini zorlaştırarak maliyetleri artırırken, kısa tedarik zincirleri bu süreci daha verimli hale getirmektedir. FAO'nun raporlarına göre, yerel üreticileri desteklemek amacıyla kısa tedarik zincirlerini teşvik eden politikaların benimsenmesi gerekmektedir. Bu, şehir yönetimlerinin uygun sosyo-ekonomik ve tarımsal koşullar altında, yerel üreticilere yönelik destek programlarını hızla hayata geçirmeleri gerektiğini vurgular (İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu, 2021).

4.1.5 Kooperatif/Dernek kurma amacı

Çeperde tarım yapma kararı, zaman zaman idealist ve aktivist bir tutumla şekillendirilebilir. “Eski köylülerin” enformal stratejilerinden daha önce bahsetmiştik. Çeper bölgelerde de buradaki yaşamı örgütlülük üzerinden kurmaya dair motivasyon ve sürekliliği sağlama ihtiyacı ise aktivist denebilecek stratejilerle beslenmektedir. Bunların birer örneği olarak çeper bölgelerde tarımsal faaliyetlerini sürdürerek adil, temiz ve sağlıklı gıda üretmek ve bunu farklı aktörleri bir araya getirerek daha geniş kitlelere ulaşmayı amaçlayan kooperatiflerden bahsetmek mümkündür. Tarımsal

faaliyetlere dair kooperatifler ise genellikle üretici, tüketici veya kadın kooperatifleridir.

Görüşmecilerden G3, Türkiye'deki mevcut kooperatif yapılarının ötesine geçerek sosyal-ekolojik kooperatifçilik yoluyla farklı bir perspektif geliştirmeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşımı yaşattığı kooperatifine dair tanımlaması: “doğayla uyum içinde yerleşkeler oluşturan ve kendi gıda ihtiyacını karşılayan sürdürülebilir bir yaşam alanı olarak tasarlanmıştır”. Diğer yandan, G15 ise Şile'de yetişen ve bölgeye özgü tıbbi aromatik bitkileri koruma ve bunları sürdürülebilir bir kazanç modeli olarak geliştirme amacı gütmektedir. Her iki kooperatif de farklı paydaşlar içermektedir.

G3: “...Kooperatife yönelik pratikleri gerçekleştirmek için İstanbul'u seçme nedenim, aslında Kazdağları'nda bir arazimiz vardı ancak İstanbul'un etki alanını ve şehrin sorunlarını çözebilecek kapasitesini düşündüğümde burası daha stratejik bir seçenek haline geldi. İstanbul, hem gıda sorununu hem de ekolojik sorunları ele alabilecek potansiyele sahip. Niyetim, kamu, özel sektör, akademi ve STK'ları ekolojik bir zeminde bir araya getirerek güçlerimizi birleştirmektir. Beykoz da bilinçli olarak aradığımız bir yerdi. Şanslıydık ki bir arkadaşımızın arazisini uzun dönemli olarak kiralarak başladığımız bu girişim, mülkiyetinize ait bir araziye sahip olmanın zorunlu olmadığını göstermek için bir örnek teşkil etti. Bu fikir, başlatıldığı yerde büyütülüp başka yerlere taşınarak yaygınlaştırılabilir ve orijinal yerinde de devam edebilir.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

G15: “Aslında tamamen kendi ihtiyaçlarımızı karşılamak amacıyla tarıma başladık, ancak bu süreçte büyük bir potansiyel fark ederek bir girişim olarak Şile Natural Gıda A.Ş. ve Şile Tıbbi Aromatik Bitkiler Tarımsal Kalkınma Kooperatifini kurduk. Zaten Şile'liyiz. Burada yapılan tarıma hem destek olmak hem de burayı dış olumsuzluklardan korumak istediğimiz için buradayız.” (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

Her iki örnek de bölgesel özellikleri ve toplumsal ihtiyaçları gözeterak yerel kapasitelerin nasıl değerdendirilebileceğini ve çeperlerdeki tarımsal faaliyetlerin nasıl yeniden canlandırılabilirliğini göstermektedir.

4.2 Tarımsal Üretim ve Zorluklar

Bu tema altında çeper bölgelerde tarımsal üretim yapan bireylerin karşılaştıkları zorluklar, görüşmeler yoluyla toplanan verilerin kuramsal çerçevelerle desteklenerek analiz edilmiştir. Araştırma, bölgedeki tarım üreticilerinin yapılaşma baskısı, endüstriyel tarım, artan maliyetler ve yerel yönetimlerin politikaları gibi çeşitli faktörlerle nasıl mücadele ettiğini incelemektedir. Ayrıca, tarımsal üretimde karşılaşılan organizasyon sorunları ve pazarlama zorlukları gibi konular da bu analizin kapsamındadır.

4.2.1 Ekonomik ve yapısal sorunlar

4.2.1.1 Yapılaşma baskısı

1970'li ve 1980'li yıllardan itibaren kentsel mekanın metalaşması artan bir ivme kazanmıştır. Kent merkezinde bu durum daha çok soylulaştırma üzerinden ele alınıyor. Soylulaştırma ile hem burada yaşayan nüfusun değişimi hem de binanın fiziksel değişiminden bahsediliyor ve mahallenin bir nevi el değiştirmesi ile yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşüme referans veriliyor. Kent merkezinden çepere kaydığımızda ise yapılaşma açısından yine benzer gayelerle ilerleyen ancak kendine özgü bağlamları olan bir süreç var. Görüşmeciler, bu bölgelerdeki artan yapılaşmanın ciddi bir sorun teşkil ettiğini vurgulamaktadırlar ve tarım arazilerinin giderek azalmasının endişe verici olduğunu belirtmektedirler. Neoliberal politikaların tarım alanları üzerindeki tahribatı tetiklemesi, kapitalist ilişkilerin iktidar aracılığıyla doğayı tahrip etmesine ve doğanın sermayenin yeniden üretimi amacıyla ticarileştirilerek meta haline getirilmesine neden olan artı değer odaklı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu örneklerde de tarım alanlarının inşaat odaklı neoliberal politikalarla desteklenen imar izinleri aracılığıyla alınıp satılan bir toprak parçası haline dönüşmesine zemin hazırlandığı görülmektedir. Oysa tarım alanları hem ekolojik açıdan dengeyi korumanın önemli tampon alanlarından biri hem de gıdanın kaynağıdır. Üzerinde emek ve çeşitli sosyo-mekansal ilişkilerin izlerini taşır. İlk olarak bu alanların konut stoğuna sunulması yoluyla gözden çıkarılması, üreticiler için mevcut tarım alanlarını daraltır. Bu durum, yerel ölçekte gıda üretimine devam etme motivasyonunu baltalar ve bireysel veya kolektif sağlanabilecek gıda güvenliğini tehlikeye atar. Ayrıca toplumun tarım kaynaklarını yönetme kapasitesini sınırlar.

G13: “Türkiye’de genellikle ilk imara açılan yerler tarım arazileri oluyor. Örneğin Silivri’de, birinci sınıf tarım arazisine cezaevi inşa edildi. Bu tür kararlar, tarım arazilerinin imara açılmasının tipik örneklerinden biridir. Silivri’ye önemli ölçüde göç getirdi. Yapı stokunun yetersiz kaldı ve konut ihtiyacı doğurdu. Biz de artan bu baskıyı hissetmeye başladık. Rumeli Üniversitesi var konut artışına neden olan, KİPTAŞ’ın yaptığı konutlar zaten...” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G5: “...Burada (İstanbul’da) şöyle bir zorluk var. İmar baskısı var. O bizi yıpratın bir şey. Alan daralıyor gittikçe. Alan daraldıkça da ilk olarak tarım bölgeleri ilk olarak elden çıkıyor.

...Benim bulunduğum bölgeler imara açıldı. Cumhuriyet köyü hariç. Çok şükür ben orada şu an kiracıyım ama bir proje çıkarırlar mı yapılır mı bilmiyorum belediye tarafından.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

G19: “Burada (Şile’de) mesela imara açık olmayan yerler var, tarım arazisi buralar ama kaçak yapıyorlar bu villaları. Sonra yıkıyorlar ya da mühürlüyorlar ama bu sefer bir şekilde gene yapıyorlar.” (Erkek, Satmazlı, Şile)

G7: “En verimli topraklarının ülkenin sanayiye, yapılaşmaya açılması çok acı.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Bu bölgelere kadar sıçrayan yapılaşma sürecine dair tarihsel sürece döndüğümüzde kapalı konutların bahsetmek mümkün. 1950’lerden itibaren özellikle İstanbul’da, Bahçeşehir ve Ataşehir gibi büyük konut projeleri ile orta ve üst sınıfların yerleştiği geniş konut alanları inşa edilmiştir. 1990’larda ise bu yapılanmalar evrildi ve daha ayrıcalıklı kesimlerin yaşamak istediği kapalı ve güvenli siteler ortaya çıktı. Bu siteler, yüksek güvenlik önlemleri ve sakinlerine özel hizmetler sunar. Jean-François Proulx’un tanımına bu tip yerleşkeleri şu şekilde açıklar: Özel operatörler tarafından inşa edilen, villalar ya da apartman blokları içeren, korunaklı çitlerle çevrili, sadece sakinlerinin yararlandığı hizmet ve donanımlara sahip yerleşim birimleri. Türkiye’de bu tür sitelerin yaygınlaşmasında devletin ve özel sektörün rolü büyüktür. Özellikle 1980’lerden sonra, devletin ve TOKİ’nin öncülüğünde, kentsel dönüşüm ve genişleme politikaları çerçevesinde şehir çeperlerinde geniş araziler inşaata açıldı. Devlet, bu konutların şehir merkeziyle bağlantısını sağlamak amacıyla gerekli altyapı çalışmalarını gerçekleştirdi, otoyollar inşa etti. 1980-1990’lardan itibaren İstanbul,

özellikle İkinci Boğaz Köprüsü'nün yapımı ile kuzey yönünde genişlemeye başladı. Bu dönemde Özal ve Dalan gibi merkez sağ siyasetçilerin yönetiminde, hem gecekondü bölgelerine yönelik tapu dağıtımı gibi klientalist politikalar uygulandı, hem de orta sınıfların tepkisini dindirmek için konut kooperatiflerine destek verildi. Ayrıca Dünya Bankası'nın da etkisiyle, Türkiye'de konut kredileri ve mortgage sistemleri geliştirildi, bu da özellikle 2000'lerden itibaren inşaat sektörünün büyümesine ve kapalı sitelerin çoğalmasına ön ayak oldu. Bu siteler, genellikle şehir merkezinden uzakta konumlanır ve kendilerini çeşitli ayrıcalıklarla donatırlar. 2020 yılı itibarıyla ise üçüncü köprü ve üçüncü havalimanı gibi mega projelerle İstanbul'un kuzey bölgelerinde kentsel yayılma daha belirgin hale gelmeye başlamıştır.

Kentin merkezinde konut projeleri gerçekleştirmek isteyen geliştiriciler, genellikle katı bürokratik süreçlerle ve çeşitli düzenleyici engellerle karşı karşıya kalır. Bu durum, mevcut yapıların yoğunluğu, tarihi öneme sahip alanların korunması gerekliliği ve daha sıkı çevresel düzenlemeler nedeniyle daha karmaşık hale gelmektedir. Öte yandan, kentin çeperlerinde inşaat yapmak, genellikle daha az yoğun düzenlemeler ve daha esnek planlama normları sayesinde görece daha kolaydır. Ancak ilk olarak bu bölgelerde gözden çıkarılan alanlar tarım ve hayvancılık arazileridir veya bu bölgelerdeki özel arsa ve arazi sahipleri, zorlu ve emek-yoğun tarım faaliyetlerine devam etmek yerine, arazilerini daha yüksek kar elde edecek şekilde satmayı tercih etmektedirler.

G: "...Sorunun büyük bir kısmı üreticilerden kaynaklanıyor aslında. Birçoğumuz, sahip olduğumuz toprakları satıyoruz. İşte biz burada, kendi ailemizin toprağını satmadık şükürler olsun. Ama diğerleri, örneğin, 300 dönüm toprağı olan bir adam, hazineye ait atıl durumda olan tarlalara ekim yapıyor. Kendi 30 dönüm toprağını satıyor, sonra 20 dönümü kalıyor, onu da satıyor. İşler böylece küçülmeye, değişmeye başlıyor. Bu bölgedeki topraklar ya hazine arazisiydi ya da köylülerin elindeydi, şimdi ise daha çok yatırımcıların eline geçiyor." (Erkek, Haraççı, Beykoz)

G12: "Bizim buralarda arazinin büyük bir kısmı satıldı. Bölgeye bir mimar çıksa, biz de Şileliler gibi oluruz. Yanı başımızda Zekeriya köyü var; artık her yer beton yığına döndü. Bizim bölge de aynı kaderi paylaşacak gibi. Arazileri köylüler satıyor, atadan kalma topraklar el değiştiriyor. Kimi değerlendiriyor, kimi değerlendiremiyor ve elinde kalanla kalıyor. Örneğin, bir aile düşünün;

babadan kalan on dönüm toprak dört beş çocuk arasında bölüşüldü, torunlar çoğaldıkça arazi parçalanıyor, metrekaresi düşüyor ve sonunda anlaşılmayınca satışa çıkarıyorlar.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G12, Sarıyer’in de Şile gibi olmasına dair endişesini dile getirmişti. G15 ise bu endişenin haklılığını gösteren bir şekilde konuya dair fikirlerini dile şu şekilde dile getirmiştir:

G15: “İstanbul’da tarım yapmak zaten zorlu bir iş ama bizim burada en büyük zorluğumuz, sürekli artan inşaat baskısıyla başa çıkmak. Bölgede bu inşaatların önüne geçmeye çalışıyoruz.

...Pandemi ve deprem sonrasında güvenli bir yer olarak algılandığı için buralara çok göç geldi. Ben aslen Şileliyim. Arazi fiyatları ciddi şekilde arttı ve ekonomik koşullar da eklenince, faiz oranlarını sürekli takip etmek zorunda kalıyoruz. Üreticileri üretim yapmaları konusunda teşvik edemiyoruz; şimdilik ekonomik baskılar nedeniyle birçok çiftçi arazilerini satma eğiliminde.

...Şehir planlamacılığı açısından, bu bir görev alınabilir ama artık tamamlanmış bir şey gibi görünüyor. Çiftçilik yaparken yanına kaçak yapılar konulabiliyor ve bu yapılar, tarım arazilerini kirletebiliyor. Bu durum, çiftçiler için ciddi bir sorun teşkil ediyor.” (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

Küreselleşme ve neoliberal politikaları aracılığıyla kent giderek tüketim odaklı bir merkeze dönüşmüş ve yapılaşma baskısıyla üretim faaliyetleri kent çeperlerine kaydırılmıştır. Bu süreçte, kent çeperlerinde mevcut yerleşimlerin yanı sıra ormanlar, tarım alanları, otlaklar, sulak alanlar gibi ortak alanlar, büyük ölçekli sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilen inşaat projeleri nedeniyle değer kazanmış ve bu alanlar rant odağı haline gelmiştir. Aynı zamanda, yatırımcıların işine gelen bir durum olarak kent sakinleri G15’in de görüşmede belirttiği üzere deprem ve pandemi gibi kaçınılmaz tehditlere karşı kendilerini koruma ihtiyacı ve kent merkezinin sağlıklı yaşam koşullarından kaçma arzusu ile çeper bölgelere yönelmeleri de arzı yaratmakta haklı bir sebep ve bir pazarlama aracı olmuştur. Bu talep doğrultusunda ya da talebi çeşitli reklamlarla kendileri yaratarak çeper bölgelerde yeni konut projeleri inşa edilmektedir.

Üç görüşmeci ise imar baskısına dair görüşlerini paylaşırken, lüks konut inşaatlarının öne çıkan bir problem olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu tür yapıların bölgenin doğal

ve kültürel dokusu ile olan uyumsuzluğuna özellikle dikkat çekilmiştir. Bu durum, yerel topluluklar ve doğal çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratarak çelişen bir gelişim sürecini işaret etmektedir.

G17: “Bizim köyde yok ormanın içi ama (Çayırbaşı Mahallesi) etrafta komple siteler yapılıyor. Saklıköy var mesela, Sesa var. Daha da var isimleri aklıma gelmiyor ama lüks lüks evler yapılıyor sürekli. Bura ile ne alaka bu evler?” (Kadın, Çayırbaşı, Şile)

G16: “Arsalarda el değişmeler var yapılaşma var. Üreticiler de yeterince para kazanamadıkları için mecburen arazilerini satmak zorunda kalıyorlar. Şile'nin nüfusu pandemi sonrasında ciddi şekilde arttı ve arazi fiyatları adeta Boğaz evleriyle yarışır hale geldi. En düşük fiyatlar 2-3 bin lira iken şimdi 15-20 bin liraya çıktı. Kendi köyümde bunu gözlemliyorum; biri gelip araziyi alıyor ve köylü yapısına hiç uygun olmayan yazlık villalar yapıyorlar. Denize on dakika mesafede lüks havuzlu villalar var, sanki Sivas'tayız da bana lüks havuzlu villa lazım. Köy evlerinin olduğu yerlere ise Fransız balkonlu evler yapılıyor.” (Kadın, Ovacık, Şile)

G9: “Arazi el değişimleri artıyor burada. Alanlar, garajlı ve havuzlu lüks villalar yapmaya başladılar. Biraz garip duruyorlar. İmar izinleri alındı, bu yüzden bu tür yapılaşmalar için bir engel yok. Çatalca merkeze yarım saat uzaklıkta olan Çiftlikköy'de de bu durum giderek yaygınlaşıyor.” (Erkek, Çiftlikköy, Çatalca)

Bu girişimler, genellikle çevresel ve sosyal sorumlulukları ikincil planda tutarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı önceliklendirdikleri için bölgede kaçınılmaz olarak bir tahribata yol açmaktadır. Sermaye bu yolla mekanla ilişkisini çok daha büyük ölçeklere taşıyacak kanallar yaratıyor ve kent merkezinden çepere kadar kontrol alanlarını artırmaya devam ediyor. Gıdanın üretildiği bu üretim mekanları bir nevi kentsel mekan üretiminin aracısı oluyor ve sermaye bu yolla doğayı metalaştırmaya başlıyor. İnşaat odaklı bu büyüme politikalarının sonucunda tarım arazileri, mera alanlar ve sulak alanlar üst sınıf bir kesime hitap edecek projeler aracılığıyla çitlerle standartlaştırılan bir İstanbul'un ve bu şekilde kendini mekana kodlamaya çalışan gücün zayıf halkaları haline getiriliyor.

Tarımsal faaliyetlerine devam etmeyi tercih eden üreticiler ise inşaat projelerinin yol açtığı çevresel tahribatın etkilerine maruz kalmak zorunda bırakılıyorlar. Yapılaşmanın hızla artması, doğal habitatların bozulmasına ve ekosistemlerin zarar görmesine neden olmakta, bu da tarımsal üretimi doğrudan olumsuz etkileyerek yerel çiftçiler için sürdürülebilir üretim koşullarını sağlamalarını zorlaştırmaktadır.

G18: “Tarım arazileri giderek fabrikalaşmaya dönüşüyor. Etrafımızda o kadar çok inşaat var ki, gece gündüz çalışıyorlar, araba ve insan trafiği inanılmaz seviyelerde.

...Uçakların sık geçişi ve kestanelerin kuruması gibi çeşitli sorunlarla karşılaşıyoruz. Yapılaşmanın iklim değişikliğiyle doğrudan bir ilişkisi olduğuna inanıyoruz. Artık mandaların yerini inşaatlar alıyor.” (Kadın, Satmazlı, Şile)

G19: “Köylüler arsalarını satıyor ve o arazilere inşaat yapılıyor. Köydekiler, özellikle yaşlılar, arazilerini satıyorlar. Daha önce ettiklerimizden biz de verim alıyorduk, fakat bu durumdan arıcılık da zarar görmeye başladı.” (Erkek, Satmazlı, Şile)

G2: “Verimimiz çok düştü, incir üretiminde büyük kayıplar yaşadık. Havalimanı inşaatından sonra, pazardan alışveriş yapmak zorunda kaldık. Bu tahribat yüzünden CİMER'e başvurdum ama aldığım cevap tatmin edici değildi.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G5: “Riva deresi, bölgedeki kağıt fabrikalarının neden olduğu kirlilikle boğuşuyor. Zaman içinde, dere kullanılamaz hale geldi. Fabrikalar bir dönem kapatıldı ama çeşitli problemler nedeniyle tekrar açıldılar. Köyün yaşlıları, eskiden bu dereye yüzer, balık tutarlardı; şimdi ise dereye yaklaşmak bile sorunlu.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

Bunun yanı sıra, arazi sahibi olmayan ve tarım arazilerini kiralayarak üretim yapan çiftçiler için, arazi sahiplerinin mülklerini satma veya başka amaçlar için kullanma kararları doğrultusunda arazilerin el değiştirmesi riski bulunmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'de 2001 yılında 26 milyon 350 bin hektar olan tarım alanları, 2010 yılında 24 milyon 395 bin hektara düşmüş ve 2020 yılı itibarıyla 23 milyon 136 bin hektara gerilemiştir. Bu durum, son 10 yılda yüzde 5, son 19 yılda ise yüzde 12'lik bir azalmaya işaret etmektedir. Doç. Dr. İsmail Ercüment Ayazlı

liderliğinde İstanbul'un 2040 yılına kadar olan kentsel yayılma riskine dair yapılan araştırmada ise kentleşmenin tarım arazileri ve ormanlar gibi doğal kaynaklar üzerindeki en büyük baskı olduğunu ve arazi kullanımı ve örtüsündeki değişimlerin ormansızlaşma, tarım arazilerinin ve sulak alanların yok olmasına yol açtığı belirtildi. Araştırma sonuçlarına göre, İstanbul'da tarım arazilerinin %37'si ve ormanların %21'i kentleşme tehdidi altında bulunmaktadır. Ayrıca, 2050 yılına gelindiğinde kentli nüfusun %70'e yaklaşması bekleniyor ve bu durum kırsalda yaşayanların kentte yaşayanları besleyecek gıdayı üretmesi için üç kat daha fazla emek harcamasını gerektiriyor. Oysa üreticiler henüz üretim yaptıkları yerde dahi kiraladıkları arsalardan çıkarılma tehlikesiyle mücadele ediyor. G18 kiracı olarak yaşadığı endişeden şu şekilde bahsediyor:

G18: "...Kiracı olarak kendimizi tehdit altında hissediyoruz; seralarımız ve hayvanlarımızın geleceği konusunda ciddi endişeler taşıyoruz." (Kadın, Satmazlı, Şile)

Bu durum, kiralayan üreticileri büyük bir belirsizlikle karşı karşıya bırakmakta ve onların uzun vadeli tarımsal planlamalarını olumsuz etkilemektedir.

G14: "Bizim Alipaşa bölgesinde arazi değişimleri henüz pek yok yani imarlaşma yok. Kentleşme henüz başlamadı. Ancak arazi fiyatları inanılmaz bir şekilde artıyor. Bu durumun etkilerini önümüzdeki 3-5 sene içinde burada da çok daha fazla hissedeceğiz." (Erkek, Alipaşa, Silivri)

Son olarak G14, kendi bölgesinde henüz yoğun bir yapılaşma yaşanmadığını, ancak arazi fiyatlarındaki değişimlerin farkında olduğunu belirtmiştir. Gelecekte bu değişimlerin etkilerinin daha da belirgin hale geleceğini öngördüğünü ifade etmiştir.

4.2.1.2 Endüstriyel tarım

Endüstriyel ve neoliberal gıda sistemlerinde, gıdalar yalnızca insanları yeterince beslemek amacıyla değil, daha çok kâr elde etmek için üretilir. Bu sistemlerde sunulan ürünler genellikle çeşitlilikten yoksundur; mevcut çeşitlilik ise ambalajlama ve markalama stratejileriyle yapay olarak oluşturulmuş gibi görünür. Ancak, küçük ölçekli tarım üreticilerinin haklarını korumak ve gıda sistemlerinin tekelleşmesi ile şirketleşmesine karşı çıkmak, sağlıklı bir gıda sistemi için elzemdir (Vivero-Pol ve diğ., 2018). G12'nin ve G14'ün tarım hakkında dile getirdikleri de bu duruma işaret eder niteliktedir.

G12: "Tarım olmazsa gıda da sona erer. Her şey şirketlerin elinde kalır, bizim de işimiz biter. Zaten dışa bağımlı hale geldik. Çiftçi mazot alamıyor çünkü kazancı yok; pancar ekiyoruz ama eskiden neler yapıyorduk? Hayvancılık yok, küçükbaş hayvan kotaları getirildi. Tüm bu değişikliklerle köyde eskiden var olan canlılık kayboldu. Bize yarayacak politikalar yok." (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G14: "Aile çiftlikleri yavaş yavaş bitiyor. Yeni nesil, kazanç düştüğünde çiftçilikle uğraşmamaya başlıyor çünkü üretimi tam anlamıyla destekleyen bir teşvik yok. Ya arazilerini satıp elde ettikleri parayı başka yerde kullanıyorlar, ya da büyük firmalara yöneliyorlar. Eskiden köyde 15 kişi hayvancılık yaparken, şimdi bu sayı çok azaldı. Büyük hayvan çiftlikleri veya tarım çiftlikleri ortaya çıkıyor, tekel oluşuyor. Tarımda tek tip ürünler mevsime uygunmuş değilmiş bakılmadan üretiliyor seri." (Erkek, Alipaşa, Silivri)

G7 ise endüstriyel tarımın toprağa verdiği zarardan bahsediyor:

"Burada ekim yapmak isteyenlerle sözleşme imzalıyoruz çünkü ilaçsız kimyasalsız olması gerek. Tohum açısından da atalık tohum, yerel tohum olmalı. Burası altı yıldır hiç ilaç veya kimyasal görmedi. Daha önce endüstriyel tarım yapılmış bu bölgede. Bu toprak altı yıldır kimyasal görmese de gerçek bir toprağa dönüşmesi zaman alır. Yani yıllar alır. Maalesef etrafta da herkes neredeyse hep endüstriyel tarım yapıyor. Bu da toprağa zarar veriyor." (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Birçok akademisyen, tarımın yoğunlaştırılması, endüstrileşmesi ve uzmanlaşmasının ekonomik olarak sürdürülebilir olmayışına ve çiftçilerin bilgi ile kontrol haklarının azalmasına dair etkilerini vurgulamaktadır.

G13: "Eğer küçük üreticiyi, aile tarımını yok edecek bir durum ortaya çıkarsa, ciddi bir sorun var demektir. Bizim gibi ufak üreticilerin tüm tarım ürünlerini karşılaması şu aşamada zor. Örneğin, topraksız tarım adı altında büyük seralar kuran vatandaşlar, şirket adı altında kredi çekiyor ve on dönümlük kapalı alan yapıyorlar. Bu kişilerle benim durumum aynı değil. Fiyat anlamında beni ezecekler mi, kim kimi koruyacak? Bunun dengesini sağlayacak, ahlaki kriterler olmalı." (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G5: "Gıda krizi ve kıtlığının farkında olan sadece biz değiliz, özellikle büyük tarım şirketleri, tohum ve ilaç firmaları da bu durumun farkında. Bu bir zincir ve bu kemikleşmiş yapıyı kırmamız gerekiyor. Ancak sistem, kamunun ve devletin bize sağladığı destekle bu yapıyı kırma iznini vermiyor." (Erkek, Ögümce, Beykoz)

Görüşmecilerden G13 ve G5 de kendi deneyimleriyle bu durumu destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuşlardır. Ayrıca, doğru kontrol mekanizmalarının kurulması ve paydaşların çeşitliliği sayesinde alternatif bir yapı oluşturmanın önemini de vurgulamaktadırlar (Rossi ve diğ, 2021)

4.2.1.3 Ticarileştirme

Gıda bir ticaret unsuru olarak görüldükçe tıpkı tüketiminde olduğu gibi üretiminde de pazarın ana rolü üstlenmesine kapı açar. Ticarileştirme yani bir şeyi meta haline getirme, daha önce satışa yönelik olmayan bir mal veya hizmetin para ve piyasa değişim alanına girmesiyle ilgili sembolik, söylemsel ve kurumsal değişiklikler olarak da tanımlanmıştır (Gómez-Baggethun, 2015). G7'nin görüşlerine göre ise, tarım gibi alanlarda sadece kar elde etme amacıyla ticarete atılmak, özellikle yeterli özen gösterilmediğinde başarısızlıkla sonuçlanabilir.

G7: "Topraksız tarım haberi izleyip buna ticaret olarak giren ve sonra onu başaramayan insanlar dolu. Mesela Silivri şu an batık seralarla dolu. Bu iş öyle "yaparım, ederim" diye girmem. O iş öyle değil ama. Özellikle iş adamları tarafından basit gözüktüyor. Çorap fabrikası var adamın, tarıma giriyor. O özeni göstermeden kolay olacağına inanıyor mesela. Adam tutarım yapar diyor. Burada sistem patlıyor. Gerçek ana sebep değil, ticaret istiyor. O zaman da olmuyor. Katı bir cümle olacak ama sürdürülebilir diye yapılan projelere iyi bakmıyorum. Bitki utanacak, çok emek verdi çıkacağım diyecek. İzole bir sistem yaratırsan o zaman olur ama o da anca Hollanda'da." (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Herhangi bir mal veya hizmetin metalaştırılması sadece ona bir fiyat etiketi eklemekle sınırlı kalmaz; aynı zamanda, bu süreç toplum için taşıdığı özgün değerleri zamanla zayıflatır (Sandel, 2013). Bu süreçte, metalaşma nedeniyle zayıflayan özgün değerlerin korunması ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının desteklenmesi amacıyla organik tarım ve bu tarım şeklinin sertifikasyonu önem kazanmaktadır. Oysa organik

tarım, tarımsal üretimde sürdürülebilirlik ve çevresel duyarlılık vaat ederken, bu yöntemin güvenilirliğini tüketiciye sunmak amacıyla kullanılan organik sertifikalar bazı örneklerde ticari bir unsur olarak satılan bir sertifikaya dönüştürülmesi de söz konusudur. Aslında bu sertifikalar, organik ürünlerin standartlara uygunluğunu ve güvenilirliğini belgelemek için önemli bir araçken yetersiz denetim ve kontrol mekanizmaları nedeniyle satılması yapılan bir ürüne dönüşmektedir. Bu gibi örnekler, organik tarımın temel ilkelerine ve toplumun bu ürünlerden beklediği çevresel ve sağlık faydalarına zarar verebilir, tüketicilerin bu üreticiye ve ürünlere olan güvenini sarsabilir.

G4: “Organik sertifikası yılda 1000 Euro gibi pahalı bir maliyete sahip. Bunun üzerine Ankara'dan bir firma ile iletişime geçtim. Bu firma aynı zamanda sertifika ile beraber Hollanda'da tarım yapma imkanı sunuyordu. Sertifika almak istediğimi belirttim. Firma, yakınımızdaki üçüncü köprü'nün yolu ve asfaltın bulunmasının önemli olmadığını, arıcılığın olmamasının sorun yaratmayacağını söyledi. Sertifika için 1000 Euro çok olduğunu belirttiğimde 850 euroya indirebileceklerini ifade ettiler. Ne yapmam gerektiğini sordum, kira kontratı ve diğer belgeleri göndermem gerektiğini, sonra parayı yatırmamın gerektiğini söylediler. Parayı yatırdıktan sonra sertifikayı yollayacaklarını belirttiler. Para toplamam gerektiğini, sonra haber vereceğimi söyledim. Organik sertifikası aldıktan sonra, diyelim ki domateslerim samyeli hastalığına yakalandı ve siyah çürüklükler oluştu. İlaç kullanmamız gerektiğinde, sertifika organik olduğumuzu gösterirken, kullandığımız ilacın içinde kimyasal olup olmadığı nasıl sorgulanacak? Mevzuat çerçevesinde sınırlı kimyasalların kullanılabildiğini, organik ilaçlarda bile belli kimyasalların bulunabildiğini öğrendim. Permakültür veya doğal üretim gibi terimler kullanabileceğimi, organik ile doğal arasında farklar olduğunu anladım. Toprak numunesi almanın önemini, bu numunelerin ticari malzeme olarak değerlendirildiğini söylediler. Organik sertifika aldıktan sonra, organik olmayan ilaç kullansam kim bilecek diye düşündüm. Kooperatifler numune alıp gönderse de, bir gün önce ilaç attıysam, ertesi gün nasıl anlaşılacak?” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

Türkiye'de "organik" ifadesi, kimyasal girdi kullanmayan ve belirli standartlara uygun olarak üretilen tarım ürünlerini tanımlamak için kullanılan bir sertifikayı ifade eder.

Marketlerde bir ürünün organik olup olmadığını bu sertifikaya bakarak anlayabilirsiniz. Sertifikasyon süreci, genellikle özel şirketler tarafından yürütülür ve üreticilerin bu sertifikayı alabilmek için ciddi masraflar yapmaları gerekmektedir. Bu durum, organik tarımın günümüzde şirketleşmiş bir model haline geldiğini göstermektedir (Keyder ve Yenal, 2013; Kocagöz,). Bir diğer ticarileştirme sorunu ise Tuncay tarafından belirtilen Küresel tohum şirketlerinin yerli tohum pazarına hakim olması ve bu tohumların ticarileştirilmesiyle yerel tarım üzerindeki olumsuz etkileridir. Bahsettiği durum sonucunda tohumların sadece ticari ürünler olarak görülmesi ve bu alanda faaliyet gösteren büyük şirketlerin ve bakanlıkların etkileşimi, yerel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi yerine ticari çıkarların öncelik kazanmasına neden oluyor.

G15: “Tohum şirketlerinin küresel çalışmaları ve yerli tarımımızı olumsuz etkilediklerini biliyoruz. Yerli tohum olarak satılan ürünlerin aslında Çin'den ithal edildiğini görebiliyoruz; bu, ticari bir ürün haline geliyor, ticarileşiyor yani. Bakanlar ve özel şirketler bu işin içinde oldukça ve tohumlar sürekli gündemde kaldıkça, bu konuda bir düzelme sağlanması zor görünüyor. Tohumculuk şirketlerinin siyasi bağlantıları var ve bu durum, milli tarımımızın yok olmasına neden oluyor.” (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

G7 ise gıdanın üretim hikayesinin özellikle yeni nesiller tarafından unutulduğunun altını çiziyor. Bunu yanı sıra insanların gıdada geçmişteki lezzetlere olan özlemini kullanarak onu ticarete konu ettiklerinden bahsediyor:

“Çocuklara dokunabilmek çok önemli. Her şeyin Migros'ta veya Carrefour'da yetiştiğine inanan çocuklar var. Online sipariş ediyor geliyor. Böyle ama gıdanın nasıl üretildiğini görebiliyorlar. Domatesin, çileğin ağaçta yetiştiğini sanıyorlar. İnsanların özlediği kokular var. Mesela domates kokusu. Bunun ticaretini yapan tacirler bunu bildikleri için esansı sıkıp o kokuyu veriyorlar. Yine kötü bir şey yediriyorlar insanlara.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Gıdanın bir ticaret unsuru olarak görülmesi, hem üretim hem de tüketim süreçlerinde pazarın ana rolü üstlenmesine yol açar. Ticarileştirme, satışa yönelik olmayan mal veya hizmetlerin para ve piyasa değişim alanına girmesi olarak tanımlanır. Ancak, tarım gibi alanlarda sadece kar elde etme amacıyla yapılan ticaret, yeterli özen gösterilmediğinde özellikle sürdürülebilirliği açısından başarısızlıkla sonuçlanabilir.

4.2.1.4 Maliyetler

Üreticilerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri lojistik maliyetlerdir. Ekonomik krizler, sektörel desteklerin yetersizliği ve altyapı sorunları, tarım ve arıcılık gibi alanlarda sürdürülebilirliği zorlaştırırken maliyetleri artırıyor. Üreticiler, ürünlerini pazara ulaştırma, üretim faaliyetlerini yerinde sürdürme ve hatta günlük operasyonlar için gerekli ekipman ve yardımcı kaynakları sağlama konusunda ciddi zorluklarla karşılaşılıyorlar. Bu durum, özellikle yakıt ve ulaşım giderlerindeki artışlarla daha da belirginleşiyor. Bu gibi maliyet problemleri beraberinde tarımsal üretime devam etmeye dair olan soru işaretleriyle sonuçlanıyor çünkü üreticiler emeklerinin karşılığını ister istemez olan ürün pahalılıkları nedeniyle tüketicilerin daha az alışveriş yapmak zorunda kalmalarının yanın sıra lojistik maliyetleriyle de eksiye düşmelerine sebep olduklarını düşünüyorlar.

G13: “Bu şartlarda tarıma veya sebze üretimine devam etmenin hiçbir mantığı yok. Bu kadar emek ve mücadele karşısında, Silivri'den 110 km uzaklıktan bir ton ürün getirip yarısını geri götürmek zorunda kalıyorum. İki bin lira yakıt harcıyoruz, eleman ve yardımcı gerekiyor, otoban kullanmak zorundayız. Fidelerin üretilip ürün vermesini sağlamak için harcanan çaba ve para düşünüldüğünde, devam etmenin nedenini sorguluyorum”. (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

Üreticiler sadece lojistik maliyetleri ile değil bunun yanında girdi maliyetleri, pazar erişimi ve büyük tarım şirketleriyle rekabet gibi konularda da farklı zorluklarla mücadele etmekte. Örneğin gübre ve tarım ekipmanları maliyetleri çiftçiler için önemli bir harcama kalemi oluşturur. Tarımın temel girdilerinden biri olan gübreler, bitkilerin sağlıklı büyümesi için gerekli besin maddelerini sağlar. Organik ve inorganik gübrelerin fiyatları, ham madde maliyetleri, üretim süreçleri, nakliye ücretleri ve talebe göre değişiklik gösterir. Traktörler, çapa makineleri, ekim ve hasat makineleri gibi tarım ekipmanlarının maliyeti, çiftçilerin büyük sermaye yatırımlarını gerektirir. Üretici üretim alanını genişletmek istediği takdirde tüm bu ekipman sorunlarıyla yeniden karşılaşmaktadır. Böylece üreticiler, maliyetlerin yükselmesi ve pazar koşullarının değişkenliği nedeniyle, üretimlerini sürdürme konusunda çeşitli engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum, küçük ölçekli çiftçilerin geçimlerini sürdürebilme kapasitelerini doğrudan etkilemektedir.

G5: “Sezon başında fiyat dalgalanmaları bizi ciddi şekilde etkiliyor. Girdi maliyetleri yüksek, ve fiyatı sezon başında belirlediğimde zaten traktör, gübre gibi masraflar belli oluyor. Sezon sonuna kadar fiyatı sabit tutmaya çalışıyorum. İşçilik maliyetleri değişkenlik gösteriyor, mümkün olduğunca ürüne yansıtılmamaya çalışıyorum. Ancak bazen mecburen yansıtmak zorunda kalıyorum. Marketler ürüne çok yüksek kar marjı koyuyor, üretici neredeyse hiç kazanmıyor. Ama kooperatiflerle çalışınca, 'çok düşük fiyat' dediklerinde yasal olarak haklarımı koruyorlar, bu da hoşuma gidiyor.” (Erkek, Beykoz)

G3: “Ortaklarımızdan birinin arazisinden bahçecilikle ilgili gerekli olan sulama boruları, sera malzemeleri ve benzeri pek çok şey geldi. Bu malzemeleri kendi imkanlarımızla getirdik. Onun bu malzemeleri satın aldığı dönem ile şimdi arasında fiyatlar açısından uçurumlar var. O zamanlar yatırım yapmak daha mümkündü, üretim daha kolaydı; şimdi ise neredeyse imkansız. Çiftçi kayıt sistemindeyseniz ve kırsalda yaşıyorsanız, yılda 60 lira gibi bir destek alabiliyorsunuz. Kırsal kalkınma için Avrupa Birliği'nden önceki yardımlar, kırsala yapılan desteği içeriyor. Ancak insanlar proje yazmayı bilmiyorlar. Tesis, çapa makinesi gibi birçok giderinizde AB destek sağlıyor. Fakat İstanbul gibi büyük şehirlerde bu destekler geçerli değil. Maliyetler çok yüksek; traktörleri 3-4 senede bir yenilemek zorunda kalıyorsunuz, 1.5 milyon lira gibi ciddi bir maliyet bu. Her şey çok pahalı. Kompost telinden, çapa makinesine, el aletlerine ve tohumlara kadar her şey maliyet oluşturuyor. Kırsalda bulunan yanmış hayvan gübresini bile para vererek almak zorundayız. Lojistik taşıma maliyetleri çok yüksek. Satış konusunda da büyük sıkıntılar yaşıyoruz. Evimin bulunduğu yerdeki gurme markete bakıyorum; en iyi 14 çeşit domatesi hiç bu kadar pahalıya satmadık, tamamen doğal. İlaçlı domatesleri getirip normalin üç dört katı fiyatına satıyorlar. Bizim beklentilerimiz maalesef çok altında kaldı. Alışkanlık değişikliğiyle, Getir gibi uygulamalar üzerinden sipariş verenler var. Haftalık alışveriş listesinde sezonluk ürünleri tercih edenler az. Restoranlar günlük veya haftada birkaç kez sipariş veriyor. Bu durumda planlı programlı çalışmak, aracınızın olması şart.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

G7 de G3'ün kuruluş hikayesini destekler nitelikte sıfırdan bir üretim alanı kurmanın maliyetinden bahsediyor:

“Varolan sistemi yaşatmak için varız burada aslında, sıfırdan kurmanın maliyeti çok büyük ayrıca varolanı mı bile yaşatmak için inanılmaz bir efor sarf ediyoruz. Sabah altıda giriyoruz akşam sekizde dokuzda çıkıyoruz. Yaşam beklentimiz var. Domatese domates olarak bakıyoruz hikayesine bakıyoruz. Emek veriyoruz, eksiklerimiz vardır ama emek veriyoruz.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G1: “Gübre ve tohumdaki maliyetlerin sürekli artması büyük bir sorun. Keşke fiyatlar sabit kalsa ve 2010'lara dönsek, 2025'teki diğer rakamlar da aynı kalsa. Ama böyle bir dünya yok. Zorluk olarak görmesem de genel olarak biz de fiyat dengesizliğinden etkileniyoruz.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Son olarak tarım sektöründe işçi bulma zorluğu, hem yerel hem de geniş ölçekteki üreticiler için önemli bir engeldir. Bu sorun, işçilerin zorlu çalışma koşullarında ve emek yoğun bir işte düşük ücretlerle çalışmak istememesi tarım sektörünün iş gücü açısından sürdürülebilirliğini ciddi şekilde azaltmaktadır. Ayrıca başka bir sorun da üreticilerin kendi gelirlerinin sınırlı olması nedeniyle, çalışanlara talep ettikleri yeterli mali destek sağlayamamakta ve bu da genel olarak tarım sektöründe iş gücü bulma sorununu daha da ağırlaştırmaktadır.

G12 bu duruma ilişkin olarak bir örnek vermiştir:

“Son nesilim diyebilirim; benden daha küçük olanlar bu işlerle ilgilenmiyor. Maliyetlerin artması ve daha iyi kazanç fırsatlarının olması nedeniyle, liseyi bitiren gençler güvenlik sertifikaları alıyor ve sekiz saatlik bir işte 25-30 bin lira kazanabiliyorlar. Bahçe işleriyle uğraşmak yerine, sigortalı ve sabit çalışma saatlerine sahip işleri tercih ediyorlar. (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G10 ise bu şekilde durumu açıklamıştır:

“İşçi bulamamak, yardımcı bulamamak, hasat zamanı toplama, çapa ve temizlik işleri... İnsanlar artık bu işlerden kaçıyor, çünkü emeklerinin karşılığını alamıyorlar.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

Görüşmecilerin açıklamalarından, tarım sektöründe yardımcı işçileri bulamamanın sonucunda göçmen işçilere yönelme eğiliminin olduğu anlaşılmaktadır. Tarım işlerinin genellikle göçmen işi olarak algılandığına dair bir toplumsal algının varlığı da belirtilmektedir. 1970'lerden itibaren geçici, mevsimsel ve istikrarsız istihdam şekilleri, çoğunlukla göçmenlerden oluşan "çevre işçileri" kategorisini ortaya çıkarmış

ve bu durum çalışma hayatının bir gerçekliği haline gelmiştir ve bu durum hala devam etmektedir. Bu süreç, belirli işçi sınıflarının yeni ücretli kategoriler aracılığıyla hiyerarşide üst sıralara yükselmesini sağlamıştır (Castel, 2003; Özatalay, 2014).

G7: “En büyük eksiklik şu da tarımdaki alt eleman. Son 15 yıldır falan mülteci mi göçmen mi desem bilemedim, bu politikalar. Ben bu arada onları destekleyen tarafım. Çalışıyorlar. Doğru entegrasyon yok ama. Bizim gençlerimizde bu iş yabancılarının gibi bir algı oluştu. Alt tabakaya diye. Yönelim olmadı, hiçbir tecrübeleri yok. Bilmiyorlar. Elinde tohum, toprak... Şalterin indiği gün çocuklar hiçbir şey bilmedikleri için aç kalacak... Nesliniz de biraz suçlu. Sadece diploma derdinde çocuklar. Giderek de sosyal medyaya yönelim çıkıyor.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G14: “150 lira yevmiyeyle çalışacak kimse yok. Marttan sonra en az 800 lira diyorlar. Kadın yevmiyesi 750 lira, asgari ücret zaten 13.750 lira. 'Benim sigortam var, tatilim var' diyorlar. Göçmen sorunu da var deniliyor. Hayvancılık yaptığımız dönemde 56 baş hayvanım vardı, kısırlarla beraber 100'ü geçiyordu. Yanımda 4 çalışan vardı, yüzde doksanı diğerleri gibi göçmen; Afgan, Özbek, Türkmen. İşsizlik artıyor ama biz de ikinci bir sanayi koluna, yani bu göçmen işçilere giderek daha fazla muhtaç hale geliyoruz.” (Erkek, Alipaşa, Silivri)

Bu değişimler, tarımsal emekte yeni sınıf dinamiklerinin ortaya çıkmasına ve kentlerde de önemli bir sorun olan gıda güvenliği meselesini daha karmaşık hale getirmiştir. Tarım sektörü, hak edilen ücretlerin ödenmemesi nedeniyle giderek tercih edilmeyen bir meslek haline gelmiştir. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre kayıtlı çiftçi sayısında son yıllarda ciddi oranda bir düşüş vardır. 2008 yılında 1 milyon 127 bin olan çiftçi sayısı, 2021 yılı sonu itibarıyla 512 bine gerilemiş, bu da son 5 yılda yüzde 28,7, son 10 yılda ise yüzde 55 oranında bir azalmaya işaret etmektedir. Aynı zamanda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, tarımda istihdam edilenlerin sayısı 2002 yılında 7 milyon 458 bin iken, 2021 yılında 4 milyon 974 bine düşmüştür. Bu durum, son 19 yılda tarımda istihdam edilenlerin sayısının yüzde 33, son 10 yılda ise yüzde 26 azaldığını gösteriyor. Ayrıca, emek yoğun bir iş olması nedeniyle bu sektörde göçmen işçilerin ucuz iş gücü olarak tercih edilmesi onların bu tür koşullara layık olduğu gibi bir algıya neden olmaktadır. Bu nedenle, hem göçmen hem de yerli işçiler için adil ve eşit çalışma koşullarının sağlanması, hak ettikleri

ücretlerle istihdam edilmeleri için politik ve kurumsal desteklerin artırılması büyük önem taşımaktadır.

4.2.2 Organizasyon ve yönetim sorunları

4.2.2.1 Örgütlenme sorunu

Tarımsal üretimi daha iyi bir hale getirmek ve geleceğe yönelik mücadeleyi bireysel bir deneyimden kolektif bir deneyime taşımaya çalışmak her zaman meşakkatlidir. Bu süreçte bu çabalar çeşitli zorluklar ve engellerle karşılaşabiliyor.

Köylerde ve kırsal bölgelerde, topluluk üyeleri genellikle girişimlere katılmaktan çekinebilir veya girişimlerde aktif rol almayı tercih etmeyebilir. Bu durum, projelerin başlangıcında topluluğun desteğini almak ve sürekli katılım sağlamak için ekstra çabalar gerektirir ve bu durum bazen büyük bir mücadeleyle başlatılan girişimin başarısız sonuçlanmasına neden olabilir veya hala mücadele etmeye çalışan bireylerin motivasyonunu kırabilir.

G4: “Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde bu işler çok daha büyük ölçekte yapılıyor, ortaklık yapıları var. Bizde ise durum biraz farklı, Türk insanı bu tür oluşumlara pek yatkın değil maalesef. Daha önce birçok etkinliğe katıldım. Kooperatif kurmaya çalıştık, yönetici olarak altı kişi bulabildik, yedi kişi olması gerekiyordu ama çok iyi bir fırsat olmasına rağmen tamamlayamadık. Dördü de sadece laf olsun diye oradaydı, 'sıkıntı olursa kaçarız' dediler. Kooperatif altı çok boşaltıldı ve tabiri caizse kazıklayan bir kurum gibi görüldü. İnsanların hukuk sistemine, adalet, kamu kurumlarına, devlet hukukuna olan güvenlerinin azlığı bu korkuya sebep oluyor. 'Başıma bir iş gelirse kimse korumuyor beni' duygusu, bizde birçok örgütlenmenin önüne geçiyor. Örgütlenirsem başıma bir iş gelir diye düşünüyorlar. Dayanışma ve örgütlenme aslında normal ama insanlar o kadar farklı anlamlar yüklüyorlar ki bu kavramlara.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

G4, Türkiye'deki kooperatifçilik kültürünün zayıflığını ve bunun altında yatan güvensizlik faktörlerini vurgulamaktadır. Kooperatif kurma girişimlerinin genellikle başarısızlıkla sonuçlanması, toplumdaki güven eksikliğine bağlanmaktadır. İnsanlar, özellikle geçmişte yaşanan dolandırıcılık olaylarından dolayı kooperatiflere güven duymamakta ve örgütlenme konusunda çekimser davranmaktadırlar.

G2: “Kooperatif kurulması güzel olurdu ama biz sadece üç kişiyiz bu işi yapan. Köylüler, evlerinde kalıyorlar, işe pek ilgi göstermiyorlar. Arazilerini satıyorlar; çocuklarına bir şey bırakıp üretmeyi düşünmüyorlar. Onlar daha çok hayvancılığa yönelmişler, hayvanları satmaya başladılar. Kalkıp bir de kooperatif kurmalarını bekleyemiyoruz artık. Zaten kim buna girişebilir ki bu isteksizlikle?” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G2 ise köylülerin tarımsal üretim ve kooperatifçilik konusunda isteksizliklerini dile getirmektedir. Özellikle genç nesil, tarım yerine hayvancılığa yönelmekte ve arazilerini satmaktadır. Bu durum, köylerde tarımsal üretimi sürdürmek için gerekli olan insan kaynağının azalmasına yol açmaktadır.

G12: “Bir sürü üretici var ama alışveriş yok. Kendi köyümde yabancı değilim, buraya geldiğinizde ortamı göreceksiniz. Bizim bir Tarım Kredi Kooperatifimiz vardı, plaj işletmeciliği yapıyorduk. Ancak Türkiye’de çoğu insan kooperatifçiliği bilmediği için kooperatifimizi batırdılar. Şimdi milyonlarca lira borcu var. Sırf ailem büyük diye başkan seçilsin diye tüm kooperatifler bu durumda. Şimdi bozulmuş durumdalar ve yeni bir kooperatif kuramıyoruz. 1990’lardan 2003’e kadar fuarlara, seminerlere gittik ama 2003’ten sonra ilgilenmeyi bıraktım, çünkü artık bu işlere ağırlık vermiyoruz.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

Toplumsal güvensizlik, özellikle yeni kurulmaya çalışılan tüzel kimlik altında olması gereken organizasyonların, yapıların veya mücadelelerin karşılaştığı önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler, örgütlenme çabalarının sonuçlarını ve kişisel yararlarını sorgulayabilir, bu da kolektif hareketlerin oluşumunu engelleyebilir. Özellikle çeper bölgelerde, köy yaşantısının devam ettiği ve cemaat-cemiyet ayrışmasının halen hissedildiği yerlerde, "dışarıdan gelen" bir girişimin göz korkutucu olması muhtemeldir. Boran'ın işaret ettiği gibi, "köyler artık kapalı iktisadi yapılar değiller", ancak hala "şehirden gelenler" olarak algılanma eğilimi bulunmaktadır. Bu durum, olumlu bir yapılanma veya çabanın varlığına katılmaya ilişkin inanç ve motivasyon için önce sonuçların görülmesi gerektiği düşüncesini doğurur.

G16: “Ovacık'ta Bir Gün projesi var bir de, ama görseniz kimse yardım etmiyor. Köylüler camdan bakıyor, gelmiyorlar. Üzerlerine bir iş kalacak, işin ucundan tutacaklar diye endişeleniyorlar. Her şey hazır önlerine gelince onu

yapacaklar. Ayşe önce gitsin, diyorlar. Meraktan ölüyorlar ama dedikodudan bile korkuyorlar. Muhtardan izin alıyoruz, sonra onunla belediyeye gidiyoruz. Bu arada 2018 seçimlerine denk geldi. 'Yapalım, edelim' diyor, benimle beraber. Sonra başka biri aday oldu. Aday olan kişi bana yardım etmeye başladı. Bunu gören muhtar, kendisinin kazanamayacağını anladı ve birden bana düşman olmaya başladı. CİMER'e şikayet etti, MEB'e ve halk eğitimine şikayet etti. Kendi ticari emelleri için kullanacak.” (Kadın, Ovacık, Şile)

G16, köylülerin projelere katılım konusundaki isteksizliklerini ve mevcut bürokratik engelleri vurgulamaktadır. "Ovacık'ta Bir Gün" projesinde, köylülerin projeye dahil olmaktan çekinmelerinin, üzerlerine iş kalacağı endişesi ve dedikodudan korkmaları gibi sosyal nedenlere dayandığını ifade etmektedir. Ayrıca, projeye destek veren yerel yöneticilerin siyasi çekişmeler nedeniyle projeye verdikleri desteği geri çekmeleri, yerel politikaların tarımsal projeler üzerindeki olumsuz etkilerini göstermektedir.

G3: “Örgütlenmeye çalışırken birçok zorluklar yaşadık. Mesela onarıcı tarım programı birkaç kez sadece araziye geldi. Ben böyle olunca sahaya daha çok geçtim, bilfiil üretim yapmıyordum başlangıçta ama sonra çiftçi oldum.

...Bu kooperatifte kendi ilişkilerim çok etkili oldu örgütlenmede. Mülksüzleştirmenin yaptığı grafik gibi. Ben bunu yapmak istiyorum, çünkü örgütlenme böyle bir şey. Yıllardır devam eden ilişkiler bu ilişkileri oluşturdu. Daha sağlam olabilirdi ama hayal ettiklerimizle Türkiye'de yaşananlar arasında çok büyük bir fark var. Biz kooperatif kurduk, dünyanın en büyük depremi oldu, ekonomik kriz, seçim. Bu kooperatif ayakta tutmak tüm zorluklarına rağmen benim için çok kıymetli. Bu yedi insan birbirini iş olarak tanıyan insanlardı. Yine de dediğim gibi örgütlenirken yolda insanları kaybedebiliyorsunuz. Buna hazırlıklı olmak gerek.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

Ortak motivasyonla hareket edilmesi durumunda bunu tüzel bir kimliğin altında sokmadan veya kişi sayısı sınırı olan engellere takılmadan müştereklik zeminde gerçekleştirmek güven ortamını daha kolay sağlayabilir. Elbette ki sürekliliği sağlamak her iki durumda da zorludur. Ancak yine de müşterekleştirme uygulamaları kendi kendini yönetmeye yöneliktir ve topluluğun değerleri ve hedefleri tarafından şekillendirilir. Üyeleri arasında güveni, işbirliğini ve ilgiyi teşvik eden bir üretim ve yönetim tarzıdır. Müşterekleşme yoluyla oluşturulan özerklik, topluluğun sermayeye

bağımlılığını sınırlar. Müşterekleştirme ağı ne kadar geniş olursa, kapitalist piyasalardan özerklik de o kadar büyük olur. Örneğin yeni yasalar gibi dış zorluklarla karşı karşıya kaldığında Campi Aperti gibi oluşumların stratejisi, özerkliğinden ödün vermeden uyum sağlamak ve yeniden değerlendirmektir. Bu da esneklikle beraber oluşturduğu katılımcı ortamda güveni daha kolay inşa edebilir (Diesner, 2020). Kooperatifler senelerdir bilinen ve önyargıyla yaklaşılabilen organizasyonel yapılardır. Daha çekingen yaklaşılan durumlarda daha esnek ortam sağlayan farklı ağlar yaratmak ve bunları müşterek bir zemin buluşturmak bu durumu hafifletebilir.

4.2.2.2 Ürünlerin pazarlanması

Bireysel üretim yapan üreticiler, fazla ürünlerinin satışını yapma konusunda bilgi eksikliği yaşamaktadırlar ve bu durum, fazla ürünlerin pazarlanması konusunda tereddütlere yol açmaktadır. Bu bilgi eksikliği, üreticilerin potansiyel gelir fırsatlarını değerlendirmekten kaçınmalarına ve İstanbul'un kendi kendine yeterliliği açısından kendi gıdasına lojistik masrafını minimuma indirerek ulaşması için atılabilecek küçük adımların önüne geçmektedir. Küçük çapta bahçecilik yapan üreticilerin ürünlerini tüketiciyle buluşturmamaları basit bir sorun gibi görünse de, bu durum dışa bağımlılığı artırabilir ve tüketicileri endüstriyel tarım ürünlerine yönlendirebilir. Bu nedenle, üreticilere yönelik pazarlama ve satış becerilerini geliştirmeye yardımcı olacak eğitim ve destek programlarının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

G2: “Pazarda satmayı hiç düşünmedim, nereye vereceğimi bilemiyorum. Üretici pazarları ya da kooperatif, iyi bir seçenek olabilirdi.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G9: “Pazarlama kısmı çok çaba ve sürekli orada olmayı gerektiriyor, bu yüzden pek girişmedik. Bu pazarlama işini nasıl yapacağımızı da zaten çok iyi bilmiyoruz. Çok uğraştıracağını düşünmesek belki olabilirdi. Ürün fazla olduğunda çevreye dağıtıyoruz. Kendimize yetecek kadar yapıyoruz, fazlasını komşularımıza veriyoruz.” (Erkek, Çiftlikköy, Çatalca)

G6: “Ürettiğim ürünleri Antalya'dan Rusya'ya ihraç ediyorum. Kayısıyı memleketimdeki tüccara satıyorum, buğdayın tamamını aile bireyleriyle satışa çıkarıyoruz. Elmayı da kendimiz tüketiyoruz, aile olarak 80-90 kişiyiz. İstanbul'da bahçede çok fazla üretmiyoruz, uğraşmıyoruz ama diğer illerden

gelen hasılatı İstanbul'a getirip istediğimiz fiyatı bulamadığımızda tanıdıklara pazarlıyoruz. İstanbul'da pazara çıkmak zor geliyor.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Bir diğer sorun, pazar yerlerinin stratejik olmayan yerlere kurulması ve üretici pazarının değişen anlamıdır. Pazar yerlerinin mevcut konumları, hem alıcılar hem de satıcılar için ulaşımı zorlaştırdığı takdirde, bu durum hem satış hacmini düşürebilir ve ürünlerin elde kalmasıyla gıda israfına sebep olabilir hem de ürünlerin taze olarak tüketiciye ulaşmasını engelleyebilir. Ayrıca üretici pazarı olarak adlandırılan yerlerin farklı üreticiler için farklı anlamlara gelmesi de söz konusudur. Görüşmecilerden G4 ve G16 bu konuda yaşadıkları zorlukları dile getirmiştir.

G4: “Artık bu, üretici pazarı değil. Tarlalarda tek çeşit mahsul var, tezgahlarda on çeşit. Esnaf ve müşteri ilişkisi yok, doğrudan müşterilerle sohbet ettiğimiz günler geride kaldı. Cumhuriyet köyünde üretici pazarı kurduk, planladık ama kimse gitmiyor, çok az ziyaretçi var. Beykoz Çayırı'nda bir yerde sabit pazar var, ama çiftçileri otobüslerle taşımak yerine halkı çiftçilere getirmeye çalışmak ahmaklık.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

G16: “Cuma günleri yapılan bu pazarlarda stand ücreti alınmıyor. Coca Cola şemsiyesinin orada durduğunu gördüğümde, bu pazarların düzgün olmadığını anladım. Bu pazarlar sadece alışveriş için değil, aynı zamanda bir turizm aracı olarak kullanılabilir. Kadınlarla konuştum, "Sadece size ait bir üretici pazarı açılın ister misiniz?" diye sordum. "Tabii, daha düzgün olur" dediler. "Şile'ye turistler geldiği zaman pazar yapabiliriz. Tam Şile'nin ortasında yapmamız lazım. Önceki semt pazarının yanında kurmaya başladık. "Pazar açacağız, turistler geliyor, Şile'nin ortasında bir deneme yapalım" dediler. Kendi eşimle masaları, sandalyeleri getirdik. Bahçemizden aldıklarımızı koyduk. "Sen gel, ben de geliyorum, sen de benim yanıma katıl" dedim. Hafta hafta birer üretici katıldı ve yavaş yavaş akın etmeye başladılar. Belediye ile herhangi bir organizasyonumuz yoktu, kendimiz yönettik. O yüzden zorlu bir süreçti.” (Kadın, Ovacık, Şile)

Bireysel üreticilerin fazla ürünlerini pazarlama konusundaki bilgi eksikliği, bu ürünlerin etkin bir şekilde tüketiciye ulaşmasını engellemekte ve potansiyel gelir fırsatlarını değerlendirmelerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, İstanbul'un gıda tedarik

zincirinde kendi kendine yeterliliği sağlamasını güçleştirirken, lojistik masraflarını da artırmaktadır. Küçük çapta bahçecilik yapan üreticilerin ürünlerini pazara sunmamaları, dışa bağımlılığı artırarak tüketicilerin endüstriyel tarım ürünlerine yönelmesine yol açabilir. Ayrıca, pazar yerlerinin stratejik olarak konumlandırılması ve üretici pazarlarının daha işlevsel hale getirilmesi hem satış hacmini artırabilir hem de gıda israfını azaltabilir.

4.2.2.3 Yerel yöntem ve hükümet

Yerel yönetimlerle ve hükümetle etkileşim, tarım söz konusu olduğunda oldukça önemli bir faktördür, ancak bu süreçlerde çeşitli zorluklar yaşanabilmektedir. Görüşmecilerin aktardıklarına göre, bu zorluklar genellikle iletişim eksiklikleri, bürokratik engeller ve yerel yönetimlerin tarımsal girişimlere sağladığı desteğin yetersizliği şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum, üretimlerinin etkin bir şekilde yürütülmesini ve sürdürülebilirliğini engelleyebilir.

Çeşitli projeler hayata geçirilirken tıpkı G16'nın Tohum Takas Şenliği örneğinde olduğu gibi bürokratik engeller bu süreci yavaşlatabilir veya Sıla'nın örneğinde olduğu gibi yapılan görüşmelerde projeleri anlamak yerine diğer konulara kayılarak projenin önü kapatılabilir.

G3: “Ortaklıklarla ilgili dengeyi sağlamak, arazi sahibiyle ilişkileri düzenlemek ve işi geliştirip sürdürmek zaman aldı. Geçen sene yerel yönetime ortaklık teklifinde bulundum; 1 saat 15 dakikalık konuşmanın sadece 2 dakikası projemizle ilgiliydi. Yine üst düzey bir kamu çalışanı -müdür pozisyonunda, sabahın köründe geldi çiftliğe. 'Burada nasıl ilaçsız tarım yapıyorsunuz?' diye sordular, 'İlaçsız olmaz' dediler. Ahududu projesi için Tarım Bakanlığı'ndan destek almıştık, serayı gördüklerinde 'Bu iş olmaz, devam edemezsiniz' diye sürekli olumsuzluk yaratmaya çalıştılar. İlaç satmak istiyorlar. Ziraat mühendislerini ikna etmek ve alan sağlamak çok zor ama yılmadan devam ediyoruz.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

G16: “2010 yılında tohum takas şenliği düzenlemeye karar verdim. Farkındalık yaratacağını ve yerel insanlara fırsatlar sunacağını düşündüm. İlk defa Ovacık'ta böyle bir etkinlik yapılıyordu. Yerel halk başta ne olduğunu anlamasa da, tohum takasının önemini kavradılar. Etkinliğe hazırlık için herkes bir şeyler yaptı; börekler, tatlılar, reçeller hazırlandı. Sosyal medya üzerinden

yaptığımız duyurular sonucunda beklenenden çok daha fazla kişi geldi. İzmir'den bir otobüs dolusu insan katıldı. Etkinlik günü 3000 kişi köyümüzdeydi. Yerel yönetimlerden ve polisten gerekli izinleri almak zor oldu ama sonunda başardık.” (Kadın, Ovacık, Şile)

Her şeyin bireysel değil, toplu işlerle başarılı olabileceğine inanıyorum. Ama ne yazık ki, 2010'dan bu yana geçen 14 yıl boyunca, insanların hâlâ sadece kendilerini düşündüğünü ve rekabet odaklı olduklarını görüyorum. Herkes en çok kazanacak ve en iyi olacak kişi olmak istiyor. Ancak bir topluluğu oluşturduğumuzda, paylaşım ve iş birliği ile herkes fayda sağlayabilir. Belediye bu şenliği her yıl farklı bir köyde yapma kararı aldı. İlk etkinlikten sonra insanlar tekrar yapılmasını istediler. Benim için önemli olan sonuç ve topluluğun sahiplenmesi. İnsanlarla birlikte çalışmak ve onları bu sürece dahil etmek, gerçekten çok değerli.

Devletin ve belediyelerinin tarımsal desteklerinin artırılmasının gerekliliğine de değinilmektedir. Bu tür desteklerin yetersizliği, özellikle küçük ölçekli çiftçiler için büyük bir engel teşkil etmektedir.

G13: “Türkiye’de idealizmle realizm çakışıyor; gerçeklik farklı. Dengelerin sağlanması ve denetlenecek kriterlerin oluşturulması gerekiyor. Ben aslında dört ana kritere dayalı bir üretim yapıyorum, bu da tam anlamıyla organik tarım değil. Kriterlerim; toprak hazırlığı aşamasında insan sağlığına zararlı pestisitlerin ve hormonların kullanılmaması, ürün yetiştirilirken kimyasal veya sentetik gübrelerin kullanılmaması, ve ürünleri korumak için kimyasal ilaç kullanılmaması. Ülkemizde organik tarıma dair bir kriter denetimi olmadığı için, devlet ve hükümet bu konuda zaafılar gösteriyor. Bu yüzden Türkiye’de organik tarımın olması gereken konumda olmadığını kabul etmek gerek” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G11: “Ülkeyi yöneten siyasetçilerin uyguladığı politikalar hibrit tohumun daha çok tercih edilmesini etkiliyor çünkü aileler mecbur kalıyor geçinmek için; hibrit tohumlarla daha fazla ürün ve dolayısıyla daha fazla vergi elde edilmeye çalışılıyor. Ancak ata tohumları pazarlamakta zorlanıyoruz çünkü bu tohumlar pazarda yer bulamıyor.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G10: “Büyükşehir belediyesinden çok fazla destek alıyoruz; yine de tohum, gübre, fide gibi desteğin artması gerek. Hükümetin de bu tür destekleri

sağlaması şart. Örneğin, devlet bunu yapamaz diyordu ama büyükşehir yapıyor görünce onlar da başladı. Ancak muhtarlar daha fazla çalışmalı. Oy istiyorlar ama gerçek destek sağlamıyorlar. Tarlamı sürekli sürmeleri gerekiyor, her gelişleri pahalıya mal oluyor. Belediyelerin traktörleri var ama kullanılmıyor. Yapacağım dedi, muhtarlık seçimi oldu bitti, bir daha da uğramadı. Bu mu sonucu yani ancak oy için yapıyorlar.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

Bazı durumlarda, yapılaşma baskısı başlığında da bahsettiğimiz gibi tarımsal üretime destek sağlanmasından öte imar ve vergiler önceliklendirilmekte. Bu hususta ise mahalle statüsü kullanılmakta.

G12: “Kırsal destekler yetersiz kalıyor. Sarıyer Belediyesi, vergi toplamak için Kısırkaya ve Gümüşdere'yi mahalle statüsünde tutuyor ve bu nedenle emlak vergisi yüksek tutuluyor. Kooperatifler yeterince tanınmıyor. Örneğin, Tire Süt Kooperatifi bilinçli işler yapıyor ve sadece birkaç düzgün kooperatif var. Mahalle statüsü verilmesi, buralarda tarım politikalarının geliştirilmesini engelliyor.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

Görüldüğü üzere, çeşitli yönetsel zorluklar, bu bölgelerdeki üreticilerin tarımsal üretim pratiklerini sürdürmelerinde olumsuz etkiler veya tehditler doğurmaktadır. G13'ün belirttiği organik tarımın denetim eksiklikleri, G11'in vurguladığı hibrit tohumların teşvik edilmesi, G10'un değindiği belediyelerden alınan yetersiz destekler ve muhtarların aktif rol eksikliği, G12'nin dile getirdiği kırsal desteklerin yetersizliği ve imar ile vergilerin önceliklendirilmesi gibi faktörler, tarımsal üretimin çeperdeki devamlılığını zorlaştırmaktadır.

4.3 Tarımsal Üretimde Potansitel Müşterekler

Çeper bölgelerde tarımsal üretim pratikleri çok daha geniş bir alana yayılmış ve genellikle üretim faaliyetleri kent merkezlerindeki kent bostanları, kent bahçeleri veya hobi bahçelerine nazaran daha bireysel bir ölçekte sürdürülmektedir. Bu nedenle müştereklik ilişkisinden bahsetmek daha zordur. Ancak her zaman ortak bir mekânda fiziksel olarak bir araya gelerek bir arada bir pratiği yapmaya indirgenecek bir yaklaşım değildir. Tez çerçevesinde de müşterekler, sosyal olarak inşa edilen, farklı mekanlarda dahi olsa müşterek bir amaç uğruna yapılıyorsa müşterekleştirme pratiği olarak geliştirilebileceğine inanılan, aynı mekânda farklı görüşlerin benzer

motivasyonlarla bir arada olabileceğini kabul eden, sıkı sıkıya kuralların belirlenmediği ve bireylere bireyselleştirilmiş pratiklerini kollektifleştirme imkanı tanıyan bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Aksi takdirde müştereklerden sadece yerli topluluklar üzerinden bahsetmek mümkün olacaktır. Ancak günümüz şartlarında giderek kalabalıklaşmasına rağmen bireyselleşen bir dünyada ortak sorunlarla yüzleşmekteyiz. Bu ortak sorunlara farklı bir zeminin sunduğu anlayış üzerinden yani müştereklik üzerinden bir alternatif cevap yaratmaya çalışmak daha yenilenmiş bir bakış açısı sunması nedeniyle motive edici olabilir. Özellikle Türkiye’de alternatif oluşturulması süreci insanlar için göz korkutucu olması nedeniyle geçmişte altı olumsuz anlamda siyasi söylemlerle doldurulan bir araya geliş pratiklerinin ötesi geçmeye çalışmak için daha esnek bir zeminde yine aynı amaçla ama tamamen aktivist bir söylem benimsenmeden de bu süreci ilerletilebileceği düşünülmekte. Böylece tez içerisinde de sadece eylemler veya aktivist perspektifle oluşturulan müşterekler siyasetini farklı bir yöne de çekebilmek umut edilmekte. Bu amaçla üreticilerle yapılan görüşmeler esnasında tezin kavramsal çerçevesi hakkında sohbet arasında yakalanan paylaşımlar ve pratikler ön plana çıkarılmak istenmiştir çünkü bu pratiklerin müştereklik potansiyeli kavranmaya çalışılmıştır. Daha bireysel ölçekte bilinerek etrafa fiziksel veya çevrimiçi platformlar aracılığıyla yayılan bilgi müşterekleri bu potansiyeli üretim özelinde geleneksel tarımsal bilgi üzerinden keşfedilme imkanı sunan en önemli örneklerinden biridir. Ayrıca tohum da tarımsal üretimin temelini oluşturan ve aslında boyutsal olarak ne kadar küçük olsa da hem tarımsal bilginin hem tarımsal üretim pratiklerinin hem de doğanın birleştiği hibrit bir müşterek olarak ön plana çıkar. Son olarak da üreticilerin benzer motivasyonlarla yaptığı ve müşterekleştirme pratikleri çerçevesinde genişletilebilecek pratikler ele alınmıştır.

4.3.1 (Geleneksel) tarımsal bilgi

Geleneksel tarımsal bilgi yerel kökenli ve sözlü olarak aktarılan bir bilgi türüdür. Pratik deneyimlere dayanır ve daha çok ampirik verilere odaklanır. Bu bilgi türü, tekrarlanabilir ve zamanla değişebilir nitelikler gösterir. Toplum içinde geniş bir şekilde paylaşılır, ancak bilginin bölümleri çeşitli kişiler arasında dağıtılmış halde bulunabilir. (Ellen ve Harris, 2000).

Görüşmecilerin açıklamaları üzerinden ilerleyecek olursak, bilginin paylaşılması sürecinde güven ilişkilerinin merkezi bir rol oynadığını belirtmek mümkündür. Bu

güven ilişkileri farklı bağlamlarda şekillenebilmektedir. Özellikle çeper bölgelerde, bu bölgelerin yerlisi olmayanlar ile yerliler arasında, bilgiyi paylaşmama eğilimi gibi durumlar gözlemlenebilir. Bu, yerel ve dışarıdan gelen bireyler arasında bilgi akışını engelleyebilecek önemli bir dinamiktir. Ancak her zaman aynı bölgeden olmamakla birlikte, güven ilişkisinin kurulduğu çeşitli üreticiler arasında bilgi paylaşımı gerçekleştirilebilmektedir.

G5: “Dirsek temasında olduğumuz üreticiler var. Aynı düşüncedeyseniz, fikir ve bilgi alışverişi yapıyoruz. Bölgede yaşayanlara soruyorum ama köylerde yabancılar istenmediği için 'O burada olmaz, boşuna ekmeyin' gibi doğrudan söyleyebiliyorlar. Genellikle kendi deneyimlerimizi kullanarak öğrenmeye ve denemeye çalışıyoruz. Burada kuşkonmaz yetişmez, çileği denedik, 'Boşuna yapmayın' dediler ama yaptık ve bize göre dünyanın en lezzetli çileği oldu. Karnabahar, brokoli olmaz deniliyordu, ektik ve gayet güzel oldu. Benim bölgem tarıma biraz daha kapalı, köyde iki kişi faaliyet gösteriyor diyebilirim. Köylü kendi kadar üretim yapıyor ve yabancı olduğunuz için 'Bu tutmaz, bu olmaz' diyerek iş yapmaya çalışıyoruz, çok fazla bilgi alamıyoruz. Benim gibi olanlarla daha çok bilgi alışverişi yapabiliyorum, yabancı olmanız onun için yeterli. Adam ordudan gelmiş, ben İstanbul'da doğup büyümüşüm ama o beni yabancı olarak görüyor.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

G7 ise çevredeki üreticilerin büyük bir kısmının endüstriyel yaptığınından bahsederken yine de yerel üretici olmaları sebebiyle onlardan geleneksel tarımsal pratiklere dair bilgi aldığından bahsediyor. Ayrıca endüstriye üretim yapan yerli üreticilerle kurdukları diyalogta organik tarım yapmalarına dair önyargılarının da altını çiziyor:

“İlk başta Türkiye’de yapılan algı “biz elli yıldır yapıyoruz bu işi, siz beceremezsiniz” oldu çevrede endüstriyel tarım yapanlardan. Biz de hep matematikten yanayızdır. Drone’la geldik haritaladım. Ne kadar ekim alanı var, kuzey rüzgarını nasıl keseriz diye baktım çünkü zarar verir ekime. Araştırmalar sonucu yaptık. Doğuştan bilmiyoruz. En iyi yapanlara bakıyoruz. Sonucunu gördükten sonra insanlar bunu bir başarı olarak algılayıp bize sormaya başladılar. Birçok çiftçiyle de fikir alışverişinde bulunuyoruz geleneksel yöntemlere dair. Tabii ilaç kullanıyorlar gene birçoğu ama geleneksel yöntemleri iyi biliyorlar.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Görüşmeciler arasında tarımsal üretimi aile mesleği olarak sürdüren bireyler, kendilerini bilgi aktarımı yapan taraf olarak belirtmekteler. Bu durum, geleneksel bilginin korunması ve sürdürülmesi açısından önem taşıırken, tarım pratiği ve yerel çeşitliliğin devamını sağlama yönünde de hayati bir işleve sahiptir. Aile içinde geçmiş nesillerden gelen bu bilgilerin farklı üreticilerle paylaşılması o üreticinin ürününü geleneksel yöntemlerle doğal koşullar altında üretmesini sağlayabilir. Bu da küçük ölçekli üretim yapan üreticinin üretime devamlılığı destekler niteliktedir.

G8: “Biz yerlisi olduğumuz için daha yardımcı oluyoruz ama baba mesleği olduğu için yardıma çok ihtiyaç duymuyoruz, kendimiz yapıyoruz, bilgileri paylaşıyoruz. Hangi mevsimde ne zaman ekilmeli, çapa ne zaman yapılmalı gibi deneyimleri paylaşıyorlar.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

G1: “Babamla beraber yapıyoruz, eli yaşında. Evrak hususunda takibi yapıyor. Aynı emsal bir yaşta birisi evrak dolduramıyoruz, köyde bunları nasıl halledeceğiz diye gayriresmi danışmanlık özellikle babam yapıyor. İnovasyonu tamamlayamayanlar. Tarımdaki en büyük problemlerden birisi muhasebe bilmememiz. Destek vs. hususlarda çok kapsamlı.” (Erkek, Haraççı, Arnavutköy)

Geleneksel yöntemlerin, basit bir sohbet esnasında dahi aktarılabilir olması veya tek bir yerel tohumun paylaşılmasının, doğal/organik üretim yapmak isteyen bir üreticiyi desteklemenin ötesinde, geleneksel bilgi ve pratiklerin korunması adına önemli bir bilgi aktarımı sağlayabilir. Bu durum, günlük sohbetler gibi gündelik pratiklerin, bilgi ve kültürel değerlerin nesilden nesile aktarılmasında ne denli güçlü bir araç olabileceğini kanıtlar niteliktedir.

G10: “Burada da bana kim ne sorarsa yardımcı olmak istiyorum. Mesela tohum için de geçerli bu. Cebimde üç tane varsa birini sen dik, birini ben dikeyim diyorum. Amacım yaymak, çoğaltmak. ...Ben köylü gibi düşünürüm. Geleneksel yöntemlerle tohumların korunup aktarılmasının daha doğru olduğunu düşünüyorum. İnsanlar genellikle tohumları başkalarıyla paylaşmaktan çekiniyor çünkü aralarında bir rekabet olduğunu sanıyorlar. Bu, oldukça yanlış bir düşünce. Bu tür egoist yaklaşımlar, aslında potansiyel bir kurtarıcı olabilecek küçük bir tohumun değerini gölgeleyebilir. Örneğin, ekilen tek bir mısır tanesi iki sap verir ve bu saplardan her biri binlerce taneye

dönüşebilir. Böylece tek bir tohumla dünyayı kurtarabilecek bir değişim başlatabilirsiniz.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

Bireysel bahçecilikle ilgilenen bireyler arasında zamanla gelişen komşuluk ilişkileri, bilgi ve deneyimlerin paylaşılması için doğal bir ortam sunar. Bahçecilik faaliyetleri, özellikle küçük ölçekli üreticiler arasında bir ağ oluşturabilir ve bu ağ, hem bilgi alışverişi hem de karşılıklı destek mekanizmaları açısından değerlidir.

G2: “Önce tanıdık birbirimizi. Yoğun olarak kalmaya başladığımız dönem pandemiye denk geldi. Uzaktan uzaktan yeni yeni tanıdık, takas yapmaya başladık, fazla olan ürünlerimizi birbirimize veriyoruz. Birbirimize yöntemler gösteriyorum, bildiklerimi paylaşıyoruz. İnternette veya komşulara sorarak tamamladık bilgilerimizi. Sağ olsunlar bize gösterdiler.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G9: “Burada komşularımız var. Turşu yapımından reçel yapımına kadar her konuda bilgi sahibiler ve bizimle de paylaşıyorlar. İlk aşamada komşular gelip gidiyor, bahçeyi inceliyorlar, 'Şunu böyle yap, et' diye öneri veriyorlar. Genellikle yaşlı oluyorlar, 'Turşuyu böyle yaparsın' vs. 'Gülü kurutursun' diye çok anlatırlar bize. Öncelerde komşular arasında gidip gelme çok olurdu, kahveye gelirlerdi, ziyarete gelirlerdi, bu sıralar gözükmüyorlar pek. Komşuluk ilişkileri de azaldı, memleketlerine dönüyorlar.” (Erkek, Haraççı, Çatalca)

G11: “Sarıyerliyim, köylüleri zaten daha önceden tanıyordum. İletişimimiz hep var, konuşuruz, bilgi paylaşıyoruz. Komşuyuz zaten. Birbirimizden öğreniriz. Geleneksel yöntemleri bazen onlar gösterirler bazen yeni başlayan varsa bize sorarlar.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

Görüşmecilerden G6 ve G14 tarafından bahçecilikle uğraşan kişiler arasında, özellikle bölgedeki üretici sayısının az olması durumunda bile, dönem dönem fikir alışverişinde bulunduğu belirtilmiştir. Bu durum, bireyler arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımının, yalnızca yoğun üretim bölgelerinde değil, daha az yoğunluklu alanlarda gelişebileceğini gösterir.

G6: “Bilgi alışverişi kesinlikle yapıyoruz. İstanbul’da o kadar çok olmadı daha özel bir alanda yapıyoruz ama komşular var birkaç tane. Bazen onlarla konuşuruz bildiklerimizi paylaşıyoruz. Mesela elma çürüğünü sirke haline getirip ilaçlamayı yaşlı bir üreticiden öğrendim, onu da götürdüm Malatya’da tüm

komşularıma izah ettim, çok güzel de sonuç aldık. Böceklerden kurtuluyorsun, bir de bal arılarına zarar vermiyor bu ilaç, kimyasal olan öldürüyor. Bitki kurtları, bitkilere zarar veren böcek türü şeyleri kovuyor, onlar yanlaşmıyor.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G14: “Aslında tam tersi, bilgi paylaştıkça artar. Bahçecilik mahalle bazında yok, ama yine de birbirimize öneririz, bilgi alışverişi yaparız, o üç dört kişiyle denk geldiğimizde.” (Erkek, Alipaşa, Silivri)

Daha sonradan üretime başlayalardan G13 modern tarımsal bilgiye dair fikir alışverişlerini tıpkı G15 gibi uzmanlara danışırken yerlilerle veya bu işe yeni başlayanlarla da geleneksel tarıma dair bildiklerini paylaştıklarını belirtiyorlar. Bu tür bir yaklaşım, topluluk içerisinde bilgi birikiminin artırılması ve daha az deneyimli üreticilerin yetişmesine katkıda bulunarak tarımsal pratiklerin geniş bir yelpazede gelişimini teşvik etmektedir.

G13: “Biz daha çok destek olan tarafız. Arayıp destek oluyoruz, isteyenlere de yardımcı oluyoruz. Ancak ben daha çok geleneksel tarımı sürdürmekle birlikte, akademik anlamda da destek sağlıyorum. Yeditepe'den hocalar ve Namık Kemal'den danışman hocalarım var, tarla bitkileri konusunda uzman olan ziraat mühendisi de danışmanlık hizmeti veriyor. Eşim de ziraat mühendisi. Böylece bilgi alışverişi de yapabiliyoruz.” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G15: “Biz yenilikçi ve inovasyona yönelik bilgileri kullanmaya özen gösteriyoruz ve bunları da uzmanlarından da öğreniyoruz danışarak. Ancak gelenekseli göz ardı etmek mümkün değil. Yaşlı ve güvendiğimiz çiftçilere danışıyoruz, gerektiğinde.” (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

Reyes-García vd. çalışmasında geleneksel tarımsal bilginin bir müşterek olarak yönetilebileceği fikrini ele almaktadırlar. Bu yönetim yerel ve küresel ölçekte bu bilgiye erişmek ve onu kullanmak isteyen veya bilgiyi vermek isteyen kullanıcı toplulukları tarafından paylaşılabilir. Bu kapsamda GTB'nin müşterek olarak değerlendirilmesi, yalnızca bir entelektüel egzersiz değil, aynı zamanda bilgiyi sıkı fikri mülkiyet hakları (örneğin tohum patentleri) ile metalaştırmaya karşı bir politik duruş olarak kabul edilir.

4.3.2 Tohumlar

Tarihsel olarak çiftçiler, tohumları serbestçe takas ederek ve yerel uygulamalarla çeşitli türler geliştirerek zengin bir biyoçeşitlilik yaratmışlardır. Ancak 19. yüzyılın tarım endüstrileşmesi, bitki ıslahını daha merkezi ve bilimsel bir yöne taşıdı. Başlangıçta tohumlar, özel mülkiyet hakları olmaksızın ortak mal olarak kabul edilirken, çiftçiler geliştirme ve paylaşımda önemli rol oynamıştır. Ancak zamanla tarım endüstrileştikçe, bitki ıslahı büyük pazarlar için yüksek verimli çeşitler üretmeye odaklanmış ve daha merkezileşmiştir. Bu değişim, çiftçilerin ıslah sürecine katılımını azaltmış ve profesyonel araştırma kurumları daha etkin bir rol almıştır (referans). Oysa tarımsal üretimle elde edilen gıdanın en önemli kaynağı tohumdur. Onun üreticiye nereden geldiği, üreticinin ona ulaşmak için yaptığı tercihler ve fideye dönüştürülüp hasat haline gelene kadar hangi üretim pratiklerine maruz kaldığı soframıza gelen gıdanın hikayesinin de aynı zamanda tohumudur.

4.3.2.1 Yerel tohum kullanımı

Görüşmecilerin yaklaşık yüzde doksanı ata tohumu, yerel tohum veya doğal tohum olarak nitelendirdikleri tohumları tercih etmektedirler. Bu da aslında tohum müştereklerinin oluşturulmasının en önemli adımıdır. Tohum müşterekleri özel kapatmalardan korunma, tohumların kolektif, çok merkezli yönetimi ve bilgi ve pratik becerilerin paylaşımına (Sievers-Glotzbach et al. 2020) dayanmaktadır. Atalık tohumların tercihi, onların çoğaltılıp paylaşılması ve korunması bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde tohum müştereklerini oluşturmaya başlar. Ailelerinden miras kalan ya da memleketlerinden edindikleri tohumları kullanan görüşmeciler tohumlarına dair şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

G8: “Babadan kalan tohumları kullanmaya devam ediyoruz. Geçmişten gelen, satın alınmamış tohumlar bunlar. Bizde bulunmadığı zaman genellikle Çorum'dan ata tohumu getiriyoruz. Mecbur kalınca dışarıdan tohum alınabilir ama geleneksel yöntemlerle devam etmenin daha uygun olduğunu savunuyorum.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

G2: “Tohumlarımızın çoğunu memleketten, köyden aldık. Bunlar organik tohumlar ve devam etmelerini sağlamaya çalışıyoruz. Bulamadıklarımızı ise Bulgaristan'a gidince oradan ata tohumu olanları alıyorum; hibrit tohumları asla kullanmıyorum.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G17: “Kendi tohumlarımızı kullanıyoruz aileden kalan ve ayrıca takas da yapıyoruz.” (Kadın, Çayırbaşı, Şile)

G6: “Mümkün olduğunca ata tohumu kullanmaya çalışıyorum, özellikle tahılda, buğday ve arpada böyle. Ailede geçmişten gelen ata tohumlarımız var, kırk yıldan eskiye dayanıyor. Tohuma özen gösteriyoruz.” (Erkek, Büyükçekmece)

G9 ise yine komşu ailelerin sakladığı yerel tohumları kullandıklarını belirtirken “Bulgar kadın göçmenler” olarak spesifik bir gruba referans veriyor. G16 ise Köyü Kadın Tohum Derneği üzerinden kadınların tohum üzerindeki etkisinden bahsediyor. Bu bağlamda Hazar Kalonya’nın çalışmasında "tohumların çeşitliliği ve sürekliliği, gıda döngüsü, hayvan yemi, ormancılık, üretip satılan ya da gündelik tüketilen ürünler yerli kadınların bilgeliği ve çalışkanlığıyla meydana gelen süreçler" olarak feminist bir perspektif ele alışından bahsetmek yerinde olacaktır.

G9: “Komşularımız var, kendi mahsulu olanlar Bulgar kadın göçmenler oluyorlar. Onların bahçesinden tohumlar da oluyor, komşu getiriyor. Memleketten tanıdıklarımız bize veriyor, tatilde bir yere gittiğimizde görüyoruz, bunu da ekelim diyoruz. Aklımıza gelenleri alıyoruz, domates, salatalık alıyoruz, kurutup saklıyoruz. Özellikle yerel, ata tohumu olmasına özen gösteriyoruz. Amasya’da elmanın güzel olduğunu biliyoruz, çekirdeklerini de alıp deniyoruz. Mevsim şartlarına uymazsa olmuyor, "ya tutarsa" diye deniyoruz.” (Erkek, Haraççı, Çatalca)

G16: “Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği’ni kurduk çünkü köydeki kadınların ve topluluğun geleceğini değiştirmek istedik. Organik tarım yaparken yerel tohumların önemini fark ettik ve bu yüzden tohum takas şenliği düzenledik. Şenliğe beklenenden çok daha fazla insan geldi ve bu, köyümüz için büyük bir ilgi uyandırdı. "Neden kadınlar?" diye soruldu. Genel olarak tohumlarla ilgili tüm işlemler kadınlar tarafından yapılıyor. Kadınlar tohumları saklar, korur, eker, yeni tohumlar toplar ve dağıtır. Erkekler ise genellikle bu sürecin pazarlama kısmında yer alır, o da sınırlı bir şekilde. Bu yüzden tüm bu süreçlerde kadınların önemli bir rol oynaması nedeniyle derneğimizi bu şekilde adlandırdık.” (Kadın, Ovacık, Şile)

4.3.2.2 Tohum takası

Tohumlarla ilgili hem genetik kod (tohumların içinde saklı bilgi) hem de tohumların kullanımıyla ilgili (pratik ve kodlanmış bilgi) bilgiler, tohum müştereklerini tasarlamada hayati öneme sahiptir. Tohum müşterekleri, “hibrit müşterekler” olarak da nitelendiriliyorlar çünkü hem toprakla, suyla, havayla olan etkileşimi aracılığıyla doğal kaynak müşterekleri, hem nasıl ekileceği ve nasıl büyütüleceği ile ilgili bilgi müşterekleri, hem coğrafi bağlamının özelliklerini taşımasıyla kültür müştereklerini ve son olarak da tohum takası gibi pratiklerle müşterekleşme kavramlarının unsurlarını bir araya getirir (Demeulenaere, 2018). Görüşmecilerden bazıları, tohum takasları veya satın alma yoluyla ata tohumları edinmiş ve bu tohumları çeşitli geleneksel yöntemlerle koruyarak kendi tohum stoklarını oluşturmuşlardır. Bu da aslında yine farklı müşterek kaynaklardan beslenen bir süreçtir. Bunun yanı sıra, bu üreticiler kendi yetiştirdikleri tohumları diğerleriyle tohum takası yoluyla paylaşmaktadırlar veya Büyükşehir Belediyesinin tohum desteğinden de faydalanmaktadırlar.

G7: “Farklı aile grupları geliyor. Tohum alışverişi yapıyorlar burada birbirlerinden. Birbirlerine yardım ediyorlar. Biz de atalık tohum kullanıyoruz. Onu paylaşıyoruz. Yurtdışından da temin ediyoruz. Mesela mor tatlı patates. Burada denedik, yetiştirdik. Güzel de oldu. Onu dağıtıyoruz mesela ama kendi tohumlarını da getiriyorlar. Karakılçık buğdayı mesela. Bizim üyemiz değil ama bize sürekli alışveriş yapmaya gelen bir hanımefendi var. Onlar da organiğe düşkünler, atalık tohumun saklayıp çoğaltılması gibi. Sivas’tan bulmuş bir küp içerisinde. Onun çoğaltılmasıyla ilgili bir çalışma olmuş. Bize de getirdiler, biz de burada denedik ve paylaştık. Atadan, deden kalan kavanozda saklayıp toprağın altında onları koruyanlar da var.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G10: “Ata tohumları kullanıyorum. Tohumları kendim alıyorum. Bir kısmını tohumluk olarak ayırıyoruz, olgunlaşmasını bekliyoruz ve öbür sene devirdaim yaparak kullanıyoruz.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

G13: “Tohumlar zaten o bölgede kullanılan tohumlar var, biz de o arkadaşlarımızdan temin ettik. Şimdi de kendimiz üretiyoruz. Ürettiğimiz ürünlerden tohum tedariki yapıyoruz. Örneğin, kavun üretiyorsak, ilk çıkan ve güçlü olan kavunlardan tohumları seçiyoruz. Onları kurutup kavanozluyoruz

ve ekim zamanında dikeceğiz. Hibrit ürünümüz sadece İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (İBB) verdiği sofralık domatestir, diğer tüm ürünlerimiz ata tohumlarından üretilmektedir.” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G5: “Kendi tohumlarımız var, haricinde İBB'den aldığımız fideler de mevcut. Genellikle öncelikle kendi tohumlarımızı tercih ediyoruz çünkü sürdürülebilirler. İyi bir şeyler yaptığımıza ve iyi bir yıl geçirdiğimize inanıyoruz. Hibrit tohum kullanmıyorum, sürdürülebilir tohum kullanmaya çalışıyorum. Dışarıdan aldığım tohum tedariğim de aynı şekilde.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

G11: “Ata tohumlarına sahibim ve Türkiye'deki organikçilerle olan bağlantılarım sayesinde istediğim doğal tohumları kolayca bulabiliyorum.

... Elinizde fazla tohum biriktikçe tanıdıklara dağıtıyorsunuz, onlar da başkalarına dağıtıyorlar.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G15: “Öncelikle yerel tohumlara öncelik veriyoruz ki bu tohumlar Şile'de üretilmiş ve Şile'nin kendi üreticilerine aittir. Şile bölgesinden yerel olarak elde edemediğimizde farklı bölgelerdeki yaşlı üreticilerimizden edinerek tohum takas şenliklerine katılıyoruz. Ancak tohum kaynaklarının yurtdışına götürüldüğünü tespit ettiğimiz için katılım gerçekleştiriyoruz. Gerçek tohumların yerel üreticilerde kaldığına inanıyoruz ve geleneksel olarak elde edilmesi zor olan tohumları bu güven ilişkisi temelinde ulaştırmaya çalışıyoruz.” (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

Tohumlar, geleneksel tarımsal bilgi (GTB) ile yakından ilişkilidir ve güvene dayalı takas süreçleriyle el değiştirirler. Özellikle yerel veya atalık tohumlar kullanılmak istendiğinde, bu güven ilişkileri daha da önem kazanır. Bir üretici yeni bir tohum türünü denemek istediğinde veya tarıma yeni başlayanlar hibrit veya genetiği değiştirilmiş organizma (GDO) içeren tohumları tercih etmek istemediklerinde, güvenilir kaynaklardan tohum temini bu süreçlerin merkezinde yer alır. Bu durum, üreticilerin tohum seçimlerinde önemli bir etken olarak öne çıkar.

G13: “Güvenilir kişilerden, daha önce denendiği bilinen ve hastalıklara karşı dayanıklılığı ispatlanmış tohumları tercih ettik. Coğrafi işaret anlamında, bir bölgede kullanılıyorsa, o tohumun orada bir geçmişi, bir hafızası var demektir. Bu hafızanın devam etmesi gerekiyor, ve bunu sağlamak için patent gereklidir.

Bölgedeki tohumların üretimi arttırıldıkça, biz nasıl şimdi kullanıyorsak, gelecek kuşaklar için de kullanımını sürdürmeyi sağlarız. Geleneksel olmasının sorunu, tarım sektöründe üretim yaparken daha çok rivayetlere dayanmasıdır; bir yıl bir tohumdan verim alınabilir, fakat bu sadece o yıla özgüdür. Tescil, sürdürülebilirlik açısından önemlidir.” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G3: “Kurucu ortaklarımızdan birinin tohum bankasından geliyor. Farklı segment ürünler var, deniyoruz. Tek ürün değil, birbiri ile iyi anlaşılan ve toprağı da besleyecek şekilde olan ürünleri bir arada yetiştiriyoruz. Aynı zamanda arkadaşlardan aldıklarımız var, ata tohumu paylaşanlar var, biz de paylaşıyoruz bildiğimiz üreticilerle ama ona dikkat ediyoruz. ABD'den yenilebilir çiçekler de aldık. Hatay Samandağı biberi inanılmaz oldu, mesela geç kızardı ama çok lezzetli oldu. İklim de çok farklı, bunları zamanla gözlemliyoruz ve devam ediyoruz.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

G5: “Çok nadiren tohum takası yaparım ve bu genellikle tanıdık dostlarla olur. Riskli bir işe girmek istemediğim için, büyük ölçekli bir üretim yapmıyorum. Örneğin, bölgede tutunmayacak bir tohum ekerseniz risk almış olursunuz.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

Tohumlar ve çeşitler, eksiltilemez olarak kabul edilir; bir kişinin kullanımı, diğerlerinin aynı çeşidi kullanmasını sınırlamaz. G10 tohumlar hakkındaki görüşlerini anlatırken de bu noktaya değinmiştir. Ata tohumlarının ve geleneksel tarım pratiklerinin korunmasına ve devam ettirilmesine önem veren G10, küçük tohum stoklarını büyütme çabası ve bu tohumları diğerleriyle paylaşma isteğı tohumları yalnızca bir tarım ürünü olarak değil, aynı zamanda bir kültürel ve ekolojik miras parçası olarak gören daha geniş bir "tohum müşterekleri" anlayışına katkıda bulunur. Ayrıca tohumun tıpkı tohum müşterekleri anlayışında olduğu gibi çoğaltılabilir olması nedeniyle, bir kişinin tohum kullanımının diğerlerinin aynı çeşit tohum kullanmasını engellemediğı, dolayısıyla eksiltilemez olarak kabul edilen bir kaynak özelliğı taşıdığının kanıtıdır (Demeulenaere, 2018; Tschersich, 2021 Tschersich ve diğ, 2021).

G10: “Bana bazen 100 yıllık ata tohumları getiriyorlar; mesela 5-6 adet nohut veya birkaç siyah fasulye. "Bunları size getirdim," diyerek getiriyorlar. Şu anda bunlardan bir avuç kadarım var ve seneye iki avuç yapmayı hedefliyorum. Nohutları tamamen üreterek "İşte nohutunuz," diyerek verdim. Bu tür

tohumların korunmasını ve paylaşılmasını çok önemli ve değerli buluyorum. Fermuarlı yerlerde saklarım; bir çekirdek bulduğumda hemen cebime atar, ekerim. Peru'dan bir biber tohumu getirdim, şimdi onu cam kenarında yetiştiriyorum. Tohumların ve tarımın önemsenmesi gerekir, kendinizi, ülkeyi ve insanları sevmekten başlar.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

G12, G14 ve G1 diğer üreticilerle karşılaştırdığımızda hibrit veya ticari yolla alınan tohumları da tercih ettiklerini görüyoruz. Üçünün de ortak noktası, verimlilik ve hastalıklara karşı dayanıklılık gibi faktörlere odaklanarak üretim süreçlerini optimize etme çabasıdır. G12'nin ata tohumlarından hibrit tohumlara geçişi, verimlilik artışı ve belki de modern tarım tekniklerine uyum sağlama gerekliliğinden kaynaklanıyor. Ancak ata tohumlarını terk etmiş olmasına rağmen, yerel tohumları destekleme ve kendi fidelerini yetiştirme pratiği, yerel çeşitliliği koruma ve öz yeterlilik yönündeki istekliliğini gösteriyor. G14, ata tohumlarının yetersiz kalabileceğini ve modern, ıslah edilmiş tohumların ticari tarım için daha uygun olduğunu belirtiyor. Bu, küresel tarım pratiğinde yaygın olan bir durum, çünkü ticari tarım, yüksek verim ve hastalıklara karşı dayanıklılık gibi özellikleri ön plana çıkarır. G14'ün ithal veya geliştirilmiş tohumlara yönelmesi, mevcut tarım ekonomisinin gereksinimlerine uyum sağlama zorunluluğunu yansıtır. G1 ise tohum seçiminde yerel ve uluslararası kaynakları kullanarak daha pragmatik bir yaklaşım sergiliyor. Yerel koşullara uygun tohumları deneyerek ve ziraat mühendislerinin tavsiyelerine başvurarak hem yerel adaptasyonu hem de hastalık dayanıklılığını sağlamaya çalışıyor. Bu, yerel ve global bilgi kaynaklarını entegre ederek bölgesel tarım pratiğini geliştirme çabasını gösteriyor.

G12: “1990'lara kadar ata tohumlarımızı kullanıyorduk ancak daha sonra hibrit tohuma geçiş yaptık; ata tohumumuz kalmadı. Tohumları çeşitli yerlerden, hatta fide üreten tohumcular dahil olmak üzere tedarik ediyoruz. Son 2-3 yıldır Büyükşehir Belediyesi fide tedarik ediyor, ancak ben almadım, kendi fidelerimi yetiştiriyorum. Bölgemizde çoğu kişi belediyeden fide aldığı için, başka tedarik kaynaklarına ihtiyaç duymuyorlar. 2003'ten sonra domates, salatalık gibi sebzelerden başka her türlü sebzeyi yetiştirmeye başladım, oysa daha önce yurt dışından hibrit tohumlar alıyorduk. Şu anda birkaç firma yerli tohum üretiyor, fakat salatalık ve domates ekmeyi bıraktığım için bu konuda emin değilim. Biber fidelerimi kendim yetiştiriyorum ve mümkün olduğunca yerli tohum kullanmaya çalışıyorum.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G14: “Tohumlar hakkında, ata tohumları tarla çiftçiliğinde ve sebze üretiminde yetersiz kalabiliyor. Ata tohumundan elde edilen ürün miktarı azken, ıslah edilmiş tohumlardan ticari olarak düşündüğümüzde 5-6 kat daha fazla verim alabiliyoruz. Hastalıklara dayanıklılıkları da çok fazla. Bu yüzden mecburen ithal veya geliştirilmiş tohumlara yöneliyoruz.” (Erkek, Alipaşa, Silivri)

G1: “Tohumlarımızı Çatalca bölgesindeki tüccarlardan alıyoruz; bu tüccarlar Tarım Kredi Kooperatifleri üzerinden çalışıyor. Tüccarların yönlendirmesi ve ziraat mühendislerinin tavsiyelerine göre hareket ediyoruz. Ayrıca, yıl içinde bir kez Adalar'da buğday, Bulgaristan'da ise rust hastalığına dayanıklılığı ispatlanmış tohumları tercih ediyoruz. "Hüseyin Bey" diye bilinen yerli tohumları da kullanıyoruz.

...Yerli tohumları da bölgemize uyum sağlayıp sağlamadığını deneyerek tecrübe ettik. Genel olarak ziraat mühendislerinin tavsiyelerine göre, klasikleşmiş ve bölgeye uygun tohumları seçiyoruz. Denemeler bu seçimlerde önemli bir rol oynuyor.” (Erkek, Haraççı, Arnavutköy)

Aslında burada tohum kullanımı ve üretimde dikkat edilen durumlar bizi yöntemde kısaca değindiğimiz ve değerlendirme bölümünde daha detaylıca açıklayacağımız tiplerle götüren özelliklerin birer örneğidir. Çünkü bu tip nüanslarla ve farklı tercihlerle üreticiler birbirlerinden ayrılmakta veya ortak amaçlara hizmet eden tercihler yapmaktadırlar.

Tohum takası şimdiye kadar verdiğimiz örneklerde olduğu gibi daha küçük ve güven duygusu inşa edilmiş ikili ilişkiler veya gruplar arasında olabildiği gibi G16'nın bireysel bir çabayla kolektif bir boyuta taşıdığı geniş ölçekli Tohum Takası Şenliği ile de yapılabilir. Elbetteki burada bireysel bir pratikten kolektif bir pratiğe geçiş hem bürokratik hem de yerel halkla olan iletişimi sağlamak açısından çok paydaşlılığın verdiği zorlukları da beraberinde getirmiştir ancak daha idealist ve daha aktivist bir yaklaşımla başarıya ulaşmıştır. Tohum takaslarının genetik çeşitlilik üzerindeki etkisini ve agro-biodiversitenin yeniden oluşturulmasına olan katkısı bilinmektedir. Bu takaslar yetiştirilen agro-biodiversite hakkında paylaşılan kolektif bilginin yeniden oluşturulmasının da bir aracıdır (Mazé ve diğ, 2020). Şile'de gerçekleştirilen bu şenliğin itici gücü olan G10 sayesinde düzenli bir şekilde devam eden tohum takasları, tohumların korunmasının ve yaşatılmasının aracı olmuştur.

G16: “İlk tohum takas şenliği İzmir’de bir köyde gerçekleştirilmişti. Ben de birkaç kuru fasulye alarak uçağa atladım ve etkinliğe katıldım. Etkinlik sırasında birçok tohum topladım ve Türkiye'nin dört bir yanından arkadaşlar edindim. Bu, ekoloji, tohum ve tarım üzerine ilişkilerimin başlangıcı oldu. Geri döndüğümde, böylesine faydalı ve farkındalık yaratan bir etkinlik için kendi köyümde de benzer bir şenlik düzenlemeye karar verdim. Köylülerle toplantı yaparak onlara tohum takasını anlattım. İlk başta bu kavramı anlamasalar da, ben tüm organizasyonu üstlendim ve onlardan sadece etkinlik günü hazır olmalarını istedim. Köy kadınları börekler, tatlılar ve diğer ikramlıkları hazırladılar. Sosyal medya üzerinden etkinliğimizi duyurduk ve beklenenden çok daha fazla kişi katılmak istedi. Etkinlik günü, İzmir'den kalkan bir otobüsle sabahın erken saatlerinde gelen konuklar köye ulaştı. Köylüler kapılarını açarak misafirperverliklerini gösterdiler ve onlara tarhana çorbası ikram ettiler. O gün köyümüze 3000 kişi geldi.” (Kadın, Ovacık, Şile)

4.3.3 Ortak Motivasyonla Yapılan Pratikler

Tarım ve/veya gıda sektörü, kapitalist piyasa dinamiklerine hiçbir zaman tam olarak eklemlenememiştir ve bu bağlamda sosyal ile topluluk destekli girişimler, gıda sorunlarına eleştirel bir şekilde çeşitli çözümler üretmeye çalışmaktadır. Bu süreçte, farklı dayanışmacı modeller ve pratikler daha fazla görünürlük kazanmakta, toplumsal sorunlara karşı çözümler sunmakta ve bazen gündelik, bazen de örgütlü yapılarda işlevsel hale gelmektedir. Kapitalist ilişkilerin sınırlamalarının ötesine geçerek ekonomide çeşitlenen topluluk pratiklerine ve kapitalizmin marjinal alanlarında gelişen ekonomik ilişkilere odaklanmak, toplumsal dönüşüm için yeni imkanlar sunar (Ertekin ve diğ, 2023)

G3: “Beykoz, İshaklı Köyü'nde 8 dönüm arazide çalışıyoruz ve burada kooperatif üyeleri ve gönüllüler için temiz gıda üretiyoruz. Mutfak bahçemiz, Beykoz İlçe Tarım Müdürlüğü ile ortak başlattığımız Beykoz dutu (ahududu) projemiz ve soğuk aylarda bitki yetiştirmemizi sağlayan Caterpillar Tünellerimiz var. Gönüllülerle bahçe işleri ve akademik çalışmalar yapıyoruz. Herkes aynı emeği koymuyor, biz de kim ne kadar emek koyabiliyorsa ona göre devam ediyoruz. Kooperatif olarak Avrupa Birliği projeleri aldık ve ekolojik sosyal girişimler üzerine çalışıyoruz. Projemiz kabul edildi.

Türkiye'deki aktörleri bir araya getirip, Beykoz ve Pastoral Vadi Ekolojik Çiftliği üzerine çalışmalara başlayacağız. 40 kişilik bir panel düzenleyeceğiz. Akademi, kamu, özel sektör, STK'lardan insanlar gelecek. Topluluk destekli tarım ve döngüsel ekoloji üzerine çalışacağız, bu tür çiftlikler nasıl ayakta kalabilir ve yaygınlaştırılabilir, bunun modelini önereceğiz.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

G15: “Biz, kooperatif olarak bölge insanıyla birlikte mücadele ediyoruz. Faizsiz ve üretime teşvik sağlanabilir. Enflasyonist koşullarda üreticileri desteklemeye çalışıyoruz. Kooperatifimizin kuruluşunda, insanlar isimleriyle katkıda bulundu, başlangıçta bir umutsuzluk vardı.

...Yapımızı kurarken beyaz yaka çalışanları ve üreticileri birleştirmeyi amaçladık. Büyük şirketlerin dışına çıkmak istiyoruz. İlaç firmasıyla ve pazarlamayla ilgilenen kişilerle çalışıyoruz.” (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

G19: “Birbirimizle iletişim halindeyiz ve bir kooperatif kurduk. Hocalar geliyor. Şile Arıcılık Kooperatifimizin amacı, Şile arıcısına kurumsal bir kimlik kazandırarak Şile'nin çok önemli bir değeri olan Kestane balını, hak ettiği değer ve kalitede tüketiciye sunmak. Böylece hem Şile'nin tanıtımına katkıda bulunmak hem de Şile arıcısının gelişimine ve ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Şile Belediyesi ve yedi köyün işbirliğiyle kurulan Tarımsal Kalkınma Kooperatifi sayesinde ‘Şile Arıcılık Merkezi’ni açtık.” (Erkek, Satmazlı, Şile)

G16: “Boğaziçi'nden bir akademisyen Slow Food'tan sonra bize destek oldu. Yerel üreticilerle işbirliği yaparak Yeryüzü Pazarlarının sosyolojik etkilerini inceleyen projeler veriyordu. Bir gün bizim köyle ilgili bir proje konusu vermeyi teklif etti. Bu projelerde kadınların hediyelik eşya veya domates salçası gibi ürünler üreterek nasıl daha fazla kazanabileceği üzerine çalıştık.

...Arkadaşım hoca bana "Gelecek turizmde" diye bir projeden bahsetti ve UNDP, Anadolu Efes gibi kuruluşlardan maddi destek alıyormuş. 450 proje arasından ilk üçe girdik. Daha önce yaptığımız tohum takas şenlikleri ve işbirlikleri bu sonucu pozitif etkiledi. 2018'de proje başladı. Eski köy okulunu dönüştürdüm ve Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği'ne verildi.

...Ziyaretçilere atölye bahçesinde permakültür öğretiyoruz. Kadınlar dönüşümlü olarak çalışıyor, ata tohumlarını koruyup, üretip paylaşıyor. Amaç, kadınları desteklemek, yöresel lezzetleri yaşatmak ve gelenekleri misafirlere sunmak.” (Kadın, Ovacık, Şile)

Çeper bölgelerde yine bireyselleştirilmiş kolektif eylem başlatıp bunun daha geniş etki alanına dönüştüğü örnekler görüyoruz. Çeper bölgede müşterek bir hareket başlatabilmek görüşmecilerimizin deneyimlerinden yola çıkarak söylemek mümkün ki genellikle bireysel girişimlerin dönüştürücü gücüyle mümkün. Bu bireysel girişimler ise öncelikle mikro ölçekte gündelik hayat pratiklerinde kapitalist sistemi sorgulayan bir düşünce yapısının çeşitli günlük aktivitelerinde değişikliğe başlaması ve ardından bunu daha idealist bir tutumla sürdürüp örgütlenmeyi sağlamak adına ısrarlı sürdürdükleri çaba ve mücadeleyle mümkün kılınıyor. G7 bu konuda bireyselleşme ve kolektif eyleme dair görüşlerini şu şekilde paylaşıyor:

“Ben dünyada bireyselleşmeden yanayım. Bireyselleşmeyi severim derim ama aynı idealde olacağım, aynı motivasyonda olacağım insanlarla da o yolu paylaşırım. O zaman bir şeyler başarılabilir çünkü.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Tarım ve/veya gıda sektörü, kapitalist piyasa dinamiklerine hiçbir zaman tam olarak eklemlenememiştir ve bu bağlamda sosyal ile topluluk destekli girişimler, gıda sorunlarına eleştirel bir şekilde çeşitli çözümler üretmeye çalışmaktadır. Bu süreçte, farklı dayanışmacı modeller ve pratikler daha fazla görünürlik kazanmakta, toplumsal sorunlara karşı çözümler sunmakta ve bazen gündelik, bazen de örgütlü yapılarda işlevsel hale gelmektedir. Yukarıda gördüğümüz kooperatif ve dernek örnekleri daha aktivist bir idealler bir dönüşümü başlatmak adına girilen örgütlenmelerdir. Ancak mikro ölçekli gündelik üretim pratikleri veya üretim pratikleri için gereken bilgi veya tohuma erişmek üzerine dayanışma gösterilen durumlar da ortak motivasyonla hareket etmenin örnekleridir. Bu bazen ev ortamından telefon edilip veya internet üzerinden ulaşılarak paylaşılan bilgi aracılığıyla olabilir, bazen tarlaya ekip biçme işlerini halletmek için gelen tanıdıklarla olabilir, bazen ise pazar ortamında yapılan yardımlaşma ile. Bunlar da kapitalist ilişkilerin sınırlamalarının ötesine geçerek ekonomide çeşitlenen topluluk pratiklerine ve kapitalizmin marjinal alanlarında gelişen ekonomik ilişkilere odaklanmak, toplumsal dönüşüm için yeni imkanlar sunar.

G5: “Resmi olarak üye olmasam da, Postane Beyoğlu Gıda Beşiktaş Kooperatifi gibi topluluklarla bir araya geliyorum. Ürün geliştirme süreçlerinde bize fiziksel destekler sağlanıyor, ekim ve çapa zamanında topluluklar yardıma geliyor.

...Pazarda da bambaşka bir dayanışma var. Orada bambaşka bir duygu var. Aynı yoldaşsın, aynı yoldasın, zorluk derecesini biliyorsun. Güç veriyor resmen.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

G8: “Fikir edinebilmek amaçlı kooperatiflerin toplantılara katılıyoruz, ziraat mühendisleriyle görüşüyoruz. Bilgi almak amacıyla seminerlere katılıyoruz. Sonuçta hepimizin derdi ortak, doğal tarım yapmak.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

G11: “Hayatımız zaten kolektif bir şekilde geçiyor. Sarıyer'deki tarlamızda dört-beş arkadaşımızla anahtarları paylaşıyoruz; birlikte yetiştirip topluyoruz. Kolektif bir yaşam sürdürüyorum ve ülkedeki diğer kolektif oluşumlarla da bir şekilde ilişkim var. Kooperatiflerle iletişim halindeyim. Üretimle ilgili olmasa da başka bir kooperatifte aktifim. Bu işleri bilirim. Üretim açısından da illa danışıyoruz tanıdıklara.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G7: “İnsanlar kendileri gelip ekip biçim vakit geçiriyorlar. Kendi gıdalarını üretiyorlar, sosyalleşiyorlar. Birlikte daha çok keyif alıyorlar.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

Katılımcıların ifadeleri, kooperatifler ve topluluk destekli tarımın sürdürülebilir tarım uygulamaları üzerindeki önemini vurgulamaktadır. Topluluklar arasındaki fiziksel destek ve bilgi paylaşımı, tarımsal üretim süreçlerinde verimliliği artırmakta ve üreticilere moral kazandırmaktadır. Ekim ve çapa dönemlerinde sağlanan topluluk desteği, pazar dayanışması ve güvenilir ürün alışverişi, tarım faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, kooperatif toplantılarına katılım ve ziraat mühendisleriyle yapılan görüşmeler, doğal tarım konusundaki bilgi birikimini artırmakta ve ortak hedeflere ulaşma sürecini kolaylaştırmaktadır. Bu deneyimler, tarımın geleceği için topluluk desteği ve iş birliğinin kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

4.4 Gıdanın Çoklu Anlamları

Gıda gündelik hayatta herkes için farklı anlamlara sahip olabilir. Ancak söz konusu gıdanın anlamının üretim olan ilişkisi olduğunda, tüketici tarafından dahi gıdanın nereden geldiğine dair ilgi ortadan kaybolabilir. Bunun altında yatan en temel nedenlerden biri endüstriyel gıda sisteminin gıdayı bir meta haline dönüştürerek tüketiciye sunmasıdır. Literatürde bu yaklaşım daha çok meta olarak gıda (food as a commodity) anlatısıyla ele alınmaktadır. Vivero-Pol'un de altını çizdiği gibi gıdanın müşterekliğinden bahsetmek istiyorsak onun sadece kar maksimizasyonuna odaklanan indirgemeci yaklaşımlar tarafından değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel değerleri de göz önünde bulunduran çok boyutlu bir perspektiften değerlendirilmesi gerekir.

4.4.1 Ticari

Gıdanın kullanım değeri, gıdanın insanların beslenme ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini ifade ederken, değişim değeri, gıdanın piyasa ekonomisindeki ticari değerini yansıtır. Endüstriyel gıda sisteminde tezahürlerini gördüğümüz kapitalizmi destekleyen stratejiler ve politikalar aracılığıyla değişim değeri genellikle kullanım değerini baskılar, bu da gıdanın ekonomik bir meta olarak değerlendirilmesine ve üretim süreçlerinin kar maksimizasyonuna odaklanmasına neden olur. Gıdanın diğer boyutlarını da önceliklendiren müşterek anlatısı ise aslında bu iki değer arasındaki çatışmayı ortaya koyar ve gıdanın sadece bir ticaret ürünü olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve çevresel boyutları olan bir müşterek olduğunu vurgular. (Vivero-Pol, 2013; Jackson ve diğ, 2021)

Söz konusu gıda sisteminin yalnızca bir parçası olan tarımsal üretim olduğunda ise endüstriyel üretim altında tarım girdileri, tarım faaliyetleri, tarımsal hammaddelerin satın alınması ve işlenmesi, toptan ve perakende satış gibi tarım-gıda sistemlerinin tüm bileşenleri de bu metalaşmanın bir parçası haline getirilmektedir.

Gıda ürünlerinin meta olarak ele alınması ve gıda-tarım sisteminin temel amacının daha fazla satış yaparak daha fazla kâr elde etmek olması nedeniyle, özellikle işlenmiş gıdalar etrafında yoğun bir reklamcılık faaliyeti görülmektedir. Yüksek kalorili ancak düşük besin değerine sahip yiyeceklerin pazarlanması, tüketicilerin bu ürünleri daha sık tüketmelerine yol açmaktadır. Bu işlenmiş gıdalar, genellikle erişilebilir marketlerde bulunurken, yerel üreticilerin ürünleri daha az ulaşılabilir yerlerde

satılmaktadır. Marketlerde sunulan organik veya doğal etiketli ürünler ise genellikle yüksek fiyatlarla etiketlenilerek tüketicilerin bu ürünlere yönelik tercihlerini etkilemektedir. Buna ek olarak tüketicilerin, ürünlerin gerçekten organik mi yoksa sadece etiketlemeye dayalı mı olduğuna dair güvensizlikleri de mevcuttur. Bu durum, gıdanın üretim süreciyle olan bağlamını kopararak onu sadece bir tüketim nesnesi haline getirir. Bu, gıdanın yalnızca ticari bir değer taşıdığı ve gerçek besin değeri ve üretim şartlarından uzaklaştığı bir durumu ortaya çıkarır. Görüşmeci G9 bu konuya dikkat çekmiştir:

G9: “Marketlerde satılan gıdalar genellikle işlenmiş ve genetik olarak değiştirilmiş, bu da güven vermiyor. İnsanlar acele içinde oldukları için gıdanın kaynağını düşünmüyorlar. Yaşam hızlandıkça, gıda tüketimi de hızlanıyor; insanlar hızlı ve basit kahvaltılarla güne başlıyor. Bu hız, bizi sağlıklı ve işlenmiş gıdalara mecbur bırakıyor. (Erkek, Çiftlikköy, Çatalca)

G7: Marketlerde organik diye veya doğal etiketliyorlar. Çocuklara bunu yersen büyüsün diye halbuki içi kimyasal dolu. Çocuklarda bunların, market raflarında satılanların iyi olduğuna dair bir algı yaratılıyor. Şimdiden ticari bir bakış açısı çünkü alınıp satılabilir şeyi öyle görüyorlar. Ekmek biçmek ne bilmiyorlar.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G2: “Biz elimizden geldiğince marketten çok fazla şey almamaya çalışıyoruz. Burada binbir emek verip sebzemizi meyvemizi o mevsim ne çıkıyorsa üretiyoruz. E zaten geleneklerimizden kalma hep kavanozlar yaparız, onlarla saklarız. Yazlık kışlık domatesten biberden sosları kavanozları, reçeller yaparız. Markettekiler yavan geliyor, tadları yok gibi. Bahçede yetişeni, doğal olanı yedikten sonra farkı anlıyorsunuz. Paketli gıda desen zaten bu yaştan sonra hiç almayız. Hepsi birbirinin aynısı farklı renkli paketlerde duruyorlar öyle ve sadece şeker, yağ ve un. Onun yerine evde kendi yaptığımız tatlıyı yeriz.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G4, gıdanın ticarileştirilmesinin etkilerine dair eleştirilerini dile getirirken, gıdayı "sömürünün bir aracı" olarak tanımlamıştır. Ürünlerin organik vb. etiketlerle sunulmasına dair görüşlerini belirtirken özellikle çocuk işçiliği kullanımı konusundaki endişelerini ifade ederek bu durumun gıda üretimi süreçlerinde etik dışı uygulamaların bir göstergesi olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür pratikler, gıdanın sadece bir meta

olarak görülmesinin yanı sıra, üretim süreçlerindeki sosyal adaletsizliklerin de altını çizer. Böylece G4'ün bu eleştirileri, gıda ticarileşmesinin yalnızca pazar dinamiklerini değil, aynı zamanda çalışma koşullarını ve işçi haklarını da olumsuz yönde etkilediğine işaret etmektedir.

G4: “Gıda, emlak ve çocuk sektörü, bitmeyecek işlerin başında geliyor. Gıda, sömürünün bir aracı olarak kullanılıyor. İngiltere'nin sömürge döneminde çay tedarikçiliği hâlâ etkisini sürdürüyor. Organik dükkanlarda bile 'çocuk işçi çalıştırılmadı' etiketi, emek sömürüsünün bir yansıması olarak pazarlama stratejisiyle kullanılıyor. Bu etiketler, sömürüyü gizleyerek gıdayı ticarileştiriyor.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

G14, gıda ve tohum arasındaki ilişki üzerinden gıdanın ticarileştirilmesi sürecine dikkat çekiyor. Bu bağlamda şundan bahsetmek mümkün: Gıdanın ticarileştirilmesi süreci, tohumların seçimi ve kullanımıyla da başlayabilir. Gıda üretimindeki bu ilk adımda, ticari düşünce tarla çiftçiliği ve sebze üretiminde daha yüksek verim elde etmek için ıslah edilmiş tohumların kullanılmasını teşvik etmektedir. Islah edilmiş tohumlar, ata tohumlarına göre çok daha fazla ürün verimi sağlamakta ve hastalıklara karşı daha dirençli olabilmektedir. Böylece daha az uğraşla ve daha kısa sürede hasat daha verimli olarak elde edilebilir. Ancak ıslah edilen tohumlar çok dikkatli seçilmelidir aksi takdir topraga da uzun vadede zarar verebilir. Bu durum, gıda üretiminin ticarileştirilmesinin tohum seçimiyle başladığını ve bu seçimin üretim süreçlerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

4.4.2 Geçim kaynağı

Gıda, farklı bireyler için farklı anlamlar taşıyabilir; ancak bu anlamların ötesinde, birçok kişi için gıda temel bir geçim kaynağı olarak öne çıkar. Gıda üretimi, birçok üretici için sadece besin sağlamanın ötesinde, ekonomik bir faaliyet ve yaşam biçimi haline gelmiştir.

G1: “Gıda dediğimde, o anki ruh halime göre değişir. Genellikle yemek yemek aklıma gelir, mevsime göre değişen tüketim alışkanlıklarım var. Yazın karpuz ve peynir gibi. Amacımız rekolteyi yüksek tutarak maddi olarak zarar yerine kar elde etmek. Gıda üretimi, geçim kaynağımızı ifade ediyor.” (Erkek, Haraççı, Arnavutköy)

G6: “Gıda temelde bir yaşam kaynağı dediğim gibi evet ama aynı zamanda unutmamak lazım. Onun sayesinde geçiniyoruz da. Antalya’da da yapıyorum bu işi evet ama mesela İstanbul’da büyük bir arazim olsaydı kesinlikle daha büyük ölçekli tarım yapardım. Buğday, arpa, yulaf, kanola gibi katma değeri yüksek ürünleri yetiştirirdim. Çok verim alırdım.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G8: “Gıda benim için aslında ilk olarak hayvancılığı aklıma getiriyor. Geçim kaynağımız, hayvanları da çok seviyorum. Hayvanlarımızı elden çıkarmak zorunda kalmak beni çok üzdü.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

Gıdanın bir geçim kaynağı olarak görülmesi ve bu yönde geliştirilmesi, yerel gıda üretimini teşvik ederek bireylerin ve toplulukların geçim kaynaklarının iyileştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunur. Bu yaklaşım, gıda güvenliğini bireysel seviyeden yerel seviyeye taşıyarak genişletir ve böylece gıdanın taşıdığı potansiyelin fark edilmesini sağlar. Aynı zamanda gıda üretimi, özellikle çevresel bozulma ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin yoğun olduğu kalkınmakta olan ülkelerde, giderek önem kazanan bir geçim kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Bunun bir örneği olarak Kuzeydoğu Nijerya’da yerel gıda üretimini destekleyen bahçecilik gibi faaliyetler, açlık ve gıda kıtlığı sorunlarını hafifletmeye ve halkın geçim kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik çözümler sunmaktadır. Bu amaçla, yerel topluluklara bahçecilik ekipmanları ve tohumlar sağlanarak gelir elde etme ve iklim değişikliğine karşı dayanıklılık geliştirme imkanları artırılmaktadır. Gıda üretimi bu şekilde sadece bir ihtiyaçtan öte, ekonomik bağımsızlık ve toplumsal dayanıklılık için stratejik bir araç haline gelmektedir, böylece bölgesel istikrar ve barışa da katkı sağlamaktadır (UNDP Nigeria, 2023). Bunun dışında örneğin bostancılık, beceri ve yoğun emeğe dayalı bir iş olarak özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde işsizliği azaltmaya yardımcı olduğu belirtilmiştir. Göçmenler, yaşlılar ve daha düşük eğitim seviyesine sahip topluluklar için hem iş hem de yaşam güvencesi sağlar. Coğrafyacı Paul Kaldjian’ın çalışmaları, İstanbul’daki kent bostanlarının gıda güvenliği ve sürdürülebilir geçim kaynakları açısından önemini vurgular. Bu durum çeper bölgelerdeki üretim pratikleri için de geçerlidir (İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu, 2021)

4.4.3 Yaşam kaynağı/ihtiyaç

Tezin başında belirtildiği üzere, gıda özünde rakipsel bir nitelik taşır; tüketilen her gıda parçası bireyin sindirim sistemine girdiği için, aynı gıda parçasının başkaları tarafından tüketilmesi engellenmiş olur. Ancak geçmişte, özel mülkiyetin olmadığı bir dönemde vahşi hayvanlar ve bitkiler üzerinde herhangi bir kontrol mekanizması bulunmamaktaydı. Literatüre göre, bu dönemde gıda, küresel ölçekte müşterek bir kaynak olarak kabul ediliyordu. Ancak bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi, fazla gıdanın birikmesiyle mülkiyet haklarının pekişmesi onun takas edilmeye başlaması ile sonuçlanmıştır. Böylece tarım ve gıda ticareti hızlı ve geniş çapta büyümüş ve yayılmıştır. Ancak onun ticarileştirilerek bir meta haline dönüşümünün belirginleşmesi şu anda yaklaşık 7-8 milyar insanı beslemeye çalıştığını iddia eden 20. yüzyıl ile hakimiyetini artıran endüstriyel gıda sistemi aracılığıyla olmuştur. Fakat gıda, her şeyden önce yaşamın devamlılığının sağlanması için gereken en temel insan ihtiyacıdır. Görüşmecilerin çoğunluğu da “Gıdanın sizin için olan anlamını tanımlar mısınız?” sorusuna, genellikle gıdayı bir yaşam kaynağı ve temel bir ihtiyaç olarak tanımlayarak yanıt vermiştir.

G13: “Gıda dediğimde, yaşam geliyor aklıma. Yani hayatımızın temeli.” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G15: “Gıda yaşamdır ya. Su ve gıda olmadan yaşam mümkün değil. Bu, ana kaynaklardan bir tanesi ve ilk ihtiyaç; hiç bitmeyecek bir ihtiyaç. Biz teknik ve akademik kısımlardan öteye, bunlara bakıyoruz.” (Erkek, Değirmençayırı, Şile)

G4: “Vazgeçemezsiniz gıdadan. İsterseniz mağarada yaşayın, yine de gıdaya ihtiyacınız olacak. İhtiyaçtır da temelde.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

Bazı görüşmeciler ise tanımlamalarını yaparken gıdanın temel bir ihtiyaç ve yaşam kaynağı olduğuna dair tanımlamalarını yaparken üretim pratiklerindeki çıkış noktalarının bu anlam olduğunun altını çizmişlerdir. Bu motivasyon aslında gıda güvenliğini sağlama ile oldukça sıkı bir ilişki içerisindedir. Çünkü üreticinin gıdayı temiz, sağlıklı ve adil koşullarda üretmesini sağlayabilir.

G6: “Gıda, insanın yaşamını sürdürebilmesi ve neslini devam ettirebilmesi için olmazsa olmaz bir şeydir. Gıdanın kaliteli olması gerekiyor ki nesil de kaliteli

olsun. Gıdaların doğal ve işlenmemiş olması çok önemli. Yani GDO gibi şeylerin kullanılmaması lazım. Ben hep buna dikkat etmeye çalışırım.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G5: “Gıda, varoluş kaynağımız. Ben bu işi ticari kaygılarla değil, ideal uğruna yapmıyorum. Biraz da kutsal bir görev gibi görüyorum. Eğer sadece iş olarak bakılsaydı, normalde bu havada arazide çalışıyor olurduk. Kışın bu standartlarda, kim dışarıda olmak ister ki?” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

Gıda, temel bir ihtiyaç olarak ele alındığında, artan gıda fiyatları ve ulaşılabilirliğin herkes için eşit olmaması nedeniyle, gıdanın kökeni hakkında bilgi sahibi olmaksızın tüketilmesi daha yaygın hale gelmektedir. Sağlıklı ve doğal ürünlerle beslenmeye olan ilgi giderek artmakla birlikte, bu tür gıdaları tüketmek, marketten hızlıca bir çikolata veya ekmek almak kadar yaygın veya olağan kabul edilen bir davranış değildir; hatta bazen lüks olarak bile görülebilir. Ayrıca, fiyatları daha uygun satan organik/doğal üretim yapan üreticilerle bir araya gelme ya da onların ürünlerine ulaşabilmek de kolay değildir. Görüşmeciler G12 ve G10, gıda tanımlamalarını yaparken bu durumun altını çizmişlerdir.

G12: “Gıda olmazsa yaşam olmaz, insanlar hayatta kalamaz. Çoğu insan sadece doyuyor, beslenmiyor. Tarım olmazsa gıda da biter.” (Erkek, Sarıyer)

G10: “İnsanlar 'karnım doydu' diyor ama bu yeterli değil. Acaba ben yeterince ne yiyorum? Mesela kabağı nasıl yetiştiriyorlar, onu biliyor muyum? Gıda olmadan hiçbir canlı beslenemez, bu temel bir ihtiyaçtır.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

G9: “Yaşam faaliyetlerimizi sürdürebilmemiz için gıda gereklidir yani ihtiyaçtır, ancak bu aynı zamanda çok basit bir şeydir; yediğiniz zaman çok fazla zamanınızı almaz gibi geliyor. Halbuki bu gıdayı nereden geliyor diye düşünmek lazım.” (Erkek, Çiftlikköy, Çatalca)

G11: “Gıda, yaşamsal bir şey zaten. Alabileceğiniz tek yer de toprak. Bu durumda yaşamımızı korumak istiyorsak toprağı korumamız gerekiyor. Yine de gıda almak zorundayız, çünkü hareket edebilmemiz için enerjiye ihtiyacımız var. Bunun için herkesin duyarlı olup çaba göstermesi gerekiyor. Ancak merak ediyorum, acaba küçük küçük örgütlenmelerle bu mümkün olabilir mi? Dünya genelinde küçük komünal sistemler mevcut. Bu çok geniş bir şey ama aynı

zamanda çok net. Eğer gıda almak istiyorsan toprağı ekmelisin yaşamak için üretmelisin, korumalısın. Devletten, zararlı olan ne varsa korumalısın.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

G11'in ifadelerine göre, gıda temel bir yaşam kaynağı ve bu nedenle sürdürülebilir bir şekilde elde edilmesi gerekiyor. Bu bağlamda, küçük ölçekli, yerel ve komünal organizasyonların gıda üretimi ve toprak yönetimi konusunda etkili bir alternatif oluşturabileceği önerisini gündeme getirmektedir.

4.4.4 Hak

Gıda güvenliği ve gıda güvencesi kavramları, gıdanın temiz koşullarda üretilmesi gerekliliğiyle doğrudan bağlantılıdır ve bu bağlamda gıda hakkı ile iç içe geçer. Çünkü "bir kişi, aktif ve sağlıklı bir yaşam için beslenme ihtiyaçlarını ve gıda tercihlerini karşılayan yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel, sosyal ve ekonomik erişime sahip olduğunda "gıda güvenli" olarak kabul edilir."(as defined by the United Nations Committee on World Food Security) Her iki kavram da, gıdayı bir insan hakkı olarak ele alınmasını destekler. Bu hak, 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 25. maddesi ve 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. maddesi ile uluslararası hukukta tanınmıştır. Söz konusu Sözleşme, herkesin açlıktan özgür olma hakkını vurgulayarak devletlerin bu hakkı sağlamak için alması gereken önlemleri belirler ve bu hükümler bağlayıcı niteliktedir. Bu durum, gıdanın sadece bir yaşam kaynağı değil, aynı zamanda bir hukuki güvence altına alınmış hak olduğunu gösterir. (United Nations, 1966)

G2: “Şifa getirecek şekilde üretmeye çalışıyorum. Temiz gıda yemeye çalışıyorum çünkü bu hakkım benim. Tabii ben hastalık sonrası bunun farkına vardım ama.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G3: “Temiz tarım herkesin hakkıdır. Sadece gıda değil, her noktada bu ilkeyi benimsiyoruz. Fiyatları da buna göre belirliyor, makul düzeylerde tutuyoruz. Temiz ve adil gıdaya herkesin ulaşmasını sağlamak için çok düşük marjlarla çalışıyoruz.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

Gıda bir hak olarak görülmeli ve herkesin buna erişimi olmalıdır. Ortaklarımız, aileleri ve çevrelerindeki insanlar ücretsiz gıdaya erişebilmelidir. Gıdayı kendiniz yetiştirebilir veya satın alarak destekleyebilirsiniz.

G3: “Ekolojiyle ve gıdanın kendisiyle ilgileniyorum çünkü temelde en önemli şey herkesin sağlıklı gıdaya erişimidir. Sağlıklı fikirler üretebilmem için sağlıklı bir çevreye sahip olmam gerek. İstedığımız gibi yemek yiyebiliyorsak, diğer insanların da aynı şekilde yemesini istiyoruz. Büyük hastalıklar için kendi iyilik halimizi korumamız gerek. Bu, yalnızca bir sistem sorunudur. 'Biz yedik bitti' demekle olmaz, üretimi yapan insanları nasıl destekleyebiliriz diye düşünmeliyiz. Soframıza gelen gıdayı üretenlerden başlayarak aradaki bağları nasıl güçlendirebiliriz? Marketçiler neden çok kazanırken, üreticiler neden bu kadar zorlanıyor?” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

G2, temiz gıdaya erişimi kişisel deneyimleri üzerinden tanımlarken, G3 sistemsel bir perspektiften gıdanın bir hak olarak kabul edilmesinin dönüştürücü potansiyelini vurgulamaktadır. G2'nin yaklaşımı, bireysel ve günlük yaşamda sağlıklı gıda seçimlerinin özellikle hastalık açısından önemini ön plana çıkarırken, G3 daha geniş çaplı toplumsal ve politik değişimleri tetikleyebilecek, gıda erişiminin hakkaniyet ve adalet çerçevesinde ele alınmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu iki farklı yaklaşım, gıda güvenliği ve gıda hakkı konularının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

4.4.5 Kültürel belirleyici

Gıdanın, hem bireysel hem de toplumsal yaşamda temel bir unsuru olarak kabul edilmesi, onun sadece fizyolojik bir ihtiyaç olmaktan öte, kültürel bir olgu olduğunu gösterir. Tarih boyunca insanlık, gıdanın toplanması, avlanması, yetiştirilmesi, hazırlanması ve tüketilmesi gibi süreçlerde kültürel değerlerini ve geleneklerini şekillendirmiştir. Bu süreçler, bir yandan sosyal kimlik ve mirasın korunmasına katkı sağlarken, diğer yandan da toplulukların gıda üzerinden kendi kültürel pratiklerini ve tarım tekniklerini geliştirmelerine olanak tanımıştır.

G4 “İskender yemezseniz ölmezsiniz. Asıl mesele karnınızı doyurmak. 'Ekmek Biterken kitabında belirtildiği gibi, buğdayın insan kültürü üzerindeki evrimi çok büyük. Yalnızca ekmekle bile karın doyurabilirsiniz. Ancak tarıma devam etmelisiniz. Salatalık yemezseniz de ölmezsiniz. Denizcilerin çeşitli hastalıkları olabilir; örneğin, C vitamini eksikliği. Viski yapımı, bu eksiklikten dolayı keşfedilmiş bir içecektir ve zamanla 'keyif verici' olarak adlandırılmıştır.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

G7: “Gıda daha çok ihtiyaç benim için ama eşim için mesela o gıdayı keyifle yemek ister. Farklı tariflerle dener, sadece ihtiyaçtan öte bizim mutfakları çok geniştir. Gıdada onları yaşatırsınız mutfağınızı diye düşünür. Kültürel bir şey, kültürel bir fark belki de.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G16'nın paylaşımları, yerel tohumların korunmasının sadece biyolojik çeşitliliği değil, aynı zamanda kültürel mirası da gıda üzerinden muhafaza ettiğinin altını çizer. Yerel tohumlar ve geleneksel tarım uygulamaları, geçmişten gelen bilgi ve tecrübeleri içerir ve bu bilgilerin aktarımı, gelecek nesillere kültürel ve tarımsal sürdürülebilirlik açısından hayati öneme sahiptir.

G16: “Gıda, birçok anlam ifade ediyor. Özellikle tohumdan bahsetmek istiyorum. Çünkü gıdamızın temelini tohum ve ondan önce toprak oluşturuyor. Yerel tohumları koruduğunuz zaman, aslında geçmişinizi de korumuş oluyorsunuz. Gelenekler, kültür, yemekler, otlar, ağaçlar ve hayvanlar geçmişinizle birlikte geliyor. Tohumları kaybettiğinizde, bunları da kaybediyor ve geleceğe taşıyamıyorsunuz. Ailem çiftçiydi ve o gelenekler bize ulaştı. Kafamda köyden gelen mercimek, bulgur, tereyağı ve yoğurtla büyüdüm ve bunların lüks olduğunu bilmiyordum. Her ailenin böyle olduğunu sanıyordum. Yaşayarak anladım ki bu aslında bir lükstü. Kızım için de aynı durum geçerli; aile tariflerini ona anlatıyorum. Dolma ile sarma arasındaki farkı ele alırsak, farklı kültürlerde bu yemeklere farklı isimler veriliyor. İstanbul'da 'dolma', başka yerlerde 'sarma' deniyor.” “Gıda dediğimiz zaman, geleneksellik, kültürler ve yöntemler akla geliyor. Bu unutulmaması gereken şeylerdir ve unuttukça başka bir insan oluyorsunuz. Çok eski yemekleri yeniden keşfettik. Refika, yemek danışmanımızla tanıştık ve eski yemekleri pişireceğiz. O gelip seçecek ve biz de yapmaya başlayacağız. Hayatımda duymadığım yemekler gördüm. Büyüklerimizden sorduk, reçeteleri aldık ve bir menü hazırladık. Bu şekilde yaparsanız, gelenlerin ilgisini çekebilirsiniz. Eski teyzeler ve amcalar ne yapıyorsa onu yapıyoruz, gençler unutmasın diye yaşatmak için.” (Kadın, Ovacık, Şile)

G16'nın aile tarifleri ve geleneksel yemekler üzerinden anlattığı hikayeler, gıdanın nasıl bir topluluk belleği taşıdığını ve bu belleğin kuşaktan kuşağa nasıl aktarılabilirliğini göstermektedir. Geleneksel yemeklerin yeniden keşfi ve bu tariflerin

yaşatılması, toplumsal hafızanın korunmasında kilit bir rol oynar ve genç nesillere aktarılmasına aracı olur.

4.5 Üreticilerin Perspektifinden Değerlendirmeler

Üreticiler, kendi deneyimlerini paylaşırken çeşitli konularda olumlu ve olumsuz değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu değerlendirmeler, aşağıdaki başlıklar üzerinden incelenmiştir.

4.5.1 Var olan destekler ve değerlendirmeler

İstanbul'un tarım sektörünün karşı karşıya olduğu zorluklar ve çözüm yollarının ele alındığı bir tartışma ortamında, yerel yönetimler ile merkezi hükümet arasındaki koordinasyonun önemi giderek daha fazla vurgulanmaktadır. İstanbul gibi büyükşehirlerde tarımın devamlılığını sağlamak adına yerel yönetimlerin başlattığı teşvik ve desteklerden (örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, fide dağıtımı gibi çiftçilere doğrudan fayda sağlayan uygulamaları) faydalanan ve bundan memnun kalan görüşmeciler tarafından hükümetin de benzer veya destekleyici politikalar geliştirmesine dair bir talep vardır. Bir diğer deyişle yerel yönetimlerin başlattığı tarımsal desteklerin siyasi çatışma unsuru olarak kullanılmaması ve hükümetin, yerel yönetimlerin aksiyonlarını inatlaşma aracı olarak değil, zaten uygulanması gereken politikalar olarak görmesi gerektiği eleştiriler arasındadır. Bu bağlamda, hükümetin de bağımsız olarak bu tür destekleri sağlaması beklenmektedir.

G13: “Hibrit ürünümüz, İBB'nin verdiği bir tek sofralık domates var, Bunun yanında bu üretimi destekleyici yerel belediyelerin ve iktidarın adım atıyor olması gerekiyor. Bu konuda teşvik edici olmalı. Örneğin İBB fide dağıtıyor Büyükşehir Belediyesi. Şunu demeli “ya kimyasal kul anmıyorsan sana işte şu fideleri vereceğim” demeli. Yani fide verirken şart koşmalı. Bunun yanında girdi maliyetlerini düşürebilmek için iktidarın bize destek vermesi lazım. Yani nedir? Örneğin solucan gübresi kul anıyorum Örneğin leonardid kul anıyorum. Örneğin işte özel gübreler var organik gübreler, sıvısı katısı... Bunları kul anıyorsan kardeşim faturasını getir ben sana bunun teşviğini veriyorum demesi gerekiyor.” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G10: “Büyükşehirden çok fazla destek alıyoruz. Tohum, gübre, fide desteği. Bunlar çoğalmalı. Hükümet de yapmalı bunu. Komedi bir durum. Büyükşehir

bunu dört yıldır yapıyor. Devlet daha iki yıldır. yapamaz diyordu. ama yapıldığını görüyor biz de yapalım diyor. Sen şimdiye kadar neredesin? Destek şart.” (Kadın, Dağyenice, Çatalca)

Yerel yönetimlerin desteklerine dair de eleştiriler vardır. Bunlardan biri daha fazla üretici pazarının olmasına ve bu pazarlara ürünleri götürmeye yönelik olan lojistiğe destek olunmasına dairken bir yandan da fide desteğindeki çeşitliliğin azlığı yani sadece gündelik ihtiyaçlara yönelik olan domates vb. ürünlerle sınırlı olmasına dairdir. Bu durum, yerel yönetimlerin tarımsal destek politikalarının sadece belirli ihtiyaçlara odaklandığını ve daha geniş bir çeşitlilik ve stratejik yaklaşım gerektiren alanları ihmal ettiğini göstermektedir.

G7: “İlçe Tarımla diyalog içindeyiz veya İBB’nin sağladığı fide destekleri var. Onlar da güzel bir uygulama ama eleştirilebilir tarafı, bir planlama yok ülkecek. Şimdi tüm çiftçilere domates fidesi dağıtmanın... Yani çok kötü çünkü herkes domates üretiyor. Hikayenin sonunda herkesin elinde domates oluyor ve arz fazlası oluşuyor. Aracılar, bunun ticaretini yapanlar biliyor. Ağustosun onunda herkesin elinde birikeceğini biliyor. Ağustosun dokuzunda gidip tüccarın dediği fiyata üretici vermek zorunda kalıyor. On liralık maliyeti beş liraya veriyor kabzımla.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G4: “...Pazar lazım ama merkezde. Eğer otobüslerle çiftçiye oraya taşıyabilirsek, çiftçiye halka ulaştırmış oluruz, aksi takdirde bu tam bir ahmaklık olur.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

İstanbul'da özellikle çeper bölgelerde yaşanan bir durum, köylerin mahalle statüsüne geçirilmesiyle kırsal desteklerden tam anlamıyla faydalanamama sorunudur. Türkiye'de köylerin mahalleye dönüştürülmesi, fiziki değişiklik olmaksızın yalnızca hukuki statülerinin değişmesi sonucunda, kırsal istatistiklerin üretilmesinde sorunlar yaratmıştır. Bu değişiklik, kırsal kalkınma politikalarının hazırlanmasını güçleştiren bir duruma yol açmıştır. Nüfus kriterine dayalı mekânsal istatistiklerde, nüfusu 20.000'in altında olan yerler kırsal olarak kabul edilirken, köylerin mahalleye dönüştürülmesiyle bu alanların kırsal olarak sınıflandırılması zorlaşmıştır. Büyükşehir sınırları içindeki tüm alanlar kent olarak değerlendirilmeye başlanmış, bu durum kırsal istatistiklerin oluşturulmasını zorlaştırmış ve kırsal kalkınmayı destekleyen fonların dağılımını olumsuz etkilemiştir. Köylerin mahalle statüsüne geçmesi, bu bölgelerin

kırsal niteliklerini göz ardı ederek kentsel alanların gereksinimlerine odaklanılmasını teşvik etmekte ve bu da kırsal kalkınma ve tarımsal desteklerin erişiminde kesintilere yol açmaktadır. Bu aslında çeperin ne kırsal ne de kent olmayan biricik durumunun titizlikle ele alınması gerektiğinin en büyük kanıtlarından biridir. (Kılıç ve İpek, 2021)

G3: “Eğer çiftçi kayıt sisteminde kaydınız varsa, yılda cüzi miktarlara aylık destekler alabilirsiniz, özellikle kırsal bölgelerdeyseniz. Kırsal kalkınma için Avrupa Birliği öncesi Türkiye’de kırsala yapılan yardımlar bulunmaktadır. Ancak birçok kişi proje yazmayı bilmiyor. Tesis, çapa ve diğer malzemeler gibi giderlerinizde Avrupa Birliği destek sağlamakta. İstanbul için bu tür destekler geçerli değildir ve bu durum 42 şehir için de aynıdır.

...Belediyelerden en azından bir lojistik desteği. Pazar yeri çözümleri. Elektrik su tohumlarınkendi maliyeti üretimi vs geçtik bunları yaptık kendimizden verirken bu sefer satımla ilgili sorun çıkıyor. İşte bu kadar zorlanıyorsak, anadoluda nasıl yapcaz. Migros mesela alıyor. Sistemin kendisiyle ilgili. 1 sene önce aldığımızı 1 sene sonra alamıyoruz.” (Kadın, İshaklı, Beykoz)

G12: “Bir dönüme 50 dönüm alan üzerine pancar ekildiğinde, ortalama 50 ton ürün beklenir. Eğer 5 ton getirirseniz, birim başına 1 lira kazanırsınız, 5 tonu aşarsanız 50 kuruş olur. Araziler boş.

...Eğer Kanal İstanbul hayata geçerse, İstanbul’un sonu gelebilir. Şu anda ülkemizde kırsal destekler yetersiz. Sarıyer Belediyesi, vergi toplamak için Kısırkaya ve Gümüşdere’yi mahalle statüsü verildi. Sarıyer, emlak vergilerini yüksek tutmak için mahalle statüsünü koruyor. Kooperatifler yeterince tanınmıyor. Tire Süt Kooperatifi bilinçli işler yapıyor ve sadece on tane düzgün kooperatif var. Mahalle statüsü verilmiştir, fakat tarım politikası geliştirilmiyor.” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

Kırsal mahalle statüsü elde etmek için 7254 Sayılı Torba Yasa’nın 13. maddesi uyarınca, mahalleye dönüşmüş köy veya beldelerin büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalması ve sosyo-ekonomik durum, şehir merkezine uzaklık, belediye hizmetlerine erişim gibi kriterlerle ilçe belediyesine başvurulması gerekir. Bu süreç ekstra çaba ve zaman gerektirir. Alternatif olarak zaten bu bölgelerin kırsal mahalle olarak kabul edilmesi veya 6360 Sayılı Kanun benzeri bir düzenlemeyle hükümet tarafından yeni bir statü tanınması daha etkili sonuçlanabilir. Bu yaklaşım, süreci

basitleştirebilir ve çeper bölgelerin kırsal özelliklerini korumayı sağlayarak daha hızlı ve verimli bir çözüm sunabilir.

G4, tarım alanlarında yaşanan sorunları ve çözüm önerilerini tartışırken, tarımla ilgilenen kişi sayısının azalmasının ve miras yoluyla toprakların bölünmesinin toprak sahipliğini parçalara ayırarak tarım yapmayı teşvik etmediğini belirtiyor. Ayrıca, elde ürün kalan çiftçilerin hayal kırıklığına uğrayıp şehre taşındıklarını ve nüfusun yaşlandığını ifade ediyor. Bu bağlamda, G4 tapu birleştirme gibi çözümlerin önceliklendirilmesini öneriyor. Tapu birleştirme, atıl kalan tarım arazilerinin daha etkin kullanılmasını sağlayarak bu alanlarda üretime başlamayı teşvik edebilir. Böylece, daha fazla çiftçinin tarıma devam etmesi ve üretim kapasitesinin artırılması mümkün olabilir.

G4: “Belediye, daha çok gelir getirecek olanlara odaklanıyor. Çalıştayda, buradaki çiftçiler ürünlerinin elde kalmadığını söylüyorlar; elinde ürün kalanlar ise hayal kırıklığına uğrayıp gitti, imar planları olmadığı için kalıcı yerleşim yerleri yok ve şehre taşınıyorlar, nüfus yaşılanıyor. Tarımla ilgilenen kişi sayısı azalıyor, miras yoluyla toprak bölünüyor ve 17 farklı mülk sahibi ortaya çıkıyor, bu da burada kimseyi ekmeye teşvik etmiyor. Birleştirme çalışmalarına başlandı, ancak İstanbul'daki bir, iki ve üçüncü bölgeler öncelikli.” (Erkek, Öğümce-Cumhuriyet, Beykoz)

Görüşmeci G16 ise Türkiyede zaten durumu şaibeli olan tohum edinme ile ilgili deneyimlerini eleştirel bir dille aktarıyor.

G16: “Organik tarım yapacağım dediğimde organik sertifika şirketi diyor ki “Sen organik fide bulacaksın, yerel ve organik tohum bulacaksın.”. “Nereden bulayım?” diyorum. “Biz bilmiyoruz, sen bulacaksın” diyor. Sıfırdan başlıyorum yani önceden olsa neyse. Orada başladı yerel tohumlara ilgim. Ata tohumlarımızın olmadığını, hatta ekip bir ürün yetiştirmenin bile yasak olduğu ülkede yaşıyormuşuz. Eyvah dedim. Kimden bulayım, tanıdık çiftçi, güvenilir bir koylu bulup emin olup almam lazım. Ama öyle bir çevrem de yok. İstanbulun göbeğinde yaşamışım apartmanda. Köylü var ama veremeyiz diyordu. Var ama sana veremeyiz kendimiz ekiyoruz diyordu. Devlet kurumları ne yapacaksın, ne isin var diyip gönderiyorlardı. Daha sonra tohum

takas senliklerini öğrendim Türkiye’de tohum yasağına karşı bir aktivist eylem diyelim, çözmek için bu sorunu.” (Kadın, Ovacık, Şile)

5553 sayılı Tohumculuk Kanunu, yerli veya geleneksel olarak bilinen 'atalık tohumlar'ın ticaretini yasaklar. Bu tohumların sertifikasyon işleminden geçirilerek Tarım Bakanlığı'na bağlı enstitüler tarafından tescil edilmesi şartıyla ticaretleri mümkün hale gelmektedir. Dolayısıyla, atalık tohumların doğrudan ticareti yasaklanmış olup, ancak sertifikalandırıldıktan sonra satışlarına izin verilmektedir. Bu kısıtlamalar çerçevesinde, görüşmecî G16’nın devlet kurumlarından ret cevabı alması beklenen bir durum olmuştur. Buna yanıt olarak G16, Şile’de Tohum Takas Şenlikleri yapmayı başarak aktivist bir girişime öncülük etmiş ve yerel tohumların korunması ve yaygınlaştırılması için toplumsal bir zemin oluşturmuştur.

G16: “...muhtardan ve yerel yönetimden gerekli izinleri almak zorunda kaldım. Bu süreç aylar sürdü ve pek çok kez belediyeye gidip gelmem gerekti. Ne yapacağım, niçin yapacağım gibi sorularla sık sık karşılaştım ve defalarca geri çevrildim. Ancak ısrarım ve araya giren destekçiler sayesinde sonunda izinleri alabildim. Bu sürecin sonunda, topluluk işbirliği ve yerel katılımın yanı sıra yerel yönetimlerle yaşanan bürokratik zorlukların da üstesinden gelmenin önemini bir kez daha anlamış oldum.” (Kadın, Ovacık, Şile)

4.5.2 Üreticinin geleceği

İstanbul gibi bir metropolde tarıma devam etmek oldukça zahmetli bir almaya başlamıştır. Adaman ve diğerlerinin Türkiye’de tarımın dönüşümüne dair yaptıkları çalışmada da belirttikleri üzere halen tarımsal üretime devam edilen çeper bölgedeki nüfusun mülksüzleştirilmesi ve tarımdan koparılması süreci, son yirmi yıllık bir süreçte kırsal alanların enerji, madencilik, altyapı, turizm ve konut projelerine açılmasıyla derinleşmiştir. Büyük ölçekli sermaye yatırımlarıyla inşa edilen mega projeler, etki alanını çok daha geniş bir coğrafyaya yaymayı amaçlamış; mevcut yerleşimlerin yanı sıra ormanlar, tarım alanları, otlaklar, sulak alanlar gibi müşterekleri de hedef almıştır. Bu süreç, tarım arazilerinin metalaştırılmasına ve müşterek kaynakların özel sermayeye tahsis edilmesine yol açmıştır. Kaçınılmaz bir sonucu olarak müdahaleler sadece müşterekleri değil, aynı zamanda burada üretilen değer ve ilişkileri de metalaştırmaya, özelleştirmeye, çitlemeye, düzenleme ve denetleme mekanizmalarının pençesine maruz bırakmıştır. Bunun en büyük tezahürlerini de

tarımsal üretim alanında görmek mümkün. 1990'da 27,8 milyon hektar olan tarım arazisi 2021 yılında 23,1 milyon hektara düşmüştür. Tarım arazileri üzerinde yapılan çeşitli düzenlemelerle de ticarileştirilmiştir. Son yıllarda, tarımda yaşanan neoliberal tahribata iklim krizi, ekonomik kriz, COVID salgını ve Rusya-Ukrayna savaşının etkileri de eklenmiştir. Bu krizler, tarımı zayıflayan ekosistemler ve artan kapitalistleşme koşullarında daha da zorlayıcı hale getirmiştir. Bu dışsal tehditler ve çitleme politikaları gıdanın üretim sürecini etkileyerek anlamının aşınmasına zemin oluşturmaktadır. Çünkü inşaat odaklı büyüme kent merkezine sığamamakta ve İstanbul'u kendisine yeterliliği sağlamak üzere sürdürülebilirliğini destekleyecek yerel gıda üretiminin önüne bir set çekmektedir. Bu koşullar altında, özellikle küçük ölçekli üreticilerin "Tarıma devam etmeyi düşünüyor musunuz?" sorusuna verdikleri yanıtlar üzerinde olumsuz bir etki gözlemlenmektedir.

G13: “Zaten yıldık, bu şartlarda tarıma veya sebze üreticiliğine devam etmenin hiçbir mantığı yok. Çünkü bu kadar emek, mücadele karşılığında Silivri'den 110 km gelip bir ton ürün getiriyorsam ve yarısını da geri götürüyorsam, iki bin lira yakıt yakıyorum, eleman çalıştırıyorum, yardımcı lazım, otoban, fidelerin üretilip ürün vermesini sağlamak için çaba ve emek ve harcadığın rakam var, niye devam edeceğim? Ekonomik anlamda tabii ki bir bedeli var. O bedeli de ödüyoruz. O da bize biraz yılgınlık yaratmıyor değil ama biz bunu ticaret için yapmıyoruz. Biz ne soframıza ne koyuyorsak onun aynısını ulaştırmak istiyoruz.” (Erkek, Yeni Mahalle, Silivri)

G5: “Bu iş tam anlamıyla planlanabilir değil. Sezon başında büyük umutlarla başlıyoruz, ancak bir fırtına seralarımızı hasara uğratabiliyor. Bu yüzden net bir plan yapmak zor. Ne kadar görünür olabilirsek o kadar iyi, çünkü bu bizi göz önünde tutuyor. Pandemi döneminde tarım, gıda kıtlığı ve iklim krizi daha çok konuşulmaya başlandı. İnsanların bu sorunları fark etmesi için illa pandemi yaşanmasına gerek yok.” (Erkek, Öğümce, Beykoz)

G12 ve G6 ise emek yoğun olan tarımın artık gelecek nesiller tarafından talep görmediğini belirtiyor. Bu noktada tarım alanında çalışanlara güvence sağlanmadığı sürece gelecek nesillerde kırılğan bir işgücüne evrilmesine sebep olacaktır. Görüşmeci Hasan bu duruma kazanç eşitsizliğine vurgu yaptığı şu örneği vermiştir:

G12: “Son nesilim diyebilirim, benden daha küçük olanlar ilgilenmiyor. Maliyet arttığı için de liseyi bitiren çocuklar var. Güvenlik kartını almışlar, ek iş olarak 25-30 bin lira alıyor, bahçe işi yapıyor. Sigorta, çalışma saati belli. İstanbul'da devam etmem, üretime devam ederim. İmara açılırsa zaten çıkacak elimizden çünkü çoğu araziler ortak. Bu yatandan sonra ne yapabilirim ki?” (Erkek, Gümüşdere, Sarıyer)

Görüşmeci G6 ise eğitim üzerinden bir örnekle tarımın tercih edilmemesinin nedeni olarak emek yoğun oluşunun verdiği zorluğun altını çizmiştir. Ona göre bu durum özellikle gençlerin tarımı tercih etmeme nedenlerinden biridir çünkü bu alandaki emek yoğunluğu karşılığında elde edilen kazançlar yetersiz kalmaktadır.

G6: “Çocuklarım devam etmek istemiyorlar. Eğitimle alakalı tamamen devam etmek istememeleri, çiftçilik yapmayı çok ağır bir külfet olarak angarya olarak görüyorlar. Gençler tamamen çok kazanca eğitimde yönlendirildiği için tarım kazançlı bir değil, emek yoğun bir iş. Oturduğu yerden masada sağlamaya çalışıyorlar ama tarımsal üretim nesillerin devamı için şart.” (Erkek, 19 Mayıs, Büyükçekmece)

G2 ve G9, çocuklarının tarımsal üretimi sürdürme olasılıkları hakkında farklı yaş gruplarına rağmen benzer şüphe ve endişeler taşımaktadırlar. G2, 66 yaşında, çocuklarının tarımsal üretimi devam ettirme konusunda şüpheliyken, G9, 26 yaşında, gelecekte çocuklarının ne yapabileceğini bilmediği için tarımsal faaliyetleri sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda belirsizlikler yaşadığını ifade etmektedir. Bu durum, nesiller arası endişelerin devamlılığını göstermektedir. Ayrıca, G2'nin tarıma ürün satışı yaparak devam etmek istediği, ancak yeterli bilgilendirme alamadığı için bu konuda zorluklar yaşadığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, özellikle 65 yaş ve üstü bireyler için dijital platformlar yerine, muhtarlık veya yerel yönetimler aracılığıyla yüz yüze gerçekleştirilen bilgilendirmelerin daha etkili olabileceği ve dijital eşitsizliklerin bu şekilde azaltılabileceği öne sürülmektedir. Bu öneri, internet üzerinden yapılan bilgilendirmelerin herkes için erişilebilir olmayabileceği gerçeğini dikkate alarak sunulmuştur.

G2: “Gücüm yettiği kadar, evet. Çocuklar sürdürür mü bilmiyorum...Ben kendime üretmeye devam ederim ama satma konusunda düşünürüm. Aslında belediye beni bilgilendirse isterim. Mesela ürünlerimi gelip ödeyip almaları

lazım satılması için. Hadımköy'e götürebilirim, oraya teslim ederim. Ama bana gelip birinin anlatması lazım yoksa nereden bileceğim. Tamam bir şeyler için internetten bakmayı öğrendik ama bu ayrı bir şey.” (Kadın, Dursunköy, Arnavutköy)

G9: “İlerde neler olabileceği, ülke çapında da neler olabileceğini bilmiyoruz. Doğayı seviyorum ama belki çocuğum sevmeyebilir o yüzden kesin devam eder miyim bilmiyorum. Orada yaşamak isterdim ama ekonomik sebepler.” (Erkek, Çiftlikköy, Çatalca)

Görüşmeci G14, çocuklarının gelecekte tarımsal üretimle ilgilenmeyeceklerini ifade ederken, geniş ölçekte modern tarımla insan işgücüne olan ihtiyacın azaldığını vurgulamıştır. Bu nedenle gelecekte de şu anda ilgilendiği ve bireysel bir şekilde sürdürebildiği bir tarım şekli olan bahçeciliği sürdürmeyi planladığını belirtmektedir.

G14: “Tarla çiftçiliği çok ama modern makinelerle işler çok azaldı. Ama en azından bahçecilikte iş bitmiyor. Çocuklar da devam etmeyecek.” (Erkek, Alipaşa, Silivri)

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1 Değerlendirme

Tezin “Gıdanın müşterekleştirilmesi İstanbul'un çeper bölgelerindeki üreticilerin tarımsal üretim faaliyetlerinin geleceğini nasıl şekillendirir?” ana sorusunu cevaplandırmak amacıyla sorulan dört alt soruya yönelik cevapları keşfetmek üzere yapılan saha araştırmasından elde edilen veriler kuramsal çerçeveden kopmadan ama ondan bağımsız olan yönleri de kapsayacak şekilde analiz edilmiştir. Bu analizlerin değerlendirmesini yapmak üzere yeniden sorduğumuz dört alt soruya dönülecektir.

İlk olarak her şeyden önce cevaplanması gereken soru “Günümüz İstanbul’unun tarımsal manzarasında gıda müştereklerinin tanımı nedir?”dir. İstanbul üzerinden gıda müştereklerini tanımlamak oldukça karmaşık ilişkileri gün yüzüne çıkarmayı gerektirir. Öncelikle bireysel ölçekteki gıda müştereklerinden bahsedebiliriz ancak yine bu bireysel ölçekte de farklılıklardan bahsetmek mümkündür. Öncelikle gıdayı müşterek olarak tanımlamak için onun ticari anlamının ötesinde her insan için hayati bir ihtiyacını karşılayan bir kaynak ve bu bağlamda bir insan hakkı olduğu, o coğrafyanın ve belki de ötesinin kültürel yönlerini taşıdığını da kabul etmek, bu anlamları yaşatan pratikler sergilemek ve bu anlamları korumak gerekir. Bu kapsamda bu bakış açısına sahip bireylerin gıdanın müşterekleştirilmesine katkıda bulunarak hakim endüstriyel gıda sistemine alternatifler oluşturmak üzere bir araya gelip bireysel girişimlerle oluşturduğu küçük gruplar aslında gıda müştereklerinin birer örnekleridir. Bu girişimler günümüz İstanbul’unda gıda kooperatifleri, gıda dayanışma ağları, kent bostanları, kent bahçeleri vb. gibi örneklerle akılda daha somutlaşmasını sağlayabilir. Yalnızca hatırlatmakta fayda vardır ki bu grupların her birinin bilinçli bir şekilde gıdayı müşterekleştiriyoruz gibi bir iddiası bulunmayabilir. Bu süreci daha farklı anlatılarla da açıklayabilirler. Ama gıda müşterekleri yaklaşımında bu gibi örgütlenmeler veya dayanışmalar sıklıkla ele alınır.

Bazı etkinlikler veya benzer amaçlara sahip oluşları sebebiyle bu tip yapılanmalar arası etkileşimler de oluşturulmaktadır. Böylesi ortak aktiviteler de aslında “gıda müşterekleştirme girişimleri assemblajı” (Rossi ve diğ, 2021) olarak adlandırılabilir.

Ancak her zaman istikrarlı bir bir araya geliş söz konusu değildir. Gruplar kendi dinamikleri içerisinde bu istikrarı sürdürseler de çoğu zaman benzer amaçlarla ancak birbirlerinden daha kopuk pratiklerle mücadelelerini sürdürürler.

Gıda müşterekleri aynı zamanda su, tohumlar, biyolojik çeşitliliğe sahip manzaralar ve bilgi gibi müşterekleri de kapsar (Micarelli, 2021). Tarımsal üretimden elde edilen gıdanın oluşumun ana bileşenleri olan doğal kaynak müştereklerinden tarım arazileri yani toprak, su kaynakları ve hava; tohum müşterekleri ve bilgi müşterekleridir. Gıdayı müşterek olarak tanımlamak için onu oluşturan bileşenlerin müşterekliğini kabul etmek asıl çıkış noktasıdır. Bu müştereklerin tarım arazilerinin imara açılması, tohumların özelleştirilmesi, bilgininse fikri mülkiyet hakları kapsamında çitleme politikalarına karşı hem bu bileşenleri hem de onları kullanarak gıdanın oluşmasının ana sağlayıcıları olan üreticiyi yani çiftçiyi koruyan ve merkeze alan gıda politikalarının oluşturulması gerekmektedir.

Özetle günümüz İstanbul’unda gıdanın müşterekliğini ele almaya çalışırken ilk olarak bireysel ölçekte önce gıdanın nereden geldiğini düşünen ve bu süreçteki sosyo-mekansal ilişkileri gözeterak onu oluşturan su, toprak, tohum ve bilgi bileşenlerinin müşterekliği kabul edilmesinden bahsedebiliriz. Ardından bu bilinçle bireysel olarak başlatılıp gıda egemenliği, gıda adaleti, gıda güvencesi veya gıda güvenliği gibi konular üzerinden bu bileşenlerin korunmasını, temiz ve sağlıklı koşullarda üretilmesini, adil bir şekilde paylaşılmasını, toplumsal cinsiyeti ve farklı etnik kökenlerin minimum şekilde eşitsizliklerden etkilenmesini gözeten çeşitli topluluk temelli organizasyonlar üzerinden ele alabiliriz. Bu gibi organizasyonlarda ise yapılan ortak motivasyonlu eylemleri gıdanın müşterekleştirilmesine olan katkı üzerinden değerlendirmek mümkün. Çünkü bu gibi inisiyatifler gıdaya dair eleştirel bir bakış oluşturulmasına katkıda bulunur, sağlıklı ve besleyici gıdaya ulaşma hakkına dair dayanışmacı bir şekilde bilgi üretir ve paylaşır. Ancak bu tip inisiyatifler arasında da müşterek bir zeminde buluşulup ortak hareket edilmediği sürece bir alternatif yaratmak güçtür (Kocagöz, 2018). İkinci olarak ise bu müşterekliği sağlayan pratiklerden bahsetmek mümkündür. Müşterekliği yalnızca somut kaynaklar veya mekan üzerinden düşünmemek gerekir. Tez kapsamında da müşterekler Otonomist Marksist bir yaklaşımla aktörler arası kurulan ilişkiler ve ortak olarak paylaşılan değerlerin sosyal inşası olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle gıda müştereklerini

Üreticiler özelinde farklı aktörlerle ortak motivasyona dayalı kurdukları ilişkilerde de yakalamak mümkündür.

Gıdayı bilinçli bir Şekilde müşterek olarak tanımlamak her zaman mümkün değildir; bu durum genellikle akademik literatürde veya yukarıda bahsedilen örneklerdeki gibi inisaiyatiflerde belirli tartıŐmalarda ele alınan bir kavramdır. Oysa farklı boyutlarıyla gıdayı kabul etmek ve bunu gündelik pratiklere yansıtmak da onu gıda müşterekler olarak tanımlamanın bir versiyonudur veya bu Şekilde tanımlamaya atılan ilk adımdır. Bundan sonraki adım ise bunu bilinçli bir Şekilde kabul ederek gıdayı müşterek olarak tanımlayabilmektir. Tez alıŐması kapsamında da üreticilerin gıdayı nasıl tanımladıklarını keŐfedilmeye çalıŐıldı. Böylece “eperlerdeki üreticiler için gıdanın farklı anlamları nelerdir?” sorusunun cevapları gıdanın çeşitli anlamlarının tarımsal üretimle olan ilişkisi üzerinden keŐfedilmeye çalıŐıldı.

Üreticiler arasında kimse gıdayı doğrudan müşterek olarak tanımlamasalar da, gıdanın yaşam kaynağı, ihtiyaç ve hak olarak tanımlanması gibi özellikler, onun müşterekliğini destekler niteliktedir. Bu tanımlamalar, gıdanın toplumsal ve ekolojik boyutlarını ön plana çıkararak onun sadece ekonomik bir değerden daha fazlası olduğunu gösterir. Yoğunluklu olarak gıdanın bir yaşam kaynağı veya ihtiyaç olduğunun üzerinde durulurken bunun yanı sıra bu ihtiyaçtan doğan bir hak olarak da tanımlanmıştır. Bazı görüşmeciler gıdanın daha çok geçim kaynağı oluŐuna dikkat çekerken sınırlı sayıda görüşmeci kültürel yönüne de vurgu yapmıştır. Gıdanın geçim kaynağı olarak ele alınması müşterekliğini yok eden bir bakış açısı değildir. Gıdanın geçim kaynağı olarak ele alınması, üreticilerin yaşamını sürdürmeleri için gerekli ekonomik faaliyetleri ifade eder. Bu bakış açısı, gıdanın ticari boyutunu kabul ederken, aynı zamanda toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlikle uyumlu olabilecek Şekillerde uygulanabilir. Örneğin, yerel toplulukların kendilerini ve topraklarını koruyarak ürettikleri gıda, hem ekonomik değer taşır hem de toplumsal ve çevresel dayanıklılığı güçlendirir. Ancak, gıdanın sadece kar maksimizasyonu amacıyla üretilmesi ve pazarlanması, onun müşterek özelliklerini zayıflatır. Meta olarak ele alındığında, gıdanın diğer değerleri—kültürel, çevresel, toplumsal—göz ardı edilebilir. Örneğin, büyük endüstriyel tarım işletmeleri genellikle yüksek verim ve düşük maliyeti hedeflerken, çevresel sürdürülebilirlik ve biyolojik çeşitliliği koruma gibi hususlara yeterince önem vermezler. Bu durum, toplulukların kendi gıda kaynaklarını kontrol etme kapasitelerini sınırlayarak gıdanın müşterek bir kaynak olarak iŐlevini

zayıflatabilir. Gıdanın kültürel boyutları, yerel tohumların kullanımı ve geleneksel yemek tarifleri üzerinden de değerlendirilebilir. Bu özellikler, toplulukların kimliklerini ve geçmişlerini koruyarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Kültürel yönü güçlü olan gıda üretimi, toplulukların kendine özgü yaşam biçimlerini sürdürmelerine ve kültürel çeşitliliği kutlamalarına olanak tanır. Sonuç olarak gıdanın müşterek olarak kabul edilmesi, onun sadece bir tüketim malı olmadığını, aynı zamanda ekolojik ve toplumsal boyutlarını kucaklamaktır. Bu da üretim kapsamında gıdanın her yönüyle değerinin anlaşılması, korunması ve sürdürülmesi için geniş bir perspektif ve kapsayıcı bir yaklaşım gerektirir.

Bu üreticilerin verdiği cevaplardan yola çıkılarak yapılan değerlendirme dışında yine görüşmelerden ve teorik çerçeveden hareketle, Weber'in ideal tip analizine referans verilerek üreticilerin gıdayla olan ilişkilerini daha sistemli bir şekilde anlamlandırmak amacıyla üç ideal tip oluşturulmaya çalışılmıştır. Max Weber'in "ideal tip" kavramı, sosyal bilimlerde karmaşık sosyal olguları analiz etmek için kullanılan teorik bir araçtır. Bu, belirli bir olgunun abartılmış ve vurgulanmış özelliklerini içeren soyut bir modeldir ve gerçek dünya fenomenlerini karşılaştırmalı bir çerçevede içinde anlamamızı sağlar. Ideal tip, gözlemlenebilir bir fenomen değil, daha ziyade sosyologların değerlendirmeleriyle şekillenen subjektif bir yapıdır. Ancak, ideal tipin bazı sınırlamaları vardır. Bir kere, bu tip bir soyutlamadır ve gerçekliğin karmaşık ve çeşitli yönlerini tam olarak yansıtamayabilir. Ayrıca, ideal tip, onu oluşturan sosyoloğun subjektif yorumlarına ve kişisel önyargılarına dayanabilir. Buna rağmen, ideal tip, sosyal bilimlerde teorilerin geliştirilmesi ve sosyal yapıların daha iyi anlaşılması için değerli bir araç olarak kalmaya devam eder. Bu bağlamda, üreticilerin gıdaya yönelik yaklaşımları, tarımsal üretim motivasyonları, uyguladıkları tarımsal üretim pratikleri ve gıdayı tanımlama biçimleri esas alınarak daha sistematik bir şekilde değerlendirebilmek adına ideal tipler oluşturulmuştur: Ekolojik Girişimciler, Çeper Bahçıvanları, Nesil Çiftçileri ve Diversifikasyon Çiftçileri.

Ekolojik Girişimciler, çeper bölgelere yerleşerek temiz ve sağlıklı gıda üretimine odaklanan, gıda adaleti ve sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemiş bireylerdir. Bu grup, kooperatifler kurarak ve atalık tohumları koruyup çoğaltarak geleneksel bilgiyi yaşatmayı ve yaymayı hedefler. İdealist ve aktivist yaklaşımlarıyla, tarımsal üretimi çevresel ve toplumsal fayda sağlayacak şekilde yeniden şekillendirme gayreti içindedirler. Görüşülen üreticilerden Beykoz, İshaklı'da üretim yapan ve ekolojik

sosyal kooperatif kurucularından olan G3, Şile Değirmençayırı'nda tıbbi aromatic bitkilere yönelik kooperatif kurucularından olan G15 ve yine Şile Ovacık'ta kadınların üretime katılması ve tohumların korunmasına dair bir derneğin kurucularından olan G16'yi bu gruba dahil edebiliriz.

Çeper Bahçıvanları, çeper bölgelerde kendilerine ve çevrelerine yetecek kadar temiz, ilaçsız ve kimyasalsız gıda üretimi yapmayı amaçlayan kişilerdir. Bu grup, yerel ve atalık tohumları kullanarak biyoçeşitliliği destekler ve komşuluk ilişkileri aracılığıyla geleneksel tarımsal bilgileri öğrenip, bu bilgileri yayma çabası içindedir. Ürünlerini pazarda da satabilirler. Arnavutköy, Dursunköy'de üretim yapan G2; Büyükçekmece, 19 Mayıs'da üretim yapan G6 ve G7; Çatalca, Çiftlikköy'de üretim yapan G9 ve Sarıyer, Gümüşdere'de üretim yapan G11 bu gruba satış yapmayan üreticiler arasına dahil edilebilir. Pazarda ürettiklerini satan ve bu bahsedilen pratikleri gerçekleştiren üreticiler arasında ise Beykoz, Öğümce ve Cumhuriyet'te üretim yapan G4; yine Beykoz'da üretim yapan G5; Çatalca, Dağyenice'de üretim yapan G8; Sarıyer, Gümüşdere'de üretim yapan G12; Silivri, Yeni Mahalle'de üretim yapan G13 ve son olarak Şile, Çayırbaşı'nda üretim yapan G17 vardır.

Nesil Çiftçileri, tarımsal faaliyetleri aile mesleği olarak sürdüren ve bu geleneği nesilden nesile aktaran çiftçilerdir. Doğal tarım yöntemlerini kullanarak ilaçsız ve kimyasalsız ürünler yetiştirirler. Gelecek nesillerin gıda güvenliğini ve doğal kaynakların korunmasını gözeterek sürdürülebilir tarım uygulamalarını benimserler. Arnavutköy, Haraççı'da üretim yapan G1; Çatalca, Dağyenice'de üretim yapan G10; Silivri, Alipaşa'da üretim yapan G14; yine Büyükçekmece, 19 Mayıs mahallesinde üretim yapan G6 ve son olarak Şile, Satmazlı'da üretim yapan G18 ve G19 bu grup içerisine dahil edilebilir.

Diversifikasyon Çiftçileri, doğal ve sürdürülebilir tarım yöntemlerini benimserken, gerektiğinde verimliliği ve ürün güvenliğini artırmak amacıyla ilaç kullanımı ve hibrit tohumlara başvurabilir. Bu çiftçiler, üretimi artırmak ve riskleri azaltmak için tarımsal faaliyetlerini çeşitlendirirler. Çeşitlilik, hem ekonomik dayanıklılığı artırma hem de pazar değişikliklerine uyum sağlama yeteneğini geliştirme amacı taşır. Hem aile işletmeleri olarak hem de yeni gelen girişimciler olarak faaliyet gösteren bu grup, çiftliklerinde farklı tarım ürünleri yetiştirerek veya ek gelir kaynakları oluşturarak tarımsal işletmelerini ekonomik olarak güçlendirir. Büyükçekmece, 19 Mayıs'ta üretim yapan G6; Silivri, Alipaşa'da üretim yapan G14 ve Arnavutköy, Haraççı'da

Üretim yapan G1'I bu grup içerisinde değerlendirebiliriz. Bu yaklaşım, onları diğer ifti tiplerinden ayıran pragmatik ve esnek bir tutum sergilemelerini sağlar.

Verim Odaklı üreticiler, modern tarım tekniklerini ve teknolojilerini kullanarak maksimum ürün verimliliği elde etmeye odaklanan çiftçilerdir. Genellikle geniş arazilerde, yüksek girdi (gübre, pestisit, sulama) kullanımı ve hibrit veya genetiği değiştirilmiş tohumlarla çalışırlar. Bu grup, tarımın ticari yönünü en üst düzeyde tutarak ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik üretim yapar. Endüstriyel tarım, genelde gıda güvenliği ve sürekli arzı sağlama hedefleriyle örtüşür, ancak çevresel etkileri ve sürdürülebilirlik konuları tartışmalıdır. Görüşmeciler arasında bu tip bir üretici bulunmamaktadır ancak kuramsal çerçeveden yola çıkarak bu üretici tipinin eklenmesi de faydalı görülmüştür.

Bu ideal tiplerin sunulmasının temel nedenlerinden biri çeper bölgelerdeki üretici heterojenliğine dikkat çekmek içindir. Bu heterojenliği Stavrides'in (2015) eşitlilik yaratan ve kaynakların metalaşmasına karşı çıkan bir alan olarak müştereklere odaklanışı gibi bir bakış açısıyla müşterek zeminde buluştırmaya dair bir ereve izebilmenin yollarını aramaktır. Çünkü farklı yaklaşımlarına rağmen, her farklı bakış açısı da müştereklerin çitleme ve piyasa glerinden korunması ihtiyaını kabul edebilir ve bu bağlamda farklı tipteki üreticiler daha adil ve sürdürülebilir üretim ve tüketim biçimleri yaratmayı amaçlayan gıdayı müşterekleştirme pratiklerini hayata geçirebilir. Mikro ekte farklı bölgelerde birbirinden bağımsız olan ama benzer motivasyona sahip üreticilerle gıda müştereklerine yönelik kolektif eylem sürdüren inisiyatifler arasında bir etkileşim alanı veya bu amaçla farklı paydaşlar içeren sıfırdan yeni inisiyatifler kurmayı; ortak ekte bu kurulan gıda müşterekleri inisiyatifleri arasındaki diyalogu artırmayı ve geniş ekte çok paydaşlı kamu, devlet ve kolektif eylemleri birleştirerek müşterek bir zemin sunabilecek bir gıda sistemi için paydaş heterojenliğinin farkında olmak gerekir. Bu noktada kent içinde gıdayı müşterekleştirmek için olan çaba tarımsal üretim yapılan alanların küçüklüğü ve kent içinde kentsel tarım yapan oranı daha küçük olduğu için daha hızlı bir süreçte ilerleyebilir ki buna rağmen bu üreticiler arasında dahi çoğu zaman kopukluklar söz konusudur. Bu bağlamda çeper bölgelere döndüğümüzde ise üretici çeşitliliği arttığı gibi aralarındaki mesafe ve diyalog ortamı yaratma olasılığı da düşmektedir. Bu nedenle daha güven veren esnek ama daha sistemsel müşterek bir zemin oluşturma gerekliliği doğar. Bunun için de öncelikle çeper bölgedeki üreticilerin tarımsal üretim

pratiklerindeki potansiyel müşterekleri keşfetmek ve bunları destekleyecek yerek gıda politikaları oluşturulmasına odaklanılması gerekir. Bu da bizi üçüncü sorumuz olan “Üreticilerin üretim pratiklerinde ortaya çıkan potansiyel müşterekler nelerdir ve bu pratikler bireysel boyuttan kolektif boyuta nasıl geçirilebilir?” sorusuna götürür.

Görüşmelerden ve kuramsal çerçeveden yola çıkarak dikkat çeken potansiyel müşterekler tarımsal pratiklere dair olan ve deneyimlerden beslenen geleneksel bilgilerdir. Bu tür bilgi, kuşaktan kuşağa aktarılarak gelen, çoğu zaman sözlü olarak paylaşılan pratik deneyime dayanan bir bilgi türüdür. Topluluklar arasında serbestçe paylaşılan bu bilgi, tohum seçimi, ekim zamanları, hastalıklarla mücadele gibi konularda kritik öneme sahiptir. Geleneksel bilginin müşterekleştirme pratikleri ile paylaşılması, tarımsal uygulamaların yerel koşullara uygun şekilde evrimleşmesine olanak tanır ve toplulukların gıda üretiminde özerkliğini artırır. Bir diğeri ise geleneksel bilgiyle bağlantılı olan tohumdur. Tohum müşterekleri, biyoçeşitliliğin korunması ve geliştirilmesinde merkezi bir role sahiptir. Atalık tohumlar ve yerel tohumlar üzerindeki bilgi ve kullanım hakları, topluluklar arası tohum takasları ve ortak yönetim mekanizmaları ile müşterekleştirilebilir. Bu müşterekleştirme, tohumların özgürce paylaşılmasını ve genetik kaynakların korunmasını destekler. Bu tür bir yaklaşım, toplulukların gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını güçlendirir. Tam anlamıyla müşterekleştirme olarak adlandıramayacağımız için ortak motivasyonla yapılan pratikler olarak adlandırdığımız ve aslında gıdayı müşterekleştirme söz konusu olduğunda da eyleme geçişi temsil ettiği için en önemli olan potansiyellerden birini burada yakalarız. Tarım ve gıda üretimi, bireysel ve kolektif çabalarla desteklenen bir alan olarak görülebilir. Ortaklaşa yapılan çalışmalar, üreticiler arasında bilgi ve kaynak paylaşımını teşvik eder, yeni üretim tekniklerinin benimsenmesine yardımcı olur ve yerel ekonomilerin canlanmasına katkıda bulunur. Bu tür kolektif eylemler, kapitalist piyasa dinamiklerinin ötesine geçerek toplumsal ve ekonomik dönüşüme imkan tanır. Örneğin, kooperatifler, kolektif bahçeler ve tohum bankaları gibi yapılar, üreticilerin bir araya gelerek kaynaklarını daha etkin kullanmalarını ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmelerini sağlar. Buna ek olarak daha bireysel boyuttaki pratiklerin benzer motivasyonla özel alan olarak kendi bahçesinde veya arsasında yapması üzerinden de ele alınmasına olanak tanır. Gıdanın müşterekliğinden bahsetmek bir yandan da bu yüzden zorduk çünkü çeşitli durumlarla özel alan bu müşterekliğe hep dahil olabilir. Ama bu çalışmada da zaten daha gerçekçi

bir perspektifle bu müşterekliği ve müşterek ağı nasıl yaratabiliriz keşfetmek amaçlanmıştır. Gıdayı üretmek özellikle geçim kaynağı olan üreticiler için bu yönü düşünmemek elde değildir. Bu nedenle tamamen müşterek bir gıda sistemi alternatifine geçmeyi hedeflemeden önce şu an içinde bulunduğumuz hakim endüstriyel gıda sisteminden geçim kaynağı üretim olan üreticilere yönelik de en yumuşak geçişi nasıl yapabilirizi hesaba katmak zorundayız. Bu nedenle Vivero-Pol'un sunduğu gıda sistemlerinde geçiş için üç merkezli yönetim modeli oldukça kıymetli bir zemin sunmaktadır.

Bu model de aslında son soru olan “Çeper bölgelerdeki üreticiler, gıdayı bir müşterek olarak kabul eden üretim pratiklerine geçişi teşvik eden yerel gıda politikalarının oluşturulmasında nasıl anahtar aktörler olarak konumlandırılabilir?” cevaplandırmada yardımcı olacaktır.

Vivero'nun önerdiği üç merkezli yönetim modeli, gıda sistemlerini yönetme konusunda devlet, özel sektör ve sivil toplum olmak üzere üç ana bileşeni kapsar. Bu yaklaşım, gıda politikalarını daha adil ve sürdürülebilir hale getirme amacı güderek yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde uygulanabilir. Modelin etkinliği, farklı yönetim yapıları arasında sağlanan koordinasyon ve iş birliğine dayanır. Bu, çeşitli aktörlerin bir araya gelerek gıda sistemlerinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini yönetebilmelerini sağlar, böylece hem toplumun genel refahını hem de çevresel sürdürülebilirliği destekler. Devlet, sürdürülebilir gıda üretimi ve güvenliği sağlamak adına düzenleyici politikalar ve teşvikler sunar. Bu politikalar, çevresel sürdürülebilirlik ve toplum sağlığını destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Örneğin, ekolojik tarım yapan çiftliklere verilen sübvansiyonlar veya gıda güvenliği standartlarının belirlenmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Özel sektör, gıda üretimi ve dağıtımında inovasyon ve verimliliği artırma konusunda kritik bir role sahiptir. Yenilikçi gıda üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, pazar ihtiyaçlarına uygun üretim yapısı ve etkin lojistik sistemler bu bileşenin ana fonksiyonlarındandır. Yerel düzeyde, topluluklar, kolektif eylemlerle yerel üretimi teşvik eder ve gıda güvenliğini artırır. Ayrıca, gıda kooperatifleri ve kentsel bahçecilik gibi inisiyatiflerle yerel gıda sistemlerini güçlendirir.

Bu model İstanbul için de mantılı bir zemin sunar ancak İstanbul'un çeper bölgeleri gibi daha dağınık aktörlere sahip alanlarda, kolektif topluluklar veya sivil toplum örgütleri oluşturmak her zaman mümkün olmayabilir. Çeper bölgelerde aktörlerin

daha dağınık olması, sürekli kolektif topluluklar veya sivil toplum kuruluşları oluşturma'nın pratik olmadığı anlamına gelir. Bu nedenle, bireylerin öncelikle gıda müşterekliği anlayışını benimsemeleri önemlidir. Bu anlayışı benimsedikten sonra, bireyler kendi günlük tarımsal üretim pratiklerine gıda müşterekleri çerçevesinde başlayabilirler. Bu bireysel başlangıçlar, benzer düşünen diğer bireylerle ortak zeminlerde buluşmayı ve zamanla kolektif pratiklere evrilmeyi teşvik edebilir.

Bu süreç, benzer lokasyonlarda bulunan örgütlenmeler arasında bir ağ oluşturarak büyüyebilir. Bu ağ, daha büyük ve koordineli bir müşterek gıda yönetimi yapısına dönüşebilir. Ayrıca, bu tür bir gelişme kamu, özel sektör ve devlet iş birliği ile de desteklenebilir, böylece gıda müşterekleri için sürdürülebilir ve etkili bir yönetim modeli oluşturulabilir.

Gerçekçi olmak gerekirse, tamamen endüstriyel gıda sistemlerinden bağımsız alternatifler yaratmak zor olabilir. Ancak, bu üç merkezli yönetim modeli, mevcut sistem içinde veya onun yanında sürdürülebilir ve adil alternatifler geliştirerek bu geçişi destekleyebilir. Örneğin, yerel yönetimler tarafından desteklenen pazar yerleri gibi yapılar, yerel üreticiler için bir platform sağlayarak hem ekonomik fayda sağlar hem de topluluk içindeki gıda müştereklerini güçlendirir. Bu tür yapılar, küçük çaplı ve yerel ölçekte kalsa da gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını destekleyen önemli unsurlardır. Bu süreçler, yerel koşullara uyum sağlayarak ve bireylerin özerkliklerini artırarak gıda sistemlerinde geniş çaplı bir sosyo-ekonomik dönüşüme imkân tanır ve üreticileri daha aktif bir rolle yerel gıda politikalarına katılmalarını kolaylaştırır.

5.2 Sonuç

Günümüzde giderek daha büyük bir krize dönüşen gıda sorunu için hem elimizde olan çözümleri yeniden değerlendirmek hem de yeni bir bakış açısı benimsemek açısından yeni yaklaşımlara ihtiyaç vardır. İstanbul'un gıda açısından kendine yeterliliğini sağlayabilmesi için stratejik bir konuma sahip olan kent çeperinde mevcut tarımsal pratiklerin desteklenmesi ve potansiyellerin üretim üzerinden değerlendirilmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak bu mevcut olanı ve potansiyeli yine endüstriyel gıda sisteminin hakimiyet kuracağı şekilde desteklemez gıda krizi çıkmazını pekiştirmekten başka bir şey yapmayacaktır. Bu bağlamda gıda müşterekleri yaklaşımını benimsemek yeni kapıların aralanmasına aracı olabilir ve alternatif bir

gıda sistemine geçişte yardımcı bir yol sunabilir. Böylece gıdayı yeniden tanımlayıp tarihsel bağlamını ve farklı boyutlarını hatırlamayı mümkün kılar.

Çeper bölgelerde kent merkezindeki kent bostanları, kent bahçeleri, teras bahçeciliği gibi uygulamalarda yer alan üreticilere oranla daha heterojen gruplar olan üreticilerin birbirleri ile etkileşim içerisine girmesini kolaylaştırmak üzere bireyselleştirilmiş kolektif eylemler aracılığıyla yeni ağlar, inisiyatifler veya örgütlenmeler yaratmak gıdayı müşterekleştirmek adına daha büyük bir güç yaratacaktır. Aynı zamanda bu süreçte kamu, özel sektör ve kolektif eylemlerin paydaşlar olarak bir arada bulunabileceği geçirgen müşterek zeminler de oluşturulmalıdır. Bu bağlamda yerel gıda politikalarının oluşturulması, mülkiyet hakları ve artan kurumsal kontrol altında bulunan tarımsal alanlar dikkate alındığında, gıda ve gıda sistemlerini yeniden müşterek hale getirme çabası olarak görülebilir. Bu süreç, farklı aktörleri ve yerel güç dinamiklerini tanıyarak korumayı, mekânsal çeşitliliği anlamayı ve bu bilgileri uygulamaya geçirmeyi gerektirir. Bu geçişte unutulmaması gereken nokta gıdanın yeniden müşterekleştirilmesi süreci birkaç nesil sürebilir; bu nedenle geçiş dönemi, gıdanın hem bir müşterek olarak (herkes için minimum miktarda gıdanın erişilebilir ve mevcut olması gerektiği), hem de özel bir mal olarak (ticaret yapılabilir ve rekabete tabi) ele alınmasını gerektiren çifte bir bakış açısını barındırmalıdır (vivero tri-centric). Böylece, bu yaklaşım, çeşitli aktörleri ve mekanları müşterek bir çerçeve içinde bütünleştirirken, genelleştirilebilir politikalardan kaçınmayı zorunlu kılar. Çeper bölgeler için de en önemlisi kent merkezi ve kırsaldan farklı bir bağlama sahip olması nedeniyle arada kalmışlığın getirdiği zorluklar bu bölgeye ve üreticisine özel olarak düzenlenmiş mikro ve makro ölçekli çözümlerle tarımsal üretimin devamlılığını sağlayabilir.

Sonuç olarak çeper bölgelerde gıdayı müşterekleştirmek ve bu bölgede tarımsal üretimin devamlılığını sağlamak için ilk olarak üreticiyi dinlemek; ikinci olarak onun halihazırda uyguladığı tarımsal üretim pratiklerini gıda müştereklerinin hak ve temel ihtiyaç oluşu çerçevesinde sürdürülebilir, temiz ve adil bir gıda üretilmesi açısından destekleyecek teşvikler hazırlamak; üçüncü olarak bu bireysel ölçekte gıda üretiminin gıda müştereklerini destekleyen bir biçimde sürdürülmesi ile eş zamanlı olarak bu gayedeki üreticiler arasındaki iletişimi kuracak yeni platformlar yaratmak ve ardından bu platformlar arası etkileşimi sağlayacak bir ağ kurmak gerekir. Bunun sağlayıcısı ile gıda müşterekleri zemininde mümkün görünmektedir. Ayrıca çeper bölgesindeki

tarımsal üretimin devamlılığını desteklemek amacıyla gerçekleştirilen bu mikro ölçekli nitel tez çalışması, gıda müştereklerinin destekleyici niteliğini vurgulamaktadır. Gelecek araştırmalar için ise, gıda müşterekleri yaklaşımının yalnızca üretim boyutunu değil, aynı zamanda dağıtım ve tüketim açılarından da ele alınması gerektiği önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, B. (2015).** Sofradaki Yemeğin Ötesi: Gıda Müşterekleri ve Feminizm Üzerine. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Dergisi*, Sayı 26.
- Aykutalp, A., & Çelik, A. (2018).** Antonio Negri ve Michael Hardt Düşüncesinde İmparatorluk, Çokluk ve Biopolitik Üretim Kavramları Üzerine. *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*.
- Baltacı, A. (2019).** Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bauwens, M., & Kostakis, V. (2014).** From the Communism of Capital to Capital for the Commons: Towards an Open Co-operativism. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 12(1), <https://doi.org/10.31269/triplec.v12i1.561>
- Bernstein, H. (2015).** Land grabbing, conflict and agrarian-environmental transformations: perspectives from East and Southeast Asia. In *Food Regimes and Food Regime Analysis: A Selective Survey*. Retrieved from www.plaas.org.za/bicas; www.iss.nl/bicas.
- Bassignana, C. F., & Volpato, G. (2022).** The relighting of community ovens in the Western Italian Alps as a process of commoning. *Food, Culture & Society*. <https://doi.org/10.1080/15528014.2022.2100082>
- Block, W., & Jankovic, I. (2016).** Tragedy of the partnership: A critique of Elinor Ostrom. *American Journal of Economics and Sociology*, 75(2), 289-318. <https://doi.org/10.1111/ajes.12138>
- Blomley, N. (2008).** Enclosure, Common Right and the Property of the Poor. *Social & Legal Studies*, 17(3), 311–331. doi:10.1177/0964663908093966 10.1177/0964663908093966
- Bollier, D. ve Helfrich, S. (2012).** The Atmosphere as a Global Commons. In. *The Wealth of the Commons: A World beyond Market and State*. Levellers Press.
- Bollier, D. and Helfrich, S. (2015).** Patterns of commoning. Commons Strategy Group and Off the Common Press.
- Bollier, D. (2016):** “Commoning as a transformative social paradigm”, The next system project, <https://thenextsystem.org/sites/default/files/2017-08/DavidBollier.pdf>
- Boyatzis, R. E. (1998).** Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development. Sage Publications, Inc.
- Brando, N., Boonen, C., Cogolati, S., Hagen, R., Vanstappen, N. and Wouters, J. (2019)** ‘Governing as commons or as global public goods: Two tales of

- power', *International Journal of the Commons*, 13(1), p. 553-577.
Available at: <https://doi.org/10.18352/ijc.907>.
- Brush, S. B.** (2007). Farmers' Rights and Protection of Traditional Agricultural Knowledge. *World Development*, 35(9), 1499–1514.
doi:10.1016/j.worlddev.2006.05.018 10.1016/j.worlddev.2006.05.018
- Caffentzis, G., & Federici, S.** (2014). Commons against and beyond capitalism. *Community Development Journal*, 49(suppl 1), i92–i105.
doi:10.1093/cdj/bsu006 10.1093/cdj/bsu006
- Carceller-Sauras, E., & Theesfeld, I.** (2021). The Food-as-a-Commons Discourse: Analyzing the Journey to Policy Impact. *International Journal of the Commons*, 15(1), pp. 368–380. DOI:
<https://doi.org/10.5334/ijc.1100ELIA> CARCELLER-SAURAS INSA THEESFELD *Author affiliations can be found in the back matter of this article
The Food-as-a-Commons Discourse: Analyzing the Journey to Policy Impact
- Casula, M., Rangarajan, N., & Shields, P.** (2020). The potential of working hypotheses for deductive exploratory research. *Quality & Quantity*.
- Chollett, D. L.** (2014). The Native American Organic Garden: Using Service Learning as a Site of Resistance. *Culture, Agriculture, Food and Environment*, 36(2), 93–104. doi:10.1111/cuag.12037
- Clarke, V., & Braun, V.** (2016). Thematic analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 297–298. doi:10.1080/17439760.2016.1262613
- Clausen, L.T.** (2016). Re-inventing the commons. How action research can support the renewal of sustainable communities. In H. P. Hansen, B. S. Nielsen, N. Sriskandarajah, & E. Gunnarsson (eds.) *Commons, sustainability, democratization* (pp. 45-68).
- Dalla Costa, M.** (2007). Food as common and community. *The Commoner*, (12).
- Davies, A. R.** (2020). Food Sharing. In J. Duncan, M. Carolan & J. S. C. Wiskerke (Eds.), *Routledge Handbook of Sustainable and Regenerative Food Systems* (1st edition, pp. 204-317). Taylor & Francis, London.
- De Angelis, M. ve Harvie, D.** (2014) The Commons. In M. Parker, G. Cheney, V. Fournier and C. Land (eds), *The Routledge Companion to Alternative Organizations*, Abington: Routledge, pp. 280-294.
- De Angelis, M.** (2010). The Production of Commons and the “Explosion” of the Middle Class. *Antipode*, 42(4), 954–977. doi:10.1111/j.1467-8330.2010.00783.x
- De Angelis, M.** (2021). The Commons. In *Sage Handbook of Marxism* (pp. 84 Views).
- De Schutter, O.** (2014). The specter of productivism and food democracy. *Wisconsin Law Review*, 2014(2), 199-233.,
- De Schutter, O., Mattei, U., Vivero Pol, J.L., & Ferrando, T.** (2018). Food as commons: Towards a new relationship between the public, the civic, and the private. In *Handbook of Food as a Commons* (pp. 373-395). Routledge.

- Demeulenaere, E.** (2018). 'Free our seeds!' Strategies of farmers' movements to reappropriate seeds. In Girard, F., & Frison, C. (Eds.), *The Commons, Plant Breeding and Agricultural Research: Challenges for Food Security and Agrobiodiversity* (pp. 210-225). Routledge.
- Devillers, E.** (2023). What Grows During a Crisis? Cultivating the Food Commons in Oxfordshire. *International Journal of the Commons*, 17(1), 196–210.
- Diesner, D.** (2020). "A Revolution under our feet": Food Sovereignty and the Commons in the case of Campi Aperti, Italy. *Social Movements*.
- Egerer, M., & Fairbairn, M.** (2018). Gated gardens: Effects of urbanization on community formation and commons management in community gardens. *Geoforum*, 96, 61–69.
<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.07.014>
- Ellen, R., & Harris, H.** (2000). Introduction. In R. Ellen, P. Parkes, & A. Bicker (Eds.), *Indigenous Environmental Knowledge and its Transformations*. Harwood Academic Publishers.
- Engel-Di Mauro, S.** (2018). Urban community gardens, commons, and social reproduction: revisiting Silvia Federici's Revolution at Point Zero. *Gender, Place & Culture*, 1–12. doi:10.1080/0966369x.2018.1450731
- Euler, J.** (2018). Conceptualizing the Commons: Moving Beyond the Goods-based Definition by Introducing the Social Practices of Commoning as Vital Determinant. *Ecological Economics*, 143, 10–16.
doi:10.1016/j.ecolecon.2017.06.020 10.1016/j.ecolecon.2017.06.020
- Follmann, A., & Viehoff, V.** (2014). A green garden on red clay: creating a new urban common as a form of political gardening in Cologne, Germany. *Local Environment*, 20(10), 1148–1174. doi:10.1080/13549839.2014.894966
- Foster, J.B., Clark, B., & Holleman, H.** (2021). Marx and the Commons. *Social Research: An International Quarterly* 88(1), 1-30.
<https://doi.org/10.1353/sor.2021.0003>.
- Fournier, V.** (2013). Commoning: on the social organisation of the commons. *Management*, 16, 433-453. <https://doi.org/10.3917/mana.164.0433>
- Friedmann, H.** (2016). Commentary: Food regime analysis and agrarian questions: widening the conversation. *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 671–692. doi:10.1080/03066150.2016.1146254
- Gibson, K., Cameron, J., & Healy, S.** (2013). *Take back the economy: An ethical guide for transforming our communities*. University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816676064.001.0001>
- Gidwani, V.** (2013). Six theses on waste, value, and commons. *Social & Cultural Geography*, 14(7), 773–783. doi:10.1080/14649365.2013.800222 10.1080/14649365.2013.800222
- Ginn, F., & Ascensão, E.** (2018). Autonomy, Erasure, and Persistence in the Urban Gardening Commons. *Antipode*, 50(4), 929–952. doi:10.1111/anti.12398
- Gomez-Baggethun, E., & Martin-Lopez, B.** (2015). Ecological economics perspectives on ecosystem services valuation. *Handbook of Ecological*

Economics, 260–282. doi:10.4337/9781783471416.00015
10.4337/9781783471416.00015

- Gómez-Benito C., Lozano C.** (2014). Constructing Food Citizenship: Theoretical Premises and Social Practices. *Italian Sociological Review*, 4 (2), 135-156
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E.** (2014). Introduction to Applied Thematic Analysis. In *Applied Thematic Analysis*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc. <https://dx.doi.org/10.4135/9781483384436>
- Greenpeace.** (2020). İstanbul Nasıl Beslenir?: Temmuz 2020 Üretici Pazarları Odağında Alternatifler ve Olanaklar [Rapor]. Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi.
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E.** (2014). *Applied Thematic Analysis* (1. baskı). SAGE Publications, Inc.
- Guttmann, A.** (2018). Categorization of the Urban Commons. Haedicke, Susan. (2017) Aroma-Home's edible stories : an urban community garden performs. *Renewable Agriculture and Food Systems*. pp. 1-6.
- Hardin, G.** (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), 1243-1248. DOI: 10.1126/science.162.3859.1243
- Hardin, G.** (1991). The tragedy of the unmanaged commons. *Trends in Ecology & Evolution*, 6(2), 52-54. DOI: 10.1016/0169-5347(91)90217-U
- Harvey, D.** (1990). "Between space and time: reflections on the geographical imagination", *Annals of the Association of American Geographers*, 80, 418-434
- Harvey, D.** (2011). The Future of the Commons. *Radical History Review*, 2011(109), 101–107. doi:10.1215/01636545-2010-017
- Harvey, D. (2021). *Yeni Emperyalizm*, Sel Yayıncılık.
- Hayrulloğlu, G., Aliefendioğlu, Y., & Tanrıvermiş, H.** (2021). Kentsel Yayılma Alanları ve Bu Alanlardaki Konut Talebi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İDEALKENT*, 12(34), 1413-1439.
- Hazar, D.** (2018). *RURAL - ECOLOGICAL COMMONS: CASE OF PASTURES IN İZMİR*. (Doctoral dissertation, İzmir Institute of Technology).
- Heale, R., & Twycross, A. (2015). Validity and reliability in quantitative studies. *Evidence Based Nursing*, 18(3), 66–67. doi:10.1136/eb-2015-102129
- Heckathorn, D.** (2011). Snowball versus respondent-driven sampling. *Sociological Methodology*, 41(1), 355-366. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9531.2011.01244.x>
- Hess, C., & Ostrom, E. (2007). Introduction: An Overview of the Knowledge Commons.
- Hill, A.** (2011). A helping hand and many green thumbs: local government, citizens and the growth of a community-based food economy. *Local Environment*, 16(6), 539–553. doi:10.1080/13549839.2011.557355
10.1080/13549839.2011.557355

- Holder, J. B., & Flessas, T.** (2008). Emerging Commons. *Social & Legal Studies*, 17(3), 299-310. <https://doi.org/10.1177/0964663908093965>
- Holt-Giménez, E., & van Lammeren, I.** (2019). Can Food as a Commons Advance Food Sovereignty? In *Routledge Handbook of Food as a Commons*. Routledge.
- Hunter, D., McCallum, J. and Howes, D.** (2019) Defining Exploratory-Descriptive Qualitative (EDQ) research and considering its application to healthcare. *Journal of Nursing and Health Care*, 4(1),
- İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu.** (2021). TARIM YAPAN KENT İSTANBUL: “Bugünden Yarına Müşterek Hayatlar”.
- Jackson, P., Rivera-Ferre, M. G., Candel, J., Davies, A., Derani, C., de Vries, H., Dragović-Uzelac, V., Hoel, A. H., Holm, L., Mathijs, E., Morone, P., Penker, M., Śpiewak, R., Termeer, K., & Thøgersen, J.** (2021). Food as a commodity, human right or common good: how conceptual framings shape policy development. *Food Policy*, 101. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2021.102069>
- Jackson, P., Rivera Ferre, M.G., Candel, J., .** (2021). Food as a commodity, human right or common good. *Nature Food*, 2, 132–134. <https://doi.org/10.1038/s43016-021-00245-5>
- J. Y., & Barr, M.** (2018). The transformative power of commoning and alternative food networks. *Environmental Politics*, 1–19. doi:10.1080/09644016.2018.1513210 10.1080/09644016.2018.151
- Karyotis, C. & S. Alijani** (2016). Soft commodities and the global financial crisis: Implications for the economy, resources and institutions. *Research in International Business and Finance* 37: 350–359
- Kostakis, V., & Bauwens, M.** (2014). Network Society and Future Scenarios for a Collaborative Economy. doi:10.1057/9781137406897
- Kılıç, Ö., & İpek, S.** (2022). Kırsal Mahalle: Büyükşehirlerde Tekrar Köye Dönüş mü?. *TroyAcademy*, 7(1), 1-16. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.901752>
- Kıray, M. B.** (2000). Toplumsal yapı toplumsal değişme. BAĞLAM YAYINCILIK
- Kliem, L., & Sievers-Glotzbach, S.** (2022). Seeds of resilience: the contribution of commons-based plant breeding and seed production to the social- ecological resilience of the agricultural sector. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 20(4), 595–614.
- Kliem, L.** (2024). Strengthening agroecological resilience through commons-based seed governance in the Philippines. *Environment, Development and Sustainability*, 26, 5367–5399. <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02844-z>
- Laval, C., & Dardot, P.** (2018). Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme (I. Ergüden, Trans.; F. Taylan, Ed.). 16x23 cm, 477 pages. ISBN: 9786053992448.
- Leitheiser, S. R., & Horlings, L. G.** (2021). Planning for food commons in the post-COVID world. *Town Planning Review*, 92(2). <https://doi.org/10.3828/tpr.2020.80>

- Linebaugh, P.** (2008). *Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*. University of California Press.
- Madison, M. J., Strandburg, K. J., & Frischmann, B. M.** (2016). Knowledge commons. In Vol. II – Analytical Methods, *Research Handbook on the Economics of Intellectual Property Law*.
- Mancebo, F.** (2016). Urban Agriculture, Commons and Urban Policies: Scaling up Local Innovation. *Challenges in Sustainability*, 4(1), 10-19.
- Mazé, A., Calabuig Domenech, A., & Goldringer, I.** (2020). Commoning the seeds: alternative models of collective action and open innovation within French peasant seed groups for recreating local knowledge commons. *Agriculture and Human Values*. doi:10.1007/s10460-020-10172-z
- Maxwell, J. A.** (2012). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach* (3. baskı). George Mason Üniversitesi.
- Meinzen-Dick R., Mwangi, E. & Dohrn, S.** (2006). *Securing the Common*, CAPRI Policy Brief, no. 4, May, 1-3.
- Mestres, S. G., & Lien, M. E.** (2017). Recovering Food Commons in Post Industrial Europe: Cooperation Networks in Organic Food Provisioning in Catalonia and Norway. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 30(5), 625–643. doi:10.1007/s10806-017-9691-6
- Micarelli, G.** (2021). Feeding “the commons”: rethinking food rights through indigenous ontologies. *Food, Culture & Society*, 24(3), 446–463. doi:10.1080/15528014.2021.1884402
- Midnight Notes Collective** (2001). “The New Enclosures”. Commoner Mies, M., & Bennholdt-Thomsen, V. (2001). Defending, Reclaiming and Reinventing the Commons. *Revue canadienne d'études du développement = Canadian journal of development studies*, 22(4), 997-1023. <https://doi.org/10.1080/02255189.2001.9669952>
- Morel Journel, C., & Sala Pala, V.** (2018). La ville en décroissance, laboratoire du droit à la ville? *Métropolitiques*, Terrains. Morrow, O. (2019). Community Self-Organizing and the Urban Food Commons in Berlin and New York. *Sustainability*, 11(13), 3641. doi:10.3390/su11133641
- Mueller, A. E., & Segal, D. L.** (2015). Structured versus Semistructured versus Unstructured Interviews. *The Encyclopedia of Clinical Psychology*, 1–7. doi:10.1002/9781118625392.wbecp069
- Naderifar, M., Goli, H., & Ghaljaei, F.** (2017). Snowball Sampling: A Purposeful Method of Sampling in Qualitative Research. *Strides in Development of Medical Education*, In Press.
- Ostrom, E.** (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peekhaus, W.** (2011). Primitive Accumulation and Enclosure of the Commons: Genetically Engineered Seeds and Canadian Jurisprudence. *Science & Society*, 75(4), 529–554. doi:10.1521/siso.2011.75.4.529

- Peschard, K., & Randeria, S.** (2020). "Keeping seeds in our hands": the rise of seed activism. *The Journal of Peasant Studies*, 1–33. doi:10.1080/03066150.2020
- Pettenati, G., Toldo, A., & Ferrando, T.** (2018). The food system as a commons. In *Routledge Handbook of Food as a Commons* (1st ed., pp. 15). Routledge. 51-61
- Reyes-García, V., Calvet-Mir, L., & Benyei, P.** (2018). Traditional Agricultural Knowledge as a Commons. In *Routledge Handbook of Food as a Commons* (pp. 173). Routledge. DOI: 10.4324/9781315161495.
- Rose, N.** (2021). From the cancer stage of capitalism to the political principle of the common: The social immune response of "food as commons." *International Journal of Health Policy and Management*, 10(12), 946–956. <https://doi.org/10.34172/ijhpm.2021.20>
- Rossi, A., Coscarello, M., & Biolghini, D.** (2021). (Re)Commoning Food and Food Systems: The Contribution of Social Innovation from Solidarity Economy. *Agriculture*, 11(6), 548.
- Rosset, & Val, V.** (2018). The "Campesino a Campesino" Agroecology Movement in Cuba. *Routledge Handbook Of Food As A Commons*, 251–265. <https://doi.org/10.4324/9781315161495-16>
- Rundgren, G.** (2016). Food: From commodity to commons. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 29(1), 103–121. <https://doi.org/10.1007/s10806-015-9590-7>
- Rutt, R. L.,** (2020) "Cultivating urban conviviality: urban farming in the shadows of Copenhagen's neoliberalisms", *Journal of Political Ecology* 27(1), 612-634. doi: <https://doi.org/10.2458/v27i1.23749>
- Slavuj Borčić, L.** (2020). The production of urban commons through alternative food practices. *Social & Cultural Geography*, 1–18. doi:10.1080/14649365.2020.1795234
- Sievers-Glotzbach, S., & Christinck, A.** (2021). Introduction to the symposium: Seed as a commons—Exploring innovative concepts and practices of governing seed and varieties. *Agriculture and Human Values*, 38(3), 499–507. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10166-x>
- Stavrides, S.** (2015): "Common Space as Threshold Space: Urban Commoning in Struggles to Re-appropriate Public Space", *FOOTPRINT*, Spring issue June 2015, pp 9-19. <https://journals.open.tudelft.nl/index.php/footprint/article/view/896/1061>
- Sievers-Glotzbach, S., Euler, J., Frison, C., Gmeiner, N., Kliem, L.** (2020). Beyond the material: knowledge aspects in seed commoning. *Agriculture and Human Values*, 38(2), 509-524. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10167-w>
- Sumner, J.** (2011). Serving Social Justice: The Role of the Commons in Sustainable Food Systems. *Studies in Social Justice*, 5(1). <https://doi.org/10.26522/ssj.v5i1.992>

- Tekeli, İ.** (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 240 s., ISBN: 9753332217
- Tenny, S., Brannan, J. M., & Brannan, G. D.** (2023). Qualitative Study. In StatPearls. StatPearls Publishing, Treasure Island (FL). Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29262162>
- Tornaghi, C.** (2014). Critical geography of urban agriculture. *Progress in Human Geography*, 38(4), 551-567. <https://doi.org/10.1177/0309132513512542>
- Tornaghi, C., & Van Dyck, B.** (2014). Research-informed gardening activism: steering the public food and land agenda. *Local Environment*, 20(10), 1247– 1264. doi:10.1080/13549839.2014.949643
- Tornaghi, C.** (2016). Urban Agriculture in the Food-Disabling City: (Re)defining Urban Food Justice, Reimagining a Politics of Empowerment. *Antipode*, 49(3), 781–801. doi:10.1111/anti.12291
- Tschersich, J.** (2021). Norm conflicts as governance challenges for Seed Commons: Comparing cases from Germany and the Philippines. *Earth System Governance*, 7, 100097. doi:10.1016/j.esg.2021.100097
- Tschersich, J., Sievers-Glotzbach, S., Gmeiner, N., & Kliem, L.** (2023). The transformative potential of Seed Commons: Applying the social-ecological transformation framework to agri-food systems. *Journal of Rural Studies*, 97, 290-302. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.005>
- Valle, G. R.** (2021). Learning to be human again: Being and becoming in the home garden commons. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 4(4), 1255-1269. <https://doi.org/10.1177/2514848620961943>
- Van Esterik, P.** (2018). Food as cultural core: Human milk, cultural commons and commodification. In *Routledge Handbook of Food as a Commons* (1st ed., pp. 17). Routledge.
- VanderStoep, S. W., & Johnson, D. D.** (2009). *Research Methods for Everyday Life: Blending Qualitative and Quantitative Approaches*. Jossey-Bass.
- Vandermeer, J., & Perfecto, I.** (2012). Complex Traditions: Intersecting Theoretical Frameworks in Agroecological Research. *Journal of Sustainable Agriculture*, 120911083004002. doi:10.1080/10440046.2012.717904 10.1080/10440046.2012.717904
- Vivero Pol, J.L.** (2013). Food as a Commons: Reframing the Narrative of the Food System. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2255447> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2255447>
- Vivero-Pol, J. L.** (2017). The idea of food as commons or commodity in academia. A systematic review of English scholarly texts. *Journal of Rural Studies*, 53, 182–201. doi:10.1016/j.jrurstud.2017.05
- Vivero-Pol, J.L.** (2017). Food as Commons or Commodity? Exploring the Links between Normative Valuations and Agency in Food Transition. *Sustainability*, 9, 442. <https://doi.org/10.3390/su9030442>

- Vivero-Pol, J.L., De Schutter, O., Ferrando, T., & Mattei, U.** (2018). Chapter 1 INTRODUCTION The Food Commons are Coming ... In *The Food Commons are Coming* (pp. 1-22). Routledge.
- Vivero-Pol, J.L.** (2018). THE IDEA OF FOOD AS A COMMONS: MULTIPLE UNDERSTANDINGS FOR MULTIPLE DIMENSIONS OF FOOD. Jose Luis Vivero-Pol, Centre for the Philosophy of Law and Earth and Life Institute, University of Louvain, Belgium.
- White, J., & Drew, S.** (2011). Collecting Data or Creating Meaning? *Qualitative Research Journal*, 11(1), 3–12. doi:10.3316/qrij1101003
- Wolter, H. and Sievers-Glotzbach, S.** (2019) ‘Bridging traditional and new commons: The case of fruit breeding’, *International Journal of the Commons*, 13(1), p. 303-328. Available at: <https://doi.org/10.18352/ijc>
- Yearley, S.** (2013). Michael Kugelman and Susan L Levenstein Eds: The global farms race: Land grabs, agricultural investment, and the scramble for food security. *Food Security*, 5(4), 613–614. doi:10.1007/s12571-013-0277-5
- Zorlu, F., & Yoloğlu, A. C.** (2022). Dynamics of population mobility in İstanbul metropolitan area. *Megaron*, 17(2), 221–234.
- Url-1** <<https://commons.sehak.org/2018/12/03/the-commons-politics-of-food-umut-kocagoz/>> erişim tarihi, 29.11.2023
- Url-2** <<https://yesilgazete.org/gidanin-musterekler-siyaseti-umut-kocagoz/>>
- Url-3** <<https://mappingthecommons.wordpress.com/2012/11/13/the-creation-of-the-urban-commons-by-david-harvey/>>

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad

: Burcu Uyanık Taş

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2021, Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- **Yükseklisans** : 2024, İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Yüksek Lisans Programı

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Uyanık, B.** 2023. Pandemi döneminde akıllı şehir uygulamaları kullanımının dijital uçurum üzerinden okunması: İstanbul örneği. Toplumda ve Mekanda Adalet Bildiriler Kitabı, DŞG 46, 2022.